

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SADRİ MAKSUDİ ARSAL'IN TARİHÇİLİĞİ

Murat SOYDAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

YÜKSEK LİSANS

TARİH ANABİLİM DALI

GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

EKİM 2019

ankara

IBM

SADRI MAKSUDİ ARSAL'IN TARİHÇİLİĞİ

Murat SOYDAN

**YÜKSEK LİSANS
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2019

Murat SOYDAN tarafından hazırlanan ‘‘Sadri Maksudi Arsal’ın Tarihçiliği’’ adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Mehmet şAHİNGÖZ

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan : Prof. Dr. Varis ÇAKAN

Tarih Anabilim Dalı, AHBV Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN

Tarih Anabilim Dalı, AHBV Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 22/ 10/ 2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada: tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Murat SOYDAN

22/10/2019

SADRİ MAKSUDİ ARSAL'IN TARİHÇİLİĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Murat SOYDAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EKİM 2019

ÖZET

Sadri Maksudi Arsal, Türk bilim dünyasına önemli katkılar sunmuş çok yönlü bir bilim insanıdır. Sadri Maksudi temel olarak hukuk, lisan ve tarih alanlarında faaliyet göstermiş ve yaptığı çalışmalarla Türk bilim camiasında müstesna bir yer kazanmıştır. Onun yaşamına bakıldığında tarih biliminin köklü ve ayrı bir yeri olduğu hemen görülecektir. Sadri Maksudi Arsal'ın ilk akademisyenlik deneyimi tarih sahasında olduğu gibi ilk akademik makalesi de tarih alanında yayımlanmıştır. Maksudi Türkiye'de daha önce siyasi kimliği ile sınırlı bir çevrede tanınmaktaydı. Bir bilim insanı olarak Türkiye kamuoyunda ilk tanınması ise tarihçi kimliği ile olmuştur. Sorbon Üniversitesi Türk Tarihi müderrisi olarak Türkiye'ye gelmiş, konferanslar vermiş, Atatürk'le görüşerek Türkiye'ye temelli gelme daveti almıştır. Tarih çalışmalarını bakıldığında ise hemen hemen tüm faaliyetlerini Türkiye'de yapmıştır. Türkiye'de sadece tarih çalışmaları yapmamış aynı zamanda tarih çalışmalarının kurumsallaşma noktasında da önemli bir rol üstlenmiştir. Biz bu çalışmamızda öncelikle Sadri Maksudi'nin tarihçiliğinin önemli dönüm noktalarını tespit ederek, muhteviyatı ve karakteristik özellikleri hususunda değerlendirmelerde bulunduk. Daha sonra Sadri Maksudi'nin; Türk Tarih Kongrelerindeki faaliyetleri, Türkiye'deki ilk tarih çalışmaları, Türk Tarih Tezi çalışmalarına katkısı ve Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyetinin kuruluşundaki rolü, tarih alanında yaşadığı münakaşalar ve hukukçuluğu ile tarihçiliği arasındaki ilişki detaylıca incelenmiştir. Son olarak ise tarihçi kimliği tüm yönleriyle irdelenmiştir.

Bilim Kodu: 116108

Anahtar Kelimeler: Sadri Maksudi Arsal, Tarihçilik, Türk Tarih Tezi

Sayfa Adedi: 129

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Şahingöz

THE HISTORIOGRAPHY OF SADRI MAKSUDI ARSAL

(M. Sc. Thesis)

Murat SOYDAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

October 2019

ABSTRACT

Sadri Maksudi Arsal is a versatile scientist who has contributed significantly to the Turkish science world. Sadri Maksudi fundamentally has studied on the law, language, history and earned an important place in the Turkish science world. It would be seen at once that the science of History has an important position and long-standing background in his life. Sadri Maksudi's first academical article is on the History subject as well as his first academical experience. Sadri Maksudi was little-known with his political identity in Turkey then. His acknowledge in the Turkish public opinion as a scientist has been with his Historian identity. He came to Turkey as professor of Turkic history of Sorbonne University, lectured here and eventually met Atatürk and invited to stay in Turkey. He performed most of his studies regarding history in Turkey. He didn't just perform his historical studies in Turkey, but he took an active role on the institutionalization of Turkish Historical studies at the same time. In this study, we firstly have determined the important milestones of Sadri Maksudi's historianship, explained about the substance and his distinctive traits. Subsequently we analyzed Arsal's first historical studies in Turkey, his activities in the Turkish Historical Congresses, his contribution to the Turkish Historical Thesis' studies, his role in foundation of the Committee of the Research of the Turkish History within the Turkish Hearth Society, debates he had on history, and the relationship between his historianship & lawyership. and lastly explained about his historianship's elements.

Science Code: 116108

Key Words: Sadri Maksudi Arsal, Historianship, Turkish Historical Thesis

Page Words: 129

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Şahingöz

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	İV
ABSTRASCT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	Vi
KISALTMALAR.....	İX
1.GİRİŞ.....	1
2. BÖLÜM: SADRI MAKSUDİ ARSAL'IN TARİHÇİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA VE İCRASINDA Kİ DÖNÜM NOKTALARI	
2.1. Paris'teki Eğitim Yılları.....	5
2.2. Avrupa Kütüphanelerinde Derin ve Geniş Tarih Araştırmaları.....	7
2.3 Sorbon'da Türk Tarih Müderrisliği.....	9
2.4. Türkiye'de ki Tarih Faaliyetleri.....	14
3. BÖLÜM: SADRI MAKSUDİ ARSAL'IN TARİH ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE'DE Kİ İLK TARİH FAALİYETLERİ	
3.1. Sadri Maksudi Arsal'ın Tarih Çalışmaları.....	17
3.2. Dikkat Çeken Konferans: Türk Tarihinin Telkinatı.....	18
3.3. Tartışma Yaratan Makale: Çinliler ve Moğolların Huvey- Hu ve Uygurlar ile Orhun Türk Kitabelerindeki Oğuzların Ayniyeti.....	24
4. BÖLÜM: TÜRK TARİHİ TETKİK HEYETİNİN KURULUŞU VE TÜRK TARİH TEZİ	
4.1. Türk Tarihi Tetkik Heyetinin Kuruluşunda Sadri Maksudi Arsal'ın Rolü.....	27
4.2. Sadri Maksudi Arsal'ın Türk Tarih Tezi Çerçevesindeki Çalışmaları.....	31
4.2.1. Türk Tarih Tezi ve Sadri Maksudi Arsal'ın Yazılan Eserlerdeki Rolü.....	31
4.2.2. Türk Tarihinin Ana Hatları.....	34
4.2.3. Sadri Maksudi Arsal'ın Türk Tarihinin Ana Hatlarına İtirazı.....	36

4.2.4. Türk Tarihinin Ana Hatları Methal.....	39
4.2.5. Tarih I-IV.....	40
4.2.6. Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddeleri.....	42
4.2.6.1 İskitler-Sakalar, Asya Hunları, Yüceçiler, Avrupa Hunları.....	42
4.2.6.2. Orta Asya Türk Devletleri	45

5. BÖLÜM: SADRI MAKSUDİ ARSAL'IN TÜRK TARİH KONGRELERİNDEKİ FAALİYETLERİ

5.1. Birinci Türk Tarih Kongresi.....	51
5.1.1 Zeki Velidi Togan'ın Tarih (I-IV) Kitabına Tenkitleri.....	52
5.1.2 Sadri Maksudi Arsal'ın Togan'ın Tenkitlerine Cevabı.....	53
5.1.3 Tarihin Amilleri	55
5.2 İkinci Türk Tarih Kongresi	62
5.2.1 Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerinin İnkişafında Türk Irkının Rolü.....	63
5.3. Üçüncü Türk Tarih Kongresi.....	72
5.3.1. Farabi'nin Kültür Tarihindeki Rolü	72
5.4. Dördüncü Türk Tarih Kongresi	76
5.4.1. Eski Türklerdeki Soy- Oymak Teşkilatının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilatında ve Kadim Romalıların Gens-Curia Teşkiatında Hakim Olan Esasların Ayniyetine Dair.....	77

6. BÖLÜM: SADRI MAKSUDİ ARSAL'IN TÜRK TARİHİ VE HUKUK ADLI ESERİ

6.1. Türk Tarihi ve Hukuk Kitabı.....	83
6.2. Bir Tarih Kitabı Olarak Türk Tarihi ve Hukuk	84
6.2.1. Cengiz Han.....	87
6.2.2. Medeniyet Göstergesi Olarak Türk Dili.....	91
6.2.3. Kutadgu Bilig.....	92

7. BÖLÜM: SADRI MAKSUDİ ARSAL'IN TARİH KONUSUNDA YAŞADIĞI MÜNAKAŞALAR VE UĞRADIĞI TENKİTLER

7.1. Mehmet Fuat Köprülüden Ser Tenkitler.....	97
7.2. Sadri Maksudi Arsal'ın Köprülüye Cevabı.....	98
7.3. Zeki Velid Togan: “On Yedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey”.....	100
7.4. Hüseyin Nihal Atsız'dan Farklı Zamanlarda Farklı Değerlendirmeler.....	103

8. BÖLÜM: SADRI MAKSUDİ ARSAL'IN TARİHÇİ KİMLİĞİ

8.1. Tarihçiliğine Yön Veren Güç: Türkçülük.....	109
8.2. Tarih Bilimine Bakışı.....	112
8.3. Türklüğün Yüksek Medeniyeti Peşinde.....	115
8.4. Tarihe Sosyolojik Bakış.....	118
8.5 İlmi Ahlak ve Hassasiyet.....	120
9. SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	129

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

BTTK

Birinci Türk Tarih Kongresi

DTTK

Dördüncü Türk Tarih Kongresi

İTTK

İkinci Türk Tarih Kongresi

TTAH

Türk Tarih Ana Hatları

TTAHM

Türk Tarihinin Ana Hatları Methal

TTHM

Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar

ÜTTK

Üçüncü Türk Tarih Kongresi

1.GİRİŞ

Sadri Maksudi Arsal, tartışmasız son dönem Türk dünyasının yetiştirdiği en önemli münevverlerden biridir. Sadri Maksudi'nin büyük önemi sıklıkla vurgulanmakla beraber çok yönlü ilmi kimliğinin aydınlatılması için yeterli çalışma yapıldığını söylemek güç.¹ Bilhassa tarihçi kimliği neredeyse hiç incelenmemiştir.² Oysa ki Maksudi'nin güçlü bir tarihçi kimliği vardır. Ciddi tarih eserleri vermiş, Türkiye'de tarih biliminin kurumsallaşması için önemli bir vazife üstlenmiştir. Ayrıca hukukçuluğu incelenirse o noktada da güçlü tarihçi kimliği kendisini gösterecektir.

Vurgulanmasa da Sadri Maksudi'nin ilk akademik faaliyet alanı tarih olmuştur. Üniversitedeki ilk akademisyenlik faaliyeti tarih sahasında olduğu gibi ilk ilmî makalesi de tarih alanında yayımlanmıştır (Arsal, 1924). Bu hakikat bile tarih disiplininin onun yaşamında ki değeri ve köklü geçmişini gösterir niteliktedir. Türkiye'ye bir bilim adamı olarak ilk gelişi de tarihçi kimliği ile olmuştur. Türk Ocaklarının davetlisi olarak Türkiye'ye tarih müderrisi sıfatıyla gelmiş ve tarih konulu konferanslar vermiştir. Atatürk, Maksudi'yi bir tarih müderrisi olarak kabul etmiş ve Maksudi için imzaladığı fotoğrafına da bu ayrıntıyı düşmüştür.³ Maksudi'nin Türkiye'deki ilk faaliyetlerinden biri de tarih sahasında olmuştur. Türk Tarih Tezi'nin önemli müdafilerinden olmuş, komisyon tarafından yazılan kitaplar ve düzenlenen kongrelere damgasını vurmuştur. Ayrıca İstanbul Üniversitesinde Türk Tarihi dersi vermiştir (Birinci, 2017: 88-89; Ayda, 1991: 195). Nereden bakılırsa bakılsın Sadri Maksudi'nin kuvvetli ve köklü bir tarihçi kimliği vardır.

Sadri Maksudi, Türklüğün tarihi ve medeni sahadaki büyüklüğünü derinden kavramış bir münevverdir. Maksudi'nin hayatındaki faaliyetlerinde mutlak yol göstericisi Türklüğe ve Türklüğün parlak geleceğine duyduğu iman olmuştur (İnalcık, 1963: 49). Hem siyasi hem de

¹ Sadri Maksudi hakkında en önemli çalışma kızı Adile Ayda'ya aittir(1991).Ayda babasının hayatını doğumundan ölümüne kadar ele almış, başka araştırmacıların tespit edemeyeceği detaylar vermiştir. Bununla beraber bu çalışmada bir duygusallık da söz konusu olmuştur. Ayda, babasına sıklıkla büyük önem atfetmiş, ona yönelik eleştirilere ve eleştirenlere sert cevaplar vermiştir. Köprülü bunun iyi bir örneğidir (Ayda,1991: 159). Diğer temel eser ise Maksudi'nin hemşerisi olan Abdullah Battal Taymas'a aittir (1959). Ayrıca Ali Birinci'nin (2017) çalışması yeni bilgiler ve mehzazların ortaya çıkarılması ile kesinliğe kavuşmamış bilgilerin netleştirilmesi noktasından önem arz etmektedir. Sadri Maksudi'nin kuvvetli bilimsel kimliği ve Türkiye için önemi düşünüldüğünde yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu ortadadır. Bununla beraber dılcılığını ve hukukçuluğunu konu yapan değerli birkaç çalışma bulunmaktadır. Ercilasun'un (2017) dılcılığını, Gedikli'nin (2017) ise hukukçuluğunun ortaya konmasında öncü çalışmalar yaptıklarını söyleyebiliriz. Sadri Maksudi hakkında Türkiye'de üç Yüksek Lisans çalışması yapılmıştır(Erkan, 2001; Miftahov, 2003; Öz,2009). Miftahov'un (2003) çalışması hem Maksudi'nin entelektüel hayatını konu alması hem de Türkiye'de bilinmeyen bazı yazılarını haber vermesi sebebiyle dikkat çekmektedir. Yapılan lisansüstü çalışmalara tarihçiliği cihetinden bakacak olursak doyurucu olduklarını söyleyemeyiz. Ayrıca bu çalışmalara Sadri Maksudi'nin "Maişet" isimli romanının lisan yönünden inceleyen yüksek lisans çalışmasını da ekleyebiliriz(Özdemir, 2018). Son olarak ise önemli bir boşluğu dolduran Ali Adem Yörük'ün hazırladığı Sadri Maksudi Arsal bibliyografyasını anmalıyız (2017).

² Sadri Maksudi'nin tarih çalışmalarını konu alan iki kısa çalışma vardır. Bu çalışmalar Tayyip Gökbilgin (1970) ve Mustafa Keskin'e (1996) aittir. Tayip Gökbilgin'in çalışması "Sadri Maksudi'nin Türk Tarihi ve Soyuna Hakkındaki Düşünceleri" başlığını taşımaktadır. Maksudi'nin tarihçiliği konusunda ilk çalışmadır. Bu çalışma Sadri Maksudi'nin tarih çalışmalarının umumi ve başarılı bir özetidir (1970). Keskin'nin makalesi ise "Sadri Maksudi Arsal'ın Türk Soyuna ve Orta Asya Türk Devletleri Hakkındaki Görüşleri" başlığını sahiptir. Hem başlık hem de içerik anlamında Gökbilgin'in çalışmasına benzemektedir. Her iki çalışma mukayese edilirse Gökbilgin'in çalışmasının, Maksudi'nin umumi olarak tarihçiliğinin anlaşılması noktasında ön plana çıktığını ifade edebiliriz.

³ Atatürk'ün, Maksudi'nin isteği üzerine imzaladığı fotoğrafının üstünde "Paris Sorbon Üniversitesi Türk Tarihi Müderrisi Sadri Maksudi Bey'e takdirle" ifadesi yer almaktadır (Ayda 1991: 151).

bilimsel faaliyetlerinde temel hedef Türklüğün, hak ettiği gibi, parlak yarınlara ve yüksek bir medeni seviyeye ulaşmasıdır. Yetmiş yedi yıllık hayatının her devresi bu “mukaddes” hedefe ulaşmanın gayretkeşliği ile doludur. Biz bu çalışmamızda onun üzerine durulmamış olduğu görülen tarihçi kimliğini elimizden geldiğince aydınlatmaya gayret edeceğiz. Öncelikle kısaca Sadri Maksudi'nin tarihçiliğinin dönüm noktaları hakkında bilgi vererek bir giriş yapmak doğru olacaktır.

Sadri Maksudi'nin tarihçiliğinin oluşumunda ve icrasında belli başlı köşe başları vardı. Bu dönüm noktalarını; Paris'teki öğrencilik yılları, Avrupa kütüphanelerinde geniş çaplı araştırmaları, Sorbon' da ki tarih müderrisliği ve Türkiye'deki tarih faaliyetleri olarak dört devreye ayırabiliriz. İlk iki dönem ilmî hazırlık, Sorbon'daki yıllar tarihçiliğe ilk adımı, Türkiye'deki yıllar ise ciddi tarihçilik çalışmaları yapıp eserler verdiği dönem olmuştur. Sadri Maksudi, hemen hemen tüm tarih eserlerini Türkiye'de vermiştir. Türkiye kısmı onun üretkenlik ve olgunluk yılları olmuştur. Türkiye'de sadece bir bilim insanı olarak araştırmalar yapmamış aynı zamanda Türkiye'deki tarih çalışmalarının kurumsallaşması noktasında da önemli görevler ifa etmiştir (İnalçık, 1963: 51; Birinci, 2017: 89; Ayda, 1967: 324-325).

Sadri Maksudi'nin tarih ile olan güçlü ilişkisi Fransa'da, Sorbon Üniversitesinde gördüğü eğitim yıllarında başlamıştır (Ayda, 1967: 321). Esasında sadece tarihçiliği değil tüm bilimsel kimliğinin başlangıcı bu zaman diliminde olmuştur. İlgilendiği tüm bilimsel sahaların güçlü ve verimli temellerini bu kritik yıllarda atmıştır. Okumaya, öğrenmeye tutkulu bir biçimde yaklaşan Maksudi, Paris'teki öğrencilik yıllarını had safhada verimli geçirmiştir (Birinci, 2017: 78). Türk tarihine olan büyük ilgisi bu yıllarda başlayacak olan Maksudi, bu zamandan sonra elinden tarih kitaplarını bırakmayacak (Ayda, 1967: 321) ve ileride ciddi çalışmalar yapacaktır. Paris'ten ise tam bir münevver olarak ayrılmıştır (Birinci, 2017: 79).

Maksudi'nin tarihçiliğinin inkişafında en önemli aşamalardan biri hiç kuşkusuz Avrupa kütüphanelerinde Türk Tarihi ve Türklerin cihandaki mevkiini tayin için dünya tarihi üzerine yaptığı çalışmalardır (Ayda, 1967: 322). Adeta bir memur gibi sabah gidip akşam gelmek suretiyle ilgili kütüphanelerde ciddi okumalar yapmış, onlarca bavulu tekâmül eden notlar tutmuştur (Ayda, 1977: 12; Ayda, 1991: 138). Özellikle bu tarih çalışmalarını yaparken yaşadığı büyük haz ve bahtiyarlık ayrıca temas edilmesi gereken bir durumdur (Ayda, 1967: 323). Bu verimli yıllar sonucunda önemli bir tarih bilgisine ulaşarak Türkler hakkındaki tarih telakkileri öğrenmiş, güçlü bir muhakeme kuvveti elde etmiştir. Tarih cihetindeki bu birikim Maksudi'yi, diğer bir safha olan tarih bilgisini ve görüşlerini ifade etme aşamasına taşıyacaktır (Ayda, 1991: 139).

Sadri Maksudi, Sorbon Üniversitesine bağlı olan Slav Araştırmaları Enstitüsünde Türk Kavimler Tarihi dersi vermiş ve böylece Sorbon Üniversitesinde ders veren ilk Müslüman Türk olmuştur (Topçubaşı, 2017: 672). Sadri Maksudi'nin Sorbon'daki yılları hem kazandığı tecrübe hem de yaşanan ilklerin yanında onun geleceğini tayin etmesi noktasından da kritik öneme sahiptir. Bu derslerde Genel Türk Tarihine kendi açısından bir bakış getirerek, Türkler hakkında ki yanlış fikirleri ortaya çıkarmak ve göz ardı edilen yüksek Türk medeniyetini göstermek temel gayesi olmuştur (Topçubaşı, 2017: 674). Bu dersler Sadri Maksudi'nin ilk tarihçilik faaliyetidir. Bu derslerin en önemli yönlerinden biri de kanaatimizce Türkiye'ye gelmesini temin etmesidir. Sorbon'daki mevki onun; Türkiye'ye gelişini, Türk kamuoyunda

itibar kazanmasını, Atatürk ile görüşüp davet alarak Türkiye'ye gelmesinde etkili olmuştur. Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyetine hizmet için gelerek tüm benliği ile Türk devletinin yükselmesi için çalışmıştır.

Sadri Maksudi'nin Türkiye'ye geldiği zamanlar Atatürk önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulduğu bir dönemdi. Birçok sahada olduğu gibi bilimsel ve kültürel sahada da kat edilmesi gereken önemli bir mesafe bulunuyordu. Türklük duygusu ve Türklüğü hizmet aşkı ile hareket eden Maksudi, Türk devletinin kültürel ilerleyişinde önemli vazifeler üstlenmiştir. Esasında Türkiye'deki şartlar Maksudi için çok uygundu. Ziya Gökalp'ın tanıma ile "Türkçülüğün en büyük adamı" olan Atatürk (1970: 15) ve yakın çevresinin en büyük emeli, övünç dolu bir tarihe ve medeniyet sahip olduklarına inandıkları Türk milletinin muasır medeniyetler seviyesine çıkarak hak ettiği medeni noktaya yeniden ulaştırmaktı.⁴ Maksudi de Türklerin tarihte yüksek bir medeniyet kurduklarını inanmış, iman ettiği Türk milletinin daha son sözünü söylemediğini son sözünün ise medeniyet olacağına inanıyordu (Topçubaşı, 2017: 682; Arsal, 1925b: 191). Sadri Maksudi, sadece tarih çalışmaları yapmamış aynı zamanda Türkiye'de tarih araştırmalarının kurumsallaşma noktasında da ciddi katkısı olmuştur. Bunlardan en önemlisi Türk Tarih Kurumunun nüvesi olan Türk Ocaklarına bağlı Türk Tarihinin Tetkik Heyetinin kurulması olmuştur (Ayda, 1967: 324-324). Maksudi, Türk Ocaklarının 30. Kurultayında Türk Tarihini araştırarak bir kuruluşun önem ve zaruretinden bahseden bir konuşma yaparak bu heyetin vücuda gelmesinde iham kaynağı olmuştur (Ayda, 1967: 324-325; Ayda, 1991: 164- 168). Sadri Maksudi'nin tarih çalışmalarının önemli bir kısmı Türk Tarih Tezi çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Maksudi bu tezin esasının önemli bir savunucu olmakla birlikte "yan tezler" diyebileceğimiz inanmadığı hususları da ifade etmekten geri durmamıştır (Ayda, 1991: 171-173).

Sadri Maksudi'nin Sorban'da başlayan ve Türkiye'de zirveye çıkan tarih çalışmalarında temel konu Orta Asya Türk Tarihi ve Türkün inşa ettiği yüksek medeniyet olmuştur. Türk tarihini objektif esaslarla tetkik ederek Avrupalı alimlerin esassız tezlerini ifşa etmek ve Türklerin zamanına ve muhitine göre kurdukları yüksek medeniyetini ispatlamak onun en büyük gaye ve gayreti olmuştur (Topçubaşı, 2017: 674). Maksudi, Türklüğün parlak geleceğinin yine Türklüğün övünç dolu mazisinden filizleneceğine inanmıştır. Türklüğün parlak istikbalinin inşasında en önemli amilin ise tarih olduğu fikrindedir (Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar, 1930: 75; Arsal, 1925b: 190). Ayrıca tarih çalışmalarında çok belirgin ve ciddi biçimde yardımcı bilim dallarını kullanmıştır. Bilhassa sosyoloji biliminden tarih çalışmaları noktasında çok sık yararlanmıştır.

İfade ettiğimiz gibi Sadri Maksudi'nin tarihçilik kimliği, maalesef, göz ardı edilmiştir. Evvela Sadri Maksudi'nin tarihçiliğini oluşturan süreçler belirlenip incelendi, tarih çalışmaları tetkik edilerek; özgün fikirleri ön planda olmak üzere geniş özetler yapılmıştır. Bunun en önemli nedeni Sadri Maksudi'nin tarihçi yönünün irdelenmeyiştir. Biz Sadri Maksudi'nin önemli ve

⁴ Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında Atatürk şöyle diyordu: "Ey Türk Milleti! Sen yalnız kahramanlık ve cengâverlikte değil fikirde ve medeniyette de insanlığın şerefisin. Tarih, kurduğun medeniyetlerin sena ve sitayişleriyle doludur. Mevcudiyetine kasteden siyasi ve içtimai amiller birkaç asırdır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış, olsa da on bin yıllık fikir ve hars mirası, ruhunda bakir ve tükenmez bir kudret halinde yaşıyor. Hafızasında binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında layık olduğun mevki sana parmağı ile gösteriyor. Oray yürü ve yüksel! Bu, senin için hem bir hak hem de bir vazifedir" (1930: 69).

günümüzde de geçerliliğini sürdüren tarih çalışmaları yaptığını inanıyoruz. Bu sebepten geniş tetkikler, kendimizin de işini zorlaştırarak, yapmayı faydalı bulduk. Son bölümde ise Sadri Maksudi'nin tarihçi kimliği incelenmiştir. Ümidimiz ve temennimiz, hem tarihçilik hem de diğer sahalarda ciddi çalışmalar yapmış, Türkiye'nin kuruluş sürecinde kültürel sahada büyük katkı vermiş olan Sadri Maksudi Arsal'ın hak ettiği ilgi ve değeri görmesidir.

2. SADRİ MAKSUDİ ARSAL'IN TARİHÇİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA VE İCRASINDA Kİ DÖNÜM NOKTALARI

2.1. Paris'teki Eğitim Yılları

Sadri Maksudi'nin Paris yıllarına gelmeden önce onun okumaya ve eğitime duyduğu ilgi ve eğilimden bahsetmek doğru olacaktır. Maksudi, çocukluğundan beri okumaya ve kitaplara büyük bir alaka göstermiştir. Çocuk yaşlarda Osmanlı Türkçesinden Kazan Türkçesine yaptığı çevirilerin onun ilk "akademik" çalışmaları olduğunu söyleyebiliriz (Ayda, 1991: 14-15). Rus öğretmen okulunda tahsil gördüğü yıllar Maksudi'ye çok şey katmıştır. Rus Öğretmen okulundayken roman ve şiir gibi edebi türlerle tanışmış ve "Maişet" isiminde bir roman kaleme almıştır (Ayda, 1991: 20-21; Arsal, 1900). Rus öğretmen okulunun Sadri Maksudi'nin hayatına önemli bir katkısı da Fransız kültürü ve dilini tanıtmış olmasıdır. Sadri Maksudi'nin döneminde Rus okullarında büyük bir Fransız tesiri ve Fransız kültürüne özenme kendini gösteriyordu. Sadri Maksudi bu ahvalden etkilenmiş ve daha o yıllarda kendisinde Fransızca öğrenme arzusu meydana gelmiştir (Ayda, 1977: 5). Ayrıca bu yıllarda felsefe, tarih ve tabiat bilimleri konularında da kitaplar okumuştur (Ayda, 1991: 21). Ağabeyi olan Hadi bey'in dönemin önemli bir eğitimcisi olması Sadri Maksudi için kıymetli bir etkidir. Hadi bey Sadri Maksudi'nin koruyucusu ve öğreticisi olmuştur. Ağabeyi hep yanında olmuş, eğitimi için elinden geleni yapmış ve yaptığı çalışmalara destek olarak yayımlanmasına sağlamıştır (Ayda, 1991: 11). Sadri Maksudi, hayatının ilk yıllarından son anına kadar eğitim konusunda çok istekli olmuş, okumanın ve öğrenmenin peşini bırakmamıştır. Her daim kendini geliştirme istikametinde hayatını yönlendirmiştir.

Sadri Maksudi'nin Paris'teki yılları bilim adamlığının temelini atmış, ilerideki bilimsel çalışmalarını derinden etkilemiştir. Sadece hukuk eğitimi almamış; tarih, felsefe, sosyoloji gibi disiplinlerle de yakından ilgilenmiş ve önde gelen isimlerinden dersler almaya gayret etmiştir (Ayda, 1967: 322; Birinci, 2017: 78-79; Arsal, 1977: 347). Paris'teki öğrencilik yıllarında olaylara ve olgulara farklı pencerelerden farklı disiplinlerin gözünden bakma beceresi kazanmıştır. Biz bu yaklaşımına nerdeyse tüm akademik çalışmalarında tesadüf ediyoruz. Tarih çalışmalarında ise bu meziyet üst noktalara çıkmıştır.

Sadri Maksudi'nin tarihle ömrünün son anına kadar kopmayacak tutkulu ilişkisi Paris'teki öğrencilik yıllarında başlamıştır. Maksudi, tarih ile güçlü rabitasını başlatan olayı ise şöyle anlatmaktadır:

"Bir gün Fransız arkadaşarımdan biri Hautes Etudes mektebinde eski Türklerden kalan kitabeler hakkında bir ders okutulduğunu bana haber verdi. İlk fırsatta dersi dinlemeğe gittim: Halevy isiminde ihtiyar bir müsteşrik Orhon kitabelerinden bahsediyor ve kitabeleri tahlil ediyordu. İhtiyar Havley benimle alakadar oldu. Türk olduğumu öğrenince, Orhon kitabelerini bırakmış olan Türkler hakkında sitayişkâr şeyler söyledi. Ben hemen ertesi günü böyle bir dersin mevcudiyetinden Yusuf'u(Akçura) haberdar ettim. Yusuf'da benimle birlikte bu derse devam etmeye başladı. Ders haftada bir defa idi. Fakat profesör çok ihtiyar olduğu için ders muntazam devam edemiyordu. Halevy her dersin sonunda Yusuf'la bana bakarak eski Türkleri methederdi. Söylediği sözlerden hatırımda kalanalar şunlardır: 'Orhon abideleri yazıldığı zaman (732-734), Avrupa'nın bugünkü dillerinden hiç biri henüz teşekkül etmemiştir.

Hâlbuki sizin dedeleriniz ta o devirde her şeyi ifade edebilecek kadar gelişmiş bir edebi dili vardı. Sizin kültürünüz bugünkü milletlerin hepsinin kültüründen daha eskidir. İftihar edebilirsiniz’ ” (1977: 347-348).

Joseph Halevy'nin bu sözlerini Sadri Maksudi, Türkiye’de vereceği “Türk Hukuk Tarihi” dersinde de zikrederek şöyle diyordu: “Şu suretle biz Türk talebelerine birinci defa Türklük muhabbeti, Türkçülük hissi telkin eden bir Türk olmayıp bir Fransız idi ve müteveffa Mösyö Halevy haklı idi” (1926: 795).

Bir Fransız tarih profesörünün Türk tarihi hakkındaki övgü dolu sözleri Sadri Maksudi’yi bir Türk olarak gururlandırmış ve maziye karşı güçlü bir ilgiyi ortaya çıkarmıştır. Sadri Maksudi’nin tarih sevgisi ve ilgisi, Türklüğün mazisine hayranlık duyarak başlamıştır (Ayda 1967: 321). Türk’ün tarihinin ne kadar parlak ve gurur verici olduğu, diğer milletlerle mukayese edildiğinde üstünlüğü Maksudi’yi etkilemiş ve tarihe dayanan sağlam bir Türklük şuurunun oluşmasına vesile olmuştur. Ayrıca tarih araştırmalarında en temel duygular olan merak, heyecan ve istek gibi başarının teminatı olan hislerde Sadri Maksudi’nin zihninde gün yüzüne çıkmıştır. Sadri Maksudi’nin Halevy’den aktardığı kısımda ki bir vurgu dikkat çekmektedir. Bu vurgu, Türklerin Avrupalı milletlerden daha önce yüksek medeniyete, edebi lisana ve kültüre sahip oldukları vurgusudur. Sadri Maksudi’nin tarih çalışmaları incelendiğinde ana fikir her daim Türklerin yüksek medeniyete sahip bir millet olduğudur. Sadri Maksudi, Avrupalıların Türkler hakkında ki yanlış ve eksik bilgiye dayanan telakkileri ile mücadele etmiş ve Türklerin yüksek medeniyetini gösterme istikametinde tarih çalışmaları yapmıştır. Havley’in bu derslerinden sonra Sadri Maksudi hayatı boyunca tarih kitaplarını elinden bırakmamış, bilgisini derinleştirip genişletmiştir (Ayda, 1967: 321).

Sadri Maksudi’nin Paris’te bulunduğu vakit Paris ilmin merkezlerinden biriydi. Dünyanın tanıdığı birçok âlim Paris’te bulunuyordu. Sadri Maksudi Paris’teyken kendisini ilmin okyanusunda hissetmesi buradaki bilimsel seviyeyi ortaya koymaktadır (Ayda, 1991: 29). Sadri Maksudi ilme düşkün bir karaktere sahip olduğu için bu bilim insanlarının derslerinden de faydalanma yolunu tutmuştur. O, tüm zamanını neredeyse okumaya ve öğrenmeye ayırmıştır (Birinci, 2017: 78). Maksudi, hukuk fakültesinden başka “ Ecole des Hautes Etudens Sociales” (Yüksek İçtimai İlimler Okulu) okuluna kayıt yaptırdı. Bununla birlikte College France’deki ünlü bilim insanları olan; Gabriel Tarde, Durkeim, Levy-Brühl’nün derslerine ilk iki yıl boyunca hemen hemen düzenli bir şekilde devam etmiştir(Ayda, 1991: 29). Tarde’ye karşı ise büyük bir hayranlığı vardı (İnalçık, 1963: 50). Ayrıca; Spinax, Haumant, Signobos ve Le Roy-Beulieu’nün derslerinde de bulunmuştur (Arsal, 1977: 27-34). Kitaplara ve okumaya düşkün olan Maksudi, Sorbon’daki tahsil yıllarında St. Genevieve kütüphanesinde geçirdiği vakitleri daha sonraları bile büyük zevkle anmıştır (İnalçık, 1963: 50). Sadri Maksudi, en iyi şekilde eğitimini tamamlayarak sadece hukuk fakültesinden diploma almakla yetinmemiş; felsefe, tarih, sosyoloji derslerini de el verdiğince takip etmiştir (Birinci, 2017: 78; Ayda, 1967: 322; Arsal, 1977: 28). Paris’ten bir münevver olarak ayrıldığına ise kuşku yoktur(Birinci, 2017: 79). Sadri Maksudi’nin yaşamının ilerleyen yıllarda verdiği eserlere bakıldığında, Paris’teki eğitim yılları kendini göstermektedir. Sadece hukuk değil; tarih, felsefe, sosyoloji ve lisan sahalarında verdiği eserler bu disiplinlere hâkimiyetinin göstergesidir. Sadri Maksudi’nin ilim hayatında göze çarpan ve eserlerinde çok ciddi tesirini gördüğümüz çok disiplinli yaklaşımın önemini kavraması ve güçlü temellerini

atması Paris'teki bu eğitim yıllarında olmuştur. Sadri Maksudi'nin Paris'teki yılları onun hayatının, bilhassa ilim yaşamının en önemli köşe taşlarından ilki olmuştur. Öğrenmekten hiçbir zaman tatmin olmamış, yaşamı boyunca hakikatin peşinde koşmuştur.

Görüldüğü üzere Sadri Maksudi'nin Paris'teki eğitim yılları onun tarihçiliği ve bilim adamlığı üzerinde çok büyük tesiri olmuştur. Halevy'in eski Türk tarihi hakkındaki verdiği ve bir Türk için etkileyici ve gururlandırıcı olan dersler Sadri Maksudi'yi etkilediği anlaşılmaktadır. Maksudi bu tarihten sonra tarih kitaplarını elinden bırakmamıştır (Ayda, 1967: 321). Her fırsatta büyük bir zevk ile kendini tarih çalışmalarına vermiştir. Paris'teki yıllar Sadri Maksudi'yi tam anlamıyla bir münevver olarak hazırlamıştır (Birinci,2017: 79). Paris'te sadece hukuk diplomasıyla mezun olsa da birçok disiplin ile tanışmış, en önde gelen simalarından dersler alarak kendini geliştirmiştir (Ayda, 1991: 29; Birinci, 2017: 79; Arsal, 1977: 27-34). Tarihçilik noktasından bakacak olursak bu durum kendini her fırsatta göstermiş, tarihe çok disiplinli bir bakış açısıyla yaklaşmış, olayların birden çok amilin netice olduğunu erkenden kavrayarak bilimin tüm şubelerinden faydalanmıştır. Paris'te Sadri Maksudi'nin dimağına serpilen münevverlik tohumları ileriki yıllarda açarak kıymetli mahsuller verecektir.

2.2. Avrupa Kütüphanelerinde Derin ve Geniş Tarih Araştırmaları

Sadri Maksudi'nin tarih alt yapısını oluşturarak ileride ciddi eserler verecek konuma ulaşmasında en önemli kısım kuşkusuz Avrupa'nın seçkin kütüphanelerinde yaptığı kıymetli mesaidir. Bu yoğun ve titiz çalışmalar vesilesi ile geniş tarih bilgisine ulaşmış, Türk tarihi hakkındaki telakkileri detaylıca öğrenmiştir. Bu bilgiler üzerine yükselteceği tarih görüşü, ileriki yıllarda kaleme alacağı çalışmalarda etkisini gösterecektir.

Sadri Maksudi, 1919 yılında Finlandiya'da Paris Barış konferansına gitmek için izin beklerken Finlandiya'nın zengin kütüphanelerinde Türk tarihi araştırmaları yapmıştır. Bu kütüphaneler bilhassa Rusça eser yönünden oldukça zengin ve doyurucuydu. Kısa süreliğine de olsa burada da ilimle meşgul olmuştur. Siyasi karmaşıklığa rağmen fırsat bulduğu vakitler de en büyük zevki kütüphanede Türk tarihi araştırmaları yapmaktı (Ayda, 1991: 119).

Sadri Maksudi'nin kendisinin tamamıyla tarih bilimine vakfetmesi 1920 sonrasıdır (Ayda, 1967: 322). Bu tarihten sonra Sadri Maksudi için aksiyon dönemi bitmiş, kendini ilme adadığı devre başlamıştır (Ayda, 1977: 12). 1920–1921 yılları arasında Paris Milli Kütüphanesinde Türklüğe ait ne varsa adeta hatmetmiş, aynı zamanda Türklerin tarihi mevkiini belirlemek için dünya tarihini de incelemiştir (Ayda, 1967: 332).1922 yılında Sadri Maksudi Arsal ve ailesi Finlandiya'dan Almanya'nın Berlin şehrine giderek yerleştiler. Sadri Maksudi'nin 1922 -1923 yılları Berlin Kütüphanesinde tarih araştırmalarıyla geçmiştir. Yani, toplamda dört sene büyük bir ciddiyet ve yoğun çalışma ile Avrupa'nın zengin kütüphanelerin de Türk tarihi ve Türklüğün cihandaki mevkiini tespit için dünya tarihi çalışmaları yapmıştır. Bu çalışmaların neticesinde bavullarca defter ve not tutmuştur (Ayda, 1967: 323). Bu defterler ve notlar onun tarih çalışmalarında yegâna hazinesi olmuştur (Ayda, 1991: 138).

Maksudi, 1922-1923 yıllarını tamamen tarih araştırmalarıyla geçirmiştir. Sadri Maksudi adeta bir devlet memuru gibi sabah gidip akşam kütüphaneden dönüyordu (Ayda, 1977: 12). Adile Ayda, babasını, kütüphanelerde yaptığı tarih çalışmaları sırasındaki kadar hiçbir zaman neşeli ve mutlu görmediğini özellikle belirtmiştir (1967: 323). Maksudi'nin bu büyük mutluluğunu

sebebi şüphesiz çok sevdiği tarih üzerine yaptığı muntazam çalışmalarını (Ayda, 1967: 323). O, Berlin Kütüphanesinde yoğun çalışmalarda bulunmuştur. Ayda'nın belirttiğine göre, Maksudi'nin Berlin Kütüphanesindeki incelemelerinden çıkardığı notlar ve tuttuğu defterler hâlâ birkaç bavul teşkil etmektedir. Bu notları ve defterler Sadri Maksudi'nin en kıymetli hazinesi olmuştur (Ayda, 1991: 138).⁵ Fotokopinin bulunmadığı zamanlarda tek yöntem kopya etmektir. Bu yöntemin ne kadar zahmetli ve vakit alıcı olduğu bellidir. Bir de bavullar dolusu defter tutulduğunu düşünüldüğünde Maksudi'nin tarih sevgisi ve tarihi karşı gösterdiği ciddiyet ve ehemmiyet kendini göstermektedir. Hiçbir vazifesinin ve gerekliliğini olmadığını da eklemeliyiz.

Sadri Maksudi'nin tarihçiliği incelenirken onun tarihe duyguyu aşk ile tarih araştırmalarından aldığı büyük zevk mutlaka göz önüne alınmalıdır. Kanaatimizce Sadri Maksudi'nin tarihçiliği ve çalışmalarında en büyük pay Türk tarihine karşı duyduğu derin ve tutkulu sevgidir. Bir vazifesi veyahut sonucunda bir paye ve maddi çıkar olmadığı halde Maksudi, Avrupa kütüphanelerinde dört yıl adeta bir memur gibi sabah gidip akşam gelme suretiyle yoğun ve hassas tarih araştırmaları yapmıştır. Böyle bir çalışma temposu ve adanmışlık ancak ve ancak tarihe duyulan aşk ve haz ile açıklanabilir. Zaten Adile Ayda'nın babasının tarih çalışmaları yaptığı yıllardaki kadar mutlu ve neşeli görmediğini ifade etmesi bunun en net ve büyük kanıtıdır (1967: 323). Onun mutluluğunun sebebi kızı Adile Ayda'nın vurguladığı gibi yaptığı tarih çalışmalarıdır. Tarih sevgisi onun, tarih çalışmalarında ki en büyük yoldaşı ve motivasyonu olmuştur. Maksudi'nin Türk tarihine karşı duyduğu hayranlık ve sevgi onu yaşamı boyunca tarih çalışmalarına yöneltmiş, yaptığı çalışmalarda enerji kaynağı olmuştur.

Sadri Maksudi'nin, Avrupa'nın zengin kütüphanelerinde tüm zamanı harcayarak yaptığı derin ve yoğun tetkiklerin onun tarihçi olmasında çok önemli rolü vardır. İfade ettiğimiz gibi, Sadri Maksudi iki sene Paris Kütüphanesinde iki sene Berlin kütüphanesinde büyük bir ciddiyet, haz ve özveriyle tarih çalışmaları yapmıştır. Muhtelif kütüphanelerde yaptığı çalışmaların neticesinde titizlikle tuttuğu defterler ve notlar onlarca bavulu dolduracak fazlalıktaydı. Bu zengin kütüphaneler hakikaten Maksudi için büyük bir nimet olmuştur. Dönem de göz önüne alındığında Türkiye'de böyle çalışmalar yapması çok zordu. Avrupa'da eriştiği kaynaklara Türkiye'de çalışma yapan bir alim olarak vakıf olamayacağı gibi bunlara ulaşması da onun uzun yıllarını alacaktır. Avrupa kütüphanelerinde yaptığı Türk tarihi ve umumi dünya tarihi çalışmaları çok kıymetlidir. Bavullarca aldığı notlar ve tuttuğu defterler anımsandığında nasıl bir çalışma ve verim elde ettiği daha net anlaşılacaktır. Maksudi, bu çalışmalarla beraber Türk tarihi noktasında büyük bir bilgi birikimi edinmiş ve bu kıymetli malumatı tefekkürle yoğurarak sağlam bir tarih görüşü elde etmiştir. Maksudi için artık, bu geniş ve derin tarih çalışmalarının sonucunda sahip olduğu ilmi birikimi ortaya çıkaracak fırsat arayışı başlayacaktır (Ayda, 1991: 139-140).

Maksudi, Avrupa'nın önde gelen, zengin kütüphanelerinde yaptığı ciddi tetkiklerin sonucunda ileride kendi dimağ kuvveti ile işleyeceği, özgün ve milli menfaatler doğrultusunda yapacağı tarih çalışmaları için paha biçilemez bir malumat bilgisine sahip olmuştur. Bununla birlikte Avrupalıların Türkler hakkında ön yargı veyahut malumat

⁵ Adile Ayda eserinde bugün dahi, 1991 yılı için, ellerinde dört bavul dolusu defter bulunduğunu ifade etmiştir (1991: 138). Kullanılanlar ve kaybolanlar düşünüldüğünde bu defterlerin çok fazla olduğu anlaşılacaktır.

eksikliğine dayanan telakkileri konusunda fikir sahibi olduğunu da belirtmeliyiz. Daha sonraki süreçte bu yanlış olduğunu düşündüğü fikirler ile ilmi manada büyük bir mücadele verecek ve ciddi eserler ortaya koyacaktır. Maksudi, Türklerin geçmişte muhtelif coğrafyalarda kurduğu yüksek medeniyeti tüm dünya münevverlerine göstermek istiyordu. O, şöyle diyordu: "Tarihi hakikatleri kabul eden bütün dünya münevverlerinin vazifesi, Türkün azametli ve şerefli tarihi rolü önünde hürmetle eğilmektir" (1943: 1093). Türk milletinin övünç dolu mazi ve medeniyetine yakışır bir şekilde parlak bir gelecek inşa etmesi ise en büyük ülküsü idi. Maksudi'ye göre: "(...)Türk ırkı kendisini tamamen gösteremedi, Türk son sözünü söylemedi. Türkün son sözü 'medeniyet' kelimesi olacaktır" (1925b, 191).

2.3. Sorbon'da Türk Tarih Müderrisliği

Sadri Maksudi, Almanya'daki kütüphaneleri inceleyip gerekli notları aldıktan sonra orada kalmasını gerektiren bir durum görmeyerek, 1923 yılında ailesi ile birlikte Fransa'ya gitmiştir. Maksudi'nin önünde, bu yeni süreçte, bazı problemler vardı. Ailesinin geçimini temin etmesi için bir iş bulması gerekiyordu. Hukukçu olan Maksudi Fransa'da vatandaşlık sorunu sebebiyle avukatlık yapamıyordu. Onun zihninde beliren ilk fikir öğretmenlik yapmaktı. Babası köy hocası, abisi ise tanınmış bir eğitimciydi. Kendisi de hocalık işinin başarıyla üstesinden geleceğine inanıyordu (Ayda, 1991: 139). Dostları Maksudi için dolgun ücretli bir Rusça öğretmenliği işi bulmuşlarsa da O bu işi kabul etmemiştir. Ayda, bunun sebebini babasının Rusları sevmemesi olarak göstermiş ve gerekirse aç kalmayı tercih edeceğini de eklemiştir (1991: 139).

Sadri Maksudi'nin yaptığı çalışmalar ve tetkiklerin sağladığı bilgi birimi onu önemli münevverlerle akademik tartışma yapabilecek düzeye getirmiştir. Sadri Maksudi zihinsel manada dolmuş ve artık bilgisini yayma zarureti iyiden iyiye kendisini göstermekteydi (Ayda, 1991: 139). Sadri Maksudi bu vaziyet altında eski Türk tarihi hakkında Fransızca bir eser kaleme alma girişiminde bulunmuştur (Ayda, 1991: 139). Doğu bilimleri uzmanı Baron Carra de Vaus, 1926 senesinde yayımlanmış olan "İslam'ın Düşünürleri" (Le Penseurs de İslam) adlı ünlü eserinin beşinci cildinde Sadri Maksudi'den bahsederek onun Fransızca bir eser yazmakta olduğunu belirtmiştir (Ayda: 1991: 139-140). Carre de Vaux'a göre bu eserin ismi "Türk Irkının Geçmişi, Bugünü ve Tarihi Rolü Hakkında Düşünceler" (Considretions sur le passe, le prents et le role historique de la raceturque)dir. Maksudi, muhtemelen bahsedilen bu eseri Berlin'den Paris'e döndükten kısa süre sonra yazmaya başlamıştır (Ayda, 1991: 140). Yazmakta olduğu söylenen eser bugün için elimizde değildir.

Maksudi, Avrupa'nın en büyük ve nitelikli kütüphanelerinde Türk tarihi ve Türklerin tarihi mevkiini tespit için büyük bir çalışma yapmış, tabiri caizse; dokunulmadık eser, okunmadık kitap bırakmamıştır. Geçimini sağlamak için iş arayan ve bununla birlikte derin tarih çalışmalarının sonucunda bu alanda faaliyet gösterme arzusunda olan Maksudi, Türk tarihi dersi verme konusunda büyük bir arzu duyuyordu. Fransız üniversitelerinde Osmanlı tarihine temas edilse de diğer Türk kavimleri hakkında bir malumat verilmiyordu (Ayda, 1991: 140). Esasında Sadri Maksudi'nin Avrupa'nın muhtelif zengin kütüphanelerinde yaptığı uzun ve ciddi çalışmalar sadece öğrenmek için değil aynı zamanda öğretmek içindi (Ayda, 1977: 12). Çünkü ona göre, Avrupalılar Türk tarihi hakkında doğru bilgilere sahip değillerdi (Ayda, 1977: 12). Türk tarihi hakkında yanlış görüşler ve değerlendirmeler almış başını gidiyordu.

Türkler dünya tarihinde hak ettikleri değeri görmüyorlardı. Maksudi, bu fikirler doğrultusunda Sorbon Üniversitesinin de Türk tarihi dersi verebilmek için harekete geçmeye karar vermiştir. Sorbon üniversitesine bağlı Slav Enstitüsünde Rusya tarihi okutuluyordu. Maksudi, bu dersi kullanarak bu enstitüde Türk tarihi dersi vermek imkanı aramaya başladı (Ayda, 1991: 141). Yani hem kişisel hem de milli menfaatleri aynı hedefte birleşiyordu. Maksudi vakit kaybetmeden enstitü müdürü Profesör Haumant ile tanıştı. Kendisini eski Duma üyesi olarak tanıtan Maksudi, Haumant tarafından ilgi ve övgü gördü (Ayda, 1991: 141).⁶ Maksudi, Profesör Haumant'ta Rusya içerisinde ki Türk-Tatar kavimlerinin tarihinden bahsedilmedikçe Rusya tarihinin tam manasıyla öğretilmeyeceğini ifade edip bu boşluğu doldurmayı teklif etti (Ayda, 1991: 141). Maksudi'nin aklında ise esasında Türklerin en eski mazisinden başlayarak Türk kavimlerini anlatma fikri vardı (Ayda, 191: 141).

Ayda, Prof. Haumant'ın Maksudi'nin teklifini imtina ile yaklaştığı ifade etmiştir. Haumant bu konuya sadece kendisinin karar veremeyeceğini, bağlı bulunduğu idari makamlarla görüşmesi gerektiğini ifade etmiştir. Adile Ayda bu durumu “baştan savuşturucu” sözler olarak görmektedir (Ayda, 1991: 141). Anlaşılan Maksudi'de vaziyeti bu şekilde yorumlamış olacak ki bağlı olduğu “Societe Asiatique” deki dostlarında bir tavsiye mektubu alma ihtiyacı hissetmiştir. Sadri Maksudi'nin bu kurumda ki her biri kendi alanında otorite olduğu ifade edilen dostlarından tavsiye mektubu alarak Haumant'la götürmüş ve bunun karşısında Haumant ise “tereddütsüz” bir şekilde Maksudi'nin ders verme teklifini kabul etmiştir (Ayda, 1991: 141). Gerekli bürokratik işlemlerin tamamlanmasıyla kasım sonunda Maksudi'ye “Profesörlük” payesi verildi (Ayda, 1991: 141).

Dersin başlamasından önce yapılan duyuruda verilecek olan ders “Orta Asya Türk Toplulukları” başlığını taşıyordu. Sadri Maksudi bu dersi Sorbon'da IV. Salonda her Salı verecekti. İlk dersin istisnai olarak 3 Aralık Pazartesi başlaması planlanmıştır (Topçubaşı, 2017: 672- 673)⁷. Alaattin Cemal'in verdiği malumata göre ise ilk ders 4 Aralık 1923 Salı günü başlamış ve takip ettiği dönem de bir saatten toplam on dört ders verilmiştir (2017: 672). Adile Ayda da ilk dersin 4 Aralık günü başladığına işaret etmiştir (Ayda, 1991: 141).

İlk derste Sadri Maksudi'nin yanında Prof. Haumant da vardı. Haumant, salonun üçte ikisi dolduran dinleyenlere Sadri Maksudi'yi takdim ederek kısaca tanıtmış ve ilk dersi dinlemiştir (Topçubaşı, 2017: 672-673). Dinleyicilerin büyük bölümünü Türkler oluşturmaktaydı. İştirak edenler arasında Ali Merdan Topçu ve Mustafa Çokay gibi Türk dünyasının önemli isimleri bulunmaktaydı. Sadri Maksudi'nin dersi ciddi bir ilgi görmüş, katılımcılar ise büyük bir dikkat ve heyecanlı dersi takip etmişlerdir. Sorbon Üniversitesinde ilk kez Müslüman bir Türkün verdiği Türk Tarihi dersi orada bulunan Türklerde haklı bir gurur yaratmıştır (Topçubaşı, 2017: 673). Heyecan ve dikkatle derslerin takip edildiği Alaattin Cemal Topçubaşı'nın üslubundan anlaşılmaktadır (2017: 673). Her Türkün büyük bir zevkle dinlediği dersleri Sadri Maksudi, büyük bir hararet ve samimiyetle anlatıyordu (Topçubaşı, 2017: 674).

⁶ Ayda eserinde Sadri Maksudi ile Haumant'ın bu esnada tanıştıklarını belirtmiştir. Yörük ise Haumant'ın, Maksudi'yi Paris'te hukuk eğitimi aldığı sıralarda tanıdığını ifade etmiştir. Yörük'e göre Sorbon Üniversitesinin kapılarını Maksudi'ye açan isim Josef Haumant olmuştur. Haumant bu derslerden önce Maksudi'yi Slav Araştırmaları Enstitüsüne konferans için davet etmiştir (Yörük, 2017: 128).

⁷ Hazırlayan Ali Adem Yörük'ün “Le Temps” gazetesine dayanarak verdiği bilgi.

Sadri Maksudi ilk derste; dersin gayesi, muhtevası ve metodu konularına temas etmiştir. Sadri Maksudi, tetkikinde ana çıkış noktasının padişahların, kralların bir tercüme-i hali değil Türk ırkının tarihini tetkik ederek muhtelif Türk kavimlerinin hayat safhalarını göstermek olarak ifade etmiştir (Topçubaşı, 2017: 674). Sadri Maksudi'nin bu açıklaması onun tarihe bakış ve ele alışını anlamak hususunda önemli ifadelerdir. Tarihi padişahların yapıp ettikleri merkezinde değil, millet odağında açıklamaya çalışmıştır. Sadri Maksudi kendisini üzen bir şekilde Avrupalıların Türkler hakkında yanlış bilgi ve kanaatlerinin olduğunu ifade etmiş ve bunları zamanın bilimsel yöntemleriyle mücadele edeceğini bildirmiştir. Maksudi, Türk tarihinin sosyolojik bir cihetten ele alınmadığını ve bu nedenle Genel Türk Tarihinin çehresinin yeniden çizilemeye muhtaç olduğu kanaatinde (Topçubaşı, 2017: 674). Kendisi de bu ifadeleri istikametinde derslerini icra etmiştir.

Topçubaşı, Sadri Maksudi'nin ilk gün söylediği gayeye bağlı kaldığını belirtip şöyle demiştir:

“(…)Türk milletlerinin medeniyet-i kâdimesini ilmi esaslara istinat eyleyerek hatve be-hatve müdafaaya muvaffak olmuştur. Her dersi yeni bir nokta-i nazarı Türklerin üç bin senelik eski tarihine nüfuz ettirerek bizim de o asırlar içinde şayan-ı tetkik ve tekvir bir medeniyetimiz olduğunu ispat etmiştir”(2017: 674).

Topçubaşı, şimdiye kadar Türklerin tarihinin tarafsız ve eksiksiz olarak inceleyen bir eserin var olmadığı bildirip, Sadri Maksudi'nin; Çin, Rus, Alman, Finlandiya ve Türk membarlarından elde ettiği bilgiler üzerine inşa ettiği milli görüşlerini kendilerine açık yüreklilikle ifade ettiğini önemle belirtmiştir (2017: 675).

Alaettin Cemal Topçubaşı, Sadri Maksudi ile kısa bir röportaj da yapmıştır. Konu ise Milli Tarih akımları ve bu bağlamda Fuat Köprülü'nün Türkiye Tarihi adlı kitabı olmuştur. Topçubaşı, Köprülü'nün “Türkiye Tarihi” isimli kitabını okuma fırsatı olup olmadığını sormuş fakat Sadri Maksudi henüz eseri tedarik edip okuyamadığını bildirmiştir. Sadri Maksudi, Köprülü'nün “Türk Edebiyatında Büyük Mutasavvıflar” eserini büyük ilgi ve zevk ile okuduğu, bu eserden yola çıkarak Köprülü'nün Avrupa usulünü tam olarak anlayıp başarıyla uyguladığını söyleyerek methetmiştir (Topçubaşı, 2017: 676). Ayrıca şöyle demiştir: “(…) Köprülüzade Fuad beyin eserini takdir eder ve kendisini bi-hakkın tebrik ederim. Bu kıymetli gencin tetkikat ve tettebbuatını daha ileri götüreceğinden hiç şüphem olmadığı(gibi), mesaisinin vatandaşlar tarafından hüsn-i takdir ve teşvik edebileceğini de ümit ediyorum”(Topçubaşı, 2017: 677). Maksudi'in övgüyle söz edip takdirle andığı Köprülü, daha sonraki yıllarda Maksudi'nin bir makalesi üzerinden kendisine ağır eleştirilerde bulunacaktır(Köprülü, 1925).

Sadri Maksudi'nin bu dersleri dün, hâl ve istikbal zemininde işlediği kanaatindeyiz. Sadri Maksudi, sadece olgular yığını olarak Türklerin hayranlık uyandıran geçmişini anlatmakla yetinmemiş bu geçmişe yakışmayan Türklüğün bugününe, nerede hata yapıldığına da işaret etmiştir. Türkün gurur dolu mazisine dayanarak Türklüğün geleceğine umut ekmiştir. Sadri Maksudi bu gerçeği: “Maziye bilmeksizin hâli anlamak istikbali tahmin etmek gayr-ı kabildir” diyerek zikretmiştir (Topçubaşı, 2017: 682). Başarıda ise milli his ve tarih bilincinin rolüne işaret ederek: “Eğer iyi anlaşılmalı bir hiss-i milli, Türklerin kuvvetlerini terakki ve medeniyet sahalalarına sevk ve idare ederse istikbalde bütün medeni milletlerin yanında layık olduğu mevki-i iftiharî Türkler de işgal edecektir” diyordu (Topçubaşı, 2017: 682). Sadri

Maksudi anlattığı ve her Türkün kendi tarihine hayranlık duyduğu bu derslerde bugünkü durumda söz konusu yapılmıştır. Türklerin tarihi mevkii ile bugünkü ahvallerinin uyuşmadığı üzümler ifade edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasını da, Türklerin milli bilinçlerinin zayıf olması ve kendi değerlerin sahip çıkıp bu değerleri rehber alıp yücelteceği yerde başka milletlerin medeniyetleri için çalışmış olması büyük etkidir. Maksudi ayrıca devlet yöneticilerinin menfi tutumlarına da dikkat çekmiştir (Topçubaşı, 2017: 677-679). Sadri Maksudi, Türklüğün istikbalinden umutludur. O, şöyle diyordu: “Türk ırkı henüz son sözünü söylememiştir. Katiyen eminim ki bu son söz terakki olacaktır. Yani çalışmak, medeniyet ve sulh” (Topçubaşı, 2017: 682).

Alaettin Cemal Topçubaşı, Sadri Maksudi'nin “Türk Akvamı Tarihi” isimliyle verdiği ve on dört dersten oluşan bu öğrecede çıkan neticeleri beş maddede açıklamıştır:

“1-) Biz Türk tarihinin pek az kısmını biliyoruz. Bu da Osmanlı Türklüğü tarihidir ki Türk ırkı tarihi için katiyen kâfi değildir.

2-) Türk ırkı, İslamiyet'ten evvel ve Asya-yı Suğra'da, Türk hükümeti teşekkülünden evvel de büyük bir millet teşkil etmiş ve büyük hükümetler tesis etmiştir.

3-) Türk Irkının Asya tarih-i medeniyetindeki rolü henüz tamamıyla kafi derecede malum değildir.

4-) İslamiyet, intişarını ve hayatını Türk ırkına medyundur” (2017: 628).

Sadri Maksudi bu derslerde Avrupalıların Türkler hakkında yanlış bilgilerini ve hakikatten uzak telakilerini zamanın ilmi metotlarını kullanarak ortaya çıkarmaya gayret etmiştir. Türklerin yüksek medeniyetini gözler önüne sermek istemiştir. Maksudi, bu dersleri anlatırken mazi, bugün ve istikbal zemininde değerlendirmelerde de bulunmuştur. Sadri Maksudi'nin önemli bir vurgusu da sosyoloji - tarih ilişkisine dairdir. Türk tarihinin sosyolojik cihetten ele alınmadığı ifade edip, umumi Türk tarihinin yeniden değerlendirmesinin mecburiyetinden bahsetmiştir. Tarihi padişahların biyografisinden ibret görmeyerek milletin gelişim aşamalarını, idari ve sosyal hayatını ön plana taşımayı hedeflemiştir (Topçubaşı, 2017: 674).

Sadri Maksudi'nin Sorbon üniversitesinde verdiği “Türk Kavimleri Tarihi” dersinin birkaç cihetten önemi vardır. Evvela bu dersler Sadri Maksudi'nin ilk akademisyenlik tecrübesidir. Uzun süre Türk tarihi hakkında ciddi bilgi birikimi ve yüksek muhakeme yeteneği elde etmiş olan Sadri Maksudi'nin, bu dersler sırasında önemli bir deneyim elde ettiği, hocalık konusunda kendini geliştirdiği muhakkaktır. En önemlisi ise bu dersler Maksudi'nin ilk tarihçilik faaliyetidir. İlk tarihçilik hamlesi olması Sorbon sürecini başlı başına önemli kılmakla beraber en önemli noktalardan biri ise aklındaki Türk Tarihini belli bir programla hayata geçirmesi olmuştur. Aklındaki bilgileri belli bir mantık ve sistematik ile dinleyicilere anlatmış, derslerini okutmuştur. Umumi Türk Tarihine kendi penceresinden bir bakış getirmiştir. Ciddi tarih tetkiklerinin sonucunda aklındaki Türk tarihi programını ilk kez hayata geçirerek okutmuştur. Bu dersler Sadri Maksudi'nin Türk Tarihi ve Türk Hukuk Tarihi derslerinin bir anlamda ilk nüvesidir. Maksudi temelini attığı bu bilgilerin asıl tarihçilik faaliyetlerini yapacağı Türkiye'de genişletip ilerletecektir. Sorbon'da ki akademisyenlik yıllarının en önemli katkılarından biri, hiç kuşkusuz, ona sağladı itibar ve saygınlık olmuştur ki

bu Sadri Maksudi'yi Türkiye' ye itibarlı bir şekilde gelişi ile hızlıca Türk ilim dünyasına girmesini sağlamıştır. Sadri Maksudi Türkiye'ye gelişi ve akabinde Ülkeye Gazi tarafından bir ilim adamı olarak davet edilmesi Sorbon'daki mevki ile yakında alakalıdır. Sorbon'da görev yapan bir tarih Müderrisi olarak Türk Ocaklarına davetlisi sıfatıyla Türkiye'ye gelmiş(Ayda, 1991:149), Sorbon tarih müderrisi olarak takdim edilerek büyük itibar görmüş(Ayda, 1991: 149-152), tarih müderrisi sıfatıyla Gazi tarafından kabul olunmuş hatta Maksudi'nin Gazi'den istediği fotoğrafa Atatürk:" Paris Sorbon Üniversitesi Türk Tarihi Müderrisi Sadri Maksudi Beye takdirle " notunu düşmüştür (Ayda 1991: 151). Burada bir noktayı açıklamak ihtiyacı hissediyoruz. Yüksek bir prestijin sağladığı bir itibarla karşılaşılması ile birlikte Sadri Maksudi verdiği konferanslar ile Türk kamuoyunu etkilemiş, kendisine gösterilen itibarın hakkını vermiştir. İstikbalde yaşananlar göz önüne getirildiğinde Sorbon'da ki vazifesi onun Türk ilim hayatına girişinin ilk adımıdır. Sorbon'daki vazifesi onun Türkiye bileti olmuştur. Çok sevdiği Gazi ile tanışmış ve bizzat onun tarafından Türkiye'ye davet edilmiştir (Ayda, 1991: 151).

Sadri Maksudi'nin, Sorbon Üniversitesinin de Tarih Müderrisi vazifesi üstlenip bu unvan ve itibarla Türkiye'ye gelmesi önemli bir unsurdur. Türkiye'ye dünya 'da ünlü bir Üniversitenin tarih müderrisi olan bir bilim insanı olarak değil de, evvelde Duma'da vekillik ve Meclis İdare Reisliği yapmış biri olarak gelseydi bugünkü itibarını ve mevkiini kazanamayacağı fikrindeyiz. Çünkü, Sadri Maksudi'nin Türkiye'ye geldiği zaman Türkiye Cumhuriyetinin inşa edilme hamlesinin yapıldığı bir dönemdi. Türkiye'nin ihtiyacı olan siyaset tecrübesi olan insanlar değil Türkiye ve Türklüğü yükseltecek olan bilim insanlarıydı. Türk devletini kültürel anlamda gelişimine katkı da bulunacak, Türklüğü yükseltme ülküne sahip idealist münevverlere ihtiyaç vardı. Sadri Maksudi ise bu milli ülküye uygun şahsiyetlerin başında geliyordu.

Kısaca özetleyecek olursak Sorbon mesaisi, Sadri Maksudi'nin ilk tarihçilik ve akademisyenlik deneyimi olmuş ve sağladığı itibar ise onun Türkiye bileti olmuştur. Bu yılların Maksudi'nin tarihçiliği hakkında ilk ve kuvvetli bilgiler ile tarihe bakışı hususunda önemli malumatlar edinmemizi sağladığını da ifade etmeliyiz. Sorbon müderrisliğinin getirdiği itibar ve prestijin doğru olarak kullanılması çok önemli olmuştur. Maksudi, kendisine gösterilen itibarın hakkının vererek kendisi için Türkiye yolunu açmıştır.

Sadri Maksudi'nin Fransa'daki tarih çalışmalarının bir ayağını Sorbon Üniversitesindeki çalışmalar diğer ayağında "Societe Asiatique" oluşturuyordu. Societe Asiatique Asya araştırmaları yapan meşhur ve ciddi bir cemiyetti (Ayda, 1991: 40). Maksudi Berlin'den Paris'e döndüğünde önceden üye olduğu cemiyetin faaliyetlerini katılmış, toplantılarına iştirak etmiştir. Vakıf olduğu mevzularda münakaşalara katılarak fikrini ifade ediyor, cemiyette etkin görev alıyordu. Asya tarihi ve ilişkili konularda o coğrafyan gelmiş, konuya hâkim birinin, kitaplarda bulunmayan ayrıntıları anlatarak görüşlerini beyan etmesi cemiyetin diğer üyelerinin nezdinde olumlu görülüyordu (Ayda, 1991: 140). Maksudi, Sorbon'da profesör olduktan sonra da cemiyetin çalışmalarına devam etmiştir. Hatta ders başladıktan üç dört hafta sonra cemiyetin 16 Mart 1924 tarihli toplantısına katılmıştır. Ayda, Maksudi'nin bu toplantıda Türk tarihi bakımından çok mühim bir hususta tebliğ okuduğuna dikkat çekmiştir (1991: 143; Arsal: 1924).

2.4. Türkiye’de ki Tarih Faaliyetleri

Sadri Maksudi’nin neredeyse tüm tarihçilik çalışmaları Türkiye’de gerçekleşmiştir. Önemli konferanslarını Türkiye’de vermiş, ciddi tarih tebliğ ve eserlerini Türkiye’de neşretmiştir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi’nde Türk Tarihi dersi vermiştir (Birinci, 2017: 87-88; Ayda, 1991: 195). Aşağıda uzun uzadıya incelemeye gayret edeceğimiz mevzular hakkında çok kısa bir giriş yapmak ve genel bir hat çizmek doğru olacaktır.

Sadri Maksudi’nin Türkiye’deki tarih temalı ilk çalışmalarından biri “Türk Tarihinin Telkinatı” olmuştur (Arsal, 1925a,1925b). Türk ırkının kusur ve meziyetlerinin tetkik edilip Türklüğün yarını hususunda değerlendirmeler yapılan bu konferans dinleyenler üzerinde müspet bir tesir yaratmıştır (Ayda, 1991: 152- 153). Hâlâ güncelliğini muhafaza eden önemli bir metin olduğunu ifade etmeliyiz.

Sadri Maksudi, Türkiye’de tarih konusunda ciddi ilmi çalışmalar yapmanın yanında, Türk tarihi araştırmalarının kurumsallaşması konusunda da önemli katkıları olmuştur. Bunun en iyi örneği, şimdiki Türk Tarih Kurumunun nüvesi olan, Türk Ocağına bağlı Türk Tarihi Tetkik Heyetinin kuruluşunda oynadığı roldür (Ayda, 1991: 164-168; Birinci, 2017: 89; İnalçık: 1963: 51). Maksudi, Türkiye’ye gelmeden evvel Türk tarihini tetkik edecek bir kuruluşun önem ve mecburiyetinin farkındaydı (Arsal,1924b: 699; Ayda, 1967: 324). Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayında Türk tarihini tetkik edecek bir heyetin vücuda gelmesinin ehemmiyeti ve zaruretini ifade etmiş, akabinde bu düşünce Gazi’ye ulaşmış ve onun yüksek himayesi, riyaseti ve işareti ile Türk Tarihi Tetkik Heyeti kurulmuştur. Bu heyet Türk Tarih Tezi çerçevesinde ve istikametinde çalışmalar yapmıştır. Maksudi, bu faaliyetlerde en önde yer almış ve ayrıca komisyon tarafından yazılan tüm eserlerde de imzası vardır. Hatta Türk Tarihinin Ana Hatları Methal eserinin büyük kısmının onun elinden çıktığını ifade edebiliriz (Ayda, 1991: 173; Birinci, 2017: 90).

Maksudi, ilk dört Türk Tarih Kongresine katılarak dikkat çeken tebliğler sunmuştur. Maksudi, Birinci Türk Tarih Kongresinde (BTTK) “Türkiye’de yapılmış ilk bütüncül tarih anlayışının beyanname” (Birinci, 2017: 102) olarak nitelendirilebilecek olan “Tarihin Amilleri” adıyla bir tebliğ sunmuştur (Arsal: 1932). BTTK’ nde doğrudan tarih bilimi hakkında bildiri sunan tek kişi Sadri Maksudi’dır (Ersanlı, 2015: 170). Ayrıca bu kongrede Zeki Velidi Togan’ın “Tarih I-IV” kitaplarına yönelik eleştirilerine de cevap vermiştir (BTTK,1932: 389-400). İkinci Türk Tarih Kongresinde (İTTK) ise Türklerin insanlık tarihindeki rolü ve medeniyete katkıları ile Türk tarihinin önemli konularına temas eden bir bildiri sunmuştur. Bu bildiri Türk tarihinin önem arz eden birçok mevzuuna temas etmesi sebebiyle kanaatimizce ayrı bir önem arz etmektedir(Arsal,1943).Üçüncü Türk Tarih Kongresinde (ÜTTK) Farabi’nin çok cihetle olan bilim insanlığını ve orijinal görüşlerine temas eden bir bildiri sunmuştur(Arsal: 1948). Dördüncü Türk Tarih Kongresi’nde (DTTK) ise; Eski Yunanlıların, Cermenlerin, Romalıların soy- oymak teşkilatı incelenmiş ve bu teşkilatın Türk soy- oymak teşkilatı ile aynılığı ortaya konulmuştur (Arsal: 1952). Bu bildiri aynı zamanda Türkiye’de Soy- Oymak teşkilatı hususunda yapılan ilk ciddi değerlendirmedir (Birinci, 2014: 41).

Sadri Maksudi, tarih çalışmaları konusunda bazı eleştirilere muhatap olmuş, çeşitli münakaşalar ortaya çıkmıştır. Sadri Maksudi ilk önce Journal Asiatique’de yayınlattığı daha sonra ise Türk Yurdu dergisinde yayımlanan (Arsal:1924,1925e) makalesi üzerine Köprülü ile

arasında sert bir münakaşa yaşanmıştır (Köprülü: 1925; Maksudi: 1925e). Önemli diğer bir münakaşası ise Zeki Velidi ile Birinci Türk Tarih Kongresinde yaşanmıştır (BTTK, 1932: 389-400). Daha sonra Zeki Velidi “On Altı Kum Altı Şehri ve Sadri Maksudi Bey” isimli bir eser kaleme alarak hem kongre de kendine yöneltilen tenkitlere cevap vermiş hem de Sadri Maksudi’nin şahsına ağır tenkitler yönelmiştir (Togan: 1934). Son olarak ise Togan’ın “hırçın ve öfkeli talebesi” (Birinci, 2017: 102) Hüseyin Nihal Atsız’ın Maksudi’ye yönelttiği ve daha sonraki yıllarda değışecek olan sert tenkitlerini eklemeliyiz (Atsız: 2018).

Son olarak Sadri Maksudi’nin, Türk Hukuk Tarihi çalışmaları ile umumi tarih çalışmaları arasındaki ilişkiye değinmek gerekir. Kanaatimizce Maksudi’nin Türk Hukuk Tarihi çalışmaları esasında hukuk kısmı öne plana çıkmış umumi bir Türk tarihi çalışması hükmündedir. Eldeki metinler mukayese edilip, ciddi değerlendirmeler incelendiğinde Türk hukuk tarihi çalışmalarının ve derslerinin çok daha öteye giderek, umumi bir Orta Asya Türk tarihi ve medeniyeti hükmünde olduğu görülecektir. Bu durumda en etkili unsurlar ise; Sadri Maksudi’nin kuvvetli tarihçi kimliği, Türk Hukuk Tarihinin yeni ihdas edilmesi sebebiyle sınırlarının ve kaynaklarının Maksudi tarafından çizilecek olması ve Türkiye’de İslam öncesi Türk tarihinin bilinmemesi olmuştur.

Sadri Maksudi, tüm tarih çalışmalarında Türklüğün yüksek menfaatlerine gözetmiş ve Türklerin göz ardı edilen yüksek medeniyetini ortaya çıkarmaya gayret etmiştir. Bunun yaparken de ilmi tarafsızlıktan vazgeçilmemesi gerektiğini önemle vurgulamıştır (Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar[TTHM]1930: 75; Gedikli, 2017: 283; Özçelik, 1967: 307). Maksudi; geniş bilgisi, tükenmeyen enerjisi ve Türklüğü duyduğu aşk ile beraber Türk tarihçiliğine büyük hizmetlerde bulunmuştur (Gökbilgin, 1970: 27).

3.SADRI MAKSUDI ARSAL'IN TARİH ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE'DE Kİ İLK TARİH FAALİYETLERİ

3.1. Sadri Maksudi Arsal'ın Tarih Çalışmaları

Sadri Maksudi'nin tarih sahasındaki çalışmalarını toplu olarak ibraz etmekte fayda var. Fakat şunu eklemeliyiz ki Maksudi'nin Türk Hukuk Tarihi çalışmalarında da tarih bilgisi ve kritiği yoğundur. Bazı yönlerden Genel Türk Tarihi eseri özelliği taşımaktadır. Ayrıca tüm eserlerinde az ya da çok tarihle kesişen noktalar olduğunu ifade etmeliyiz. Biz doğrudan tarih sahasında verdiği eserleri ifade etmekle yetineceğiz:

-“Türk Ocağı Konferanslarından: Türk Tarihinin Telkinatı-I”, Türk Yurdu, I/4, Kanun-ı sani 1341 (Ocak 1925), s. 282-286

-“Türk Ocağı Konferanslarından: Türk Tarihinin Telkinatı-II”, Türk Yurdu, I/5, Şubat, 1321 (1925) s. 377-388

-“Çinliler ve Moğolların, Houei-Hou ve Uygurlarıyla Orhun Türk Kitabelerindeki Oğuzların Ayniyeti”, Türk Yurdu, Nisan, 1341 (1925), II/7, s.27-37.

-“Türk Birliği 1: Eski Türklerde Dil ve Hars Birliği”, Türk Yurdu, II/11, Ağustos 1341(1925),s. 396-408.

-“Çinlilerin Houi-Hou Dedikleri Halkın Orhun Kitabelerindeki Dokuz Oğuzların Aynı Olduğuna Dair İzahat (Köprülüzade Mehmet Fuat Bey'in Tenkitlerine cevap)”, Türk Yurdu, III/14, Teşrin- Sani 1925, s. 218-231.

-Türk Tarihinin Ana Hatları, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

-Türk Tarihinin Ana Hatları Methal, İstanbul Devlet Maatbası, İstanbul, 1931.

-Tarih I-IV, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

-Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddeleri, no5: 1. İskitler-Sakalar, 2. Asya Hunları, 3. Yüççiler, 4. Avrupa Hunları, Ankara, 1932.

-“Tarihin Amilleri”, Birinci Türk Tarih Kongresi (Konferanslar-Müzakere zabıtları), Ankara, Maarif Vekaleti.

-Orta Asya Türk Devletleri, Türk Tarihinin Ana Hatları-Seri Müsveddeleri No:19, Ankara, 1934,

-“Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumunun ve Müesseselerinin İnkişafında Türk Irkının Rolü”, İkinci Türk Tarih Kongresi(Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Metinler), Ankara, T.T.K. Yay., 1943, s. 1062-1093

-“Kutadgu Bilig”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, XIII/2, 1947, s.657-683

-Türk Tarihi ve Hukuk, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1947.

-“Farabi'nin Kültü Tarihindeki Rolü”, III. Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Tebliğler), Ankara, T.T.K. Yay., 1948, s.352-367

-“Eski Türklerdeki Soy-Oymak Teşkilatının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilatının ve Kadim Romalıların Gens-Curia Teşkilatında Hakim Olan

Esasların Ayniyetine Dair”, IV. Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Tebliğler), Ankara, T.T.K Yay., 1952

3.2. Dikkat Çeken Konferans: Türk Tarihinin Telkinatı

Sadri Maksudi, 13 Kasım 1924 tarihinde Türkiye’ye gelmiş ve Türk Ocakları bünyesinde bir dizi konferans vermiştir (Ayda, 1991: 149; Yörük, 2017: 130-131). Bu konferans silsilesi arasında en çok dikkat çeken ise ”Türk Tarihinin Telkinatı“ isimli sunumu olmuştur. Türk Tarihinin Telkinatı, Sadri Maksudi’nin Türk ırkının meziyet ve kusurlarının ortaya konduğu dikkat çekici ve önemli bir konferanstır. Telkinat için adeta ”Türk ırkının portresi” demek yanlış olmayacaktır. Dinleyicilerin nazarında da en çok tesir bırakan konferans bu olmuştur (Ayda, 1991: 152-153).

Türk Tarihinin Telkinatı, Türk Irkını tarih boyunca yücelten ve düşüren hususların tahlil edildiği müstesna bir metindir. Kanaatimizce hâlâ güncelliğinden ve ehemmiyetinden bir eksilme olmamış ve olmayacağını da ifade edebiliriz. Fakat üzülmeliyiz ki, diğer tarihçilik çalışmalarında olduğu gibi, bu ciddi ve mühim konferans da hak ettiği ilgiyi maalesef görmemiştir. Biz bu metni geniş bir şekilde madde madde ele alacağız.

Sadri Maksudi, evvela Türklüğün yükselmesini sağlayan müspet özellik ve meziyetleri inceleyerek başlamıştır.

Birinci Müşahede

Türk ırkının hayatiyeti, dinçliğidir. Tarihe bakıldığı zaman hiçbir millet Türk ırkı denginde bir hayatilik gösterememiştir. Türk ırkı gayri müsait şartlar altında dahi neslen çoğalma noktasında istisnai bir kabiliyet göstermiştir (1925a: 144)

Sadri Maksudi, Türklüğün hayatiyeti hususunda iki mühim örnek vermektedir. Türk ırkı, diğer ırkların ağır tazyiki ve zorlu rekabetine rağmen “küre-i arzın “ büyük kısmın hakimiyeti altına almaya muvaffak olmuştur. Bu başlı başına Türk ırkının hayatiliği, neslen çoğalma kudretinin bir neticesidir (1925a: 144).Türk ırkının neslen çoğalma kuvveti ve kabiliyetinin en büyük delili ise savaşlarda hayatını kaybeden Türk kahramanların sayısıdır. Maksudi’nin kendi tespitine göre, aşağı yukarı, geçmişten bugüne kadar 40 milyon civarında hayatını kaybetmiş Türk kahramanı vardır (1925a: 144). Türkler son yirmi yılda ise en çok savaş mecburiyetinde kalmış millettir (1925a: 144). Bu kadar ağır kayıp ve güçlüklerle rağmen Türk ırkının hâlâ büyük milletler arasında yer alması işte bu neslen çoğalma kuvvetinin mucizevi bir sonucudur. ”Türk ırkı iki bin senelik hem tabiat hem milletlerle olan mücadelesinden muzaffer çıkmış bir millettir” (1925a: 144).

İkinci Müşahede

Türk ırkının büyük bir genişleme ve yayılma eğilimi. Bu vaziyet de kısmen birinci müşahedenin bir sonucudur. Türk ırkı muhtelif sebeplerden dolayı batıya ve güneye yönelmiştir. Bu güçlü durum Türklerin sık sık kültürel merkezlerinin değişmesine neden olmuştur. Bu hakikatte ise diğer büyük neticelere sebebiyet vermiştir (1925a: 144).

Üçüncü Müşahede

Türklerin siyasi yaşamdaki sürekliliği. Türkler, tarihte birkaç kere siyasi istiklalini kaybetse de, her sukuttan sonra “(...)Türklük yine yükselmiştir, her öldükten sonra yine dirilmiştir”

(1925a: 144). Sadri Maksudi, bu müşahede ile alakalı olarak Türk milletinin, daha doğrusu yöneticilerinin, menfi bir eğiliminden bahsetmektedir. Buna göre Türkler tehlike anında, beka problemi karşısında birlik hissi yaşayıp büyük bir mücadele vermişlerdir. Lakin tehlike sona erdikten sonra ise hemen tehlikeyi unutmuşlar ve istiklallerini düşünmemeye meyil göstermişlerdir (1925a: 144). Sadri Maksudi, İtalyanca bir söz olan “Tehlikeden sonra ölüm korkusunu unutmama” sözünü hatırlatarak Türklerin bunun hep aksine yöneldikleri tespitinde bulunmuştur. Tarih, Türk milletini bu menfi özelliğinden dolayı birkaç defa cezalandırmıştır (1925a: 145).

Dördüncü Müşahede

Türk ırkının rehber, reis ve kahraman doğurma kuvveti. Maksudi, Türk tarihinde dikkat çeken önemli bir hususunda Türk milletinin en zor dakikalarında kendi içinden bir kahraman çıkarma kabiliyeti olarak değerlendirmiştir (1925a: 145). Maksudi, bir sefer hariç, kudretli dönemler de Türklerin hiçbir yabancı lidere boyun eğmediklerini ifade etmiştir (1925a: 145). Türkler her daim ihtiyaç duyulan lideri kendi içlerinden çıkarma kabiliyet ve kudretini göstermişlerdir. Bu saik Türk ırkının büyük hasletlerinin başında gelmektedir (1925a: 145).

Beşinci Müşahede

Türk ırkındaki kanuniyet duygusu. Maksudi’ye göre Türkler, hangi asırda hangi memlekette olursa olsun muntazam kanunlara sahip devletler kurmuşlardır (1925a: 145). Maksudi, Türklerin Asya’da hakimiyeti orduyla sürekliliği ise kanunlarla sağladığına dikkat çekmiştir. Askeri güçle ele geçirilen toprakların kanunla yönetilmesi asırlarca Türk hâkimiyetinin temin eden kuvvet olmuştur. Maksudi Türk ırkının dünyanın muhtelif sahalarında kurduğu ve asırlarca temin ettiği hakimiyetin sebebini Türk ırkındaki “kanuniyet hissinde” aranması gerektiği fikrindedir (1925a: 145). Maksudi’ye göre Türkler, Asya’da geniş sahaları askeri kuvvetle almışsa da burada ki Türk hakimiyetini sağlayan ve teminatı olan unsur kanuniyet hissi olmuştur (1925a: 145)

Altıncı Müşahede

Türk liderlerinin ülkeyi büyük bir deha ve marifet ile yönetmesi. Fakat bu idaredeki maharet kültürel alana yansımamıştır. Çok nadir olarak Türk ırkının liderleri bu konuya ehemmiyet vermişlerdir. Maksudi’ye göre Türk harsı liderlerin himayesi olmadan doğmuş ve gelişmiştir (1925a: 145). Bununla beraber Türkler, liderlerin himayesi harici, nerede birkaç asır oturmuşsa orada bir hars meydana getirmişlerdir (1925a: 145). Maksudi, Türk ırkının bir muhitte yüz sene oturursa orada bir Türk kültürünün kendini gösterdiğini fakat Türk ırkının nadiren yüz sene bir muhitte rahat yaşama imkanı bulduğunu dile getirmiştir (1925a: 145). Ona göre cihan tarihinde Türk tarihi kadar dalgalı, değişikliklerle dolu bir tarih yoktur (1925a: 145-146).

Yedinci Müşahede

Türk ırkındaki bilim ve dimağ kuvveti. Maksudi şöyle diyordu: “Türk ırkının askerlikteki, idarecilikteki kabiliyetini herkes, Türklerin düşmanları bile tasdike mecbur olmuştur. Fakat Türklerin ilim, fen, tefekkür hususundaki istidadı bu vakte kadar tasdik olunmamış bir hakikattir” (1925a: 146).

Sadri Maksudi, Türk milletinin askerlik ve yöneticilik alanındaki meziyetlerinin düşman da olsa herkes tarafından takdir edildiğini fakat ilim, fen ve tefekkür sahasındaki büyüklüğünü tasdik edilmemiş bir hakikat olarak değerlendirmiş ve Türk ırkının bilimdeki yeteneğini ciddiyle vurgulanmıştır (1925a: 146).

Maksudi, tarafsız olarak tetkik edilecek olursa her bilim dalında birkaç Türk dâhisinin var olduğunu zikrettikten sonra; Farabi, Uluğ Bey, Cehveri, Buhari, Fergani gibi alimleri bu Türk dâhilerinden bir kaçını olarak zikretmiştir (1925a: 146). Ona göre, Türklerin önemli vasıflarından biri fen ve ilim kuvveti olmuş ve bu alanda Türk milleti hiçbir millettten aşağı kalmamıştır (1925a: 146).

Sekizinci Müşahede

Türklerin dinde özgürlükçü olması. Sadri Maksudi'ye göre Türkler din hürriyetine inanmış, halkında ve yöneticilerinde din taassubunun bulunmadığı bir millettir (1925a: 146). Türkler dinde zorlamaya gitmeyerek tüm dinlere eşit yaklaşmış, birini lehine diğerinin aleyhine bir kanun çıkarıp tatbik etmemişlerdir. Maksudi Türklerde çok eskiye dayanan din hürriyetine, Avrupalıların çok sonraları ancak medeniyet seviyelerinin yükselmesiyle ulaşabildiklerini zikretmiştir (1925a: 146).

Maksudi, Türk ırkının karakteristik özelliklerinin sadece bu sekiz başlıkla sınırlı olmadığı lakin en önemlilerinin bu vasıflar olduğu fikrindedir (1925a: 146). Ona göre Türk milletinin tarihi başarısının ve yükselişinin sırrı bu özelliklerde saklıdır. Ve bu özellikler cihanda Türk milletinden başka hiçbir millette hepsi beraber bulunmamaktadır (1925a: 146). Türklüğün onurlu ve övünç dolu maziye sahip olması bu ebedi vasıfların eseridir. Maksudi'nin temas ettiği en önemli noktası ise Türk ırkının başarısının ve büyüklüğünün ana unsurları olan bu özelliklerin Türk ırkı için ebedi olmasıdır (1925a: 146). Bu noktada Sadri Maksudi şu elzem soru zincirini yönelterek devam ediyor:

“Türk ırkı bu kadar müspet sıfatlara malikken ne sebeptendir ki Türkler bugün dünyanın en büyük en mütemedden en yüksek harslı bir milletini teşkil etmez? Niçin bu şerefi Türkler eskiden Çinlilere, İranlılara ve Araplara, son asırlarda ise garplılara bıraktı? Bu kadar müebbet sıfatlarla mümtaz olan nüfusun mütekaif, idareci, kanunu hars doğuran Türk ırkı niçin zamanımızın birinci medeni ırkları arasında yer tutmuyor?” (1925a: 146-147).

Sadri Maksudi, bu sorulara cevap vermek için “ağır bir vazife” olarak gördüğü Türk ırkının psikolojik zayıflıklarını tahlil etmek mecburiyetini dikkat çekmiştir (1925a: 291). Maksudi göre:“Seciyevi kusurlarını, tarihi noksanlarını itiraf ve teşhis etmeyen millet de necat bulamaz, istikbal yollarını temin edemez” (1925a: 147). Sadri Maksudi de bu mühim konferans dizisinde tam olarak bunu yapamaya çalışarak, Türk ırkının üstünlük ve zayıflık oluşturan noktaları üzerinde durmuş, Türk milletinin parlak bir istikbale ulaşması için gayretkeş davranmıştır.

Bu metinde sadece Türk ırkının meziyet ve kusurları verilmemiş, ayrıca Maksudi'nin tarih bilimi hakkındaki görüşlerine, İslam ve Türklük konusu ile Cengiz Han mevzuuna da değinilmiştir. Biz Maksudi'nin tarih bilimi ve Cengiz Han hakkındaki görüşlerini müstakil olarak ele alacağımız için burada tekrar etmeyeceğiz. Kısaca Maksudi'nin İslam ve Türklük ilişkisi hakkındaki değerlendirmelerine değinmekle yetineceğiz.

Maksudi İslamiyet'in Türklüğü siyasi hayatı ve milli şuuru üzerinde olumsuz sonuç yaptığı fikrindedir (1925a: 147-148). Ona göre, ilk başta İslamiyet Türklük için yararlı bir mefkure olmuş olsa da ilerleyen süreçte pahalya mal olacaktır (1925a: 148). Türklerin mefkurelerini şartlara ve zamana göre, istikballeri istikametinde yenileyecekleri yerde İslamiyet'in getirdiği mefkureyi aynen devam ettirmeleri aleyhlerine olmuştur. Oysa ki Maksudi'ye göre tarihte hiçbir büyük millet bir asırdan fazla bir mefkureye takılıp kalmamıştır (1925a: 147).

Maksudi'ye göre İslamiyet, Türk ırkının gönlünü iman nuruyla aydınlattı ise de siyasi ve milli şuur noktasında, bilhassa Selçuklu sonrası kuvvetli bir şekilde, olumsuz neticeler doğurmuştur. Türk kuvveti Türklüğü değil İslami müdafaa etmiş; Türklüğü yükseltmek için değil İslamiyet için gayret sarf etmiştir (1925a: 148).

Önce Türk ırkını yükselten meziyetleri sayan Maksudi, daha sonra Türk ırkının kusurlarını tespit ve tetkik etme gayretinde bulunmuştur. Ona göre bu "ağır vazife" yerine getirilmedikçe tarih tetkiklerinden umulan netice sağlanamazdı (1925a: 147).

Birinci Müşahede

Süreklilik oluşacak bir gayret ve çalışma eksikliği. Maksudi, tarihi bakıldığında Türklerin başarılarını şiddetli ve güçlü eylemlerle kazandığını fakat başarı temin edilir edilmez ise kazanmak için gösterilen büyük gayretten eser kalmadığı görüşündedir. Yani: "Türkler 'in gayreti, kuvveti daima tufan suretinde sel olarak akmıştır, sonra birkaç zaman sonra büsbütün durmuştur" (1925b: 189).

Türkler, önündeki engelleri aşma hususunda takdire şayan ve eşine az rastlanan bir gayret gösterip kuvvet sergilemişlerde de, engel aşılarak hedefe ulaşılır ulaşılmaz gayret ortadan kalkmıştır. Başarıya ulaştıktan sonra bu başarının temini için gerekli gayret ve enerji gösterilmemiştir. Oysa ki bu başarı büyük bir gayretkeşlik ve gücün efsunlu sonucuydu (1925b: 189).

Türk milletinin bu durumunu Sadri Maksudi, en iyi şekilde şöyle ifade ediyor: "Avrupalıların tabirini kullanırsak, biz Türkler zafer döşeğinde istirahat etmeyi seven bir ırkız. Türkler'in heyecanları, yarınısızdır, faaliyetleri zikzaklıdır"(1925b: 189).

Bu durum ise Türk tarihi açısından çok olumsuz bir durum oluşturmuştur. Bir neslin büyük zorluklarla kazandığı zaferler diğer neslin ilgisizliği ve gayretkeşlikten uzak olması sebebiyle yok olmuştur. Kazanılan zaferi diğer nesiller "helak etmiştir" (1925b: 189). Türkler büyük zorluklar ve çileler sonucunda elde ettiği başarıları korumak için gayretsiz, enerjisiz ve isteksiz olmuşlardır. Bu sebepten büyük zaferler istenilen neticeleri vermemiştir. Bir neslin birikimini diğer nesil koruyamamıştır (1925b: 189).

Maksudi'ye göre Türk ırkının bu olumsuz özelliğinin hasımları da farkındadır. Bunun sonucu olarak düşman unsurlar savaş zamanı kaybettikleri toprakları sulh zamanı bu menfi özellikten istifade ederek almayı bilmişlerdir (1925b: 189).

İkinci Müşahede

Türklerdeki liderlik düşkünlüğü. Sadri Maksudi'nin tarih çalışmalarında Türklerdeki lider yetişme kabiliyetine vurgu kendini sıklıkla göstermektedir. Türk milleti kadar hiçbir milletin kendi sinesinde bu kadar çok lider yetiştiremediğini belirten Maksudi, bu durumu övgüyle

anlatır. Bununla birlikte lider adaylarının fazlalığı da bir sorun teşkil etmiştir(1925b: 189).Türkler, birçok kahraman- önder yetiştirse de; bir o kadar da reislik hırsına sahip, enerjisini liderlerini alaşağı etmeye veyahut liderlik mücadelesine adayan fertlerde ortaya çıkmıştır (1925b: 189). Bu da bir kargaşa ve enerji israfına sebebiyet vermiştir.

Üçüncü Müşahede

Türk siyasi ve kültür merkezlerinin sürekli bir şekilde değişmesi. Bu vaziyet Türk harsının bir noktada toplanıp yoğunlaşmasını engellemiştir (1925b: 189).

Dördüncü Müşahede

Türk aristokrasisinin milli şuurdan ve milliyetperverlikten uzak olması. Maksudi, Türk halkının millici ve onun sinesinden çıkan kahramanların da millici olduğunu, lakin hanedanların, sülalelerin ve etrafının milli his ve şuurdan mahrum olduğunu ifade etmiştir. Halk ve içinden çıkan kahraman-rehber her daim milliyetçi olmuştur (1925b: 189). Belli bir hanedan vücuda geldikten bir müddet sonra milli hisleri zayıflamış, halkı aşağı görmeye hatta kendi kimliğini bile inkar etmeye başlamışlardır. Haneden mensubu ve çevresi, Türk harsını muhafaza edip geliştirmek bir yana diğer harslara ilgi duymuş onların tekâmülü için gayret sarf etmişlerdir (1925b: 189-190). Mili şuur sahibi olan ve her daim milliyetçi olan halkın içinden çıkardığı kahramanlar da aynı şekilde milliyetçi ve mili şuur sahibi idiler. Fakat haneden ve sülaleler zamanla milli histen yoksun, kimliğini kaybetmiş ve yabancı harslar için çalışan zümrelere dönüşmüşlerdir (1925b: 189-190).

Beşinci Müşahede

Münevverlerin milli histen yoksun oluşu. Hanedandan başka Türk münevverlerinin bile milli histen yoksun olması kültürümüzün gelişmesine engel olmuştur (1925b: 189).

Altıncı Müşahede

Türk büyükleri ve münevverlerinde tarih şuurunun olmayışı. Sadri Maksudi'ye göre Türk ırkının diğer önemli bir kusuru da Türk büyükleri ve münevverlerinde tarih hissini yokluğudur. Maksudi, dünya da tarihine en az önem veren milletin Türkler olduğu kanaatindedir (1925b: 190). Bundan hareketle Türk büyükleri ve aydınlarında da Türk tarihine bakıp, Türk ırkının bekasını sağlamak ve parlak istikbalini temin için telkinat arama gayreti zayıf olmuştur (1925b: 190).

Mazi ve istikbal arasında güçlü bir ilişkinin olduğuna inanan Maksudi, bu münasebet hususunda şöyle diyordu;

“Mazi ile istikbal arasında gayet büyük, fakat gizli bir münasebet mevcuttur. August Komt'un ‘Bugünkü beşeriyeti ölmüş insanlar idare ediyor’ demesi bu hakikate, bu münasebete işarettir. Mazi ile istikbal arasındaki münasebeti tanımak, maziyi öğrenerek, hâli ıslah, hâli ıslah ederek istikbali temin, ancak kendi tercüme-i halini bilen milletlere nasip olmuştur” (1925b: 190).

Maksudi, Türk münevverlerinin tarihin derinliklerine inerek milletlerinin bekasını sağlamak ve parlak bir istikbal temin etme gayretini zayıf bulmaktadır. Oysaki ona göre bir millet için tarih vazgeçilmez öneme sahiptir. Maksudi'ye göre: “Mazi ile istikbal arasındaki münasebeti tanımak, maziyi öğrenerek, hâli ıslah, hâli ıslak ederek istikbali temin(...)” etmek gerekiyordu

(1925b: 190). Maksudi'nin nazarında, birey için geçmiş deneyimleri ne kadar önemli ise ve bu tecrübeler ona intizamlı bir hayat ve güçlü hedef veriyorsa aynı şekilde bir millet için de tarih o denli önemlidir(1925b: 190) Dün ne yaptığını bilmeyen milletler geleceğini tayin edemezlerdi(1925b: 190).

Yedinci Müşahede

Türk devletlerinin coğrafi büyüklüğü. Coğrafi genişlik nedeni ile Türk devletleri derin bir hars ve medeniyet tesis edememişlerdir. Türk devletlerinin geniş sahalara yayılması olması, Türk hars ve medeniyetin kök salıp tekamülüne mani olmuştur (1925b: 190).

Sadri Maksudi bu değerlendirmeden hareketle Türk milletinin mukaddes hedefini şöyle tayin ediyor: “Bundan sonra Türk ırkı tarihi, coğrafi tevsi’ yolundan değil; harsi, medeni tekamül yolundan gidecektir. Bugünden itibaren Türkler kuvvetlerini ülkeler fethine değil, medeni ve harsi fütuhata sarf edecektir. Başkasının yerini idareye değil, kendi vatanını muhafaza ve imara sarf edecektir” (1925b: 190).

Maksudi göre bundan sonra Türkler tüm kuvvetini medeniyet sahasında yükselmek, büyük ve derin bir Türk hars yaratmaya adanmıştır (1925b: 190). Maksudi bu mukaddes ülkü namına kendi elinden gelen gayreti göstermiştir. Tarih çalışmalarında Türk milletinin yüksek medeniyetine işlemiş, Türkler hakkındaki yanlış ve ön yargılı telakkiler ile mücadele etmiş, her daim medeni ve büyük Türk dünyası tasavvurunu dillendirmiştir.

Maksudi bundan sonra “Türkler için istikbal var mıdır?” sorusuna ise tam imanla: “Türkler eğer dilerlerse, şüphesiz büyük bir istikbal vardır” diyerek cevap vermiştir (1925b: 191). Bu istikbal ise medeniyet sahasında yükselmekte gizlidir. Bunun yolu ise mütemadiyen çalışmaktan geçmekteydi.

Maksudi Türk ırkının, olması gereken, mukaddes medeniyet hedefini ise şu sözlerle ortaya koymuştur: “Büyük bir imanım bu: Türk ırkı daha kendisini tamamen gösteremedi, Türk son sözünü söylemedi. Türkün son sözü “medeniyet” kelimesi olacaktır. Yani sulh için mütemadiyen çalışarak, ırkın refah ve rahatını temin ve harsını tevsi olacaktır”(1925b: 191). Maksudi bu medeniyet hamlesi ile önce Türkiye'nin sonra ise Türklük harsının kurtulacağını ifade edip, harsın kurtuluşunu Türklük ruhunun kurtuluşuna eş değer görerek şöyle devam etmiştir; “Ruhunun kurtarabilirse Türk ırkı ölmeyecektir. Yaşayacaktır. Yaşamalıdır” (1925b: 191).

Sadri Maksudi'nin bu konferansının önemli kılan hususların başında kanaatimizce Türk tarihini artıları ve eksileri ile alıp; dün, bugün ve istikbal zeminde işleyip güçlü sorular yöneltmesinden ileri gelmektedir. Sadri Maksudi bu konferanslarda ruhsuz bir yığın olarak Türk tarihini ele almamıştır. Geçmişteki olayları ve süreçleri olmuş bitmiş vakalar olarak görmemiştir. Mazi, bugün ve istikbal arasındaki ahenk, onun tüm değerlendirmelerinde hakim yaklaşım olmuştur. Maksudi bu makalesinde, geçmişte büyük bir millet olarak güçlü bir konumda olan Türk ırkının bugünkü vaziyetinin, geçmişe kıyasla, arzulanan noktada olmamasının nedenini aramış, gelecekte büyük ve güçlü Türk dünyasının formülleri peşinde can siparane bir tefekkür savaşı vermiştir. Türk ırkını büyülten ve küçültten vasıfları açık yüreklilikle ortaya koymuştur.

3.3. Tartışma Yaratan Makale: Çinliler ve Moğolların Huvey- Hu ve Uygurlar ile Orhun Türk Kitabelerindeki Oğuzların Ayniyeti

Sadri Maksudi bu makalesini ilk kez “Societe Asiotique” da okumuş daha sonra ise ciddi bir dergi olan “Journal Asiatique” da yayımlamıştır (1924). Sadri Maksudi'nin bu makalesi 1925 yılında Türkçe olarak Türk yurdu dergisinde de neşredilmiştir.

Ali Birinci, Sadri Maksudi'nin tarih çalışmalarından olan bu makalesini asgari bir hazırlık yapmadan, elzem kaynaklara ve araştırma eserlere nüfuz etmeden yazdığını belirtip cesur ve iddialı tavrını dile getirmiştir. Birinci, M. Fuad Köprülü'nün yaptığı tenkiti haklı lakin biraz da ağır bulmuştur. Bununla birlikte Köprülü'nün Sadri Maksudi 'ye cevap verememesi ayrıca dikkat çekici görmüştür (Birinci, 2017: 101).Tayyip Gökbilgin ise Sadri Maksudi'nin bu makalesinde ortaya attığı görüşünü aceleci olarak değerlendirmektedir (1970: 25). Sadri Maksudi'nin ilgili makalesinin iddialı bir tavırla kaleme aldığı ifade edilebilir. Uzun yıllardır çözülemeyen bir problemi kendisinin çözdüğünü öne sürmüştür. İlk defa yaptığı filolojik tespitin Türkiyat sahasında birçok problemi ortadan kaldıracak kadar önemli ve ciddi olduğu kanaatindedir.

Türk tarihinde bir kavme verilen isimler ve bu isimlerin hangisinin hakiki isim olduğu her vakit bir tartışma konusu olmuştur. Bu muamma, ilgili kavmin tarihi kaynaklardaki serüvenini takip edip tarihi rolünü ve ehemmiyetini ortaya konması noktasında problem yaratmıştır. Bu durum ise tarih disiplini açısından sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Sadri Maksudi, Türklerin kendilerine ait eserleri çok sonraları ortaya koymaları sebebiyle, adlarını komşularının kaynaklarından öğrenmenin bir güçlük yarattığına işaret etmektedir. Türk tarihin hakkında birçok malumatın Çin, Acem ve Arap membalarından öğrenildiğini ifade eden Maksudi, en çok bilgi edinilen kaynağın ise Çin kaynakları olduğunu belirtmiştir (1925c: 24).

Bu makalede incelenecek Türk kavmi ise bizim bugün “Uygurlar” adıyla andığımız Türk boyudur. Çin kaynaklarında altınca asırdan itibaren ilgili coğrafyada yaşayan bir Türk boyundan bahsedilmektedir. Çinliler bu kavmi, çeşitli aşamaların sonucunda, Huvey-Hu, Moğollar ise Uygurlar ismiyle anmışlardır. Kaynaklarını daha çok Moğollara dayandıran Cüveyni ve Reşidüddin gibi yazarların vasıtası ile batı dünyası da bu kavmi Uygurlar olarak tanımışlardır (1925c: 24).

Maksudi, ana hatlarıyla kısa bir Uygur tarihi anlatmıştır (1925c: 24-25). Avrupa'da Türk kavimleri ile mukayese edildiğinde Uygurlar hakkında daha fazla tetkik eser olmakla birlikte aynı oranda da muhataplar arasında farklı düşünceler görülmektedir. İlgili tarihçiler Uygurların kökeni, dili, kültürü, tarihi hakkında bir görüş birliğine varamayarak birbirinden farklı teoriler ortaya atmışlardır (1925c: 25). Maksudi'ye göre bu farklı nazariyelerin sebebi basit bir durumu kavrayamamaktan geliyor. Bu durum ise, Huvey-hu veya Uygur ismiyle anılan kavmin diğer Türk kavimlerinden farklı bir kavim olduğu hakikatidir (1925c: 25).

Maksudi: “Uygurların Türk ismi ne idi? Houei-hou ve Uygur kelimelerine takamül eden Türk telaffuzu nedir? Tabir-i diğerle Uygur tesmiye olunan Türkler kendi kendilerine ne isim veriyorlardı? Ve diğer Türk kabileleri tarafından ne isim ile yad ediliyorlardı” (1925c: 25) sorularının peşine düşmüştür.

Maksudi, evvela Uygurların Türkçe isminin ne olduğuna yoğunlaşmıştır. Yaşadıkları dönemde diğer Türk kavimlerinin bu kavmi hangi Türkçe isimle andığı problemini çözmeye koyulmuştur. Bunun tespiti için Çin kaynakları haricinde dönem kaynaklarına bakmanın faydalı olacağı görüşündedir. İlk değinilen kaynak Orhun kitabeleri olmuştur. Ona göre, Orhun kitabelerinde Uygur ismi bulunmamaktadır. Ve bu ismi aramakta beyhude bir çabadan ileri gitmeyecektir (1925c: 25). Fakat Çin membalarına göz atıldığı zaman Uygurların, Göktürklerle aynı bölgede olduğu ve sık sık mücadelede bulduklarını hatta bu mücadelelerin zaman zaman Göktürk devletini yıkacak şiddette geçtiği bariz ortadadır (1925c: 25-26). Bununla beraber Maksudi anıtlarda Uygur ismine tesadüf edilmediğini ifade etmiştir (1925: 25). Maksudi anıtları incelemiş ve burada geçen Dokuz Oğuz kavmine dikkat çekmiştir. Bilge Kağan döneminde Dokuz Oğuzlarla çetin bir mücadele yaşandığına dair bilgilerin anıtlardaki varlığını zikretmiştir(1925c: 26). Maksudi'nin atıf yaptığı diğer kaynaklar ise Acem ve Arap membalarıdır. Bu membalarda Uygurlar hakkında malumat olmadığını lakin dokuzuncu asırdan sonra Dokuz Oğuz kavminden sıklıkla bahsedildiğine temas edilmiştir (1925c: 26). Maksudi yaptığı bu izahlardan hareketle; abidelerde Uygur isminin geçmediğine, Arap ve Acem kaynaklarında bilgiye tesadüf olunmadığı dikkat çekmiştir. Maksudi, Uygurların tarihi misyonu düşünüldüğünde mutlaka bahis konusu yapılmış olması gerektiği fikrindedir (1925c: 26). Ona göre, Uygurların aktif olduğu bir bölgede yazılan Kutadgu Bilig de dahi Uygur ismi geçmiyordu (1925c: 26). Maksudi bu muammayı şüana kadar net bir cevap verilemediği kanaatindedir. Ona göre ilgili müteşekkirlere bir müddet Uygurlar konusuyla ilgilenseler de cevap bulamadıkları mevzulara kendi haline bırakmışlardır. Maksudi kendinin bu sorunu halledecek bir vasıta bulunduğunu, teori geliştirdiğini gururla ifade etmiştir. Cevapsız kalan sorulara cevap bulduğu inancındadır. Kendisinden önce hiçbir alim tarafından ortaya atılmamış bir teori geliştirerek bu “Uygur muammasına” halledecek bir yol bulunduğunu ifade etmiştir: “Türk lisanının ölü lehçelerini tetkik ederken müşahede ettiğim ve bu ana kadar hiçbir müsteşrik ve lisaniyatçı tarafından tayin olunmamış Türk lisanı tarihinin bir hususiyeti sayesinde ben Uygur muammasını halledecek bir vasıta buldum” (1925c: 26).

Öncelikle hiçbir Türk kavmi kendisine Houei-hu veya Uygur dememiştir. Bu kelimenin birincisi Çince diğeri ise Moğolca kökenlidir (1925c: 26). Maksudi bu adların Türkçe “Uğur” kelimesinden geldiğini iddia etmiştir. Uğur ise kabileler ittihadı anlamına gelen eski bir Türkçe kelimedir (1925c: 26). Uğramak fiilinde meydana gelen kelime; bir yerde karşılaşmak, tesadüf etmek, belirli bir noktada birleşmek anlamlarından türemiştir (1925c: 26).

Sadri Maksudi, birinci defa kendinin tayin ettiği ve Türk dilinin kendine has özelliği ile bu sorunu çözdüğü ileri sürmüştür. Buna göre; ”Uğur” ile “Oğuz” kelimesi aynı sözcüğün farklı telaffuzundan başka bir şey değildir. Eski Türkçede “-r-“ ünsüzü zamanla “-z-“ ünsüzüne dönüşmüştür (1925c: 26). Bu değişimi Türk dilinin kendini özgü bir özelliği olarak ifade eden Maksudi bu görüşünü Türk lehçelerine, bilhassa Çavuşça lehçesine, atıf yaparak kanıt sunma yoluna gitmiştir (1925c: 26-27). Kabileler ihtida anlamına gelen ”Uğur” kelimesi zamanla Türkçeye mahsus fonetik özellik sebebi ile zamanla “Oğuz” haline evrilmiştir. Yani “Uğur” kelimesi ile “Oğuz” kelimesi esasında aynı sözcüktür ve aynı manayı ifade etmektedir. Tukiyeu ve Uygur adıyla anılan Türklerin zamanında bu kelime, Türk topluluklarının nazarında Oğuz diye telaffuz olunuyordu (1925c: 26).

Maksudi net olarak kendi tezini ise şu şekilde özetlemiştir:

”(...)Kendi kendine Houei-hou yahut Uğur tesmiye olunan hiçbir Türk kavmi olmamıştır. Çinliler tarafından Houei –hou ve Moğollar tarafından Uygur temiyeye olunan kavim Türk ırkından idi ve kabilelerin idari-i nazarından Tölas(töles) kabilelerinden idi ve kabileleri idari teşkilatı nokta-i nazarından Dokuz Oğuz namıyla yad olunuyor idi” (1925c: 28).

Sadri Maksudi, ilk kez kendisinin öne sürdüğünü ifade ettiği nazariyesinin, Türkiyat alanında münakaşalara sebep olan birçok konuyu çözdüğünü ileri sürmüştür (1925c: 27-28).

Bu nazariyeden hareketle Maksudi, Türk kavimleri tarihinden Uygur isminin silinerek yerine Oğuz adının kullanılması taraftarıdır. Oğuz kelimesinin kabileler ittihadı manasına gelmesi sebebiydi onun yerine Türk ismini kullanıp “falan devrin falan yerin Türkleri” şeklinde ifade etmeği yerinde bulmuştur(1925c:28).“Uygurlar Oğuzlardır, Oğuzlar Türk kabileleridir” (1925: 28).

Sadri Maksudi, bu tebliğindeki görüşünden ömrünün sonunda kadar vazgeçmemiş ve savunmaya devam etmiştir. Türk Tarihi ve Hukuk isimli eserde bu hususa değinmiş ayrıca ilave başlığı adı altında “Oğur ve Oğuz Tabirlerinin Manası ve Bu Tabirlerin İfade Ettiği Mefhum Ve Müessesenin Türk Tarihindeki Rolü” isimli bir ekleme de yapmıştır (2014:381-390).Bu kısımda ilgili tebliğindeki fikri daha güçlü bir şekilde işlemiştir. Bahis konusu yaptığımız ve ilk kez Journal Asiatique çıkan makalesin de ki esas tezini ise iki maddede ortaya koymuştur:

“1--) Ogur ve Oğuz tabirleri her ikisi eski Türklerin ıstılahında oymaklar ihtidası manasını ifade eder,

2--) Oguz, Ogur’un başka türlü telaffuzudur” (2014: 389).

Maksudi, “Journal Asiatique” de makalesinin yayımlandığı günden bugüne hiçbir âlim tarafından red ve cerh edilmediğini bilakis “büyük Türkolog” W. Thomsen tarafından kısmen de kabul edildiğini belirtmiştir (2014: 389-390)

Maksudi’nin bu makalesini iddialı bir tavırla kaleme aldığını ifade edebiliriz. Uzun yıllardır süren “Uygur muammasının” ilk defa kendisinin ortaya koyduğu delillerle çözüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca ortaya attığı teori ile Türkiyat sahasında tartışmalara sebebiyet veren birçok konunun aydınlatıldığını ileri sürmüştür. Sadri Maksudi ömrünün sonuna kadar bu telakkisinden vazgeçmemiş ve savunmaya devam etmiştir. Bu makalesi Köprülü tarafından ağır tenkitlere uğrayacaktır.

4. TÜRK TARİHİ TETKİK HEYETİNİN KURULUŞU VE TÜRK TARİH TEZİ

4.1. Türk Tarihi Tetkik Heyetinin Kuruluşunda Sadri Maksudi Arsal'ın Rolü

Sadri Maksudi'nin Türk Tarih Kurumunun nüvesi olan Türk Ocaklarına bağlı “ Türk Tarihini Tetkik Heyetinin” kuruluşundaki rolüne ilk temas eden Abdullah Battal Taymas (1959: 47) olsa da, net bir şekilde konuya dikkat çekerek müstakil ve geniş olarak işleyen ilk kişi Adile Ayda olmuştur (Ayda, 19671: 1991). Ayda'nın bu iddialarının daha sonra ayrı bir araştırma konusu olmadığı göze çarpmaktadır. Bununla beraber bu heyetin kuruluşunda Maksudi'nin önemli rolüne ve Ayda'nın iddialarına işaret edenler de olmuştur (İnalçık, 1963: 52; Birinci, 2017: 89; 2014: 41; Akpınar, 1991: 397; Oral, 2015:60-62). Sadri Maksudi'nin yazılarına bakıldığında Tarih Heyetinin kurulmasının kendi fikri olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlamadık. Sadri Maksudi, Tarih Heyetinin Atatürk'ün “irşad ve riyaseti” ile kurulduğunu ve kendisine de Atatürk tarafından azalığın “bahşedildiği” ifade etmiştir (Arsal, 1977: 352).

Daha öncede belirttiğimiz gibi, Sadri Maksudi, Türkiye'de sadece tarih çalışmaları yapmamış aynı zamanda Türkiye'de Türk Tarihi araştırmalarının kurumsallaşması noktasında da önemli bir görev üstlenmiştir. Sadri Maksudi Arsal, 27 Nisan 1930 tarihinde Türk Ocakları tarafından düzenlenen Kurultay da Türklüğün en eski tarihini inceleyecek bir heyetin kurulmasının ehemmiyeti ve mecburiyeti üzerine bir konuşma yapmıştır (Ayda, 1991: 165; 1967: 324). Kurultayda bulunan Afet İnan vasıtası ile Atatürk bu konuşmadan haberdar olacak ve daha da önemlisi iştirak edip gereğinin yapılmasını yüksek himayesinde temin edecektir.

Afet İnan, Aksaray delegesi sıfatıyla 1930 yılında düzenlenen Türk Ocakları VI. Kurultayına katılmıştır. Bu tarih ayrıca musiki ve yurt bilgisi müderrisi olan Afet hanımın ilk hocalık yılına denk gelmektedir. Afet İnan, bu kurultayda daha önce ismini işitip şöhretini duyduğu memleketin önde gelen alimlerini yakından görmüştür. İnan, bu kurultaya katıldığında Türk Ocaklarının faaliyetlerinden de pek de haberdar değildi. Zaten Türk Ocaklarının yeni üyelerindendi. Afet İnan, kendisinden yaşça büyük, bilgi birikimi olarak ileride olan insanların hakim olduğu bu ortamda biraz çekingen davranmış, tam olarak bilmediği konulara pek karışmamıştır (İnan, 1947: 174-175).Yeni azası olduğu bu kurumu gözleme yolunu seçmiştir.

Afet İnan, 27 Nisan günü, Sadri Maksudi'nin de konuşma yaptığı Türk Ocakları Kurultayının toplantılarının birinden çıkıp Ocağa ait kitaplar ve notlar ile birlikte Atatürk'ün bulunduğu Orman Çiftliğindeki Marmara köşküne gitmiştir. Atatürk kurultayla alakadar olmuş ve, her zamanki gibi, ne yapıldığını sormuştur. İnan ise kurultayda yaşananları ve gözlemlerini Gazi'ye bir bir anlatmıştır. Atatürk ise İnan'a “Sen bir faaliyet almayacak mısın ?” demesi üzerine İnan, Türk Ocaklarında kadın azaların çoğaltılması ve faaliyetleri teşvik edilerek bu sahada kadın haklarını yayma hususunda bazı faaliyetlerde bulunabileceğini dile getirmiştir. Atatürk, bu yanıtta ne olumlu ne de olumsuz bir cevap vermemiş, Türk Ocaklarının yasasını/tüzüğünü kendisinden istemiştir (İnan, 1947: 175). Atatürk, Türk Ocağının tüzüğünü inceledikten sonra Afet İnan'a iki ve üçüncü maddeleri göstererek bu maddelerden ne anladığı ve Türk Ocaklarında bunların gerçekleşmesi için ne yapmak gerektiği izah etmesini ister. Atatürk'ün aklındakiler gün yüzüne çıkarıyor ve Afet İnan'ın ifade ettiği gibi durum başka bir hâl alıyordu. İnan, bu bir yönden sınav diğer yönüyle Atatürk'ün aklındaki fikre dikkat çekmek için sorduğu bu soruya öğrettiği tarih derslerindeki bilgilerin imdadına yetişiyle

cevaplayabilmiştir. Afet İnan bu maddeleri inceliyor not ettikten sonra Atatürk: “Bu maddeleri tahlil edeceksin tatbikini kurultaydan isteyeceksin “ diyerek direktifini vermiştir. Afet İnan ise bu işten çok çekiniyor, geri durmak istiyordu. İnan kendisinin o tarihlerde gayet tecrübesiz olduğunu kendi ifadesiyle “itiraf” ediyordu. Nasıl konuşması gerektiği hususunda kaygıları vardı. Bunu nasıl yapacağını bilmiyordu. Ayrıca, kurultaya katılanların ilmi ağırlığı ve şöhreti düşünülünce Afet İnan’ın endişeleri daha da artıyordu. İfade ettiğimiz gibi bu tarih Afet İnan’ın hocalık hayatının ilk senesiydi. Derslerinde ise belli bir kitap okutmuyor, konuya göre muhtelif kitaplardan derleme yapıyordu (İnan, 1947: 175-176). Bunları çoğaltarak derslere götürüp dersi bu notlar üzerinden işliyordu. Bunu bilen Atatürk, İnan’a dersteki notların sunum yapmak için yeterli olacağını izah etmeye çalışmıştır. İnan ise belirttiğimiz çekinceler sebebiyle, kurultayın bitmesine az zaman kalmasını öne sürerek:“ hiçbir söylememeyi tercih ederim” demiştir. Fakat Atatürk kararlıdır. Atatürk kesin bir dille: “bunun üzerine çalışacaksın ve tarihten bahsedeceksin” diyerek talimatını vermiştir. Afet İnan ise “vazife verilmişti, başarmak icap eder” diyerek ivedilikle çalışmalara başlamıştır (1947: 176).

Afet İnan, Atatürk’ün verdiği emir doğrultusunda bildirisini aynı gün hazırlamış ve akabinde kurultayda bulunan bazı önemli isimler o akşam Çankaya köşküne davet edilmiştir. Görüldüğü gibi her şey çok hızlı ilerlemiş, bir günde tüm hazırlıklar yapılmıştır. Afet İnan, köşkün eski salonunun kurultayın bir komisyonu haline geldiğini ifade etmiştir (1947: 176). İnan, sunacağı bildirisini okumuş ve orada bulunan dinleyiciler nutkuna destekleyerek iştirak etmişlerdir. İnan’dan sonra söz alacak olan Sadri Maksudi ve Reşit Galip de vazife almışlardır (İnan, 1947: 176). Sadri Maksudi bu noktada da önemli bir vazife almıştır. Konuşmasıyla deneyimsiz olan, o vakitlerde, Afet İnan’a destek olarak bildirisine katkı sağlayacaktır. Teklif önergesi de hazırlanmıştı. Böylece biraz da olsa Afet İnan’ın endişeleri giderilmiş olmalı. Bununla beraber Atatürk, bildirisinin emrini kendisinin verdiği, işaret edenin kendi olduğunu göstermiş oluyordu. Görüldüğü gibi her şey hızlıca gerçekleşmiştir.

Kurultayın son gününde yaşananlara geçmeden önce buraya kadar ki süreç hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmayı lüzumlu buluyoruz. Birinci ağızdan Afet İnan’ın bu anlatımı bizim için gayet değerlidir. Atatürk’ün zihninde sadece tarih tetkikinde bulunacak bir kuruluşun kurulmasının önemi konusunda Sadri Maksudi’nin konuşması etkili olmuştur. Atatürk’ün İnan’a Kurultayda yaşananları sorması ve akabinde yaşanan diyalog bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Atatürk’ün aklında net bir şekilde beliren bir heyet kurulması fikri olmadığı gözüküyor. Böyle bir fikri olsa bunu kurultayın son gününe bırakılmayacağı ortadadır. Son güne bırakılsa bile böyle alelacele olmayacağı da başka bir gerçektir. En net kanıt ise kurultayın son günü Afet İnan’ın söyleyecekleri olacaktır. Şunu da eklemeliyiz ki Gazi Mustafa Kemal Atatürk derin bir tarih bilgisi ve görüşü olan eşsiz bir liderdir. Belki de net bir şekilde olmasa da böyle bir kuruluşun gerekliliği fikri zihninde olabilir. Sadri Maksudi’nin kurultayda ki sözleri onda tesir etmesi hem bu nutkun gücüne hem de Gazi’nin tarih bilimine verdiği kıymeti göstermektedir. Bununla birlikte Sadri Maksudi’nin tarih heyetinin kuruluşundaki rolünü, daha açık bir ifade ile fikir babalığını inkar etmemek ve hakkını vermek icap eder.

Sadece Türk tarihini araştırmak için bir kuruluş kurulması fikri, Sadri Maksudi’nin Türkiye’ye gelmeden önce de aklında vardı. Ayda, bir tarih ve dil akademisinin kurulmasının

önem ve zarureti fikrinin daha Türkiye'ye gelmeden önce Sadri Maksudi'nin aklında olduğu ifade etmiştir (Ayda, 1977: 16). Sadri Maksudi şöyle diyordu:

“Mustafa Kemal bu işi milli şuur sayesinde başardı. Milletleri yapan da ayakta tutan da milli şuurdur. Milli şuru doğuran tarih şuurudur. Tarih şuru tanımakla olur. Şimdi Türkiye'nin bir Dil Akademisinde, bir de Tarih Akademisine ihtiyacı var. Benim de hizmetim olabilir. Her şeye rağmen gitmeliyim(...)” (Ayda, 1967: 324).

Ayrıca Sadri Maksudi, 1925 yılında kaleme aldığı bir yazıda: “Köksüz ağaç çiçeklenebilir, fakat meyve verinceye kadar yaşayamaz. Türklük ve Türkçülük dostlarının birinci vazifesi Türk mazisini öğrenmek işlerini esaslı bir yola kaymaktır” (1925d: 699) diyordu. Sorban'da ders verdiği sıralarda milletlerin tarihlerinden beslendiğini belirtmiş ve şöyle demiştir: “(...)binaenaleyh ümit ve temenni ediyorum ki yeni Türkiye milli tarihi için çalışsın ve muvaffak olsun” (Topçubaşı, 2017: 677). Görüldüğü gibi Sadri Maksudi, Türkiye'ye gelmeden evvel Türk tarihini tetkik edip, ele alacak bir müessesenin mecburiyetini ve ehemmiyetini ifade etmiştir. Maksudi, aynı düşüncelerini Türk Ocakları kurultayında da ifade etmiş ve bu fikirleri Gazi'de müspet etki yaparak Türk Tarihini Tetkik Heyetinin kuruluşuna vesile olmuştur.

Afet İnan'ın yaptığı konuşma Sadri Maksudi'nin bu kurumun fikir babalığını yaptığı hususunda bize net ve tartışmaya yer vermeyecek kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca bu metnin Atatürk'ün işareti ve kontrolünde yazılmış olması, Atatürk'ün tarih görüşü noktasında da dikkat çekicidir. Afet İnan, konuşmasını şöyle başlamıştır: “Muhterem Arkadaşlar, Yüksek Kurultayda söylenen kıymetli sözlerden aldığım ilhamlarla, müsaade buyurursanız ben de söz söylemek cesaretinde bulunacağım. Bu sözlerim bilhassa dünkü toplanmada Profesör Sadri Maksudi Beyefendi'nin mütalaalarından mülhem olarak tespit ettiğimiz bazı noktaldır. Bunları arz edeceğim.” (TTHM, 1930: 67). Görüldüğü gibi Afet İnan, yapacağı konuşma ve teklifin de esasında Sadri Maksudi'nin dün yaptığı konuşmasından esinlenerek, ilham alarak yapıldığını daha metin başında zikretmiştir. Afet İnan, akabinde Türk Ocakları yasasının ikinci ve üçüncü maddelerine temas ederek ikinci madde hakkında konuşmuştur. Türk tarihinin eksik bilgilerle hatalı bir şekilde öğretildiğini, tarihin gelecek için önemli olduğunu ve yeni bir tarih yazımının gerekliliği dile getirerek, söyle devam etmiştir: “Bunun için Profesör Sadri Maksudi Bey'in dünkü teklifine iştirak ederim. Hakikaten Türk tarihini bilmek ve bildirmek için Kurultayca mahsus suretle radikal tedbirler bulunması ve tespit edilmesini teklif ederim.” (TTHM, 1930: 67). Bu ifadelerden de aşikâr bir şekilde anlaşılacağı üzere, Türk Tarihini Tetkik Heyetinin kurulması fikri, Sadri Maksudi'den çıkmıştır. Öyle ki İnan'ın “(...)Dünkü teklifine iştirak ederim” sözleri, Maksudi'nin bir tarih heyetinin kurulmasındaki zarureti dile getirilişinin yanında bu istikamette bir heyetin kurulması fikrinin ifadesini göstermektedir.

Afet İnan'ın tebliğinde ki en önemli vurgu, Sadri Maksudi'nin de üzerinde duracağı vecize niteliğinde olan “(...)Türk medeniyettir, Türk Tarihtir” sözleri olmuştur (TTHM, 1930: 68). İnan, bu sözlerini açıklamaya istikametine neredeyse dünyadaki tüm medeniyetlerin kurucularının Türk olduklarını isim isim zikretmiş ve verdiği misallerden sonra: “Bu dünyanın bütün sakinlerine ilk sanat, marifet ve en nihayet medeniyet ve tarihi yapan,

insanlığın tekemmülüne ilk büyük kılavuz olan Türklerdir.” (TTHM, 1930: 70) diyerek Türk Tarih Tezi'nin güçlü bir şekilde ilk sinyali vermiştir.

Afet İnan'dan sonra söz alan isim Sadri Maksudi olmuştur. Sadri Maksudi, İnan'ın bildirisinin esası olan “Türk, medeniyettir. Türk tarihtir” sözlerini örnekler üzerinden izah etmeye gayret ederek hem tecrübe noksanlığı olan İnan'a yardım etmiş hem de kendi görüşlerini ifade etmiştir.

Sadri Maksudi, evvela “Türk medeniyettir” vecizesini ele almıştır. Maksudi, kadim medeniyetlerin menşei arandığında birçok medeniyetin ucunda Türk olduğunu tahmin edilen bir kavim olduğuna işaret etmiştir:

“(…) En eski medeniyet, Mezopotamya'da teessüs eden medeniyettir. Bu medeniyetin müessisleri kimlerdir? Efendiler, bu medeniyetin müessisleri Sümerlilerdir. İkinci misali alalım. Latin medeniyetinin müessisi kimlerdir? Bu medeniyetin unsurları İtalya'ya getirilen Etrüsklerdir. Eski Anadolu'da da kalbilmilat binlerce sene evvel yüksek medeniyet tesis eden kimlerdi? Hitilerdi. Bütün bu kavimlerin Türk olduklarına dair fikrin Avrupalı alimler arasında taraftarları vardır” (TTHM, 1930: 75).

Sadri Maksudi, Türk medeniyettir sözünün bir başka yönünü de Türklerin medeniyet kurucu vasıfları olarak görmüştür. Buna göre Türkler nerede uygun bir zemin yakalarsa orada müstakil yüksek bir medeniyet vücuda getirmişlerdir. Hangi devir incelenirse incelensin o devrin medeniyetinde mutlaka bir Türk izi vardır. Türklerin medeniyetin ortaya çıkısındaki rolü ise su götürmez bir gerçektir (TTHM, 1930: 75).

Sadri Maksudi daha sonra “Türk tarihtir” sözünden muradın ne olduğunu izah etmiştir. Maksudi, dünya tarihine en çok etki eden kavmin Türk ırkı olmasına rağmen bu gerçeğin bilinmeyen bir hakikat olduğunu dile getirmiş ve birkaç misal vermiştir (TTHM, 1930: 73-74). Maksudi, ayrıca tarihçilerin arasında ifade edildiğini söylediği: “Kadim tarihi milletlerin büyüklüğü. Mısırda' ki hakimiyetleriyle ölçülür. Herhangi bir millet muayyen bir devirde Mısır'da hüküm sürmüşse bu büyük millettir ”sözleri üzerinden Türklerin Mısırda kurduğu devletlerle değinmiş ve Hindistan, Çin ve Rus coğrafyasında kurulup bu topraklara hükmetmiş Türk devletlerine temas etmiştir (TTHM, 1930: 74-75). Maksudi: “Türk ırkı, beşeriyet tarihine en çok tesir icra etmiş, medeniyetin ilerlemesine hizmet etmiş bir ırktır” diyerek vardığı yargıya, esasında temel “imanını” dile getirmiştir (TTHM, 1930: 75). Maksudi Türklerin övünç dolu tarihinin ve yüksek medeniyetinin maalesef unutulduğuna dikkat çekerek, Türklüğün şanlı mazisini anımsatmaktaki gayesini ise Türk medeniyetini ilerletmek olarak zikretmiştir (TTHM, 1930: 75).

Maksudi, heyetin kuruluşu için şöyle diyordu: “Hepimiz Türk tarihine ait malumatımızı tevsi etmek, Türk tarihini yeniden tetkik etmek mecburiyetindeyiz. Bunun için ayrı bir müessese teşkili faydalı ve elzemdir. Bu heyet Ocakta bulunmalıdır” (TTHM, 1930: 75-76).

Sadri Maksudi, “Halaskar Gazi'nin ” tarih merakında tesadüf bir iş değil “Türk'ü kurtaran bir şahsiyetin Türk'ün yaşamasını da temin etmek yollarını tespit için çalışması” olarak görmektedir. Atatürk'ün kuvvetini maziden aldığını dile getirerek, onun Türk tarihine atfettiği önemin, herkese bir örnek olması gerektiğini ifade etmiştir (TTHM, 1930: 75). Maksudi,

İnan'ın teklifine iştirak ettiğini belirterek kendisi de Gazi'nin kurulacak bu heyete başkanlık ederek yol göstermesi için ricada bulunmuştur (TTHM, 1930: 76).

Üçüncü ve son olarak Reşit Galip söz alarak Türklerin yüksek medeniyeti ve büyük tarihine temas etmiştir (TTHM, 1930: 77-78).Heyetin kurulması fikrine iştirak ederek:

“(…)büyük rehberin Türk milletine ilhamıyla gösterdiğini, arkadaşların teklifiyle formül haline koymak ve o esas üzerine çalışmak Türk Ocağının mukaddes bir vazifesi olacaktır. Bu vazife mukaddes olduğu kadar şereflidir. Türk'ün refah ve saadetinden başka bir şey düşünmeyen Büyük Rehber Büyük Gazi yaşasın” (TTHM, 1930: 79).

Heyetin kurulması için verilen önerge şu şekildeydi: “Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir suretle tetkik etmek için, hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek salâhiyetini merkez heyetine bırakılmasını teklif ederiz.” Aynı gün toplantıda Yasa encümeninden gelen raporla kanuna 84.üncü madde olarak bir yasa eklendi. 84.üncü madde şöyleydi: ”Merkez heyeti, Türk tarih ve medeniyetini imi bir suretle tetkik ve tettebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir ‘Türk Tarih Heyeti’ teşkil eder” (İğdemir, 1973: 4).

“Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti” ismi ile kurulan heyet on altı kişiden oluşuyordu. Yönetim heyetine bakıldığında; başkan: Mehmet Tefik Bıyıkoglu, başkan vekilleri Yusuf Akçura ve Samit Rifat, genel sekreter ise Dr. Reşit Galip olmuştur (İğdemir, 1973: 4). Türk Tarih Heyeti, 4 Haziran 1930 Atatürk'ün başkanlığında ilk toplantısını yapmıştır (Ayda, 1991: 168). Heyetin kurulması, Türkiye’de ki Türk tarih çalışmalarının kurumsallaşması noktasında önemli bir aşama olmuştur.

Atatürk'ün yüksek himayesinde işe başlayan heyetin toplantılarının çoğu, bugünkü Atatürk müzesi olan, Cumhurbaşkanlığı özel kalemin bulunduğu binada yapılmaktaydı (İğdemir, 1973: 5; Çoker, 1983; 4). Türk Tarihi Tetkik Heyeti, Türk Ocaklarının kapatılması üzerine 15 Nisan 1931 tarihinde “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” olarak bağımsız bir kuruluş haline gelmiştir. Dil devriminin akabinde ise Atatürk tarafından cemiyetin ismi “ Türk Tarih Kurumu” olarak değiştirilmiştir (İğdemir, 1973: 7).

Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti; Sadri Maksudi'nin ilham kaynağı olan fikri, Afet İnan'ın aracılığı, Gazi'nin; iştiraki, himayesi, riyaseti ve işaretleri ile kurulmuştur. Maksudi'nin konu hakkındaki önceki fikirleri, heyetin kuruluşundan önceki gün yaşananlar, teklif verdiği gün bizzat Afet İnan'ın ifadeleri bu heyetin Maksudi'nin tesirli tebliğinden alınan ilham ile kurulduğunu şüpheye yer vermeksizin gösteriyor. Sadri Maksudi Türk Tarih Kurumunun nüvesi olan, Türk Ocaklarına bağlı Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin kuruluşunda fikri babalığı yapmış, müstesna bir rol üstlenmiştir.

4.2. Sadri Maksudi Aarsal'ın Türk Tarih Tezi Çerçevesindeki Çalışmaları

4.2.1. Türk Tarih Tezi ve Sadri Maksudi Aarsal'ın Yazılan Eserlerdeki Rolü

Türk Tarih Tezi, başta Atatürk olmak üzere bir dizi Türk aydın ve siyasetçisinin öncülüğünde 1930'ların başında oluşturulmuş bir tarih teorisidir (Sivrioğlu, 2015: 3). Türk Tarih Tezi ismi başlangıçta bulunmayıp daha sonraları literatüre yerleşmiş bir tanımlamadır. Tezin ilk

aşamasında “Milli Tarih Tezimiz” bazı yerlerde ise “Mustafa Kemal Tezi” tanımları kullanılmışsa da genel kabul gören terim “Türk Tarih Tezi” ismi olmuştur (Sivrioğlu, 2015: 3).

Türk Tarih Tezi, brakisefal ırka sahip olan Türklerin, Orta Asya’da muadil milletler daha ağaç kovuklarında yaşarken yüksek bir medeniyet yarattığını kabul eder (Türk Tarihinin Ana Hatları Medhal[TTAAM] 1931: 3). Orta Asya’da yaşanan ve mütemadiyen süren kuraklığın neticesinde yüksek bir medeniyet yaratan Türk ırkının dünyanın dört bir tarafına göç ederek medeniyet yaydıklarını inanılmaktadır. Medeniyet yaratıcısı Türkler, zaruret nedeniyle uygun iklimlere göçerek dünyaya medeniyet götürmüş, dünyanın dört bir tarafında inkişaf eden medeniyetlerin kurulmasını sağlamıştır (TTAAM, 1931: 3-15) .

Türk Tarih Tezi’nin görebileceğimiz ilk ve en önemli belgelerden biri, Türk Ocaklarının VI. Kurultayında, Tarih Heyetinin kuruluşunda ortaya çıkmış ve “Türk Tarihinin Mütalaalar” adıyla basılmış metindir (1930). Afet İnan, buradaki nutkunda tarih yazımının ve yaklaşımının hangi doğrultuda olacağını ve nasıl bir tez ile ilerleneceğine dair önemli bulgular sunmuştur. Afet İnan’ın kısa olan bu nutkunda adeta Türk Tarih Tezi ortaya konulmuş, hedef belirlenmiştir. Türk Tarih Tezi’nin ortaya çıkışını ve hedefinin belirlenmesini, Tarih Heyetinin kurulduğu Türk Ocaklarının VI. Kurultayının son gününe sabitleyebiliriz. Hem tez net bir şekilde ortaya konmuş hem de bu tezi ispatlama gayretine girecek olan teşkilat kurulmuştur. Bu sebepten Türk Tarih Tezi’nin güçlü ve etkin ilk söylemini bu tarihe konumlandırmak yanlış olmayacaktır. Heyetin kurulduğu gün Türk Tarih Tezi’nin yakın zamanda hızla filizlenecek ilk nüvesi atılmıştır. İnan, nutkunda dünyadaki neredeyse bütün büyük medeniyetleri isim isim sayarak bu kurulan medeniyetlerin kökündeki Türk tesirine dikkat çekmiştir (TTAM, 1930: 67-71).

Sadri Maksudi, Türk Tarih Tezi’nin dayandığı esası Gazi’ye yazdığı mektupta şöyle ifade etmiştir: “(...)ilk medeniyetin Orta Asya’da, Türkler tarafından tesis edilip muhaceret yoluyla yayıldığı tez fevkalade mühimdir” (Ayda, 1991: 172). Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddelerinde ise ana tezi:“ Ta, yontma taş devrinde Orta Asya’da ilk medeniyetleri kuran ve oradan bu medeniyetleri acuna yayan ırk, Türk dilinin eski şekillerini konuşan babalarımızdır” (Arsal: 1932a: 3) diyerek ifade etmiştir.

Sadri Maksudi’nin bu çalışmalardaki etkisi hakkında bazı ön bilgiler vermek yerinde olacaktır. Ayrıca ilgili yerlerde gerekli bilgiler verilecektir. Sadri Maksudi’nin de aralarında olduğu ve bir komisyon tarafından Türk Tarih Tezi bağlamında yazılan üç eser vardır. Bu eserler; Türk Tarihinin Ana Hatları[TTAH](1930), Türk Tarihinin Ana hatları Methal (1931) ve liseler için yazılan dört ciltlik Tarih(1931) kitabıdır. Öncelikle şunu ifade etmeliyiz ki, bu eserlerin hepsi komisyon tarafından yazılmış ve kimin hangi bölümü kaleme aldığı bilgisi verilmemiştir. Bu sebepten dolayı kimin hangi bölümü yazdığı hakkında net bir bilgi yoktur. Bu sebepten çok kesin ve kesin değerlendirmelerden ziyade yanılma payımızı düşürecek olan umumi değerlendirmeler yapmayı yerinde buluyoruz. Bununla beraber net bir şekilde ispat edebileceği noktalarda ise kesin bir dille tespitlerde bulunacağız. Bu hususta sadece bize fikir veren bu heyet içinde çalışmış yahut bu konuya vakıf olmuş kişilerin verdikleri bilgilerden ileri gitmemektedir. Sadri Maksudi özelinde bakacak olursak Adile Ayda, Maksudi’nin hangi bölümleri yazdığı ve etkisi noktasında bize önemli ve yol gösterici bilgiler

vermiştir. Ayda, Maksudi'nin Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında "İskitler Faslı" ile "Orta Asya Türk Devletleri" kısmını kaleme aldığını belirtmiştir (1991: 170). Türk Tarihinin Ana Hatları Methal eserinin 32 sayfasının yazdığını iddia etmiş (1991: 173), Tarih I-IV için ise her hangi bir yorumda bulunmamıştır. En önemli malumat kaynağımız ise Sadri Maksudi'nin kaleme aldığı eserlerin mukayesesiyle ortaya çıkmaktadır. Maksudi'nin hem Türk Tarih Tezi çerçevesinde çıkan hem de müstakil olarak kaleme aldığı eserler bize çok önemli ve yanılma payını neredeyse ortadan kaldıran bilgiler sunmaktadır. Bilhassa bu çalışmalardan önceki eserleri ayrı bir önem arz etmektedir. Ayrıca Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının yeniden yazma teşebbüsü sonucu heyet üyeleri ve ilgililerin isimleri ile yayımlanan bazı "müsveddeler" çıkmıştır. Sadri Maksudi'nin bu anlamda iki eser vermiştir (1932a, 1934). Bu eserler Sadri Maksudi'nin komisyon tarafından yazılan eserlerde hangi kısımları yazmış olabileceğini anlama noktasından özel bir önem taşımaktadır.

Evvela Sadri Maksudi'nin çalışma sahası hususunda bir değerlendirmede bulunmak doğru iş olacaktır. Sadri Maksudi'nin tarih alanında çalışma sahası Orta Asya Türk Devletleri ve Medeniyeti olmuştur. Sadri Maksudi'nin hem ilk akademisyenlik tecrübesi hem de ilk tarihçilik faaliyeti Sorbon Üniversitesinde verdiği "Türk Akvamları Tarihi" dersi olmuştur. Bu dersler Orta Asya Türk Devletleri ve Medeniyeti üzerinedir (Topçubaşı: 2017). Temel vurgu ise İslamiyet'ten önce Türklerin Asya'da güçlü ve büyük birçok devlet ve yüksek bir medeniyet kurdukları olmuştur (Topçubaşı, 2017). Türkiye'de verdiği Türk Hukuk Tarihi dersi ve bu dersin kitaplarında da net bir şekilde Orta Asya Türk Tarihi ve Medeniyeti izleri görülmektedir. Bu eserlerde Türk tarihinin temel kaynakları incelenmiş, geniş bir tarih bilgisi verilmiş ve akabinde hukuki tahlilleri yapılmıştır. Bilhassa medeniyet vurgusu ve kaynakların değerlendirilmesi ön plandadır (Arsal, 2014, 1926). Sadri Maksudi'nin tüm tarih çalışmalarında temel odak noktası Orta Asya Türk Devletleri ve Medeniyeti olmuştur. Orta Asya Türk tarihi onun en iyi bildiği konuydu (Ayda, 1991: 170). En önemlisi ise Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddelerinde kendi imzası ile çıkan eserler olmuştur. Bu müsveddelerde Maksudi, Orta Asya Türk Devletlerini kaleme almıştır. Ayrıca İskitler de bu müsveddelerde geniş bir şekilde işlenmiştir (1932a, 1934). Sadri Maksudi'nin 1923 yılından başlayarak ömrünün sonuna kadar sürecek tarih çalışmalarında temel konu Orta Asya Türk Devletleri ve Medeniyeti olmuştur.

Sadri Maksudi'nin bu çalışmalarda Orta Asya Türk devletleri ve İskitler konularında yazdığı bilinen ve görülen bir hakikattir. Bizim bu hususta yapacağımız ekleme ise, ilgili eserlerde, Orta Asya Türk Medeniyeti konusunun büyük kısmını Sadri Maksudi'nin yazdığını ifade etmektir (Mukayese için bakınız; Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930: 403-411; Türk Tarihi Medhal, 1931: 19-24, 32-44; Tarih cilt: I., 1931: 25-48 İle Türk Hukuk Tarihi, 1926: 723-733, 750-759; Türk Tarihi ve Hukuk, 2014: 16-36, 71-74, 328-340).

Esasen Maksudi'nin bu eserlerde Orta Asya Türk Medeniyeti hususunda büyük etkisinin olduğu çok belirgindir. Bunun ifade edilmemesinin sebebi, bu hususta sadece Ayda'nın bilgilerinden yararlanarak ilgili eserleri tetkik etmemekten ileri gelmektedir. Sadri Maksudi'nin tarih çalışmaları göz önüne alınarak, Türk Tarih Tezi ürünü olarak komisyon tarafından yazılan eserlerin alakalı kısımları gözden geçirilirse derhal büyük benzerlik daha doğrusu aynılık kendini gösterecektir. Bu sebepten bunun izahı için uzun uzadıya bir açıklamaya girmiyoruz. Çünkü bu hakikat referans verdiğimiz ilgili eserlere bakılıp

birbirleriyle mukayese edildiğinde net bir şekilde gözükecektir. Sadri Maksudi'nin tüm gayreti Türklüğün gelişmiş medeniyetini ortaya çıkarmak ve bu geçmişe uygun bir gelecek inşa etmek olmuştur. Çalışmamızda Sadri Maksudi'nin Türklüğün yüksek medeniyeti hususundaki görüşleri ve bu medeniyeti ortaya çıkarma gayreti temel vurgudur. Onun Türk medeniyeti hakkındaki derin ve geniş bilgisi ve bu medeniyeti tüm dünyaya anlatma gayreti bilinen ve bizimde izah etmeye çalıştığımız bir husus olmuştur. Sonuç olarak diyebilir ki, temas ettiğimi hususlar ışığında, Sadri Maksudi komisyon tarafından kaleme alınmış bu eserlerde Orta Asya Türk Devletleri ve Medeniyeti konularının büyük kısmını kaleme almıştır.

4.2.2. Türk Tarihinin Ana Hatları

Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti, tesis edilince ivedilikle yoğun bir çalışma dönemine girmiştir. En çok çalışan ve kafa yoranların başında ise Gazi Mustafa Kemal Atatürk gelmekteydi. Avrupa'dan Türk ve dünya tarihi ile ilgili kitaplar getirtiyor, bizzat inceliyor ve heyete başkanlık ediyordu. Çok defa Tarih Heyetinin toplantıları da gece olunca Çankaya'da Atatürk'ün sofrasında devam ediyordu (Ayda, 1991: 170).

Türk Tarih Tezi olarak ifade edilen milli bir tarih yazımı fikrinin sonucunda ortaya çıkan ilk eser “Türk Tarihin Ana Hatları” olmuştur. Bu eserin önsüzü TTAH kitabı ve bu bağlamda Türk Tarih Tezi fikrini anlamak noktasından önemlidir. Evvele bu eserin “muayyen bir maksat” gözetilerek kaleme alındığı ifade edilmiştir. Bu eserin ortaya çıkışının ilk nedeni ekseri Fransızca kaleme alınan eserlere dayanan ve bilerek ya da bilmeyerek Türklerin dünya tarihinde yerine küçülten, yanlışlarla dolu, isabetsiz görüşlerini ortaya çıkartarak doğrusunu göstermektir. Bunu yapmanın yolu ise milli tarih yazımının inkişafından geçmektedir. Milli tarih yazımından arzulanan gayeler ise: “Bununla, milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve seciyesinin esrarını meydana çıkarmak, Türkün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek ve millî inkişafımızın derin ırkî köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz” diyerek ifade edilmiştir (TTAH, 1930: 1). Bu eser, bu gayeler ve ihtiyaçlar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Zikredilen ikinci amaç ise kâinatın teşekkülü, insanlığın ortaya çıkışı ve insanlığın tarihi devirlerden önceki geçmişi hakkında bugüne kadar mevcudiyetini devam ettiren yanlış görüşlerin önüne geçmek olarak ifade edilmiştir (TTAH,1930: 2). Her iki amaçta da bu eserin hem Türk hem de dünya tarihindeki hatalı görüşlerle mücadele gayesiyle yazıldığına vurgu yapılmıştır.

Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin tesir etmesi şiddetle arzulanan kitle Türklerdir. “Bu kitapla, doğru görmeye, iyi düşünmeye alıştırmak istediğimiz insanlar Türklerdir. Türklerin yanlış görüşlerden, hatalı düşüncülerden bir an evvel kurtulması başlıca emelimizdir” denilerek hedef kitle ve yegâne emel net bir üslupla bildirilmiştir (TTAH, 1930: 3).

Önsözde bu çalışma için tenkit noktası olan acele bir biçimde kaleme alınması ve kaynak kullanımında ki eksikliklere esasında işaret edilmiştir. Belirttiğimiz gibi heyetin esas gayesi Türkleri yanlış düşüncelerden derhal kurtarmak olduğu için bir an önce fikirlerini öne sürmüşlerdir. Bu acelecilik sonucunda istifade edilemeyen muhtelif lisanlarda yazılmış çeşitli vesikaları kullanma işi geleceğe bırakılmıştır. Yani, kısa sürede bu eseri ortaya çıkarma zorunluluğu veyahut gayreti istenilen ve sağlam bir görüş için zaruri olan kapsamlı bir kaynak

incelemesinin önüne geçmiştir. Böylece geniş kapsamlı, muhtelif lisanlarda yazılmış vesikaların araştırılması geleceğe havale edilmiştir (TTAH, 1930: 3).

Hem giriş kısmında hem de kitabın tamamında Fransızca me hazlar öne plandadır. Türkler hakkında yanlış görüşlerin nedenini, ekseri, Fransızca neşredilmiş kitaplara bağlanırken bundan kurtuluşun yolu da Fransızca yazılmış yeni ve nispeten tarafsız eserlerde olduğuna inanılmıştır (TTAH, 1930: 3).

Eserin kaynakçası dikkat çekicidir. İstifade edilen 125 kaynağın; 12'si Rusça, 11'i İngilizce, 1'i Almanca ve geri kalan 81'i Fransızcadır. Ve bu eserlerin hepsi ikincil kaynaklardır. Sadece Arap tarihçisi olan İbn'i Nedimin ilk kez Almanlar tarafından basılan eseri ana kaynak hükmündedir. Dikkat çekici bir noktada, kitapta 19 yüzyıl ya da daha öncesine ait Osmanlı ve Türk Münevverlerine yer verilmeyiştir (Ersanlı, 2015: 121). Bu kaynak kullanımını tercihi ciddi tenkitlere sebep olmuştur.

Kitap içinde "Türkün tarihi azametinin mümtaz timsali Büyük Reis" olarak zikredilen Atatürk'ün, bu çalışmaları yapanları irşat ve rehberliğiyle bu çalışmayı sevk ettiği bildirilmektedir (TTAH, 1930: 68-69). Akabinde ise Gazi'nin heyet üyelerine yaptığı ilgi çekici bir hitabet nakledilmiştir:

“ Ey Türk Milleti! Sen yalnız kahramanlık ve cengaverlikte değil fikirde ve medeniyette de insanlığın şerefisin. Tarih, kurduğun medeniyetlerin sena ve sitayişleriyle doludur. Mevcudiyetine kasteden siyasi ve içtimai amiller birkaç asırdır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış, olsa da on bin yıllık fikir ve hars mirası, ruhunda bakir ve tükenmez bir kudret halinde yaşıyor. Hafızasında binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında layık olduğun mevkiî sana parmağı ile gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel! Bu, senin için hem bir hak hem de bir vazifedir.” (TTAH, 1930: 69)

Ayda, Sadri Maksudi'nin bu eserde "İskitler" faslını ve "Orta Asya Türk Devletleri" bölümünü yazma görevini üzerine aldığı ifade etmiştir (Ayda, 1991: 170). İskitler hususunda verilen malumat doğru değildir. Çünkü kitapta İskitler başlığını taşıyan bir bölüm bulunmamaktadır⁸ (Ayda, 1991: 170). Orta Asya Türk devletleri noktasına gelince ise, TTAH kitabında doğrudan ifade edilen başlık yer almamaktadır.⁹ Sanıyoruz ki Ayda'nın burada kastı Orta Asya Türk devletleri konusunda yazdığı olmalıdır.¹⁰ Sadri Maksudi'nin Orta Asya'da kurulan Türk devletlerinin büyük kısmının yazdığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Sonuç olarak, daha önceki bölümde yaptığımız izahat ve verdiğimiz referanslar de dikkate alındığında, Sadri Maksudi'nin bu eserde Orta Asya Türk Devletleri ve Medeniyeti konularının hatırı sayılır bir kısmın yazdığını ifade edebiliriz.

⁸ 1930 senesinde yayınlanmış olan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında "İskitler" başlığını taşıyan bir fasıl bulunmamaktadır. Sadece IV. Bölüm olan "Hint" üst başlığı altında bir sayfayı bulan alt başlık olarak "Sakalar İstilasası" bulunmaktadır (1930: 139).

⁹ Kitapta umumi başlık olarak "M.E. III. üncü Asırdan Sonra Orta Asya'da Kurulan ve Oradan Yayılan Türk Devletleri" başlığı bulunmaktadır. Bu üst başlık, alt başlıklar halinde Asya Hunlarından başlayarak Türkiye Cumhuriyetine kadar gitmektedir (1930:467-605).

¹⁰ Ayda'nın hangi yaklaşımla bu bilgiyi verdiğini bilemiyoruz. Fakat aklımıza gelen ilk neden TTAH ile TTAH Müsveddeleri arasında kurulan bir ilişki olma ihtimalidir. Çünkü Sadri Maksudi'nin TTAH Müsveddeleri içinde İskitler ve Orta Asya Türk devletleri hakkında, doğrudan kendi imzası bulunan, çalışmaları yayımlanmıştır (Arsal: 1932a,1934).

Atatürk, Türk Tarih Tezi çalışmalarına başkanlık etmiş, tamamlanan bölümler Çankaya Köşkünde huzurunda okunarak müzakere edilmiştir. Atatürk kendi emriyle başlattığı bu çalışmaları çok yakından takip etmiş, alaka göstermiştir. Derin tarih bilgisine sahip olduğu aşikâr olan Atatürk bu çalışmaları dinlemekle yetinmemiş, yakından irdeleyerek aklına yatmayan hususları ifade etmiştir.

Atatürk bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkan Türk Tarihinin Ana Hatları eserini beğenmemiştir (Ersanlı, 2015: 124; Uzunçarşılı, 1939: 349; Eyice, 1968: 515). Bu sebeple bu eser topluma sunulmayarak sadece ilgililerin görüşlerin alınması için yüz nüsha basılarak alakalı mütefekkilere sunulmuştur (Ersanlı, 2015: 120; Eyice, 1968: 510).

Türk Tarihinin Ana Hatları eserine çeşitli eleştiriler yönetilmiştir. Uzunçarşılı, Türk Tarihinin Ana Hatları eserine ciddi tenkitler yöneltmiştir. Eleştirilerini üç noktada toplayabiliriz. Bunlar; acelecilik, kaynak kullanımı, uzman olmayan kişiler. Uzunçarşılı, Türk Tarihi gibi geniş coğrafyaya yayılmış büyük bir milletin tarihinin aceleci ve titizlik içermeyen bir tutumla yazmanın yanlışlığını dile getirmiştir. Kendi tabiri ile “boyacı küpüne daldırmak” olarak tanımladığı bu işin yanlışlığını işin ehli insanların farkına varıp dile getirdiğini lakin eleştirilere önem verilmediğini ifade etmiştir. Uzunçarşılı, başarısızlığın esas sebebini ise heyetin Atatürk’ün tarih yazdırma isteğinin bir heves olarak görülüp, bu işe gerekli özen ve ciddiyetin verilmemesi olarak değerlendirmiştir (1939: 349-350).

Uzunçarşılı, Atatürk’ün bu eseri okuduğunu lakin beğenmediğini ifade etmiştir. Başarısız olan ilk denemeden sonra Atatürk ana vesikalara dayanan, birçok eserin incelenmesi ve istifade edilmesi neticesinden ortaya çıkacak bir eserin başarılı olacağını takdir etmiş ve Türk tarih yazımı yeni bir yola girmiştir (Uzunçarşılı, 1939: 350).

Büşra Ersanlı, Türk tarihi yazma gayretlerinin sonuç vermemesinin sebeplerini üç noktada toplamıştır; devrimci ve aceleci atmosferi, birinci elden kaynakların az veyahut hiç kullanılmaması, tarih öncesi döneme ağırlık verilmesi ve tarihsel bir süreklilik olmaması (2015:125).

Semayi Eyice, bu eserin sadece yüz nüsha bastırılarak Atatürk’ün isteği doğrultusunda uzman kişilerin görüşlerini almak için basılmış bir taslağın çoğaltılmış müsveddeleri olduğunu ifade etmiştir (1968: 509-510). Dar bir okuyucu kitlesine takdim edilmiş, geniş bir kitleye sunulmamıştır.

Türk Tarihinin Ana Hatları, Türklüğün dünya tarihindeki konumu üzerine yapılmış bir denemedir. Bu eser birçok yanlış görüş, eksik taraflara sahip olmakla birlikte bu yolda yapılmış ilk tecrübedir (Eyice, 1968: 513-514). Bu hakikatin, bu gayreti yanlış yönlerine rağmen kıymetli kıldığı da başka bir gerçektir.

4.2.3. Sadri Maksudi Arsal’ın Türk Tarihinin Ana Hatlarına İtirazı

Sadri Maksudi Arsal’ın ilmî hayatı incelendiğinde önemli bir özelliğinin de inandığını söylemekten çekinmemesi olduğu görülecektir. Her dönemde iştirak etmediği görüşleri açık yüreklilikle ve en etkili biçimde ifade etmiştir. Maksudi’ye göre, insanın samimi fikirlerini beyan etmesi hem bir ihtiyaç hem de bir ahlaki borçtur (2014: 387).

Türk Tarihinin Ana Hatları eserinde ana düşünce, Türklerin dünya tarihinde ki önemli olan rolünü sağlam delillerle ortaya koyarak kamuoyuna ve ilim dünyasına sunulmasıydı. Bu sebeple Tarih Heyeti üyeleri bir takım görüşler ortaya attılar. Sadri Maksudi bu bağlamda ortaya atılan çeşitli görüşlere katılmıyor, bunların vesikalara dayanan ilmi fikirler olduğuna inanmıyordu (Ayda, 1991: 171). Sadri Maksudi, yazılan kısımların okunarak değerlendirildiği toplantılarda katılmadığı görüşlere itiraz etmeyi düşünse de bu fikrinden vazgeçip görüşlerine Atatürk'e mektup yoluyla bildirmeye karar vermiştir. 1931 yılının sonuna doğru bir mektup kaleme alarak Cumhurbaşkanlığı Umumi Katibi olan Tefik bey aracılığıyla Atatürk'e ulaştırmıştır (Ayda, 1991: 171).

Sadri Maksudi, Gazi'ye takdim edilen mektubunun hemen başlarında: “Beşeriyet bu Tarih kitabının sizin eseriniz olduğunu, sizin gösterdiğiniz esaslara istinaden yazılmış olduğunu bilecektir ve hatta, diyebiliriz, şimdiden biliyorlar” (Ayda, 1991: 172) sözleriyle Atatürk'ün çalışmadaki belirleyici kuvvetine ve hamiliğini net bir şekilde belirtmiştir.

Sadri Maksudi, Türk Tarih Tezi'nin esasını ise şöyle ifade etmiştir: “(...)ilk medeniyetin Orta Asya'da, Türkler tarafından tesis edilip muhaceret yoluyla yayıldığına dair tez fevkalade mühimdir”(Ayda:1991:172). Maksudi, Türk Tarih Tezi'nin esasına ve ehemmiyetini vurgu yaptıktan sonra, bu tezin Avrupalılar tarafından kolay bir suretle kabul edilmek istenmeyeceğini fakat reddedilemeyecek kadar güçlü bir teze dayandığı için kabul etmek zorunda kalacaklarını ifade etmiştir (Ayda, 1991:172). Esas teze güvenmektedir.

Sadri Maksudi, esas teze büyük bir imam ile inanıyordu fakat yan tezlerde bir problem görmekteydi. Maksudi mektubunda şöyle diyordu:

”Esas tezimizi Avrupa alimlerce dahi kabul olunmuş esaslara istinat ettirmeliyiz. Ve hakikaten de öyle yapıyoruz. Fakat bazı noktalarda makul fikirlerden ayrıldık. Beni naçizane fikrime göre, esas tezimize hizmeti olmayan tali tezlerin adedini mümkün olduğu kadar azaltmalıyız. Büyük bir eseri, büyük bir tezi tenkide imkan veren zayıf noktalar bırakmamalıyız” (Ayda, 1991: 172)

Tenkrit ve önerilerin beş maddede toplayıp Gazi'ye sunmuştur;

“1-) Mes(z)opatmya'da, ta Sümer devrinde ve Akad yurdunda bir Sami unsurun mevcudiyetini kabul etmek lazımdır. Başka türlü, Babil lisanının Samiliğini izah etmek zordur.

2-) Hindistan'da, Dravidlerle Sakaların hicreti arasında bir gayri- Türk unsurun muhaceretini kabul etmek lazımdır. Aksi takdirde, Sankrit ve Hind-Avrupai lisanları arasındaki karabeti izah kabil değildir.

3-) Hakeza, Çin'e medeniyetin Türkler tarafından ithal edildiğini kuvvetle söylediğimiz halde, gayri-Türk bir unsurun vücudunu ve bazı Türk sülâlerin yanında, gayri-Türk unsurun bulunduğunu itiraf etmek gerekir.

4-) Mısır'da “eneolithique” devri başlatan unsurun Türk olduğu şüpheli kaldı, Hyksos kelimesinin esas ne olursa olsun, Hyksosların arasında Samilerin karışmış olası muhtemeldir.

5-) Lisani delilleri, mümkün olduğu kadar azaltmak lazımdır. Bizim bugünkü, lehçeye istinaden iştirak etme usulünü Avrupalılar kabul etmeyeceklerdir” (Ayda, 1991: 173)

Görüldüğü üzere Maksudi, inandığı ve müdafî olduğu Türk tarih görüşünün kabul edilmesi için bir duyarlılık göstermiştir. Her kesimin, bilhassa Avrupalıların, muhtemel eleştirilerine daha başında son vermeye gayret etmiştir.

Ayda, Sadri Maksudi'nin yazdığı mektubun tesiriyle TTAH adlı eserin binlerce nüsha basılmasına hazırlanırken, bu eserin yalnızca yüz nüsha halinde basılıp piyasaya sunulmayarak, sadece ilgililere takdim edildiğine işaret etmiştir (1991: 173). Bu eserin akıbetini belirleyen hususun, Sadri Maksudi'nin mektubunun Atatürk'te yarattığı tesir olduğu iddiası önemlidir.

Atatürk'ün işareti ve himayesiyle kısa sürede yazılan bu eser Atatürk'ü tatmin etmemiştir (Ersanlı, 1992: 124; Uzunçarşılı, 1939: 349; Eyice, 1968: 515). Eserin ikna ediciliği, öne sürülen tezlerin direnişle karşılaşmadan kabul edilebilecek kuvvette değildi. Öne sürülen tez istenildiği bilimsel alt yapıdan uzaktı. Oysa ki Gazi, bilimsel zemine büyük önem veriyordu. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Atatürk bu eseri beğenmemiş ve bu eser ilgililerin fikirleri alınması için sadece yüz adet basılarak alakalı kişilere gönderilmiştir. Eser başlangıçta seri basım yapılarak, geniş kitlelere sunulması istenmiş lakin süreç içerisinde kitap bilimsel anlamda tam manasıyla memnun etmeyince sınırlı bir çevreye takdim edilmiştir. Esasında bu gerçeği doğrulayan bir kanıtta, TTAH eserinin hemen ilk sayfasının altında yazan not ile “Bu Kitap Niçin Yazıldı” bölümü arasında ki derin çelişkidir. Kitabın yazılış gayesi ve sonrası hususunda bir farklılık göze çarpıyor. Türk Tarihinin Ana Hatları başlığının altında, yazar heyetinin isimleri ifade edildikten sonra şöyle bir bilgi verilmektedir : “Türk Tarihi Heyetinin başka azalarının mevzu ile alakalı zatların mütalaa ve tenkit nazarlarına arz olmak üzere yalnız yüz nüsha basılmıştır” denerek kitabın yazılış amacı ve yöntemi zikredilmiştir. Fakat kitabın ilk kısmı olan “Bu kitap Niçin Yazıldı” bölümünde farklı bir gaye ve yöntemin benimsendiği veyahut benimsenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu kısımda şöyle deniliyordu: “Bu kitapta doğru görmeyi, iyi(iyi) düşünmeyi alıştırmak istediğimiz insanlar Türklere dir. Türklere yanlış görüşlerden, hatalı düşüncelerden bir an evvel kurtulması başlıca emelimizdir” (TTAH, 1930:3). Ayrıca birincil kaynakların kullanılmasının sebebi ise varılan görüşlerin ivedilikle Türk vatandaşlarıyla paylaşılması arzusu olarak gösterilmiştir. Yani kitap bir an önce hazırlanıp geniş kitlelere sunulmak isteniyordu. Bu çalışmaya da bu amaçla başlanmıştır. Anlaşılan kitap hazırlanmış ve son anda bir hedef ve metot değişikliği yapılmıştır. Görüldüğü kadarıyla bu eser başlangıçta seri basım düşünülmüş fakat süreç içerisinde müsvedde yoluna girmiştir. Burada sebep kuvvetle ihtimal bilimsel bazı kuşku olmuştur. İlgililere gönderilerek esastan değil teferruattan bazı hataların önüne geçmek, tezi kuvvetlendirmek düşünülmüş olmalıdır. Diyebiliriz ki kitap esasında geniş kitleler için yazılmaya başlanmış fakat zaman içinde hatalı, eksik noktaların dikkat çekmesi üzerine, sadece yüz adet bastırılıp ilgililerin görüşlerine sunulması yanlışılar düzeltilmesi, eksikliklerin giderilmesi arzulanmıştır.

Bu eserden sonra ortaya çıkan TTAHM, TTAH eserinin tüm halka takdim etmek arzusu ile ivedilikle kaleme alındığı doğruluyor. TTAH çalışması yan tezler noktasından beğenilmemiş fakat egemen düşüncenin hemen yayılması istenmiş ve TTAHM kitabı ortaya çıkmıştır. Bu vaziyet, temel düşüncenin ve bu bağlamda yapılan tarih çalışmanın süratle kamuoyu ile paylaşılma arzusu ve iradesini göstermektedir. Süratli bir şekilde kamuoyu ile paylaşılma

arzusu o kadar şiddetli olmuştur ki, TTAH kitabı düzeltilip yeniden neşredilmesi beklenmeyerek hakim düşünce derhal yayılmak istenmiştir.

Şimdi tekrar Adile Ayda'nın iddiasına geri dönmekte yarar var. Ayda, bu eserin binlerce nüsha basılmaya hazırlanırken Maksudi'nin mektubundan sonrası bundan vazgeçilerek sadece ilgilere tenkitine sunulmak üzere yüz nüsha basıldığını ifade etmiştir (Ayda, 1991: 173). Bu eserin başlangıçta tüm kamuoyu ile paylaşma niyeti olup, daha sonraki süreçte vazgeçildiği ortadadır. Fakat bunun sebebinin Maksudi'nin Gazi'ye yazdığı mektup olup olmadığı ise bir muammadır.

Sadri Maksudi'nin mektubunu yazdığı vakitler, Çankaya köşkünde popüler olduğu zamanlardı. Bu mektubun kaleme alındığı dönem de Maksudi, Atatürk'ün en yakınında bulunan ve Gazi'nin fikirlerine çok önem verdiği alimlerden idi (Ayda, 1991: 173, Toprak, 2012: 419-437). Ayrıca dışarıdan biri değil bu kitabın yazımında vazife üstlenmiş bir pozisyondaydı. Mektubunda ki amacı, tenkite uğrayabilecek olan yan tezleri dikkat çekmek ve ana tezi tenkitlerden koruyarak güçlü kılmaktı. Maksudi ana tez için şöyle diyordu: “Eserin ihtiva ettiği esas tez, yani ilk medeniyetin Orta Asya’da Türkler tarafında tesis edilip, muhaceret yoluyla yayıldığına dair tez fevkalade mühimdir” (Ayda, 1991: 172). Maksudi, “fevkalade mühim” olarak gördüğü ana teze zarar verecek ve tenkite açacak olan yan tezlere dikkat çekiyordu. Hatalara işaret ediyordu. Maksudi'nin tezdeki egemen düşüncenin ivedilikle kamuoyuna paylaşılması için yazılan TTAHM eserindeki etkisi dikkat çekicidir. Bu eserin büyük kısmını Maksudi kaleme almıştır (Ayda, 1991: 173; Birinci, 2017: 90). Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde Maksudi'nin yazdığı mektubun bir tesirinin olduğu kuvvetli ihtimaldir.

Kanaatimizce eldeki verilere ışığında baktığımızda TTAH eserinin akıbetini sadece Sadri Maksudi'nin mektubunun etkisi ile açıklamak doğru olmaz. Bununla beraber o dönemde Maksudi'nin Atatürk'ün en yakınlarından biri olması ve bahsettiğimiz hususlar penceresinden baktığımızda ise güçlü bir etkiyi kabul etmek gerekir. Maksudi'nin mektubunun, Atatürk tarafından ciddiye alındığı ve gerekli ehemmiyetin verildiğini ve bu eserin akıbetinde etkisi olduğunu ifade edebiliriz.

4.2.4. Türk Tarihinin Ana Hatları Methal

Atatürk, yazılan TTAH eserinden bilimsel gerekçelerle memnun olmamış ve bu eser kısıtlı sayıda ilgilinin tenkitine sunulan bir müsvedde haline dönüşmüştür. Fakat Sadri Maksudi'nin ifadesi ile “tali tezlerin” incelenmesi için bir kenar itildiyse de, egemen düşüncenin bir an önce yayılması arzulanıyordu (Eyice, 1968: 511; Ersanlı, 2015:124). Esas teze inanç yüksekti. Bu amaçla, 1931 tarihinde “Türk Tarihinin Ana Hatları Methal” adıyla bir eser basılmıştır. 30.000 nüsha olarak basılan bu eseri bütün okullarda satışa sunularak her yaştaki Türk çocuğunun okuması isteniyordu (Eyice, 1968: 511). Bu kitap TTAH eserinin muhtelif kısımlarının bir araya getirilerek yeni bir düzene göre tertip edilmesinden oluşmuştur (Eyice, 1968: 511).

Bu kitabın amacı şöyle açıklanmaktadır: “Bu eserin gayesi asırlarca çok haksız iftiralara uğratılmış, ilk medeniyeti kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkar olunmuş Büyük Türk Milletine, tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktır.” (TTAHM; 1931: 73)

TTAH ile TTAHM arasında önemli farklar bulunmaktaydı. Methal kısmında tarih öncesi ve eskiçağlardaki umumi cihan tarihi hariç tutulmuştur. Kısa olan Methal eserinde eski Türkler ve eski Türklerin kökenleri, anavatanları ve göçleri konuları işlenmiştir. Osmanlı ise kitapta kendine yer bulamamıştır (Ersanlı, 2015: 124-125).

Adile Ayda, 74 sayfalık bu eserin 32 sayfasını Sadri Maksudi'nin yazdığını iddia etmişti. Buna delil olarak ise kullanılan dipnotlarda atıf yapılan mehazların Rusça olmasını göstermiştir. Çünkü Ayda'ya göre Tarih Heyetinde Sadri Maksudi 'den başka Rus dilini bilen yoktur (1991: 173)¹¹Bununla birlikte bazı hususlar da bu iddiayı doğrular niteliktedir. Sadri Maksudi'nin tarih sahasında çalışma alanı temel olarak Orta Asya Türk devletleri ve medeniyeti olmuştur. TTAHM eserinde Orta Asya'da yaşanan kuralık ifade edilmiş, bu kuralığın neticesinde dünyanın dört tarafına olan göçlere çok kısa olarak temas edilmiştir. Bu kitapta en çok bahsedilen konu ise bu göç ardından Orta Asya'da kurulan devletler olmuştur. Yani bu eserde ağırlıklı olarak Orta Asya Türk devletlerine değinilmiştir. Ayrıca Orta Asya'da inşa edilen yüksek ve gelişmiş Türk medeniyetine de temas edilmiştir. Bu durum bile başlı başına bu eserdeki Maksudi katkısını akıllara getiriyor. Heyet üyeleri arasında Orta Asya Türk Tarihi'ne vakıf ve bu alanda eser veren, çalışma yapan en önemli kişi Maksudi'dir. Bilhassa bu tarih çalışmalarının son evresi diyebileceğimiz seri halinde ortaya çıkan Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddeleri önemlidir. Çünkü bu müsveddelerden herkes malumat sahibi olduğu ve kalem oynatabileceği alanlarda eser vermiştir. Heyet üyelerinin zaviyesinden bakıldığında ise azalar daha önceki; TTAH, TTAHM ve Tarih I-IV kitaplarında ele aldıkları mevzuları yazacakları ortadadır. TTAH müsveddelerinde Maksudi, İskitler ve Orta Asya Türk Devletleri üzerine eser vermiştir (1932a,1924). Buna ilaveten bu çalışmalardan bağımsız olarak Orta Asya Türk Tarihi ve Medeniyeti üzerine eserler ortaya koymuştur. Bu konuda en son eseri Türk Tarihi ve Hukuk olmuştur (2014). Bu eserin başlıkları ve muhteviyatı ile TTAHM' in başlıkları ve muhteviyatı mukayese edildiğinde esasta bir benzerlik söz konusudur. Ayrıca Türk Hukuk Tarihi ilk senesinde, bu çalışmalardan önce, verdiği derslerin notlarına da bakınca bu benzerliği görebiliyoruz (1926). Sonuç itibarıyla heyette Orta Asya Türk tarihi ve medeniyeti konusunun uzmanı olan, hem bu tezler çerçevesinde hem de daha önce ve sonra müstakil olarak bu konuda eser vermiş tek kişi Sadri Maksudi'dir. Bu eserde Sadri Maksudi'nin önemli bir rolü ve damgası olduğu açık bir gerçek olarak durmaktadır. İşaret ettiğimiz noktalara Adile Ayda'nın delilini de ekleyince, bu eserin büyük çoğunluğunun Sadri Maksudi tarafından yazıldığını ifade edebiliriz.

4.2.5. Tarih I- IV

1931 senesinde Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti tarafından, Türk Tarihini Ana Hatları eserinden ilham alınarak liselerde okutulmak üzere dört ciltlik bir Tarih kitabı yayımlanmıştır. Bu çalışma liseler için hazırlanan ilk resmi tarih kitabıdır (Ersanlı, 2015: 126)

Bu eserin hazırlanmasında heyetin hamisi olan Atatürk'ün büyük payı ve dahli olduğunu belirtmeliyiz. Atatürk, çalışmaları yakından takip etmiştir. Hazırlanan müsveddeleri incelemiş ve fikirlerini yazı ile heyete bildirmiştir. Atatürk'ün tarihe duyduğu ciddiyet, bu eserin

¹¹ Bu bilgi doğru gözükmemektedir. Heyet üyelerine bakıldığında Maksudi'nin hemşeri olan Yusuf Akçura'nın Rusça bilme ihtimali akla gelse de kendi ifadelerine bakıldığında Rus dilini bilmediği anlaşılmaktadır (Akçura,2012: 44,46-47,83).

hazırlanmasında kendisini göstermiştir. Gazi, Zakir Kadiri'nin kaleme aldığı İslam tarihi bölümünü beğenmemiş, bu bölümü Şemsettin Günaltay'ın yazmasını istemiş ve yazılan kısmın önemli bir bölümünü de bizzat kendisi yazmıştır. Atatürk'ün tarih çalışmalarında yol gösterici ve yönlendirici bir tutum sergilediği de görülmektedir. Heyete görüşlerini bildirerek eksiklikleri göstermiş, incelemeleri gereken kaynaklara temas etmiştir (İğdemir, 1973: 7-10).

Kitapların “Mukaddime” kısmında önemli malumatlar verilmiştir. O güne kadar ki Türk tarihine, yerli ve yabancı tarihçilerin yaklaşımı hususunda şu tespitle bulunulmuştur:

“1000 yıldan fazla süren İslamlık-Hıristiyanlık davalarının doğurduğu husumet duygusu ile mutaassıp müverrihler bu davalarda asırlarca İslamlığın piştarlığını yapan Türklerin tarihini kan ve ateş maceralarından ibaret göstermeğe savaştılar. Türk ve İslam müverrihler de Türklüğü ve Türk medeniyetini İslamlık ve İslam medeniyeti ile kaynaştırdılar; İslamlığa tekaddüm eden binlerce yıla ait devreleri unutturmaya Ümmetçilik siyasetinin icabı ve din gayreti vecibesi bildiler. Daha yakın zamanlarda Osmanlı İmparatorluğuna dahil bütün unsurlardan tek bir milliyet yaratmak hayalini güden Osmanlılık cereyanı da, Türk adının anılmaması, Milli Tarihin yalnız ihmal değil, hatta yazılmış olduğu sayfalardan kalınıp silinmesi yolunda üçüncü bir amil –halinde diğerlerine eklendi” (1931, cilt- I: V).

Tarih Heyeti ise okul kitaplarına kadar intikal eden bu “menfi cereyanların” tesirlerini ortadan kaldırmak ve “Türk Tarihini, inkar edilmiş ve unutturulmuş simasını ve mahiyetini, bütün hakikatleri ile meydana çıkarabilmek için” belirlenen üyeleri ile bu dört ciltlik eseri kaleme almıştır (1931, cilt-I: V).

Heyet, bu eserin sınırlarını ve eksikliği de şöyle dile getirmiştir: “(...)mevzuun genişliği, zamanın darlığı yanında, önümüzdeki ders yılına yetiştirilmesi zaruretinin de hakim bulunması ilcasile, bu küçük eserin ihtiyaca tam ve mükemmel şekilde tekabül edeceği iddia olunamaz. Noksanlar, ileride, yeni basılışlarda tamamlanacaktır” (1931, cilt-I: V-VI). Daha detaylı bilgi öğrenmek isteyenler de Türk Tarihinin Ana Hatları eserine yönlendirilmiştir.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyesi olan Sadri Maksudi de bu eseri hazırlayan komisyonun içindedir. Bu eserde, daha önceki eserlerde kaleme aldığı kısımlar düşünüldüğünde, Orta Asya Türk Devletleri ve Medeniyeti konularında kalem oynattığını ifade edebiliriz. Tam olarak kesin bir şekilde yazdığı kısım ifade edilmemişti. Adile Ayda, sadece Türk Tarihi'nin Ana Hatları kitabı için babasının “İskitler” ve “Orta Asya Türk Devletleri” kısmını yazdığı bildirmiştir. TTAHM eserinin ise neredeyse yarısının Maksudi'nin yazdığını ifade etmiştir. Bu eserin ise sadece yazarları arasında zikretmiştir. İncelediğimiz dönemin önde gelen kaynakları ve ilgili araştırma eserlerinde tüm bu çalışmalarda Maksudi'nin hangi kısımlarını yazdığı net bir şekilde ifade edilmemiştir. Keza kimin hangi bölümü yazdığı belli değildir. Sadece Uluğ İğdemir Dört cilt olan lise tarih kitabının Osmanlılar dışındaki Türk devletleri bölümünü Fuat Köprülü'nün, Cumhuriyet tarihini içine alan dördüncü cildinin de Tevfik Bıykoğlu ile Dr. Reşat Galip tarafından kelem alındığını belirtmektedir (İğdemir, 1973: 9). Maksudi'nin diğer çalışmalarda yazdığı kısımlar ve uzmanlık alanı düşünüldüğünde, bu Tarih kitabında da Orta Asya Türk Devletleri ve Medeniyeti konusunda kalem oynattığını ifade edebiliriz.

Adile Ayda, Sadri Maksudi'nin bu eserde hangi konuları yazdığı hususunda bilgi vermemekle beraber babasının bu kitaplara yönelik muhtelif eleştirilerini temas etmiştir. Sadri Maksudi, Akaların Türk olduğunu inanmamakla beraber Hititlerin de Türklüğüne inanmıyordu. Hititlerden evvel Anadolu'yu mesken tutmuş Hattilerin ise Türk olmasının mümkün olduğunu, lakin bu iddiayı kanıtlayacak delillerin olmadığını düşünüyordu. Etrüsk konusunda ise Türk olma ihtimallerinin olduğunu lakin bu ihtimalin doğruluğu için daha çok bilimsel çalışmaya ihtiyaç olduğu kanaatindeydi (Ayda, 1991: 175).

4.2.6. Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddeleri

Atatürk, başarısız olan bu ilk denemelerden sonra aceleci ve zaruri kaynakların ciddi tetkiki yapılmadan, eksiksiz ve hatadan arınmış bir tarih kitabı yazılamayacağı kanaatine vardığından sonra tarih çalışmaları farklı bir evreye girmiştir (Uzunçarşılı, 1939:350). Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının yeniden yazılması kararlaştırılmıştır. Bu sefer kurum üyeleri ile belirlenecek ilgili kişiler uzmanı oldukları hususları yazarak kuruma teslim edeceklerdi (İğdemir, 1973: 21). Bu gönderilen müsveddelerden, uygun görülenleri "Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddeleri" ismi ile yayımlanmıştır (İğdemir, 1973: 23). Bu seri olarak çıkan müsveddelerde Sadri Maksudi'de rol almış ve iki eser ortaya koymuştur (1932a, 1934).

4.2.6.1. İskitler- Sakalar, Asya Hunları, Yüeciler, Avrupa Hunları

İskitler - Sakalar

Sadri Maksudi, evvela Türk coğrafyasının sınırları çizip medeniyet vurgusu yaparak başlıyor. Türklerin ana vatanını Orta Asya olarak belirleyip, sınırlarını tespit ettikten sonra, Türkleri bu sahanın yerli ve en eski kavmi olarak zikretmiş ve şöyle devam etmiştir: "(...) Orta Asya'da ilk medeniyetleri kuran ve oradan bu medeniyetleri acuna yayan ırk, Türk dilinin eski şekillerinde konuşan babalarımızdır" (1932a: 3). İlk medeniyetin kurucusu olan Türkler, göçtükleri yerlerdeki yerli halkıda zamanla Türkleştirmiş ve Türk coğrafyasının sınırlarını da ilerletmişlerdir (Arsal, 1932a: 3). Türk varlığının bulunduğu bu saha içine sınırları geniş olan Doğu Avrupa'da girmekteydi (1932a: 3).

İskitler, bu eserde en çok yer verilen ve öne çıkan konu olmuştur. Maksudi öncelikle İskit, Saka ve Sklat isimlerinden kimlerin kastedilip, ne anlaşılması gerektiği hususuna değinmiştir. Sadri Maksudi, Orta Asya ve Şarki Avrupa'da Türk tarihinin başlangıcı olarak ifade edilebilecek zamanın VI. Asırda başladığına işaret etmiş, bu devirde Orta Asya'daki Türklerin büyük bir kısmına genel isim olarak Saka isminin verildiği ifade etmiştir. Umumi Türkleri kastederek söylenen Sakalara, Yunanlılar İskit ismini veriyorlardı (1932a: 3). Buna göre, Yunanların Skit(iskit), İranlıların Saka adını verdikleri Türk kavimleri, kendilerine Sklot ismini veriyorlardı. Sadri Makudi, bu ismin, İskitler arasında ki hakim zümrenin adı olduğunu belirtmiştir. Genel olarak İskit ismi verilen bu kavim arasında muhtelif isimle zikredilen zümreler bulunmaktaydı (1932a: 4).

Sadri Maksudi, bu çalışmayı yaparken kullandığı ana kaynaklar ve bunların hangi tercümelerinden istifade edildiği gibi bilgileri vermesi tarihçiliği açısından önemlidir. Sadri Maksudi, bu konuda en çok bilgi veren kaynakların Yunan tarihçileri olan Herodot ve Hippokrat olduğunu ifade edip, bu kaynakların Fransızca tercümesini kullanacağını dile getirmiştir. Bununla birlikte son asırlarda muhtelif batı lisanlarında yazılan eserlerden de

istifade edildiği, ilgili yerlerde ise dipnot verildiği hatırlatılmıştır (1932a: 4). Sadri Maksudi, sadece dış tenkit diyebileceğimiz malumatları paylaşmamış aynı zamanda kısa iç tenkitlerde de bulunmuştur. İskitler – Sakalar konusunda en çok istifa ettiği eser olan Herodot’un kitabı için bazı eleştirel bilgiler vermişti. Sadri Maksudi, Herodot’un kitabındaki bilgilerin bir kısmını karışık ve efsanevi olarak değerlendirmiştir (1932a: 5).

İskitlerin kökeni konusunda süren belirsizliğin bir sebebinin kaynak sıkıntısı diğer bir sebebinin de İskitlerin tarihi önemi ve onun halefi olmanın getireceği saygınlık olduğu göz ardı edilmemelidir. Sadri Maksudi, İskitler gibi tarihi devrin başlangıçlarında mevcudiyeti olan, müstakil bir medeniyet kurmayı başarmış, cesaret ve cengâverlik gibi yüksek meziyetlere sahip bu milleti, münevverlerin kendi milletlerinin ataları olarak tanıma ve tanıtmaya gayreti içinde olduklarına işaret etmiştir (1932a: 8). Yani, İskitlerin hangi milletten olup kimlerin atası olduğu mevzuunda, ilmi gayelerle beraber siyasi ve milli hedeflerinde gözettiği söylenebilir. Bu durum ortaya birçok teori atılmasına sebebiyet vermiş ve muhtelif milletler İskitleri kendi mazisinde konumlandırma gayretinde olmuştur.

Sadri Maksudi, İskitlerin Türk olduğu fikrindedir (1932a: 8). Maksudi’ye göre İskitlerin Türklüğünün ispatı için en güçlü kanıtlar lisanı kanıtlardır. Lakin İskitlerden günümüze kalan kelimelerin sayısının az olması ve kalanların ise aracı müellifler tarafından ciddi tahrife uğraması lisanı kanıtları azaltıyordu. Bu vaziyet altında İskitlerin Türklüğünün en kuvvetli ve kesin delilleri bu milletin örf, adet ve kültür verileri oluyordu (1932a: 9). Sadri Maksudi’nin bu tespiti ile beraber İskitlerin kökenini ararken kullanacağı yöntem de kendisini belli etmiştir. Maksudi, Herodot’tan öğrenilen İskitlerin örf ve adetlerinin bir kısmını diğer Türk zümrelerinin örf ve adetleri ile mukayese ederek, İskitlerin Türklüğünü ortaya koymaya çalışmıştır (1932a: 9).

Sadri Maksudi; toplum yapısı, dini inanç, ölüm merasimi, mezar tipi, savaşçılık, beslenme adetleri, ant içme, adetlere sıkı sıkıya bağlılık gibi başlıklarda İskitler ile Türklüğü kesin olan zümreleri mukayese edip, aynılığı göstererek, İskitlerin Türklüğü görüşünü güçlü bir inançla ortaya koymuştur.

Sadri Maksudi detaylı bir şekilde örf ve adet birliğinden bahsettikten sonra konuyu şöyle özetlemiştir:“(…)Herodot’un eserindeki İskitlerin örf ve âdetine dair satırların hemen her cümlesi İskitlerin Türklüğünü gösteriyor. İskitlere atfolunan örf ve adet ve hayat telakkilerinin hepsi İskitlerden sonraki devirlerde yaşayan Türklerde görülen adet ve anelerin aynıdır” (1932a: 13).

Sadri Maksudi, bilimsel bir hassasiyet göstererek, İskitler konusunda ortaya atılmış faklı telakkiler hakkında bilgi vermeyi bir “vazife” olarak görmüştür (1932a: 21). Maksudi, temel olarak beş nazariye olduğunu belirtmiştir; İranlılık, Slavlık, Almanlık, Ural – Altay ve Türklük naziresi. Bu görüşenlerin önde gelen âlimleri ve eserlerini belirtip, çok kısa olarak temel argümanlarından bahsetmiştir (1932a: 22).

Sadri Maksudi, bu bölümde İskitler – Sakaların menşei üzerinde durmuş, Türklerin ataları olduğunu düşündüğü bu kavmin kültür öğeleri ile Türklüğün karakteristik kültürel özellikleri mukayese edilerek, İskitlerin Türklüğü izah etmiştir. Ayrıca sadece menşei tespit ve iddia olunmamış, İskitlerin siyasi tarihi de işlenmiştir.

Yüeciler

Sadri Maksudi'ye göre Yüeciler Türk'tür ve onların kurdukları Kuşan Devleti de bir Türk devletidir. Sadri Maksudi, bir çok Türk kavminde görüldüğü gibi, Avrupalı alimler tarafından Türklüğü inkar olunan bir kavminde Yüeciler olduğu belirtmiştir(1932a: 38). Maksudi, Yüecilerin, bilhassa kendi döneminde, Hind – Avrupalı bir kavim olduğu görüşünün revaçta olduğunu lakin bu telakkinin geçici bir fikir olduğuna inanmaktadır(1932a: 38). Fakat kendi görüşlerini kanıtlamak için, diğer örneklerde olduğu gibi, bir gayret içine de girmemiştir. Bu şekilde Türk olduklarını düşündüğünü söyleyip geçmiştir. Kuşan devletine son veren yine bir Türk kavmi olan Ak Hunlar olmuştur (1932a: 42).

Asya Hunları

Maksudi, Türklerin milattan önceki devirlerde Orta Asya'da ayrılıp dünyanın birçok yerinde büyük devlet kurdukları hatırlatıp, ana yurtları olan Orta Asya'da da büyük devletler kurduklarına işaret ederek, bilenen en eski devletin Asya Hunları olduğunu belirtmiştir (1932a: 24).

Sadri Maksudi, Asya Hunlarını detaylı bir şekilde inceldiği görülmektedir. Asya Hunlarının; teşkilat yapısı, adetleri, ekonomisi, hukuku, giyim tarzı, beslenme alışkanlıkları ve siyasi tarihi işlenmiştir. Sadri Maksudi özellik Mote'ye(Mo-tun /Mete) dikkat çekmektedir. Mote'yi tarihi devirlerdeki ilk büyük Türk Hakanı olarak zikretmiştir (1932a: 26). Maksudi, Mote'nin tarihi önemini şöyle ifade etmiştir: “Mote'nin büyük tarihi hizmeti bir taraftan bütün Türk kavimlerini siyasetçe birleştirmek diğer taraftan Türklerin kuvvetli, eseri olan bu güne kadar hissedilen sağlam devlet teşkilatı esaslarını vazetmiş olmasıdır” (1932a: 28). Maksudi, tarihte Türkleri diğer kavimlerden ayıran anelerin çoğunun Hun bilhassa Mote devrinden kalan aneler olarak görmektedir (1932a: 31).

Avrupa Hun Devleti

Sadri Maksudi, Doğu Roma müelliflerinin eserlerinde Hunlar hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler verildiğini dile getirmiş ve dipnotta bir kaynak tahlili yapmıştır. Kaynak değerlendirmesi yapılırken, sıklıkla ön plana getirilen ve bir küçümseme ifadesi olan “barbar” kelimesi hakkında dikkat çekici bir tespitte bulunulmuştur (1932a: 45). Sadri Maksudi, Doğu Roma yazarlarının eserlerinde verilen bilgilerin çok taraflı olduğunu, lakin Roma'nın siyasi mevcudiyeti için ciddi bir tehlike olan Hunların övgüyle anılmayacakları hakikatine işaret etmiştir. Sadri Maksudi, hem Romalıların hem de Çinlilerin, Türkler hakkında her daim ifade ettikleri medeniyetten mahrum ve barbar oldukları vurgusuna temas etmiştir. Mağlup tarafın galip taraf olan Türkler hakkında kullandıkları barbar kelimesinin lüzumundan fazla kıymet vermemek gerektiği ifade ettikten sonra, barbar kelimesini “Harpte çok kuvvetlidirler, bizi dehşetli bir suretle mağlup ettiler” anlamından başka bir şey ifade etmediğini önemle belirtmiştir (1932a: 45-46).

Maksudi, Avrupa Hunları hakkında bizlere bilgi veren üç ana mehaza değinmiş ve bunların çevirisi konusunda bilgi vermiştir (1932: 46) Bu ana mehazları temel alacağını da bildirmiştir. Esas kaynağı birincil mehazlar olmuş, bu vesikaları ise tenkite tabi tutarak kullanmıştır. Sadri Maksudi, Romalı müelliflerin Hunlara karşı olan düşmanca tavrını dikkate alınarak bu bakışla yazılmış kısımların üzerinde durmayacağını bildirmiş, hakikate tebarüz eden kısımların da

metne dokunmadan aynen kullanacağını ifade etmiştir (1932a: 47). İlâveten önde gelen araştırma eserlerine de başvurmuştur.

Sadri Maksudi, “Atilla” isminin aslı hakkında bazı fikirlere temas ederek bir görüş bildirmiştir. Buna göre, Yunan ve Latin kaynaklarında geçen Atilla ismi bu tarihi şahsiyetin Hunca asıl ismi değil tahrip edilmiş hali olması kuvvetli bir ihtimaldir. Alman efsanelerinde büyük Hun liderinin ismi “Etsel”, Macar me hazarında ise ismi “Atzel” , İskandinav efsanelerinde ise “Atlı” dır. Önce M. Beran daha sonra ise Thierry, Atilla isminin aslının “Athel” olduğu noktasında görüş bildirmişlerdir. Sadri Maksudi, Atilla isminin esas hali hakkında kati bir yanıt verilemeyeceği belirtmekle birlikte tahminine göre bu ismin Türkçesi “Atlı” olmalıdır. Çünkü çeşitli milletlerce birbirinden farklı telaffuzu olunan bu ismin Türkçe bir mana ifade eden şekli budur. Sadri Maksudi, bu kelimenin (Atlı kelimesinin) hem süvari hem de meşhur anlamına gelen ve hem kral hem de asker oğluna verilebilecek bir isim olduğu kanaatindedir (1932a: 49 -50).

Maksudi, bu çalışmasında İskit – Sakalar, Asya Hunları, Yüceçiler, Avrupa Hunları devletlerinin; siyasi, sosyal, kültürel tarihine değinmiş, tarihi önemlerine atıf yapmış ve bu devletlerin Türklüğünü vurgulamıştır. En genel manada bu yaklaşımla çalışmasını ortaya koymuştur.

4.2.6.2. Orta Asya Türk Devletleri

Syenpi Devleti

Maksudi, Tunguzların(Tunghuların) menşei konusunun aydınlatılması ile başlamıştır. Buna göre Çin kaynakları, Tunguzların örf ve adetler yönünden Hunlardan tamamıyla farklı bir kavim olarak görmüşlerdir. Çin vakayinamelerinden bize intikal eden malumatlar, bu kavmin içtimai ve hukuki olarak medeniyet cihetinden iptidai bir kavim olduğu yönündedir (1934: 3).

Sadri Maksudi, Hunlar ile Tunguzları; devlet teşkilatlanması, ceza kurumu, beslenme, aile yapısı, giyim gibi kategorilerde mukayese etmiş ve Tunguzların Hunlara göre medeniyet noktasında çok geri bir millet olduğu kanaatine varmıştır (1934: 3).

Sadri Maksudi, Tunguzların şüpheye yer bırakmayacak şekilde Türklerden farklı bir kavim olduğunu ifade ettikten sonra bu kavmin hangi millettten olabileceği hususuna değinmiştir. Bu konuda bir belirsizlik olduğunu ifade etmiş ve öne sürülmüş olan iki görüşü dillendirmiştir. Bir görüş bu kavmin bugünkü Mançu ve Moğolların selefleri, diğer bir görüşte Mançu ve Korelilerin selefleri olduğu yönündedir. Sadri Maksudi, Tunguzların menşei konusunda Türk olmadıklarının muhakkak olduğunu ifade etmiş, kökeni konusunda ise iki görüşü bildirmiş fakat hangisinin doğru olduğu noktasında bir yorum yapmamıştır (1934: 4).

Sadri Maksudi, “Tunghu” kelimesinin anlamı üzerine de görüş bildirilmiştir. Ona göre, büyük ihtimalle bu isim Türkçe Tunguz(domuz sözcüğünün eski telaffuzu) kelimesinin Çince telaffuzundan başka bir şey değildir (1934: 4). Türkler bu kavme pislikleri dolayısıyla bu ismi vermişlerdir (1934: 4). Sadri Maksudi bu kavmi anlatırken sıklıkla domuz beslemelerini, yemelerini, domuz derisi elbiseler giyip, domuz yağı sürmeleri hususlarına değinmiştir (1934: 3-4).

M.Ö. 208 yıllarında Hun hükümdarı Motun, Tunghuları mağlup ederek topraklarını Hun topraklarına katmıştır. Bu vakit Tunghular Moğolistan'ın doğu kısmına geri çekildiler. Tunghuların bir kısmı Uhuan dağına diğer kısmı da Syenpi dağına yerleştiler ve yerleştikleri dağların isimleri burada yaşayan toplulukların adı haline geldi (1934: 4). Böylece Tunghular, Uhular ve Syenpiler olarak ikiye ayrıldı.

Syenpi devletinin hakim olduğu millet, Tunghu ırkına mensup Syenpilerdir. Fakat bu siyasi yapıya dahil olmak zorunda kalan Türkler, bu devletin yönetiminde zamanla büyük nüfuz kazanmışlardır. Sadri Maksudi, büyük ihtimal iktidara gelenlerin çoğunun da Türkler olduğu fikrindedir (1934: 6). Bu noktada Syenpi hükümdarı Tanşıkay ismi ön plana çıkmaktadır. Sadri Maksudi; zeki, cesur ve dirayetli olarak vasıflandırdığı Tanşıkay'ı en büyük Syenpi hükümdarı olduğunu ifade etmiştir (1934: 6). Sadri Maksudi, Tanşıkay'ın Motun gibi devleti vilayetlere ayırıp, süvarilerden oluşan ordular kurup, önemli ve makul kanunlar yapan bir büyük bir lider olarak değerlendirmiştir (1934: 6) Maksudi, Tanşıkay'ın Hun devlet teşkilatını yeniden ihya etmesi, Hun zümrelerini itaat altına alma gayretini öne sürerek, Tanşıkay'ın bir Hun(Türk) olduğunu ifade etmiştir. “ *Tanşıkay Devletini*” ise ihya edilmiş bir Hun devleti olarak telakki edilmesi gerektiği fikrindedir (1934: 7). Tanşıkay'ın vefatından sonra devlet yıkılma sürecine girmiştir.

Çao Devleti (308 – 329)

M.Ö. ki devirlerde Çin seddinin güneyinde ki sahada Türkler yaşamaktaydı. Hun devletinin egemen olduğu dönemlerde Türkler milli bir yapıya tabi iken, Hunların zayıflayıp yıkılmasının ardından bölgedeki Türkler Çin'e tâbi olmak zorunda kaldılar (1934: 7). Çin ise bu Türkleri diğer ırkdaşlarına karşı savaşta kullanmakta, onların askeri maharetinden istifade etmekteydi. Sadri Maksudi, uzun müddet Çin'e tabi olunmasına rağmen onları diri tutan milli şura dikkat çekerek, şöyle diyordu:

“Uzun müddet Çin hakimiyeti altında yaşamış olmalarına rağmen Çin'deki Türklerde milli his, Hunluk duygusu sönmüş değildi. Büyük ırk efradı için yabancı bir milletin tebaası olarak yaşamının bir zillet olduğunu hissediyorlardı. Milli istikbal gayesi daima gizli suretle yüreklerinde besledikleri bir ülkü idi” (1934: 8).

Milli bir duygu ve bilinç olmasına rağmen üçüncü asrın sonuna kadar bir bağımsızlık ortamı oluşmamıştır. Bu asırda Çin'de yaşayan sülaleler arasında yaşanan çatışmalar, Türkler için uygun bir ortam sağlamış ve Çin'in güneyi Türklerin idaresine geçmiştir. Bu vaziyet Çin'in şimalinde yaşayan Türklerde istiklal arzusunu kuvvetlendirmiş, bağımsızlık ümidini arttırmıştır. Bu devirde Türklerin başında Lieou Yuan isminde enerjik bir lider bulunuyordu. Çin'deki bu kargaşa ortamından istifade etmek isteyen Yuan, Moğolistan'ın hakimi olarak, bağımsızlık gayesiyle yola çıktı (1932: 11) Yuan, art arda Çin'i büyük yenilgilere uğratarak bağımsız bir Hun devleti tesis etmiş fakat kısa süre sonra hayatını kaybetmiştir. Bir müddet sonra ikinci Çao sülalesi hakimiyeti ele almıştır (1934: 13).

Toba Devleti – Vey Sülalesi

Tobalar, Moğolistan'da Hun egemenliği zamanında Gobi çölünün kuzeyinde, güney Sibiry'a da yaşayan bir kavimdir. Bu kavim ilerleyen vakitlerde Çinin Şansi vilayetinin Tatung-Fu şehri civarına yerleşmiştir. Tobalar, burada eskiden beri yaşayan Hun ve Syenpi

kabilelerini birleştirerek bir beylik vücuda getirdiler. Beylik, kurulduktan sonra, 297 yıllarında Moğolistan'da ki otuz kadar küçük kavmi itaat altına alarak bir devlet tesis etmiştir (1934:15). 338 tarihinde Toba devletinin başına geçen Şeyengan döneminde Tobalar tüm Moğolistan'a hakim olmuşlardır (1934:15). Şeyengan'ın torunu ve muktedir bir şahsiyet olan Kuey, hükümdar sülale ismi olarak Vey adını almıştır (1934: 16).

Sadri Maksudi, Toba hükümdarı Tao'dan başlayarak hükümdarların Budizm'e karşı yaklaşımına temas ederek, bazı değerlendirmelerde bulunmuştur(1932: 16-17). Sadri Maksudi son paragrafı ise Tobaların etnik kökenine ayırmıştır. Uzun uzadıya bir açıklama yapmamıştır. Sadri Maksudi, Toba devletini tesis eden unsurun Syenpiler olduğu ileri sürüldüğünü fakat son zamanlarda yapılan çalışmaların Vey'lerin kökeni ve dilleri cihetinden Türk olduklarını ve Toba devletinin Saray dilinin Türkçe olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir. Sadri Maksudi, bu görüşüne dipnot olarak Fransız alimi olan Sinolog Paul Pelliot'un kendisine yazdığı mektubu göstererek, bazı alıntılar yapmıştır (1934: 17).

Jeujenler(Cücenler/ Juan Juanlar)

Dördüncü asrın sonuna doğru Syenpi devleti dağıldı ve yerine ise Jeujen devleti kuruldu. Sadri Maksudi, "jeujen" adını ancak bir devlet ve sülale ismi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Maksudi, bugün ki Moğolistan coğrafyasında, kadim zamanlarda yaşamış olan iki ırk olduğuna işaret etmiştir. Buna göre Moğolistan'da yaşayan iki ırktan biri Mançu ve Tunguzların selefleri olan ırktır. Diğeri ise geniş bir sahada yaşayan Türk ırkıdır. Ayrıca bu ırklara, miladi asırlarda Tunguz ve Türklerin karışmalarıyla meydana gelmiş olan Moğollarda eklenmiştir (1934: 18). Maksudi, Jeujenlerin hangi ırka mensup olduğu konusunun ihtilaf içeren bir konu olduğu belirtmiştir (1934: 18) Bununla birlikte, gerek Syenpi devletinde gerekse Jeujen devletinde kimler idari makamda olursa olsun, devlet içinde büyük çoğunluğu teşkil eden en önemli unsur Türkler olmuştur (1934: 18). Büyük ihtimal lisanları da Türkçeydi. Her iki devletinde dayandığı en kuvvetli askeri gücü ise Uygur Türkleri oluşturuyordu(1934: 19)

Sadri Maksudi, Jeujenlerin en büyük hükümdarı ve devletin hakiki kurucu olarak Tulun Bey'e işaret etmiştir (Arsal, 1934: 20).Onun çeşitli faaliyetlerine temas ederek, büyük bir hükümdar olarak anmıştır (1934: 221). 522 tarihinde ise Göktürkler tarafından menşei belirsiz olan Jeujenlere son verilerek, bu topraklarda yeniden Türk egemenliği sağlanmıştır (1934: 21).

Ak Hun Devleti

Sadri Maksudi, İran coğrafyasındaki egemenliğin İranlılar ve Türkler arasında gidip geldiğini belirtip, Türklerin İran sahasını pek çok defa hakimiyeti altına aldığını hatırlatarak başlamıştır (1934: 22). Milattan sonra Garbi Türkistan diye ifade edilen coğrafyada hüküm süren Türk devletlerinden biride Ak Hunlardır (1934: 22-23). Garbi Türkistan'a tam olarak nereden geldikleri kesin bir suretle bilmeyen Ak Hunlar, Ceyhun mntikasına gelince burada yaşayan Türklerle birleşmiş ve ekseri diğeri Türk devletleri gibi fütihat vasıtasıyla kısa sürede geniş sınırlara ulaşmıştır. Bu Türk devletinin çöküşüne sebebiyet veren unsur ise yine bir Türk devleti olan Göktürkler olmuştur (1934: 25).

Sadri Maksudi, birçok Türk kavminin uzun müddet Türklüğünün inkar olunduğu gibi Ak Hunların da Türk menşeli olduklarının inkar edildiğini ifade etmiştir. Bazı alimler Ak

Hunların Tibet kökenli olduğunu iddia ederken bazı alimler ise Fin kavimlerinden olduklarını öne sürmüşlerdir (1934:26). Maksudi, Ak Hunların Türklüğünün ispat edilmiş bir hakikat olarak görülebileceği fikrindedir. Bunun için çeşitli kanıtlar sunmuştur. Buna göre; Ak Hun yöneticilerinin Türkçe “Tegin” unvanını kullanması, paralarında geçen ibarelerin Türkçeden başka bir lisanla izah edilemeyecek olması, İran membalarında Türk olarak görülmeleri, Ak Hun Hakanlarına Türk Hakanı denilmesi Ak Hunların Türklüğünün delillerindedir. Ayrıca yapılan bazı arkeolojik kazılarda ele geçirilen kitabelerde Türkçenin izlerinin bulunması da, Ak Hunların Türklüğünün önemli delillerden biridir (1934: 26).

Büyük Türk İmparatorluğu(Göktürkler)

Maksudi'nin bu eserde en çok yer verdiği Türk devleti Göktürkler olmuştur. Sadri Maksudi tam iki sayfa süren çok uzun bir dipnotta “Tukyu ve Köktürk(Göktürk)” isimlerini neden kullanmadığını açıklamıştır. Buna göre Çinliler Türklere Tukyu ismini veriyorlardı. Bu isim Türk kelimesinin hatalı bir telaffuzudur. Bu kelimenin, Türklerin ismi olmayacağını izaha bile gerek yoktur. İkinci adlandırma ise “Köktürk” adıdır. Sadri Maksudi, bu isimde büyük Türk devletinin ismi olamayacağı kanaatindedir. Ona göre Türkler, ne altıncı ne de yedinci asırda hiçbir zaman Göktürk ismi ile anılmamışlardır (1934: 27). Sadri Maksudi, Orhon kitabelerinde geçen Göktürk kelimesine işaret etmiştir :

“Burada Kök kelimesi (Gök'ün eski telaffuzu) sıfattır. Katiyen Türklere verilmiş bir isim değildir. Semavi manasında kullanılmış olduğu da şüphesizdir.(Thomsen, Turcica) Bu cümledeki Kök renk ifade etmesi ihtimalide yoktur. Bu devirde Gök, yeşil, kırmızı diye renk tabirleri ile zümrelere bölünmüş olmadığı malumdur. Bu kelime sekizinci asır Türklerinin kendilerine semavi telakki ettiklerini gösteriyorsa da isimlerinin Göktürk olduğunu katiyen ispat etmiyor” (1934: 27).

Orta Asya Türkleri, kendilerini semavi olarak telakki etseler de “Semavi Türk” onların hiçbir zaman ismi olmamıştır (1934: 28). Sadri Maksudi, Kök – Türk tabirini ilk kullanan W. Bang ile daha sonra kullanan Le Coq Tervič ve eserlerine işaret etmiştir. Thomsen ise Kök kelimesini bile inkar eden bir durumdadır. Sadri Maksudi, yabancı alimlerin “Türk” ismini göz ardı ettiklerine işaret edip, şu tespite bulunmuştur:

“Muhtelif devirlerde büyük devletler tesis etmiş olan asil ırkımız ismini yabancı milletler türlü şekilde tahrif ederek beşeriyet tarihinde Türk isminin daha evvel parlamasına mani olmuşlardır. Uzun müddet Türk ismi diğer isimler altında gizlenmiştir. Tarihte birinci defa olarak ecnebilere dahi sadece Türk ismi ile malum olan altıncı asır Türklerine (Çinlilere ve Romalılara bu ismi ile malum idiler) Türk demeyip te Kök – Türk demekle ne kazanıyoruz.” (1932: 28).

Kısaca ifade edecek olursak Sadri Maksudi, “Tukyu ve Köktürk” isimlerinin hem tarihi gerçekler noktasında hem de Türklük açısından kullanılmasına doğru bulmamaktadır.

Sadri Maksudi bu devletin adını “Türk devleti“ olarak belirledikten sonra başka bir dipnotta Türk adının anlamına temas etmiştir. Evvela Çin münevverlerin klasik fikrini gündeme getirmiştir. Buna göre Türk adı altıncı yüzyılda, Tukya Türkleri zamanında yayılmış bir addır. Türk ismini ilk kez Altay vadilerinde yaşayan bir Türk kabilesi kullanmıştır. Kabilenin bu ismi almasının gerekçesi ise yaşadıkları sahanın miğfere benzemesi olmuş ve kendilerine

miğfer anlamına gelen “Tukyu” demişlerdir (1934: 31). Sadri Maksudi, bu telakkinin tamimiyle yanlış olduğunu, Tukyu kelimesini bugünkü Türk kelimesinin yanlış telaffuzundan ibaret olduğu ifade etmiştir (1934: 31). Ayrıca Türk kelimesinin miğfer anlamına geldiğine dair hiçbir Türk lehçesinde malumata tesadüf olunmamaktadır (1934: 32). İkinci fikre göre ise Türk kelimesi türemekten gelmektedir. Sadri Maksudi, bu fikirlerin hiçbirini esaslı bulmayarak, Türk ismini, çok eski olduğunu ifade ettiği Roma müelliflerinin eserlerine atıf yaparak ortaya koymuştur. Maksudi, Türk isminde bir kavim olduğunu, fakat bütün Türk kavimlerinin bu ismi kullanmasının ise Bumin Kağandan sonra olduğu ifade etmiştir. İki anlama işaret edip tezat olmadığına dikkat çekerek, Türk kelimesinin anlamını şöyle tespit etmiştir: “Türk hem kuvvet hem kemal, yetişmek anlamındadır” (1934: 32).

Sadri Maksudi, bu eserde en çok Türk Devleti üzerinde durarak, en çok sayfayı bu konuya ayırmıştır. Devletin kuruluşundan başlayarak, son bulmasına kadar ki süreyi her cihetten umumi olarak anlatmıştır. Büyük Türk devletinin, Türklük için önemi ve tarihi misyonuna vurgulamıştır.

Sadri Maksudi, Türk Tarih Tezi çalışmalarının neticesi olarak ortaya çıkan bu eserlerde hem Asya tarihinde hem de beşeriyet tarihinde Türklüğün rolü üzerine durmuştur. Bahsedilen milletlerin ve devletlerin Türklüğünü, Türk olarak değerlendiremiyorsa ise onların tarihinde Türk izinin ve etkisinin peşine düşmüştür. Kaynak kullanımı gayet başarılıdır. Kanaatimizce dikkat çeken bir hususta dürüstlüğü, ilmi hassasiyetidir. Tam olarak emin olmadığı konuları açık yüreklilikle zikretmiş, farklı fikir ve telakiler hakkında bilgi vermeden devam etmeyerek bu tavrı kendine bir vazife bilmiştir.

5. TÜRK TARİH KONGRELERİNDE SADRI MAKSUDİ ARSAL'IN FAALİYETLERİ

5.1. Birinci Türk Tarih Kongresi

Birinci Türk Tarih Kongresi, Maarif bakanlığının resmî girişimi ve Atatürk'ün inisiyatifiyle temel hedef olarak Türk Tarih Tezi'ni tanıtmak amacıyla Temmuz 1932 tarihinde Ankara Halk Evleri binasında toplanmıştır (Ersanlı, 2015: 139). Gaye ise yeni okutulmaya başlayan Tarih kitaplarını muallimlere tanıtmak ve akademinin kitaplar hususunda fikirlerini öğrenmekti. Ayrıca Tarih kitaplarına yapılacak eleştiriler, Tarih Heyetinin azaları tarafından yanıtlanacaktı(BTTK, 1932: XXIII). Bu toplantı için önce bir kurs yaklaşımı ile yaklaşılarak “Tarih Öğretmenleri Kursu” olarak düşünülmüş fakat sonradan Birinci Türk Tarih Kongresi ismini almıştır (İğdemir, 1973: 11). Daha önce tezin oluşumu büyük ölçüde tamamlanmış iş tarih tezini geniş kitlelerle buluşturmak ve ders kitaplarını düzenleme aşamasına gelmiştir (Ersanlı, 2015: 139).

Kongre zabıtlarında bu kongrenin toplanış sebebi şöyle izah edilmiştir:

”Türk tarihine ve Cihan tarihinin umumi görünüşüne yeni bir ışık ve yeni bir mana veren bu tarih kitaplarını okutmak vazifesini üzerine almış Türk muallimlerine Cemiyetin Türk Tarihi sahasında yaptığı ilmi tetkiklerin neticelerini göstermek ve mekteplerimizdeki tarih derslerine verilecek yeni cepheler hakkında meslektaşlar arasında bir fikir ve hedef birliği vücuda getirmek üzere(...)” (1932: XIII).

Gaye yeni tezi muallimlere tanıtmak, öğretmek ve bu tezin etrafında “fikir ve hedef birliği vücuda getirmektir.” Ayrıca bu kongrede, Türk tarihine ve dünya tarihine yeni bir ışık verdiği ifade edilen tarih görüşüne binaen yazılmış dört ciltlik tarih kitabı hakkında yapılan tenkitlere ve cemiyet azaların bu tenkitlere yönelik cevaplarına da yer verilmiştir (BTTK, 1932: XXIII).

Katılımcıların 198'i lise ve ortaokul öğretmeni, 18'i üniversite profesörü ya da asistanı ve çoğu meclis üyesi olan 25 Tarih Heyeti üyesinden oluşmaktaydı. Katılımcıların sadece 33'ü aktif olarak münakaşaya katılmış, diğerleri ise dinleyici konumunda kalmışlardır. Kongre on gün sürmüş, her gün sabah iki kısa öğleden sonra bir uzun olmak üzere üç oturum yapılmıştır. Oturumların geç saatlere kadar uzadığı günlerde olmuştur (Ersanlı, 2015:139 - 140).

Türk Tarihi Tektik Cemiyeti başkanı olan ve çoğu oturuma başkanlık edip, önemli bir bildiride sunan Yusuf Akçura, (Akçura; 1932)¹² kongrenin kapanışında yaptığı konuşmada kongrede yapılan çalışmalarını şöyle özetlemiştir:

“Beraberce geçirdiğimiz on gün içinde konferanslar, mütalaalar, müzakereler ve münakaşalarla birçok müspet neticeler elde ettik: Başta Türk ırkının Tarihten evvelki çağlarda bile, Asyanın ortasında dünyanın göbeğinde medeniyet kurmaya başladığını, sonra burada dünyanın her tarafına medeniyet götürüp dağıttığını gördük. Avrupalı muharrirlerin şu veya bu maksatla meydana çıkardıkları Ari, Turani tasniflerinin hele bu insan neveleri arasında tebarüz ettirmek istedikleri farkların esassız olduklarını anladık. So(n)ra Orta kurunda kurulan İslam medeniyetinde Türklerin çok büyük rolünü öğrendik;

¹² Ayrıca, Yusuf Akçura'nın Ülkü dergisinde de Birinci Türk Tarih Kongresini anlattığı bir yazısı bulunmaktadır (1933).

şimdiye kadar Samilerin ve Ari unvanını yalnız kendilerine hars eden Fürslerin ve Avrupalıların el birliği ile örtmek istedikleri bu hakikati meydana çıkardık. Nihayet İslam âleminde kalan Türk kavimlerinin birkaç yüz yıldan beri tekâmül ve terakki edememeleri sebepleri araştırarak muayyen neticelere ulaştık; ve bununla atide terakkimize mani olabilecek engellerin yeni Türkiye Devletinde izalesi hikmetini öğrenmiş olduk” (BTTK, 1932: 617).

Sadri Maksudi, Birinci Türk Tarih Kongresinde iki tebliğ sunmuştur. İlk tebliği “Tarihin Amilleri” bildirisidir. Bu bildiri Türk tarihçiliği açısından önemli bir bildiri olmuştur. İkinci tebliğinin konusu ise Zeki Velidi Togan’ın Türk Tarih Tezi kapsamında ve yörüngesinde yazılan dört ciltlik Tarih kitabına yönelik eleştirilerine verdiği cevap olmuştur.

5.1.1. Zeki Velidi Togan’ın Tarih (I-IV) Kitabına Tenkitleri

Zeki Velidi Togan ilk konuşmasını kongrenin ikinci gününde yapmıştır (Togan, 1932: 167-176). Togan, mütalaası için, daha önce Tarih cemiyet tarafından tarih kitapları hususunda fikrine müracaat edildiğinde kuruma sunduğu metni temel almıştır (1932: 168). Togan, bildirisini okuyup tenkitlerini arz ettikten sonra Reşit Galip bu tenkitlere cevap vermiştir. (BTTK, 1932: 176- 193).

Asıl sert ve ateşli tartışmalar kongrenin altıncı günü meydana geldi. Togan “Tenkitler” adlı bir sunum yaptı. Temel olarak kuraklık ve kum altında kalan şehirler mevzuları hakkında ki eleştirilerini dile getirmiştir. Togan, Türkistan’da mütemadiyen bir kuraklık olmadığını, sadece geçici bir süre için kuraklığın mevzu bahis olabileceğini ifade etmiştir (1932: 370). İddia edilen kuraklık neticesinde Orta Asya’da birçok şehrin kum altında kaldığı konusunda ise Togan, bahis olunan şehirlerin isimlerini ve yerlerini tayin ederek bu şehirlerin kum altında kalmadığını savunmuştur (1932: 372-375). Cengiz Han’ın çocuk ve ahfadının sayısı da bir tartışma konusu olmuştur (Togan, 1932: 371-372). Togan konuşmasının devamında ise El- Biruni’nin menşei hususunu gündeme getirmiştir. Togan, El- Biruni’nin Bursa’da bulunan bir kitabedeki bentini temel alarak, Biruni’nin şüpheye yer bırakmayacak şekilde Türk olduğu hususundaki kanaatini dile getirmiştir (1932: 375-376). Bu görüşü tepki ile karşılanmıştır. El- Biruni’nin Türklüğünün yeni bir bilgi olmadığı, bunun zaten bilinen bir gerçek olduğunu ifade edilmiştir. Togan’ın konuyu yeni bulduğu bir hakikat gibi sunması ise onun bilgisizliğine, yapılan çalışmalardan haberdar olmamasına bağlanmış ve sert bir eleştiriye muhatap olmuştur (Togan, 1932: 377).

Kuraklık ve kum altında kalan şehirler mevzuları ile başlayan tartışmalar bir müddet sonra bu noktadan kısmen uzaklaşmış ve verimsiz bir yöne doğru yönelmiştir. Yan konularla beraber bütünlük dağılmış, sert ve bir kısır döngünün yaşandığı tartışmalar ortaya çıkmıştır. Esas mevzudan uzaklaştıran konuşmalar, hatiplerin üsluplarını sertleştirmiş ve tartışmaları esas istikametten çıkartmıştır.

Nadir Özbek, Birinci Türk Tarih Kongresinde Togan’a yönelik ağır taarruzun en önemli sebeplerinden birini Sadri Maksudi ile Togan arasındaki eskiden gelen husumet olarak değerlendirmektedir. Özbek’e göre Togan, daha kurultaya katılmadan önce rejim tarafından “güvenilir” görülmüyordu. Bu durumun oluşmasında Türk Tarihi Tetkik Heyetinde Sadri Maksudi gibi “eski hasımların” olmasının büyük tesiri vardı (Özbek, 1977b: 22).

Özbek, Togan'ın kongredeki tutumunu sadece bazı "teknik ayrıntıların" dile getirilmesi olarak görmemektedir. Özbek şöyle diyordu: "Onun kongrede çok dolaylı yollarla ifade etmeye çalıştığı, kuraklığın olup olmadığından çok, Tarih Tezi'nin bilimsel temelden yoksunluğudur. Togan 1947 yılında Tarih Tezi'ni kastederek 'Türk tarihinin uydurmalar yoluna girmeye muhtaç olmadığını' ve 'onu aydınlatmak yolunda mesai hakiki ilme ne kadar sadık kalırsa, o nispetle takdire mazhar olacağını' bildirmiştir" (Özbek, 1977b: 22)¹³.

5.1.2. Sadri Maksudi Arsal'ın Togan'ın Tenkitlerine Cevabı

Sadri Maksudi'nin, Togan'ın eleştirilerine istinaden sunduğu tebliğ dikkat çekicidir. Derli toplu, sistematik, metin içi istikrara ve istikamete sahip bir bildiridir. Maksudi'nin bu tebliği oldukça sistematik bir biçimde ilerlemiştir. Mehazını ve bahis konusu yapacağı konuyu belirttikten sonra nasıl işleyeceği hakkında bilgi vermiş ve metnin sonuna kadar bu yaklaşımdan ayrılmamış, metin de istikrar temin edilmiştir.

Sadri Maksudi Arsal, Togan'ın tenkitlerini ikiye ayırmıştır; 1-) Kuraklık 2-) Eski Türk şehirlerinin mahalleri meseleleri. Maksudi, kuraklık meselesinin Reşit Galip tarafından "parlak" bir biçimde ispat edildiği ifade ettikten sonra tekraren bu husus üzerine durmayı lüzumlu görmeyerek, eski Türk şehirlerinin mahalleri konusuna eğilmiştir (BTTK,1932: 389). Maksudi, tenkitlere cevap için Zeki Velidi Togan'ın Tarih Cemiyetine gönderdiği izahatı temel almıştır.

Maksudi'nin temel eleştirisi ve metin boyunca işleyeceği husus, Togan'ın raporundaki mehaz – malumat uyuşmazlığı olmuştur. Maksudi, Togan'ın hakikate mugayir referans verdiğini öne sürmüş ve şöyle demiştir:

"Beyler, böyle filan davanın delili filan eserin filan sahifesindedir diye yanlış mehaz ve sahifeler göstermek bir hata eseri ise, tekerrür etmezse bir tenkitçi için bir şey teşkil etmez. Ancak dikkatsizliğini ve laubaliliğini gösterir. Fakat dört beş sahifelik bir yazıda bu tarz hareket birkaç defa tekerrür ederse, tenkidi okuyan, tenkitçinin hüsnüniyetinden şüphe etmekte haklı olur" (BTTK,1932: 389).

Maksudi, Togan'ın hakikate uymayan mehaz gösterdiğini, kendi fikrini ispat için atıf yaptığı kaynakta o yönde bilgi olmadığını, bilakis kendi fikrini çürüten malumat olduğu sıklıkla ifade edip deliller göstermiş ve bunun dikkatsizlik sonucu değil sistematik bir tavır olduğu

¹³ Özbek, Togan'ı anlattığı başka bir yazısında Maksudi'yi "Kemalist rejimin" şakşakçılığını yapmakla itam etmiştir (1977a:20). Kanaatimizce Özbek'in bu değerlendirmesi gerçeği yansıtmamaktadır. Evvela bu iddiayı tarih cephesinden ele almakta yarar var. Sadri Maksudi'nin hem tarih tezi öncesi çalışmaları hem de tarih tezi sonrasında ki çalışmaları ile tarih tezi faaliyetleri incelendiğinde onun her daim aynı çizgide kaldığı görülecektir. Maksudi, Türklerin Asya'da yüksek bir medeniyet kurduklarına inanmış ve Türk tarihi hakkında ki yanlış telakkilerle mücadele etmiştir. Maksudi, Türk Tarih Tezi çalışmalarının önemli bir ismi olmakla beraber tezin her iddiasına katılmıyordu. Öyle ki bizzat Atatürk'e mektup yazarak, en üst perdeden, tenkitlerini dile getirmiştir (Ayda, 1991: 172-173). Ayrıca, Hititlerin ve Akaların Türklüğüne de inanmıyordu (Ayda, 1991: 175). Sadri Maksudi'nin tarih çalışmalarına baktığımızda her zaman aynı çizgide kalmış ve inanmadığı noktaları açık yüreklilikle en etkili şekilde ifade etmekten çekinmemiştir. Ayrıca sadece tarih noktasında değil diğer konularda da "şakşakçılık" yapıyarak samimi fikirlerini şahsen Atatürk'e bildirmiştir. Bu durumun en iyi iki örneği, Güneş Dil Teorisi ve Denizbank hadisesi olmuştur (Ayda, 1991: 198; Ayda 1991; 197-204; Ercilasun, 2017: 175-176). Maksudi şöyle diyordu: "İnsan için samimi fikir ve kanaatlerini ifade ve izhar etmek hem bir ihtiyaç hem de bir ahlaki borçtur" (2014:387). Müşahede ettiğimiz kadarıyla Maksudi'de bu söylemini, eylemlerinde de göstermiş ve "ahlaki borcunu" ödemiştir.

vurgulamıştır (BTTK, 1932: 391-392). Maksudi, Togan'ın bu tavrını bilinçli bir iş olarak görmüş ve bunun üzerinden ciddi tenkitlerde bulunmuştur.

Maksudi, Togan'ın şuurlu bir şekilde yaptığını düşündüğü me haz-malumat uyuşmazlığını gösteren delilleri tek tek izah ettikten sonra konuşmasını şu sert sözlerle bitirmiştir:

“Beyler, yüksek bir ilmi müessesede kürsü işgal eden bir muallimin Maarif Vekâletine gönderdiği ve ilmi bir müessese olan Tarih Cemiyetine hitaben yazdığı bir yazıda böyle sistem halinde laubali bir suretle yanlış me haz göstermesi muallimlik şerefine ve ilmi ciddiyetle ne dereceye kadar kabili olduğu hakkında hüküm vermeyi kongre azasına bırakıyorum(Şiddetli alkışlar)” (BTTK, 1932: 397).

Sadri Maksudi'nin konuşması bittikten sonra Şemsettin(Günaltay) Bey söz almıştır. Şemsettin Bey'in, her ne kadar bazı ağır ve iğneleyici sözleri de olsa, son sözlerine kadar görece bilimsel diyebileceğimiz şekilde tartışma sürüyordu. Şemsettin bey son sözlerini, Sadri Maksudi ile Zeki Velidi Togan'ın Türkistan'daki kongresine getirince işler daha başka bir noktaya yöneldi. Şemsettin bey şöyle diyordu:

“ Burada Zeki Velidi bey ve Sadri Maksudi beyin münakaşalarını dinlerken Zeki Velidi beyin me'şum rol oynadığı diğer bir kongreyi hatırladım.

O kongrede de Zeki Velidi Bey ile Sadri Maksudi Bey yine Türklük davası etrafında şiddetli çarpışmışlardır: Çarlık devrildikten sonra Rusya'daki unsurlar kendi milli varlıklarını kurtarmak için mesai sarf ederken Türkler de evvela Moskova'da sonra da Ufa'da birer kongre akdetmiş, Türk adı altında bir birlik yapmak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Fakat Zeki Velidi bey Ufa kongresinde Türk namı altında Türk birliğinin teşekkülüne birinci derecede muarız olmuş, Başkurtları Türk camiasından ayırmıştı (Yazıklar olsun sesleri). Zeki Velidi Bey milli birlik duygusu ve Türk lehçesi esas olmak üzere bir vahdet yapılmasını, bütün Türk aleminde umumi hars ve lehçe birliğine doğru gidilmesine muhalefet ve mümanaat ederek Rusya Türklerinin lehçeleri ayrı, harsları ayrı, varlıkları ayrı, Tatarlar, Başkurtlar, Özbekler, Azeriler... gibi birçok parçalara bölünmesine sebep olmuştu.

Acaba Zeki Velidi Bey aynı rolü bu kongrede de mi oynamak istiyorlar? Fakat emin olsunlar ki bu kongrenin etrafında toplananların dimağlarından milliyet ateşi fişkıyor. Bu ateşin karşısında her gayret, her teşebbüs erimeye mahkûmdur. (Sürekli ve şiddetli alkışlar)” (BTTK, 1932: 400).

Şemsettin bey'in son sözleri sadece kendi hitabının sonu değil aynı zamanda bu tartışmanın da sonu olmuştur. Salonda bulunanlar şiddetli ve sürekli alkışlarla Şemsettin bey'in bu son sözlerini desteklemiştir. Oturum başkanı da artık bu meselenin son bulduğunu, kuraklık mevzunun reddedemez bir hakikat olduğunu belirterek tartışmaya son vermiştir (BTTK, 1932: 400).

Maksudi'nin metni hem hususi olarak hem de diğer hatiplerin tebliğleriyle mukayese edildiği takdirde daha bilimsel ve sistematik bir metin olduğu açık bir biçimde kendini göstermektedir. İyi hazırlanılmış, konu, gaye ve işleyiş ahengi sağlanmış, etkili bir bildiri olduğu söylenebilir. Sadri Maksudi, sunduğu bildiride Togan'ın kendi görüşlerini teyit için atıfta bulunduğu kaynaktan kendisinin destekleyecek delilin bulunmadığı bilakis tam tersi istikamette malumatın

var olduğunu dile getirmiştir. Kısa olan bir metinde defalarca tekrarlanan kaynak –bilgi uyumsuzluğunu şüpheli bulmuş, daha doğrusu bilinçli bir hareket olarak değerlendirmiştir.

5.1.3. Tarihin Amilleri

Batı düşünce tarihi ve bunun içinde tarih düşünceleri konusunda derin bilgi sahibi olan Sadri Maksudi, bu kongrede doğrudan tarih ilmi ile ilgili bildiri sunan tek kişidir (Ersanlı, 2015: 170). Ali Birinci, bu bildiriye Türkiye’de yapılmış ilk bütüncül tarih anlayışının beyannamesi olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Birinci, bu bildirin Sadri Maksudi’nin diğer çalışmaları gibi layık olduğu değeri görmediğini de belirtmiştir (2017: 102).

Bu bildiri, Sadri Maksudi’nin tarihçi kimliği hakkında bize mühim ipuçları ve tespit olanağı veren önemli bir tebliğdir. Maksudi, hep tartışılmış ve tartışılacak olan tarihte etkili olan faktörlerin neler olduğu gibi kritik ve tarih bilimi açısından ehemmiyetli olan bir suale cevap aramıştır. Maksudi, evvela tarihte belirleyici olduğu ifade edilen dokuz faktörü incelemiş ve incelenmesinin sonunda bunlardan beşini önemli ve tesirli amiller olduğuna karar kılmıştır. Maksudi, bu amillerin ekseri en ünlü müellifine ve genel telakkilerine doyurucu bir suretle atıf yaparak açıklamıştır. Bu durumu ilgili yerlerde misaller vererek de kuvvetlendirmiştir. Son olarak ise bu görüşleri ve müelliflerini tenkit ederek veya destek vererek şahsi değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu bildiri Maksudi’nin tarih bilimi hakkındaki derin ve geniş bilgisinin önemli bir göstergesidir.

Diğer önemli bir nokta ise bu bildiri ile Maksudi’nin tarihçiliği arasındaki paralelliktir. Maksudi, bu bildire de yaptığı tespitlere ekseri uyduğu ve yahut uymaya çalıştığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Tarihi olayları incelerken tüm amilleri dikkate almaya gayret etmiş, tek bir etken ile olayları açıklamaktan kaçınmıştır.

Sadri Maksudi, ilk olarak tarihi açıklama ve anlamlandırma fikri olarak iki cereyandan bahsetmiştir. Bunlar; dini ve akılcı yaklaşımlardır. Buna göre XVIII.’nci asırda Fransa’da kaleme alınan eserler aşıkarak akılcı bir yöntem izleyip, insanlık tarihini dinî kaidelerle değil akli metotlarla açıklama yoluna gitmişken, Almanya’da ise durum tam tersi istikametteydi. Tarihi vakalar metafizik temelli açıklanmaya çalışılıyordu. Maksudi, Hegel ve Kant gibi ünlü Alman filolarının tarih felsefesi hususunda ki görüşlerine ele alarak bu farka dikkat çekmiştir (1932b: 340-341).

Sadri Maksudi, XIX.’ncü asırda pozitif felsefenin yaygınlaşmasıyla birlikte, tarih felsefesinin üzerindeki ilgiyi kaybederek, itibardan düşmeye başladığını ifade etmiştir (1932b: 341). Buna göre ciddi ilim adamları tarih felsefesiyle uğraşmak yerine, tarih incelemelerine önem vermekteydiler. Maksudi, bunun sebebini ise tarihten genel kanunlar çıkarabilecek kadar tarihin hiçbir kısmının yeterli derecede tetkik edilmemesi olarak ifade etmektedir. Sadri Maksudi, bu noktadan hareketle XIX.’ncü asrın son kısmı ile XX.’ncü asrı tarih tetkiki devri olarak görmektedir (1932b: 341). Tarih adına bu dönemde önemli keşifler ve ciddi tetkikler yapılmıştır. Yeni kitabeler, meçhul diller keşfedilmiş akabinde ise bu diller aydınlatılarak kitabeler okunmuştur. Tarih malumatı genişlemiş, tarihi hakikatler ile hikâyeler birbirinden ayrılmaya başlamıştır. “Tarihin yeniden keşfi“ diyebileceğimiz bu dönemde önemli buluşlar gerçekleşmiş, efsanelerle tarihi gerçekler birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Elde ki tarihi malumat genişleyerek, tarihin anlaşılması ve akabinde açıklanması hususunda önemli adımlar

atılmıştır. Bu anlamlı ve ehemmiyetli gayretin ardından tarihi tenkitlerin esasının objektif bakış olduğu anlaşılmaya başlanmıştır (1932b: 341- 342).

Sadri Maksudi, dönemindeki sosyoloji ilminin inkişafına da dikkat çekmektedir. Sosyolojiyi, felsefeden ve tarih felsefesinden çok farklı bir ilim olarak değerlendirmektedir. Sosyolojinin gelişimi ile beraber tarihi sosyolojik bir bakış açısının ele alan eserler kaleme alınmıştır. Maksudi, sosyologların tarihin amilleri hakkında bir görüş birliğine varamayarak, hangi faktörün başat olduğu konusunda farklı görüşler bildirdiklerini ifade etmiştir. Sosyolojide özellikle tek nedenciliğin ise önemini kaybettiğini eklemiştir (1932b: 342 – 343).

Maksudi, tarihin amillerini dokuz başlık altında incelemiştir; fizik ve coğrafi amiller, Ruhi amiller, büyük mefkûreler, ırk, fütuhât ve muhaceretler, tekamül kanunu, iktisadi amiller, halk ve büyük şahsiyetler (1932b: 343).

Fizik Ve Coğrafi Amiller

Sadri Maksudi'nin ilk değindiği amil fizik ve coğrafi amiller olmuştur. Maksudi, farklı alimlerin fikirlerine temas ederek başlamıştır. Buna göre Montesquieu, fizik ve coğrafi amiller ile milletlerin yaşayışı arasındaki sıkı bağa işaret eden ilk alim olmuştur. Montesquieu, fizik ve coğrafi etkenlerin beşeriyet tarihi için yegâne amil olduğunu savunmuştur (1932b: 343). İngiliz araştırmacı Buckle ise bu görüşü deliller izah etmeye çalışmıştır. Bununla beraber Buckle, sadece coğrafi etkenleri beşeriyetin içtimai inkişafı için tek faktör olarak görmüyordu. Maksudi, Marksistlerin iktisadi unsurları tarihin birincil faktörü olarak görmekle beraber coğrafi şartlarında önemini inkar etmedikleri bildirmiştir (1932b: 343).

Maksudi, bir milletin hayatını idame ettirdiği sahada meydana gelebilecek iklimsel şartların sonucunda, yaşayanların tamamının veyahut bir kısmının yaşam alanlarını terk etme mecburiyetine dikkat çekmiştir. Bunun sonucunda ise muhaceret ve fütuhâtın ortaya çıktığına işaret etmiştir. Maksudi, bu iki amil arasında ki münasebeti ise yazdıkları tarih kitabında izah edildiğini anımsatmıştır (1932b: 344).

Büyük Mefkûreler

İdealist düşünceye sahip düşünürlere göre beşeriyeti gelişime sevk eden esas amil mefkûrelerdir. İnsan, alelade bir canlı olmayıp yüksek fikirleri ruhunda barındıran ulvi bir varlıktır. Adalet, mutluluk, hürriyet, eşitlik, devlet gibi fikirler insanın ruhunda gömülü olan yüksek fikirlerden bazılarıdır. Mefkûre tüm amillerin en büyüğü ve kuvvetlisi olarak diğer faktörlerin dahi tesirini azaltacak hatta yok edecek güçtedir. Maksudi, bilhassa zamanında vücuda gelmiş mefkûrelerden birinin de milliyet düşüncesi olduğunu ifade etmiştir. Maksudi'ye göre insanlığın gelişimine paralel olarak, yüksek düşüncelerin de insanlar üzerindeki etkisi artacaktı (1932b: 347).

Maksudi, tarihte mefkûrenin ehemmiyetine inanan mütefekkirlerin her dönem de ve her millette var olduğu dillendirdikten sonra, iki büyük Alman filozofu olarak Kant ve Hegel'e dikkat çekmiştir. Bu iki filozofun felsefi düşünceleri zıt olmakla birlikte, her ikisinin de idealizmi savunan âlimler olduklarına belirtmiştir. Buna göre Kant beşeriyet hayatında en büyük amilin vicdanlara hitap eden yüksek ahlaki emirler olduğunu inanmıştır. Hegel ise dünyayı idare eden etkenin cihan ruhu olduğunu belirtmiştir (1932b: 347).

Maksudi, mefkûrelerin tarihin büyük amillerden biri olduğunu fikrindedir. Ona göre öyle mefkûreler vardır ki, onların gerçekleşmesini hiçbir güç engelleyemez. Mefkûrelerin, tarihin amilleri arasında reddedemeyecek önemli bir rolü vardır (1932b: 347).

İktisadi Amiller

Bu bölümde Karl Marks ve onun tarihi maddiyatçılık görüşü, Marks'ın tenkiti ve günümüzdeki popülerliğinin sebepleri masaya yatırılmıştır. Maksudi, tarihte iktisadi amillerin güçlü tesiri konusunun Aristo'nun Devlet isimli eserinde de görüldüğünü belirttikten sonra, XIX.' uncu asrın sonlarında Alman mütefekkeri Karl Marks'ın insanlık tarihinde ekonominin yeri hususunda yeni teorilerinin ön plana çıktığını ifade etmiştir. Maksudi Marks'ın tarihi iki rolü olduğunu belirtmiştir. Buna göre, Marks hem sosyal hayatta müessir olan amiller üzerine düşünen bir alim ve sosyolog hem de işçi sınıfının savunucusu olan ve bir işçi devrimini hazırlamaya çalışan bir devrimcidir. Sadri Maksudi, her iki yönden de Marks'ın büyük tarihi rolü olduğunu ifade etmiştir (1932b: 352). Bu tebliğde ise Marks'ın sosyolog kimliği ve bununla ilişkili görüşlerinden bahsedeceğini dile getirmiştir.

Maksudi, Marks'ın muhtelif kitaplarından ortaya koyduğu farklı nazariyelerinin olduğunu dile getirdikten sonra, bu çalışmada konuyla alakalı olan “Tarihi maddiyatçılık” görüşünü ele alacağını ifade etmiştir. Maksudi, Marks'ın ilgili görüşlerini, onun fikirlerini tahrip etmekten korktuğu için kendi cümleleriyle değil bir alıntıyla aktarma yolunu seçmiş ve uzun bir alıntıya takdim etmiştir. Maksudi alıntıda kısaca alıntıyı izah etmiştir. Buna göre içtima hayatta yegâne amil iktisadi amildir. Diğer; hukuki hayat, siyasi yaşam, içtimai şuur, edebiyat, felsefe ve diğerleri hep iktisadi amil temeline oturmuş binalardır. Maksudi, Marks'ın tarihi hadiselerde esas olayın iktisadi olup diğerlerinin ona tabi olduğunu görüşünü tüm sahalarda tek tek ispat etmeye çalışmadığını, bu vazifeyi ise öğrencilerinin üstlenip çeşitli alanlarda çalışmalar yaptıklarını dile getirmiştir (1932b:352 353).

Maksudi, iktisadi amillerin önemli bir faktör olduğu gerçeğini dile getirirken bunun yegâne amil olarak görülmesini karşı çıkmıştır. Tarihi hadiselerin oluşumunda birçok faktör etkilidir. Maksudi, diğer tek amil görüşünü savunanlar gibi yegane faktör olarak iktisadi hususları göstermenin yanlış olduğunu fikrindedir (1932b: 353). Maksudi, Marksın tarihi maddiyatçılık görüşünün, beşeriyette iktisadi amillerin mevkiin tayinde ilmi bir çalışma olarak önemli olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte Maksudi, Marks'ın Tarihi Maddiyatçılık fikrinin bilim insanları tarafından ilmi cihetten zayıf yönlerinin gösterilerek, tenkitin yapıldığını ve artık “ilmi kıymetinin” olmadığını da ifade etmiştir (1932b: 354).

Maksudi, Marks ve nazariyesi söz konusu olunca akla gelebilecek bir soruya da açıklık kazandırmaya çalışmıştır. Şayet Marksın fikirleri ilmi yönden iflas etmiş ise bugün esasını bu görüşten alan felsefe nasıl oluyor da Avrupa'nın egemen görüşlerinden biri haline geliyordu. Maksudi bir görüşün revaçta olması ile ilmi kıymeti arasında bir bağlantı olmadığına dikkat çekmiştir. Bir görüşün muayyen bir sahada muayyen bir kesim tarafından rağbetle karşılanmasının, ilmi gücüyle alakalı olmadığını ifade etmiştir. Maksudi'ye göre rağbet gösterilen telakkilerin, belirli bir coğrafyada belirli bir muhitteki belirli bir zümrenin beşeri eğilimleri ile uyumu, ilgili telakkiye ilgiyi temin ediyordu. Yeni fikir o zümrenin hedeflerinin gerçekleşmesinde yarar sağlayacaksa, rağbet görmekte gecikmez (1932b: 354). Maksudi, bu fikrini Fransız ihtilali örneği üzerinden de açıklamıştır (1932b: 354-357).

Maksudi, XIX.' uncu asrın sonlarından başlayarak sanayileşmenin ve bunun en büyük getirisi olan fabrikaların inanılmaz bir şekilde çoğaldığına dikkat çekmiştir. Bu hızlı sanayileşmenin yanında fabrikalarda çalışan büyük bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Sermayedar sınıf, işçilerin en haklı taleplerini bile görmezden gelerek, onların haklarına gözetmiyordu. Bu durum işçi sınıfında huzursuzluk meydana getirdi. Vaziyet bu şekilde iken işçi sınıfının savunucu ve tercümanı görevini üstlenen Karl Marks ortaya çıkmıştır (1932b: 357). Marks, işçi sınıfının hürriyetine kavuşmasının yolunu mevcut sistemin yıkılışında bulmuş, niçin ve nasıl yıkılacağını hususunda ilmi görüşler ileri sürmüştür (1932b: 357). Bunlar; kıymet, temerküzü servet ve tarihi maddiyatçılık nazariyeleridir. Maksudi, bu telakkilerin ilmi yönden güçlü tenkitlere maruz kalıp çürütüldüğünü belirtmiştir (1932b: 357-358). Lakin, ilmi kıymetsizliğinin anlaşılmasına rağmen Marks'ın görüşleri hâlâ sosyalistler nazarında yüksek düşünceler olmayı sürdürmüştür. Maksudi, bunun sebebini, bu telakkilerin işçi sınıfı için önemli sonuçlar doğuracağına olan inanç olarak ifade etmiştir. Bu telakkilerin büyük sosyal olaylara sebebiyet vereceğine ve bu sürecin devrimle sonuçlanacağı umut edilmiştir. Bu sebepten Marks'ın ilmi kıymeti olmayan görüşleri ilgi görmüş, ateşli taraftarları var olmuştur. Bu düşüncelerin siyasi arzularını gerçekleşmesinde önemi, bu fikirlere ilginin kaynağı olmuştur. Maksudi, gelecek için de bir tespitte bulunmuştur. Maksudi, işçi sınıfının haklı taleplerinin karşılanıp, kanunlarla desteklenince Marks'ın felsefesine ilginin hızla azalacağını düşünmektedir (1932b: 358).

Maksudi, iktisadı amil başlığı altında ekonomi – tarih ilişkisinde; Mark ve teorileri, tenkitleri, popülaritesinin sebepleri hususlarını ele almıştır. Maksudi'nin konuyu objektif bir şekilde ilmi olarak ele aldığını ifade etmeliyiz. Marks'ın görüşlerinin ilmi kıymetini olmadığını söylemekle beraber mütefekkir ve sosyolog olarak zikrettiği Marks'ın yarattı tesiri de neticelerini de vurgulamaktan çekinmemiştir. Önemi inkar yolunu tutmamıştır. Marks'ın mütefekkir kimliği ile devrimci kimliğini ayırmıştır. Her iki yönden de Marks'ın tarihteki rolünün büyük olduğunu ifade etmiştir. Tarihte iktisadı amillerin önemli rolüne temas etmiş fakat yegane etken olarak görülmesini doğru bulmamıştır.

Harp, Fütuhât ve Muhaceretler

Sadri Maksudi, harp, fütuhât ve muhaceret etkenlerinin insanlık tarihindeki mevkiini az da olsa tarihi bilgisi olan hiç kimse tarafından inkâr edilemeyeceği görüşündedir (1932: 350). Maksudi, fütuhâtın tarihi bir amil olduğuna dair görüşün bir Türk nazariyesi olarak kabul edileceğini ifade etmiştir. Maksudi, fütuhâtın iki rolüne işaret etmiştir. Bunlar; eskimiş bir kültürü yıkmak ve yeni bir kültür yaratmak. Sadri Maksudi, fütuhâtın tarihi bir amil olduğu hakikatini inkar edilemeyeceğini, tek itirazın ise ana amil olmayarak diğer etkenlerin bir karışımı olduğunu yönünde olabileceği belirtmiş ve kısmen de buna iştirak etmiştir. Fütuhâtın; büyük şahsiyetler, iktisadı amiller ve fizik amillerin bir netice olarak görülebileceği gibi bazen de sebebi olabileceğine işaret etmiştir. Maksudi, tarihin amillerini birebirden ayrılmasının güçlüğüne belirterek, kavimlerin muhaceretinin tarihin amillerinden biri olarak saymanın doğru olacağını dile getirmiştir (1932b: 351)

Ruhi Amiller

Sadri Maksudi, ruhi amilleri, bir nazariye haline getiren Gabriel Tarde'nin görüşleri üzerinden anlatmıştır. Tarde, Maksudi'nin çok etkilendiği ve beğendiği önemli bir sosyologdu

(İnalçık, 1963: 50). Fransız mütefekkeri ve sosyoloğu Gabriel Tarde'ye göre medeniyetin inkişafında en mühim amiller ruhi amillerdir. Bu ruhi faktörler ise: icat ve taklittir. Tarde'den alıntılar yaptıktan sonra Maksudi bu mütefekkerin görüşlerini şöyle hülasa ediyor: “(...)Tarde'ye göre medeniyet ve tarih, isimleri meçhul yaratıcı icad ile, onları taklit sayesinde bu icadın intişarı mahsulüdür. Tarihin en büyük amili icat ve taklittir.” (1932b: 345) Tarde'ye göre tarihin en büyük amili icat ve taklitti. Maksudi, Tarde'nin fikirlerini sosyoloji sahasında bir mektep teşkil ettiğini de ekliyor. Maksudi yine Fransa'da ders aldığı diğer bir sosyolog olan Durkem'in, bu görüşe karşı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Marksistlerin ekseriyetle ruhi amilleri reddettiklerini, onlara göre tek amilin ekonomi olduğunu da hatırlatmıştır (1923b: 345).

Maksudi, Tarde'nin tarihe etki eden faktörler hususundaki görüşlerinden bahsettikten sonra, kendi fikrini şöyle dile getirmiştir:

“(...)Tarde'nin icat ve taklidi içtimai hayatın yegâne amili telakki etmesi doğru değildir. Hiçbir zaman içtimai hadiseler tek amille izah edilemez. Bu istikamette bütün tecrübeler muvaffakiyetsizliğe mahkumdur. Her içtimai ve tarihi hadise tesirlerini aynı zamanda icra eden muhtelif amillerinin muhassasıdır“ (1932b: 345 – 346).

Maksudi, icat ve taklidin yegâne amil olduğuna karşı çıkmakla beraber bu iki vasfın çok önemli olduğunu, medeniyet tarihinin temelini teşkil ettiğini vurgulamıştır. Buna göre tekerlikten en gelişmiş makinalara, usullere kadar her şey ismi bilinsin ya da bilinmesin bir ferdin zihin kuvvetinin sonucudur. İcat tarihin önemli amillerindedir (1932b: 346). Aynı şekilde taklidin de insanlık tarihinde kıymetli bir rolü vardır. Maksudi, bu hakikati inkar etmenin olanaksız olduğunu belirterek ,bazı misallerle taklit hususuna dikkat çekmiştir. Buna göre İngiltere'de teessüs etmiş olan parlamento idare sistemi, tüm dünyaya taklit vasıtasıyla yayılmıştır. Tabi bunda bu sistemin makullüğünün de etkisi olsa da taklit hususunun rolü de inkar edilemez. Avrupa giyim tarzı da buna örnektir. Bu giyim tarzı tüm dünya da egemen olmuştur. Bu giyim tarzı, kullanışlılığı ve işlevi açısından önde olsa da taklitte bu tarzın yayılmasında önemli bir unsur olmuştur (1932b: 346).

Tekâmül Kanunu

İnsanlığın mazisinde terakki fikri çok eskilere dayanmaktadır. Bu görüşün “tekâmül kanunu” adı ile bilimsel bir boyut kazanması Laplace, Lamarck, Darwin ve Spencer çalışmaları ile olmuştur. Maksudi, belirttiğimiz bu mütefekkerlerin görüşlerini izah etmiştir. Sadri Maksudi, tüm bu açıklamalardan sonra bu mevzunun ilmi manada tam anlamıyla halledilmemiş bir konu olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte Maksudi, beşeriyetin içtimai ve tarihi yaşamında bir tekâmülün hadisesinin de inkâr edilemeyecek bir hakikat olduğu fikrindedir. Sadri Maksudi, tekâmülün bir mecburiyet mi yoksa muhtelif amillerin bir sonucu mu olduğunu konusunu ise ilmi bir muamma olarak görmüştür (1932b: 352).

İrk Meselesi

Maksudi, ırk konusuna gelince evvela bu noktada ilmi olarak çözülememiş hususları sıralayarak başlamıştır. Maksudi, bu hususlara istinaden, ırk konusunun en çok münakaşa edilen ve çözülememiş bir mevzuu olarak değerlendirmektedir (1932b: 348). Bu konuda

birbirine zıt olarak birçok görüş bulunmaktadır. Maksudi ırk meselesinin iki farklı görüşe sahip âlimin düşünceleri üzerinden anlatmaktadır. Akabinde kendi fikirlerini dile getirmiştir.

Sadri Maksudi, ırk konusunu, ırkların beşeriyetin inkişafında en önemli faktör olduğu fikrinin en önde gelen temsilcisi olan Compté Gibineau'un görüşleri üzerinden anlatmıştır. Gibineau, milletlerin medeniyet sahasında ki inkişafının doğrudan doğruya ırklarıyla ilişki olduğu fikrinin en ünlü temsilcisidir. Buna göre, birbirinden tamamıyla farklı ırklar vardır ve ırklar meziyetlerine göre de bir değildir. Irklara baktığımızda, siyah ırkın medeniyet kabiliyeti yoktur, sarı ırkın ise kabiliyeti de mahduttur. En kâbil ırk ari beyaz ırktır, aynı zamanda bütün medeniyet beyaz ırkın eseridir. Gibineau'ya göre "bu güzide ırk pek eski devirlerden aşağı" ırklarla karışmıştır. Beyaz ırk mensuplarının kanlarına, diğer "düşük ırkların" kanı karışmıştır. Ari ırk içinde en saf olan Almanlardır. Irkların medeni gelişimi, ancak kanlarında ki beyaz ırk nispetinde görülür. Yüksek medeniyet beyaz ırkın eseridir ve ancak yüksek medeniyete ulaşabilecek olanlar da beyaz ırka mensup olanlardır (1932b: 349). Bununla beraber Maksudi, ırklar arasında bir üstünlük olduğuna inanmayan mütefekkir ve fikirlerine de kısaca değinmiştir (1932b: 349-350).

Maksudi, üzerinde münakaşa bulunan ırk meselesi hakkında kısa bir izahta bulunduktan sonra kendi görüşü ifade etmiştir. Düşüncesini Türk görüşü olarak öne sürmüştür ki; bu görüş Türk Tarih Tezi'dir. Sadri Maksudi, yazmış oldukları tarih kitabında ırklar arasında bir fark olmadığını ve kendilerinin ise yeni bir fikir öne sürdüklerini hatırlatmıştır. Beşeriyet içinde medeniyetin kurucusu olan ırk, Orta Asya'da ortaya çıkan ve bugünkü Türklerin ataları olan ırktır. Bu ırkın en belirgin vasfı ise brakisefal oluşudur (1932b: 350).

Tarihte Halkın Rolü

Sadri Maksudi, halk kitlesinin tarihte rolü olup olmadığı konusunu mühim bir husus olarak değerlendirmektedir. Maksudi, tarihin amilleri konusuna gerekli ehemmiyeti vermeyen eski dönem tarihçilerinin eserlerinde bu husus hakkında önemli çelişkiler olduğuna işaret etmiştir. Bu vaziyet, aynı müellifin aynı eserinin farklı kısımlarında birbiriyle çelişen görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (1932b: 359). Tarihi olayların ve süreçlerin vücuda gelmesinde halkın rolü olup olmadığını, varsa bunun tesirinin tespiti tarihçiler için önemli bir husustur.

Maksudi; sosyalistlerin, halkçıların, demokrasi taraftarlarının ve tarihi ekonomik gözle bakan zümrelerin tarihi hadiseleri açıklarken halkın rolüne dikkat çekip, öne çıkardıklarını ifade etmiştir. Objektif diye tabir ettiği tarihçiler arasında ise halkın tarihteki rolü hakkında bir fikir birliğinin olmadığını dile getirmiştir (1932b: 359). Sadri Maksudi'nin nazarında halkın tarihteki rolü hakkında bir fikir sahibi olmak gerekiyordu. Maksudi, halkın beşeriyetin tarihinde önemli bir amil olduğunu ifade ederken, bunun inkar imkânı olmayan bir gerçek olarak tarihin amilleri arasında zikretmiştir (1932b: 360).

Büyük Şahsiyet

Sadri Maksudi'ye göre büyük şahsiyet: "Beşeriyetin bir kısmının hayatında mühim tarihi, içtimai, medeni tahavvüller yapılmasına mucip olan, beşeriyet tarihinde yeni cereyanlar yaratan şahsiyettir." Maksudi, milletlerin tarihine bakıldığında, büyük tarihi olayların yaşanmasında etkili olan bir veya birkaç büyük şahsiyetin kuvvetli tesirine dikkat çekmiştir (1932b: 360).

Maksudi, dünya ve Türk tarihinden birkaç büyük şahsiyetin ismini zikrettikten sonra sözü, aynı zamanda salonda bulunan, Atatürk'e getirmiştir. Maksudi, Gazi'yi büyük şahsiyetlerin en büyük ve en parlak örneği olarak gururla takdim etmiştir (1932b: 360-361). Maksudi'ye göre Atatürk'e hürmet ve dehasına hayret cihanşümul bir eylemdir. Salonda Maksudi'nin sözleri coşku ile karşılaşmış ve şiddeti alkışlarla takdir edilmiştir (1932b:361).

Maksudi'ye göre büyük şahsiyetlerin insanlık tarihindeki kritik ve mühim rollerini inkar etmek imkansızdır. Dünya tarihi göz önüne alındığında büyük şahsiyetler, milletleri için büyük görevler ifa etmişlerdir. Maksudi, tarihte büyük şahsiyetlerin ehemmiyetini inkâr etmenin imkansız olduğunu belirttikten sonra büyük şahsiyet ile halk ilişkisine dikkat çekmiştir. İçtimai ve tarihi hayatta büyük şahsiyetler mi yoksa halk mı daha etkili gibi önemli bir mevzuya giriş yapan Maksudi, her ikisinin de müessir olduğunu ve esasında bir tezatlık ve karşıtlık bulunmadığı ifade etmiştir. Maksudi, büyük şahsiyet ve halk arasındaki önemli ve zaruri ilişkiyi şöyle izah etmiştir:

“Her büyük şahsiyet beşeriyetin bir kütesinin yahut bütün beşeriyetin tamayül halindeki emellerini ifade eden, onlara bir ifade şekli, bir formül veren şahsiyettir... Büyük şahsiyet muhitin temayüllerini ve dileklerini diğer bütün fertlerden daha iyi, başkalarından daha evvel anlayan, daha iyi idrak eden, idrak ettikten sonra bunu vuzuhla muayyen bir mefkure şeklinde ifade eden şahsiyettir” (1932b: 362 -363).

Sadri Maksudi, tebliğini maddeler halinde özetlemiştir. Bizde Sadri Maksudi gibi bir hassasiyet göstererek, bu özeti kısaltarak anlamını bozacağımızdan korktuğumuz için aynen iktibas ediyoruz:

“1 -) Tarihi hadiseleri bir tek amilin tesiri ile izaha kalkışmak doğru değildir. Bütün içtimai ve tarihi hadiseler birçok amilin muhassalasıdır.

2 -) Bugün tarihin yegâne amilinin rebbani irade olduğuna dair nazariyenin yanlış olduğu anlaşılmıştır. Beşeriyet tarihinde Allah iradesinden başka insanların iradesinin de rol oynadığı şüphesizdir.

3 -) Tarihin en mühim amilleri fizik ve coğrafi amiller, büyük mefkureler, icat ve taklit, iktisadi amiller, büyük şahsiyetlerdir.

4 -) İktisadi amil mühim amillerden biridir. Fakat içtimai hayatta yegane amil değildir. Maddiyeti tarihiye nazariyesinin ilmi esasları sarsmıştır. Fakat içtimai ve tarihi ehemmiyeti bakidir. Bu nazariye mühim içtimai ıslahat yapılmasında amil olacaktır.

5 -) Yukarıda saydığımız amillerden başka halk ve fütuhatin da rolü şüphesizdir. Fakat bunların tesiri ancak diğer amillerin inzıam suretidir.

6 -) Bidayetle, beşeriyet hayatında bilhassa fizik amiller müessir olmuşlardır. Beşeriyet inkişaf ettikçe, içtimai hayatta, manevi amillerin, mefkurelerin rolü ziyadeleşmiştir.

Tarih bitaraf bir nazarla tetkik edildiği zaman maddi amillerin mefkurevi amiller tarafından mağlup edildiği görülür. Beşeriyet tarihinde mefkure için kurban olanların adedi maddi menfaat için ölenlerin adedinden fazladır.

7 -) Münkeşif beşeriyet içinde en mühim amil mefkuredir. İdealdir. Manevi amillerdir. Şimdiye kadar büyük beşeri cereyanlarda adalet, hürriyet, müsavat, saadet, hak, milliyet, mefkureleri hakim olmuştur.

8 -) Tarihin en büyük amillerinden biri büyük şahsiyetlerdir. Büyük şahsiyet tecessüm etmiş bir mefkuredir. Büyük bir şahsiyet yeni mefkure ile süren yahut mevcut mefkurelerden birinin hayatta tecelli etmesinde amil olan şahsiyettir. Büyük şahsiyet yeni bir fikir cereyanı, yeni bir hareket yaratan şahsiyettir. Halk içinde müphem bir suretle hissedilen his ve temayülleri, fikirleri, dilekleri, şuurileştiren, milletin yada bütün beşeriyetin daha ifade edilmemiş bazı amalane bir şekil veren bir şahsiyettir. Milletin yahut beşeriyetin istikbalini daha vazıh görerek, halin, vaziyetini, halden istikbale doğru yürümeyi telsih edecek bir şekle sokmak için çalışan bir şahsiyettir. Onun içindir ki büyük şahsiyet ancak milletin veya beşeriyetin emellerini tercümanı, mücesssem ifadesi değil, aynı zamanda milletin rehberidir” (1932b: 363 – 364).

Sadri Maksudi, Türk tarihçiliği açısından önemli bir çalışma olan bu tebliğinde tarihin amilleri üzerine ciddi değerlendirmelerde bulunmuştur (Birinci, 2017: 102; Ersanlı, 2015: 170). Bununla beraber bu yaklaşım tarzına kendinin de uyduğunu ifade edebiliriz. Maksudi, tarihi vakaları ve süreçleri incelerken tek nedene indirgememiş, vakalara çok yönlü bakabilmiştir.

5.2. İkinci Türk Tarih Kongresi

İkinci Türk Tarih Kongresi, 20 Eylül 1937 tarihinde toplanmış ve altı gün sürmüştür. Bu kongreye katılanların büyük çoğunluğunu üniversite profesörleri ve araştırmacıları oluşturmaktaydı. Katılımcıların yarısından fazlası Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelip kongreye katılmışlardır. Burada ki gaye ise kongreye uluslararası bir nitelik kazandırma arzusuydu (Ersanlı, 2015: 204; İğdemir, 1973: 41). Kongrede sunulan bildiriler üzerinden bir tartışma olmamış bilhassa eleştiriye tesadüf edilmemiştir (Ersanlı, 2015: 204). Kongre için hazırlanan 90 bildiriden 30'u kongrede sunulmamış fakat daha sonra bildiri kitabında yer almışlardır (Ersanlı, 2015: 204). Atatürk bu kongreyi yakında takip etmiş, kongreden önce bütün bildirileri okuyarak görüşlerini bildirmiştir (İğdemir, 1973: 41).

Türk Tarih Kurumu başkanı Hasan Cemil Çamlıbel, açılış konuşmasında, bu kongrenin amacının kurumun yıllarca yaptığı çalışmaların yerli ve yabancı alimlerle paylaşılması olarak ifade etmiştir (İTTK, 1943: 1).Açılış nutuklarında birini de Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen yapmıştır. Dilmen, tarih çalışmalarının ulaştığı neticeyi şöyle ifade etmiştir:” Tarih çalışmaları Türklüğün Orta Asya’da ilk neolitik ve maden medeniyetlerini bütün dünyadan önce yarattığı, bu medeniyetlerin bir çok göçlerle ana yurdudan yeryüzüne dağıldığını göstermektedir” (İTTK, 1943: 3). Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan da bir açılış konuşması yapmıştır. Arıkan, Tarih kurumunun tezlerini ispat için arkeoloji ve antropoloji gibi bilimlere istinat ettiğini belirttikten sonra “(...)Türk tarih tezi bilhassa antropoloji ve arkeoloji gibi, bunların ne olduğunu bilen alimlerce, sizlerce, yakından bilindiği gibi, reddi olmayan ilimlere dayanır” (İTTK, 1943:2) ifadelerini kullanmıştır. Maksudi, bu kongrede “Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerin İnkişafında Türk Irkının Rolü” isimli tebliğini sunmuştur.

5.2.1 Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerin İnkişafında Türk Irkının Rolü

Sadri Maksudi'nin bu bildirisi, içeriği ve değindiği kritik ve mühim konular dikkate alındığında oldukça önemlidir. Maksudi bu çalışmasında; devlet ve medeniyet ilişkisi ile Türklerin bu bağlamda ki rolü, devlet kuruculuğu ve göçebelik, Türk devletlerinin menşei ve Türk devletleri, devletin kuruluşunda Türklüğün ruhi vasıfları ve liderlerin önemi, Türk idaresi ve mahkum milletler siyaseti, Türklerde hukuk, hukuk-devlet ilişkisi ile hukuk seven ve vaaz eden bir millet olarak Türkler konularına değinmiştir. Bu hususlarda dikkat çekici tespitlerinin olduğunu söyleyebiliriz. İrdelenen ve temas edilen konuların önemi, bu bildiriye özel bir anlam katmaktadır.

Devlet ve Medeniyet İlişkisi

Sadri Maksudi'ye göre devlet: “Beşeri kitleleri merkezi bir kuvvet tarafından vazedilmiş kanunlara itaat ettirerek, insanlar arasında emniyet, sükûn ve barış temin eden, fertleri inzibata, hukuka riayete alıştıran bir müessesedir” (1943: 1062) Maksudi, devlet ve medeniyet arasındaki sıkı ve zaruri bağı ortaya koyarak başlamıştır. Buna göre devlet kurumu medeniyetin inkişafında en çok etkisi olmuş müessesedir. Devlet, insan topluluğunu gücü sayesinde kanunlarını itaat ettirerek barış ve huzur ortamını tesis etmiş ve insanları kabul edilmiş hukuk kurallarına uyma gerekliliğine alıştırmıştır. Devletin tatbik ettiği bu siyaset medeniyet cihetinden çok önemli bir gelişmedir. Çünkü medeniyet ancak “sükûn, emniyet, hukukun hâkimiyeti” sayesinde ortaya çıkmaktadır. Medeniyetin zuhurunda devlet bir mecburiyettir (1943: 1062). Maksudi bunları söylerken Hegel'e atıf yaparak onun gibi devleti ulûhiyet seviyesine çıkarma yanlısı olmadığını da belirtmektedir. Bununla birlikte devletin beşeri dehanın en önemlisi, en yükseği ve medeniyet açısından en verimli olduğunu herkesin itiraf etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Maksudi, “Devlet kurmak ve yönetmek beşeriyete yapılmış en büyük hizmettir” diyerek devlet kurmak ile medeniyetin inkişafı arasındaki rabıtaya kuvvetli bir atıf yapmıştır (1943: 1062).

Maksudi, devlet kurmanın insanlığa yapılmış en büyük hizmet olduğu fikrini dile getirdikten sonra; Türk, devlet, medeniyet mevzuna girmiştir. Maksudi “derin ve haklı bir gururla” Türklerin dünyanın farklı coğrafyalarında, pek çok milleti idare ederek dünyada en çok devlet kurmuş millet olduğu zikretmiştir. Türler sadece kendi ana vatanlarında değil dünyanın farklı köşelerinde devlet kurarak barış, huzur ve güvenliği tesis etmişlerdir. Bu durum medeniyete uygun bir zemin hazırlamıştır (1943: 1062).

Sadri Maksudi, Türklerin kurdukları devlet ve devletin temin ettiği medeniyet hakkında şöyle diyordu:

“Devlet kurmak, kurduğu devletleri zaman, mekan ve medeniyet seviyesine göre azami inzibatla, azami adaleti temin etmek, bir Türk devleti sükut ettiği zaman derhal onun yerine yeniden bir devlet kurmak, anarşi ve kabile kavgalarının, dâhili harplerin hüküm sürdüğü sahaları idare altına alarak milletleri birbirine yaklaştırmak, yeknasak hukuki hayatı alıştırmak, işte, Türk ırkının beşeriyet tarihinde ifa etmiş olduğu şerefli rollerden biridir” (1943: 1063).

Devletin Menşei

Farklı görüş ve mülahazalar olan devletin menşei konusu önem arz etmektedir. Devletin oluşumu, menşei hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Maksudi, esasında çok sayıda nazariyenin hepsine temas etmenin yararlı olacağını ancak zaman ve mekan kısıtlaması nedeniyle sadece belli başlı fikirler hakkında bilgi verme yolunu seçmiştir (1943: 1063). Bu nazariyeler hakkında yeterli bilgiyi vermiştir. Önemli temsilcilerine değinerek, görüşlerin dile getirmiştir (1943: 1063-1066). Maksudi, bu görüşlerin hiçbirinin Türk bakışıyla uyuşmadığını önemli vurgulamaktadır.

Maksudi, bu görüşlerin temel hatasını iptidai camialar ile devlet arasında ki derin farkı saptayamamaları olarak görmüştür. Ona göre, iptidai topluluklar büyük çoğunlukla, sosyal hayatta yerel örf ve adetlerle yaşayan küçük kümelerdir. Devlet ise geniş bir coğrafyaya dağılmış, birbirinden farklı örf, adet ve gelenekleri olan insan kütlelerini aynı hukukla yöneten ve bu yasaları merkezi kuvvetiyle tesis edebilen yüksek bir müessesedir. Görüldüğü gibi, iptidai oluşumlar ile devlet müessesesi arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Maksudi, devletin menşei konusunda diğer âlimlerin bu önemli farkı göz ardı ettiklerini ve isabetli nazariyeler ortaya atamadıklarına işaret etmiştir (1943: 1066).

Maksudi, devletin menşei konusunda ortaya atılmış görüşlerden farklı olarak sosyologlar, hukuk tarihçileri ve etnoloji âlimleri tarafında yeni telakkiler ortaya atıldığını dile getirmiştir. Maksudi'nin bilhassa önemli gördüğü sosyoloji alimleri, devletin menşei konusunda kendi aralarında bir fikir birliği sağlayamamışlardır. Lakin sosyologların ekseriyeti, iptidai camiaların teşekkülünün tabi bir hadise olduğu noktasında hem fikirdir (1943: 1066).

Sadri Maksudi, devletin menşei konusunda farklı görüşlere temas ettikten sonra, genel hatlarıyla devlete giden siyasi oluşum çizgisine değinmiştir. Buna göre her coğrafyada tüm milletler farklı saikler sonucunda iptidai siyasi teşekküller meydana getirmişlerdir. Bu oluşumların en iptidaisi dini hususta müşterek olan totemik camiadır. Bu topluluklarda ne sabit bir yurt, ne daimi lider ne de bir hukuki müessese şeklinde aile vardır. Totemik camiadan sonra gelen iptidai yapılanma kan bağına dayanan Uruk(Kabile)dur. Uruklarda daimi bir lider ve baba riyasetine dayanan aile vardır. Bu yapılanmanın mensupları genellikle akrabadır. Bu aşamadan sonra gelen siyasi teşekkül ise kabileler ihtidadır. Bu teşekkül devlet yapılanmasına en çok benzeyen iptidai camia olarak göze çarpmaktadır. Geniş alana yayılmış, kalabalık insan gruplarına hükmeder. Fakat ne olursa olsun bu kurumda tam anlamıyla devlet değildir. En önemli eksiklik ise merkezi hakimiyetin belirsizliğidir. Kabile ittihatlarında merkezi hakimiyet nadiren toplanan halk içtimalarından ibaretti. Aynı zamanda kabiller üzerinde otoritesini kabul ettirmiş bir lider yoktur. Bu durum kabileler arasında husumetlerin ve çatışmaların yaşanmasına fırsat veriyordu. Tam anlamıyla huzur, barış ve güvenlik ortamı tesis edilemiyordu. Oysaki devletin en önemli işlevi ve farkı güçlü bir merkezi kuvvetin, kanunlar vasıtasıyla sağladığı huzur, barış ve emniyet ortamıydı (1943: 1067).

Devlet Kuran Göçebe Millet Nazariyesine İtiraz

Kabile ittihadı ile devlet aşamalarını irdeleyen alimler muhtelif ve müstakil fikirlere varmışlardır (1943: 1063-1066). Maksudi'nin temas ettiği, ilgili mütefekkirlerin eserlerine

değinerak izah ettiği ve genel kabul gören fikir ise devlet kuran milletlerin göçebe milletler olduğu teorisidir (1943: 1068).

Maksudi, devlet kuran milletlerin güçlü askeri kuvvete sahip olan göçebe topluluklar olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır:

“Devlet kuran göçebe milletlerdir nazariyeyi, tarihi bir hakikat ile yanlış bir fikrin gayri meşru birleşmelerinden doğmuş fikirdir. Tarihi hakikat, dünyada en çok devlet kurmuş milletin Türkler olmasıdır. Yanlış zehabı da, devlet kuran Türklerin göçebe olduğuna dair fikirdir. Bu fikir tarihi hakikatten uzak, tamamıyla yanlış bir fikirdir” (1943: 1068).

Maksudi şöyle devam ediyor: “Hiçbir Türk devleti münhasıran göçebe Türkler tarafından kurulmuş değildir. Türk ordularında göçebe Türkler mükemmel bir askeri kuvvet teşkil etmişlerdir. Fakat onları teşkil eden zümreler daima göçebe Türklerden daha medeni zümreler(Türkler) olmuştur.” (1943: 1068). Yine Sadri Maksudi'nin başka bir ifadesiyle: “Asya'da devlet kuran, münhasıran göçebe Türkler değildi. Türk orduları zürra medeni Türkler ile göçebe Türklerin birleşmesi mahsulü idiler. ” Asya'da kurulan Türk devletlerinden hiçbiri tamamıyla göçebe zümreler tarafından kurulmamıştır (1943:1068).

Devlet kurabilecek bir ordu; sadece kuvvet, fedakârlık ve cesaret gibi vasıflara sahip insan kütlesi ile başarılı olamazdı. Milletlerin ve orduların kuvvetini teşkil eden özelliklerden olan bazı ruhi meziyetler son derece önemlidir. Bunlar; inzibat ruhu, itaat kuvveti, vazife hissi, kanuna riayet temayülü ve bilhassa bütün kitleye şamil müşterek akide ve ülküler sayılabilir. Fakat bu da yeterli değildir. Bunlarla beraber zaman ve mekan seviyesine göre oldukça ilerlemiş bir maddi medeniyet lazımdır. Bilhassa madencilik inkişaf etmiş olmalıdır (1943:1069-1070). Maksudi'ye göre: “Devlet kuran millet göçebe millet değil, içtimai teşkilat, içtimai ahlak, içtimai bünyesi, maddi medeniyeti, harp tekniği mağlup milletten üstün olan millettir” (1943: 1070).

Maksudi, milletlere devlet kurmayı “bahşeden” kuvvetin, göçebelik değil bir takım ruhu vasıflarla, maddi ve teknik medeniyet bakımından üstünlük olduğu kanaatinde. Bundan hareketle şu ana kadar kurulan Türk devletlerinin menşei konusunda şöyle bir tespitle bulunmuştur: “Asya'da kurulan devletlerin menşei, kuvvetli bir şef etrafında birleşmiş yüksek ruhi vasıflara malik inzibatlı bir insan kütlesinin içtimai seviyesine erişmemiş yahut içtimai inzibat ve ahlakı bozulmuş olan camiaları itaat altına almışlardır” (1943: 1070). Sadri Maksudi, bu durumun dünyadaki tüm devletlerin menşei kapsamadığını, bu tespitinin Türk tarihi için böyle olduğunu da belirtmiştir (1943: 1071).

Maksudi'ye göre bütün Türk devletleri, sosyal ve ahlaki anlamda yüksek bir noktaya erişmiş olan Türk milletin başında bulunan liderler tarafından kurulmuştur. Türklerde devlet kuran güç göçebelik değil askeri üstünlük olmuştur. Bu askeri kuvvet ve üstünlük ise; ilerlemiş maddi medeniyet, kanuna saygı, itaat, vazife ahlakı gibi birçok yüksek meziyetin birleşmesinden ileri gelmekteydi (1943: 1071). Devlet kuran milletin, ilerlemiş bir maddi medeniyete ve bazı yüksek ruhi vasıflara sahip olması gerekiyordu (1943: 1071)

Türkler Tarafından Kurulan Devletler

Sadri Maksudi, dünya da hiçbir milletin Türkler kadar devlet kuramadığını gururla belirtmiştir. Türkler, sadece belli coğrafya ve muhitte değil; Asya, Avrupa, Afrika kıtalarının muhtelif sahalarında devlet kurmayı başarmışlardır. Maksudi'ye göre Mezopotamya'da ilk devlet kuranlar, menşeinin Turani oldukları “şüphesiz” olan Sümerlerdir. Akabinde ise Şarki Avrupa'da ilk İskit devletini kuranların ve Hindistan'da ilk devlet kuranların Türk ırkına mensubiyetleri dile getirmiştir. Fakat bunlar üzerine durmayı çok uygun görmeyerek, son iki bin yıldaki Türk tarihinin yeterli olacağını belirterek kendisine bir sınır çizmiş ve ilgili devletlere temas etmiştir (1943: 1071).

Maksudi, Türk devletlerinden kısa kısa bahsetmiştir. Lakin Selçuklular bu noktada bir istisna olmuştur. Maksudi, Selçukluları ileri sürdüğü tez için önemini belirterek, diğerlerine nazaran daha çok vurgulamıştır. Maksudi, cihan tarihinin en muntazam imparatorlarından biri olarak tanımladığı Selçukluların kuruluşuna ve ardından yaşananlara işaret etmiştir(1943: 1073). Selçukluların İslam dünyasında hâkimiyetinin başlangıcı, halifenin içinde bulunduğu anarşi ve düzensizlik hususunda yardım istemesiyle olmuştur. Tuğrul beyin önderliğinde ki Selçuklu orduları İslam dünyasında hâkimiyeti sağlayarak barış, huzur ve emniyeti bu topraklarda tesis etmişlerdir. Çok geniş bir sahada Selçuklular, nizamlı kuvveti ile huzur ve emniyeti sağlayarak, Türk Barışı'nı temin etmişlerdir. Maksudi, Selçuklular hakkında ki görüşünü şu tespitle zirveye çıkartmaktadır: “Türkler beşeriyet tarihinde Selçuk devletinin tesis ve idaresinden başka hiçbir şey yapmamış olsalardı, yine Türk ırkının büyük milletlerden olduğunu ispat için bu tarihi hizmet kafi olurdu.” (1943: 1073) Tuğrul Bey liderliğinde disiplinli ve ruhu vasıfları üst seviye de olan Türk ordusu, karışıklık içinde bulunan hilafette huzur, barış ve emniyet ortamını hakim kılmıştır (1943: 1073).

Selçukluların sükûtunun hemen akabinde Osmanlı devletinin doğuşu gerçekleşmiştir. Osmanoğulları, sadece Anadolu topraklarıyla yetinmemiş, Avrupa sahasında da fetihler gerçekleştirerek muazzam bir devlet kurmayı başarmışlardır. Maksudi, 14- 15. asırlarda Osmanlı devletinin dünyanın en muntazam devleti olduğunu, o tarihlerde istisnasız cihanın hiçbir tarafından Osmanlı topraklarında olan huzur, hukuk inzibat ve emniyetin bulunmadığını ifade etmektedir. Fakat 16. asırla beraber birçok sebepten dolayı bu muntazam ilerleyiş durmakla kalmayıp gerilmeye başlamış, menfi hadiselerin tamamı bu asırda başlamıştır (1943: 1074)

Maksudi: “Mütereddi, bir sülalenin üç asırlık fena idaresi, zulümleri, ihmalleri, gafletleri neticesinde tefessühün son neticesine gelmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, Harbi Umumiden sonra fiilen inhilal etmiş bulunuyordu” tespitinde bulunarak Osmanlının içinde bulunduğu durumu özetlemiştir (1943: 1074). Maksudi, sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu “trajik” diyebileceğimiz, Türk milleti ve Türklük cihetinden zorlu sürece dikkat çekmiştir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ağır ve haksız bir mütareke imzalamış, ordusu tahrip olmuş, uzun süren harbin neticesi olarak halkı yorgun, umutsuz ve fakir bir vaziyete düşmüştür (1943: 1074-1075). Devleti yönetenler ya ülkeyi terk edip kaçmış ya da kendi şahsi menfaatlerini peşine düşmüşlerdir. Ordu silahsız ve dağılmış, halk umutsuzdur (1943: 1075).

Bir yanda yıpranmış, umutları tükenmiş Türk milleti diğer yanda ise güçlü Avrupa devletleri olduğunu belirterek durumu en kısa şekilde özetleyen Maksudi, şu can alıcı soruyu yöneltiyordu: "Asırlardan beri Türk'ü hakim kılan kuvvet tükenmiş midir?" Bu soruya ise Türk tarihini referans alıp, kritik tespitini zikrederek yanıt vermiştir: " Türk ırkının uzun tarihinde, Türk milleti ağır vaziyetlere düştüğü zaman bir şef zuhur ederek Türklüğü kurtarmıştır" (1943: 1075).

Bünyesinde büyük adamlar yetiştirme kabiliyeti tükenmemiş ve tükenmeyecek olan Türk milleti bir kurtarıcı daha çıkarmaya muvaffak oldu: "Bu dahi şahsiyet, zekası, dehası tarihte misli görünmemiş irade ve azim kudreti sayesinde, milleti bir arada toplayarak ve ifade edilmez müşkülât içinde milleti kurtarmaya muvaffak oldu." Bu kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Türklüğün istiklali ile Atatürk'ün eylemelerini paralel olarak gören Maksudi, Atatürk'ün Samsun'a çıkışını Türklüğün en mukaddes günlerinden biri olarak görmekteydi (1943: 1076).

Sadri Maksudi, büyük milletlerin bir defa olsa bile tarihin bir döneminde de Mısırda hüküm sürdüklerini dile getirerek, Türk tarihine işaret etmiştir. Türk tarihine baktığımızda, Türk devletleri, tarihin çok farklı dönemlerinde birçok defa Mısır'da hüküm sürmüşlerdir. İhşidler, Tolonoğulları, Memlûklüler, Sultan Selimden sonra Osmanlılar asırlarca Mısır sahasının hükümdarları olmuşlardır (1943: 1077).

Türklerin Devlet Kurucu Bir Millet Olmasını Temin Eden Ruhi Vasıflar

Sadri Maksudi'ye göre Türklerin devlet kurucu bir millet payesini sahip olmalarının temel sebeplerinden biri de yüksek ruhi vasıfları olmuştur. Bu ruhi meziyetler, Türklerin devlet kurma ve idare etme özelliğinin kaynağıdır. Türklerin devlet kurma becerisi, Türk insanının karakteristik özelliklerinin geniş anlamda tecellisidir (1943: 1078).

Maksudi, bu ruhi vasıf ve temayüllerin en önemlilerini; itaat kudreti, emniyet kudreti, kanuniyet hissi, adalet hissi... olarak değerlendirmiştir. Maksudi Türkleri "efendi" bir millet olarak vasıflandırmıştır. Efendiliği ise vaziyete göre itaat veyahut emredebilmek kudretine sahip olma hali olarak açıklamaktadır. Bu iki meziyet Türk tarihinde müşahade ettiğimiz iki durumu doğurmuştur; emretmesini bile reisler, itaat eden ordular. Bu iki özelliğin ahengi birleşimiyle beraber Türkler, muhtelif sahalarda Türk hakimiyet tesis etmişlerdir. Geniş coğrafyalara ve türlü milletlere hâkimiyet bu ruhi vasıfların bir neticesidir (1943: 1078).

Türklerde Reis Yetiştirme Kabiliyeti

Belirttiğimiz gibi her Türk ferdinde itaat etme ve emir alma hissi inkişaf etmiştir. Sadri Maksudi, bu iki vasıf arasında önemli bir fark bulunduğuna dikkat çekmektedir. Buna göre itaat etmek pasif, emir vermek aktif bir kuvvettir. Tüm Türklerde emir verme özelliği gelişmişse de, bazı fertlerde bu meziyet daha belirgindir. Emir verme gücü bir çok ruhi vasfın (seri zeka, vaziyeti çabuk kavrayış, anında alınması gereken tedbirleri keşfedebilmek, irade azim, bilgi, tecrübe) muhassasıdır. İşte bu emir verme kudreti yüksek olan fertler, Türk milletinin devlet kurucusu bir millet olmasında önemli bir etken olmuştur. Maksudi'nin sıklıkla belirttiği gibi hiçbir millet Türk ırkı kadar lider yetiştirememiştir. Türk liderleri arasında bazı farklar mevcut olsa da bu fertlerin sadece lider kişilerin sahip oldukları ortak ruhi becerilere malik oldukları aşıkardır (1943: 1079). Maksudi, Türk tarihi göz önünü

alındığında yüzlerce büyük lider olduğunu, sadece isimlerini yazmaya kalksak bile binlerce sayfayı doldurabileceğini belirtip bazı isimleri zikrediyor. Bu büyük şahsiyetler devletin kuruluşu ve yükselişinde çok büyük bir görev üstlenmiştir. Maksudi, tarihte tüm Türk devletlerinin büyük bir şahsiyetin etrafında birleşmiş inzibatla Türk halk kitleleri tarafından kurulmuş olduğunu belirtmektedir. Bu cihetten bakıldığında büyük şahsiyet ile Türklerin kurduğu devletler arasında anlamlı bir paralellik mevcuttur. Büyük Türk kahramanları, devletin var edilişinde büyük bir pay sahibi olmuşlardır. Maksudi, bu büyük şahsiyetler için şöyle diyordu: “Bu kahramanların her biri, geniş görüş cihetinde İskender kadar, teşebbüs ve cesaret bakımından Sezar kadar büyük adamlardır” (1943: 1081). Türk tarihinde yetişen en büyük kahraman ise Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmuştur (1943: 1081).

Türklerde Hukuk ve Kanun

Sadri Maksudi'nin üzerinde çok sık durduğu konuların başında hukuk ve devlet ilişkisi gelmektedir. Ona göre, Türk tarihinin şimdiye kadar işlenmemiş hususlarından biride Türklerin kanun seven ve kanun yaratan bir millet olduğu gerçeğidir (1943: 1081). Türklerin hukuk yaratıcı bir millet olması, Türk ırkının devlet kurucu bir millet olmasının neticesidir. Hukuk devletten doğar. Batı âlemindeki yanlış düşüncelerin temeli de tam olarak hukuk – devlet ilişkisini anlamamış olmalarıdır (1943: 1081).Ve bunun sonucunda Türk tarihi hakkında yanlış telakkiler öne sürmüşlerdir. Türkün devlet kurucu özelliğini kabul etmek, Türkün hukuk yaratıcı bir millet olduğu gerçeğini de beraberinde getirmektedir. Hukuk devlet oluşumunun mahsulüdür. Hukuksuz bir devlet ise düşünülemez (1943: 1082).

Maksudi, Türklerin hukuk yaratıcısı bir millet olduğu fikri için ilk önce kadim Turani olduğunu belirttiği Sümerler üzerinden deliller sunma yoluna gitmiştir. Sümerlerden kalan hukuk vesikalarını inceleme girişimden bulunmuştur. Sümer kanunların bir özetini sunmuş, devlet yapılanmalarından kısaca bahsetmiştir (1943:1082-1085). Maksudi, Sümerlilerden sonra Türklerin ana vatanı olan Asya'da kurulan Türk devletlerinin hukuk düzenini ifade ederek, Hun devletine işaret etmiştir. Hunlardan bizzat bize kalan vesikaların olmadığını dile getirip, Çin vakayinameleri aracılığıyla öğrendiğimiz muhtelif bilgilere temas etmiştir (1943: 1085).

Eski Türklerden bize intikal etmiş olan en önemli kaynakların başında Orhun kitabeleri gelmektedir. Maksudi, kitabelerdeki devlet yönetim işi ile kanun mefhumu arasındaki sıkı ilişkiye dikkat çekmiştir. Orhun abidelerinde Türklerin devletin temeli olarak adalet mefhumunu gördüğünü gösteren birçok kayıt bulunmaktadır. Eski Türk anlayışında adalet devletin temelidir. Töre olgusu Türkler için önemlidir. Töre hem kanun hem de hukuk anlamına gelmektedir. Kanun ve kanunun Türk yaşamındaki ağırlığından, ehemmiyetinden bahseden birçok misal Orhun Abidelerinde kendisine yer bulmuştur (1943: 1085-1086).

Uygurlardan kalma birçok kayıt günümüze kadar ulaşmıştır. Bu kayıtların içinde pek çok hukuki kayıta yer almaktadır. Ciddi bir hukukçu olan Maksudi, incelenen bu vesikalar ışığında Uygurlarda hukukun Roma devletinden aşağı olmadığını hatta Roma hukukundan daha yüksek ve adalet tecellisine daha yakın yasalar olduğu kanaatindedir (1943: 1087).

Maksudi, İslam öncesi Türklerin devlet, hukuk ve kanun hakkındaki düşüncelerini öğrenmemizde Kutadgu Bilig'in çok zengin bir kaynak olduğunu dile getirmiştir. Sadri

Maksudi'ye göre eserin gayesi, İslamiyet'in tesiriyle değişmekte olan Türk – Uygur mili ahlak ve milli hukuk değerlerini tespit edip, bu bilgileri genç kuşaklara aktararak Türk kültürünün yaşanmasını sağlamaktır (1943: 1087).

Maksudi, eserin Türkler arasında İslamiyet'in hızla yayıldığı bir zaman diliminde kaleme alınmasına rağmen, umumi ruh açısından orijinal bir Türk eseri olarak görmektedir. Maksudi, kitabın müellifi olan Yusuf Has Hacib'in Müslüman olmakla beraber Müslümanlığının yüzeysel, Türklüğünün ise derin olduğunu belirtmiştir (1943: 1087). Maksudi'nin Kutadgu Bilig ile İran kültürünün eseri olan ve aynı dönemde yazılan Şahname ile kıyaslaması dikkat çekicidir. Buna göre Şahnamenin müellifi olan İran şairi, İran tarihini efsanevi olarak anlatırken, Yusuf Has Hacip eserinde içtimai ahlaktan, devlet ve devlet yönetiminden, kanundan bahsetmekteydi. İran şairi efsanelerle uğraşırken, Yusuf Has Hacip ise ancak yüksek bir medeniyetin ulaşabileceği kavramlardan bahsediyordu (1943: 1088).

Maksudi eseri hukuk açısından değerlendirmiş devlet idaresi, adaletin ve kanunun önemi hususlarında alıntı ve yorumlar yapmıştır. Maksudi, Kutadgu Bilig'i Yusuf Has Hacib'in kendi telakkileri, şahsının mahsulü olarak değerlendirilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu eser, müellifin zamanında değişmekte olan Türk teşkilatının yansımasıdır. Maksudi bu eserin Türk devlet teşkilatı hukukunun öğrenilmesi için mühim vasıta olarak müşahede etmektedir (1943: 1088). Maksudi, şu cümlelerle Kutadgu Bilig'in önemi tespit ederek, Kutadgu Bilig bahsini bitiriyor: "Kutadgu Bilig her cümlesi bir hikmet, devlet idaresi hakkında her fikri bir vecizedir; ve her vecizesi yüksek bir hukuki esasın ifadesidir. Herhangi bir eski Türk eserine açarsınız mutlaka orada kanun, adalet hakkında bir çok vecizelere tesadüf edilir" (1943: 1089).

Maksudi, Kaşgarlı Mahmut'un Divani Lügat-ı Türk adlı eserini de zikretmektedir. Esasında eserin bir Lügat kitabı olduğu belirten Maksudi, kitapta arz edilen kelimeler için verilen örnek cümlelerin hukuk açısından kıymetli malumatlar sunduğunu ifade etmektedir. Örnek olarak ta "Zulüm kapıdan girerse, adalet pencereden kaçır" cümlesi anlamlıdır (1943: 1089).

Belirttiğimiz gibi Türklerin devlet kurucu bir millet olmaları adalet seven, kanuna riayet eden ve ettiren bir millet olmasının sonucudur. Maksudi, şu ana kadar ifade ettiğimiz gibi Türk devlet teşkilatı ve vesikaları üzerinden açıklamalarda bulunmuştur. Bu aşamadan sonra Maksudi, Türk tarihindeki büyük liderler ve onların hukuk ve kanunlarla yakın ilişkisini inceleme konusu yapacaktır. Türk devlet reisleri her daim hukuku sevmiş, hukuku hâkim kılmaya gayret etmişlerdir. Maksudi Türk tarihini muhtelif devirlerinden örnekler vermiştir.

Tarihi kişilikler ve hukuk bağlantısı noktasında Maksudi, öncelikle Selçuklu Sultanı Melihşah'ı örnek vererek, Nizâmülmülk'ün Siyasetname eserini dikkat çekiyor. Maksudi'ye göre Siyasetname ne kadar Nizâmülmülk eseri ise ol kadar da Melihşah'ın eseridir (1943: 190). Cengiz devletinin başında bulunan Cengiz Han, Türk olmamakla beraber, kurduğu devlet ve teşkilat Türk yapılanmasıdır. Cengiz Han, devletin kurumasıyla beraber bir kanunname hazırlatmıştır. Bu kanunlar Uygur Türkleri tarafından hazırlandığı gibi kanunlarda Türklere alınmış yasalardır. Timur da kanunlarla alakadar olmuştur. Kendisi bizzat hukuk tarihi için önem arz edecek bir kanunname hazırlamıştır. Osmanlı devletine geldiği vakit ise kuruluş aşaması tamamlanır tamamlanmaz hükümdarlar kanun hususuna eğilmişlerdir. Fatih

Sultan Mehmet, köklerini uzak maziden alan bir kanunname hazırlatmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın kanunnamesi de Maksudi'nin ifadesi ile tam bir "code" dir (1943: 1090).

Yakın tarihte de Türk devlet adamları hukuk konusuna büyük önem vermişler ve bu sahada faaliyetlerde bulunmuşlardır. Maksudi'ye göre bunun en iyi ve en önemli örneği Mustafa Kemal Atatürk'tür. Atatürk'ün talimatıyla köhneleşmiş, tatbiki bozulmuş İslam fihri kaldırarak yerine medeni ülkelerdeki hukuk hükümleri getirilmiştir. Maksudi, Atatürk'ün hukuk alanındaki icraatlarının önemli ıslahatlar olduğu kanaatindedir. Maksudi yapılan ıslahatların ancak Atatürk devrinde yapılabileceği görüşündedir. Bunun sebebi ise ancak böyle köklü ıslahatların büyük liderler tarafından yapılabileceğidir (1943: 1090). Yakın tarihimizdeki bu tanıma uyan tek şahsiyet M. Kemal Atatürk olmuştur. Böyle önemli ıslahatları mazimiz düşünöldüğünde ancak ve ancak büyük liderler hayata geçirebilirdi. Bu sebepten Maksudi, hukuk alanındaki işlerin Atatürk'ün himayesi olmadan yapılamayacağını düşünmektedir. (1943: 1091).

Türk İdaresi ve Mahkum Milletler

Türkler, sadece anayurtların da devlet kurmamış, muhtelif birçok coğrafyada hüküm sürerek birbirinden farklı birçok milleti egemenliği altına almışlardır. Maksudi, bu kısımda Türklerin idare ettikleri milletler ile arasındaki ilişkiyi konu edinmiş, esaslarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Maksudi öncelikle hâkimiyetimiz altına aldığımız milletlerin edebiyatını dikkat çekerek, oradaki Türk imajına değinmiştir. Mahkum milletlerin edipleri, Türk idaresini sadece menfi yönlerini zikrederek olumsuz yargılarda bulunmuşlardır (1943: 1091). Maksudi bu yaklaşımı olağan olarak değerlendirmiştir. Türklerin hâkimiyetinde yaşamış olmaları, idare altındaki milletlerin, Türk yönetimini tarafsız bir şekilde değerlendirmesini engellemiştir. Hiçbir millet başka bir milletin yönetimine çok iyi bakmaz. Lakin bu tutum bize gerçeklerden uzaklaştırmakta, hakikati görmemizi zorlaştırmaktadır (1943: 1091). Maksudi, bu durumu tarafsız bir şekilde incelemek için bir kıstas önermektedir. Bu kıstas ise mahkûm milletlerin millet olarak yaşayabilmesidir. Baskının ve zulmün hüküm sürdüğü bir idarede, mahkum milletlerin, millet olarak yaşaması ve milletlerinin devamını sağlamaları imkan dâhilinde değildir (1943: 1091). Maksudi, Amerikan kolonilerinin Amerika topraklarının yerlilerine yaptıkları ile Eski Romalıların Afrika kıtasındaki mahkum milletlerle olan ilişkilerini örnek olarak göstermiştir. Bu örneklerde zulmün egemen olduğu idarenin sonunda, yerli toplulukların milletlerine muhafaza edemedikleri görölmüştür (1943: 1091-1092).

Maksudi, Türk idaresinin hiçbir zaman öldürücü bir siyaset izlemeyip tam tersi yaşatıcı bir siyaset olduğunu önemle vurgulamıştır (1943: 1092). Yüzyıllarca Türk devletinin kanunlarının temin ettiği nizam altında yaşayan hiçbir millet yok olamamış, mevcudiyetini korumuştur. Türk idaresi onları yok etmemiş, yaşatmıştır. Yarınlara taşımıştır. İstenilen tek şey ise kanunlara hürmet edip uymalarıydı. Türk yönetimi, kanunlarına itaat ettikleri müddetçe idaresi altındaki milletlerin, millet olarak yaşamalarını temin etmiştir (1943: 1092). Türk bayrağı altında hayat süren milletler yok olmak bir yana bazıları Türk idaresinin getirileri sayesinde millet dahi olmuşlardır.

Maksudi, Türklerin devlet olarak hiçbir zaman zulme istinat etmediklerini, zaman ve muhitinin şartlarına göre azami adaleti, azami kanuniyeti tesis etmek için özverili bir gayret içinde olduklarını ifade etmiştir (1943: 1092). Maksudi'ye göre Arapların her şeyi müdahale

edici, usandırıcı olarak ifade ettiği idaresinden sonra sönmeye yüz tutmuş İran milleti, Gazneliler ve Selçuklular tarafından yeniden diriltirmiştir (1943: 1092). Firdevsi'yi yetiştiren Gazneli Mahmut olduğu gibi Enveri'yi, Ömer Hayyam'ı yetiştirenler de Selçuklulardır. İslam sonrası İran edebiyatının ortaya çıkışında İranlı şair ve âlimler kadar Türk hükümdarlarının da rolü vardır. Maksudi, bugün Avrupa'da onların hukukunun mahsulü sayılan milli ve medeni muhtariyetin esasını, Türklerin Asya'da yüzyıllardır uyguladığı bir siyaset olarak düşünölebileceği kanaatinde (1943: 1092). İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in Rumlara karşı tutumu, Alparslan'ın Bizans İmparatoruna, Babil'in Hindistan halkına, bütün Osmanlı İmparatorlarının Avrupa'da kendilerine itaat eden milletlere karşı yaklaşımı hep bu esas üzerine olmuştur (1943: 1092). Türklerin hakimiyeti altındaki milletlere karşı tutumu her daim adalet ve hoşgörü temelli olmuştur.

Maksudi'nin dikkat çektiği bir nokta da Türklerin mahkum milletlere karşı gösterdiği din hürriyeti olmuştur. Türkler, sadece siyasi ve sosyal sahalarda değil din noktasında da hiçbir milleti kendi dinlerinden olması için baskı uygulamamıştır. Uygur devletinde Zerdüşt, Budist, Hristiyan olanlar barış içinde huzurlu bir şekilde hayat sürmüşlerdir. Hazar devletinin yönetici kademesi Musevi olmakla beraber halk bu dine zorlanmamış, özgür bırakılmıştır. Hazar sahasında Müslüman ve Hristiyanlar huzur içinde hayatlarına devam etmişlerdir. Türk yönetimi her noktada kanunlara riayet eden milletleri karşı yaşatıcı ve müsamahakâr bir idare usulünü takip etmiştir (1943: 1093).

Maksudi, Türklerin bu vasfını uluslararası ölçekte diğer büyük milletlerin faaliyetleriyle mukayese etmiştir. Maksudi'ye göre Türklerin yaptıkları bir zamanlar Romalıların, son asırlarda ise İngilizlerin yaptığıdır (1943: 1093). Romalıların Galya'yı idare etmesi Galya için bir medeniyet zeminin hazırlamıştır. Keza Amerika'nın İngilizler tarafından yönetildiği devirde beyaz Amerikalılar için milletleşmenin temeli atılmıştır. Maksudi'ye göre, Türk ırkının bilhassa Asya'da oynadığı rol kadim devirlerde Romalıların, son asırlarda ise İngilizlerin oynadığı rolün aynısıdır. Bu rol büyük hakim bir millet rolüdür. Geniş sahalarda türlü milletleri nizam altına alarak bu topraklarda emniyet, sükûn ve hukuk egemenliğini temin etmektir (1943: 1093).

Maksudi'nin son sözü de şöyle olmuştur: "Tarihi hakikatleri kabul eden bütün dünya münevverlerinin vazifesi, Türkün azametli ve şerefli tarihi rolü önünde hürmetle eğilmektir" (1943: 1093). Maksudi'nin bu sözü, onun tüm tarih çalışmalarında varmak istediği mukaddes hedef olmuştur.

Sadri Maksudi bu bildirisinde Türk tarihinin çok önemli mevzuları hakkında dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur. Türklüğün insanlık tarihinde gösterdiği önemli vazifelere değinmiş, Türk tarihi hakkında ki yanlış telakkilere işaret edip, yüksek Türk medeniyetine temas etmiştir. Bilhassa Türk ırkının yüksek ruhi vasıfları, devlet ve medeniyet ilişkisi, yönetilen milletler ile ilişkiler ve Türklerin hukuk yaratan ve seven bir millet olduğu noktalarında yapılan tespitlerin mühim ve daha fazla irdelenmesi gereken mevzular olduğunu ifade etmeliyiz.

5.3. Üçüncü Türk Tarih Kongresi

Üçüncü Türk Tarih Kongresi, 15-20 Kasım 1943 senesinde Reiscumhur İsmet İnönü'nün koruyucu başkanlığında Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya fakültesinde toplanmıştır (Çoker, 1983: 19). Kongreye 10'u yabancı bilim adamları tarafından olmak üzere toplam 82 bildiri sunulmuş, bu bildirilerin yalnızca 26'sı genel kurulda okunmuştur (Çoker, 1983: 19). Fahri Çoker, bu kongrenin en büyük özelliğini cumhuriyetin yetiştirdiği genç bilim insanlarının özgün bildirilerle geniş ölçüde kongreye katılmış olmaları olarak ifade etmiştir (1983: 19).

Dönemin Türk Tarih Kurumu başkanı olan ve ayrıca Türk Tarih Tezi çalışmalarında da etkili bir rol üstlenen Şemsettin Günaltay'ın açılış nutku bir çok cihetten dikkat çekicidir. Günaltay şöyle diyordu:

“Biz bugün, bütün bu tahrifleri vesikalara dayanarak düzeltmek, gasp edilen hak ve şerefleri kurtarmak, Türklükleri unutulmuş veya inkar edilmek istenilen kavimlerin gerçek hüviyetlerini ilmi temellere dayanarak meydana çıkarmak asırların mirası olan prejüjelerin yaptırdığı istinatları, iftiraları çürütmek, haksızlıkları düzeltmek gibi sayısız vazifeler karşısında bulunuyoruz.” (ÜTTK, 1948: 3)

Günaltay, yapılan işlerdeki misyonu belki de bir anlamda Türklük cephesindeki “kutsallığını” ifade etmiş ve “Görülüyor ki yapılacak işler önemli ve çeşitli, aşılabacak yollar uzun ve dikenlidir. Fakat Türk çocukları Atalarının gösterdiği amaca erişmek için bu gibi müşküllerin karşısında yılmamış ve yılmayacaktır” (ÜTTK, 1948: 4) sözleriyle çalışmalarda ki kararlılığı bildirilmiştir. Maksudi “Farabi'nin Kültür Tarihindeki Rolü” adlı bildirisini sunmuştur.

5.3.1. Farabi'nin Kültür Tarihindeki Rolü

“Farabi, Türk ırkının yetiştirdiği büyük dâhilerden biridir.

Farabi'nin dehası ilim ve fikir sahasında tecelli etmiştir.

Ve bu deha bütün ilimlere şamildir.

Farabi bir tabiat alimidir.

Farabi bir ruhiyatçıdır.

Farabi bir musiki alimidir.

Farabi bir riyazatçıdır.

Farabi bir tabiptir.

Farabi bir ahlakçıdır.”

Hülasa, Farabi zamanında teşekkül etmiş olan ilimlerin hepsi sahasında derin vukuf ve müstakil bir fikir sahibidir” (Arsal, 1948: 352–353).

Sadri Maksudi, bildirisine Farabi'yi öven ve birçok alandaki büyüklüğünü dile getirdiği bu sözlerle başlamıştır. Maksudi, Farabi'nin zamanında inkişaf etmiş neredeyse her ilim dalında derin bilgisine dikkat çekerek, insanlığın büyük bir mütefekkeri ve filozofu olarak takdim etmiştir (1948: 353).

Maksudi, bu çalışmasında zamanının tüm bilim sahalarına vakıf olan büyük Türk düşünürü ve mütefekkiri olan Farabi'nin hukuk ve siyaset alanındaki mühim ve orijinal fikirlerini izah etmiştir. Farabi'nin insanlık tarihindeki eşsiz ve mühim mevkiini gözler önüne sermek arzusundadır (1948: 353).

Maksudi, Farabi'yi her şeyden önce bir mütefekkiri ve beşeriyetin yetiştirdiği en büyük filozoflardan biri olarak görmektedir. Ayrıca siyaset ve hukuk felsefesi sahalarında da Farabi'yi "müceddit" olarak tanımlamaktadır. Sadri Maksudi, bu incelemede Farabi'nin ne hayatını ne de genel felsefesini değil siyaset bilimi ve hukuk felsefesi alanlarındaki orijinal fikirlerinin irdeleyeceğini belirterek bildirisinin sınırlarını çizmiştir (1948: 353).

Farabi'nin Orijinalliği Avrupa'nın Yanılgısı

Maksudi, belirttiğimiz gibi tetkik edeceği konuyu Farabi'nin siyaset bilimi ve hukuk felsefesi hususlarındaki görüşleri olarak sınırlandırmıştır. Fakat önemli bir konuya temas etmeden geçemeyeceğini bildiriyor. Bu mühim husus, Avrupalı âlimler tarafından kaleme alınan eserlerde umumiyetle İslam filozoflarının eserlerine bakış olmuştur. Avrupalı mütefekkirlere göre İslam filozoflarının eserlerinde hiçbir orijinal fikir bulunmamaktadır. İslam filozofları Aristo'nun fikirlerini tekrarlamaktan başka bir şey yapmamışlardır. Maksudi, bu fikirlerin El-Kindi, İbn-i Rüşd gibi âlimler için kısmen doğru olabileceğini fakat Farabi söz konusu olduğunda tamimiyle yanlış olduğunu ifade ederek, Farabi'nin çoğu konuda görüşlerinin orijinal olduğunu vurgulamıştır. Maksudi, metafizik mevzuunda üç noktada Aristo ve Farabi'nin görüşlerini mukayese ederek, Farabi'nin fikirlerinin orijinalliğini ortaya koymuştur. Farabi'nin fikirlerinin orijinalliğine vurgu yaparak, Avrupalı âlimlerin yanlış düşüncelerini tenkit etmiştir (1948: 354 -355).

Farabi'den Evvel Siyaset ve Hukuk Felsefesine Genel Bir Bakış

Sadri Maksudi, insanlığın bilhassa yakın tarihinde ortaya çıkan ve tüm münevverlerin hasretini çektiğini ifade ettiği, Farabi'nin de konuyla alakalı orijinal fikirlerinin olduğu bir ideale dikkat çekmiştir. Bu ideal, milletler arasında barışı temin eden, güçlü güçsüz tüm milletlere yaşam hakkı tanıyan ve koruyan bir dünya devleti fikridir. Bu idealin insanlık tarihinde ki izlerini takip ederek bu hususta kısa fakat önemli bir özetleme yapmıştır. Buna göre Kast sisteminin temel alındığı Hint ülkesinin âlimleri bu konuyla ilgilenmemişlerdir. Bununla beraber Manu mecellesinde insanlığa karşı merhamet içeren kısımlara rastlanmaktadır. Çin filozofu Konfüçyüs'ün eserlerinin genelinde umumi barış fikri bulunmaktadır. Yunan filozoflarının en büyükleri Eflatun ve Aristo'nun eserlerinde ahlak alanında yüksek esaslar görülmekteyse de, siyasi olarak site devlet düşüncesinden ileri gidememişlerdir. Eflatun'un da site devletlerinden yana fikirleri vardır. Aynı şekilde Aristo da Siyaset(politika) adlı eserinde konu site devletleridir. Görüldüğü üzere bu büyük filozofların düşüncelerinde dünya devleti fikri doğmamıştır. Bütün beşeriyete şamil devlet fikrinin nüveleri ancak Stoacı filozoflar tarafından öne sürülmüştür. Stoacıların düşünceleri ise tam olarak bize ulaşmamış, parça parça bize intikal etmiştir. Bu düşünceyi Romalılar üstünden daha iyi idrak ediyoruz. Romalı büyük Stoacılar olan Çicera, Senece, Epiktutes, Markus Aurelius'un eserleri bütün beşeriyeti kardeş telakki eden, insanlara karşı muhabbeti teşvik eden görüşler ihtiva etmektedir (1948: 356-358). Maksudi, yukarıda özetlediğimiz düşüncelerinden sonra sözü ana konumuz olan Farabi'nin ehemmiyetli ve orijinal fikirlerine

getirerek Şu tespitte bulunmuştur: “Hukuk felsefesi tarihinde ta orta zamanlarda ilk defa olarak bütün büyük küçük milli devletleri birleŐtiren, bütün beşeriyete Şamil bir teşkilat tesisi lüzumuna dair fikri ileri süren Türk feylesofu Farabi olmuştur” (1948: 358).

Bütün Beşeriyete Şamil Devlet Fikri

Maksudi, Farabi'nin siyaset hakkındaki fikirlerini aıkladıŐı “Risaletn Fi Arail Ehlil Medinetl Fadile”(Faziletli Devlet Ahalisinin Reyleri) isimli eserini tanıtarak başlıyor. Buna göre kitap otuz dört bölümden oluşmaktadır. Bu kısımların yirmi beŐi metafizik ve ruhiyat mevzularına ayrılmıştır. Maksudi, yirmi altıncı bölümden sonra doŐrudan siyaset konusuna girildiŐini fakat bu bildiride sadece siyaset ve hukuk felsefesi kısmından bahsedileceŐini tekrardan vurgulamıştır (1948: 358).

Sadri Maksudi'nin, Farabi'nin en mükemmel Şekilde ilk kez incelediŐini sylediŐi ilk fikir bir dünya devleti fikridir. Bütün insanlıŐa Şamil olan bir devlet idealidir. Maksudi, Farabi'nin belirtilen eserinden uzun bir alıntı yaparak konuya giriş yapmıştır. Bu alıntı Farabi'nin faziletli devlet hususundaki görüşlerini ihtiva etmektedir. Bu alıntıyı kısaca özetlemek yararlı olacaktır. Farabi, insanların bir topluluk halinde yaşamalarını doŐal bir ihtiyaç olarak deŐerlendirmiŐtir. Beşeri camialardan bu zaruri ihtiyaçtan hâsıl olmuştur. Türlü türlü beşeri camialar vardır. Bunların; en kŐ aile, onun byŐ köy, ve en byŐ ise devlettir(medine). Devlet bu teşekküllerin en mükemmelidir. Farabi, bu devletlerden en mkemmelinin ise yeryüzünde yaşayan bütün insanları içine alan bir dünya devleti olacaŐı görüşündedir. Maksudi, buradaki tüm beşeriyete Şamil devlet düşüncesini dikkat çekmektedir. Maksudi'ye göre bu fikrin peygamberlerin vaazlarında ve bazı fatihlerin siyasetlerinde belirtileri olsa da Farabi'den evvel hiçbir filozofun eserinde dünya devleti fikri mkemmelik ve ustalıklı bir Şeklinde iŐlenmemiŐtir (1948: 359).

Farabi'ye Göre Devletin Menşei, Mahiyeti, Gayesi

Sadri Maksudi bu bölümde Farabi'nin devletin menşei, mahiyeti ve gayesi hakkında ki görüşlerini dile getirmiştir. Farabi'ye göre devletler tabi bir oluşum deŐil irade mahsulü olan siyasi içtimai teŐekküllerdir. Bir devlet iyilik/hayır üzerine kurulabileceŐi gibi kötü/fena gayeler içinde kurulmuş olabilir. Faziletli devlet insanları mutluluŐa ulaŐtırma ülküsü olan ve insanların birbirlerine yardımlarını temel alan bir teŐekküldür. Bu gibi insanlıŐın mutluluŐunu lk edinen devleti kuran millete faziletli millet denilmektedir (1948:359).

Farabi'ye Göre Devlet Reislerinin Sahip Olması Gereken Vasıflar

Maksudi'nin işaret ettiŐi üzere, Farabi'nin “Faziletli Devlet” isimli eserinde zikrettiŐi önemli ve orijinal fikir sadece dünya devleti fikri deŐildir. Maksudi, Farabi'nin devlet baŐkanlarında olması gereken özellikler hususunda da orijinal ve mühim fikirleri olduŐuna dikkat çekmektedir. nemli bir Yunan filozofu olan Aristo, idari teşkilatın iyi veya kötü olmasının sebebini halkın devlet yönetimine iŐtirakinin seviyesi ve biçiminde aramıştır. Farabi ise devletin ktlŐ veya iyiliŐini halkın idareye iŐtirakinin derece ve Şeklinde deŐil, devleti yöneten liderlerin vasıf ve yeteneklerinde aramıştır. Maksudi, Farabi'nin izah ettiŐi bu fikirleriyle yeni bir görüş ortaya attıŐına işaret etmiştir. Maksudi'ye göre bu sebepten dolayı Aristo “Siyaset” isimli eserinde devlet hakkındaki görüşlerine vatandaşın tarifi ile baŐlarken,

Farabi eserine devlet yöneticinin vasıflarıyla başlamıştır (1948: 360). Maksudi, iki âlimin yetiştikleri iklime de dikkat çekmiştir. Maksudi, Yunan filozoflarının, halkın katılımıyla idare olunan küçük site devletlerinde yaşarken, Farabi'nin ise büyük liderlerin yetiştiği büyük şeflerin diyarı olan Türkistan'da yetiştiğini ve Türklük aleminin mahsulü olduğunu özellikle vurgulamaktadır (1948: 360).

Maksudi, Farabi'nin devlet reisinde olması gereken özellikleri on iki başlık olarak tespit ettiğini ifade etmiştir (1948: 361-362). Fakat bu yüksek vasıfların bir kişide toplanması az tesadüf olunan bir durumdur. Farabi'nin Faziletli devletinde bu özelliklere malik olan bir kimse yoksa belirtilen altı vasa sahip olan kişi devlet reisi olur. Bu altı özellik bir kişide bulunmadığı takdirde ise bu vasıflara sahip olan iki kişi devleti idare eder. Şayet bu özelliklere malik iki kişi yoksa, devlet sayısı altı geçmeyecek şekilde bu vasıfların birine yada birkaçına sahip bir grup tarafından idare edilir. Eğer bir ülkede bu özelliklere sahip hiç kimse yoksa devlet reissiz kalmış demektir. Fiilen devleti yöneten kişi esasında hükümdar değildir. Şayet bu vasıflara sahip bir idareci yönetime gelmezse bu devlet sukut etmeye mahkumdur (1948: 363).

Maksudi, Farabi'nin faziletli devletinin seçkin vasıflara sahip bir lider veyahut liderler tarafından yönetilen bir aristokrasi olarak görülse de, esasında bu fikir hayata geçtiği zaman bu aristokrasinin demokrasiye dönüşmesinin zaruri olduğunu belirtmektedir (1948: 363). Çünkü bu devlette adalet hüküm sürecektir. Adalet herkese hakkının verilmesidir. Herkesin hakkının verildiği bir camia demokratik camiadır. Lakin Farabi'ye göre bu ideal idare, yüksek vasıflara sahip idareciler sayesinde gerçekleşecektir. Oysa Yunan ve Roma mütefekkirlerine (Eflatun hariç) göre ideal devlet halkın katılımıyla gerçekleşecektir. Eflatun ise bir şefler kastı temin etmek düşüncesi içindedir. Maksudi, siyaset felsefesi tarihine göz atıldığında, devlet teşkilatının en önemli unsurunun idarecilerin nitelikleri olduğu hakikatini ilk defa net ve kuvvetli bir şekilde öne süren mütefekkirin Farabi olduğunu dile getirmiştir (1948: 363).

Farabi'nin Beşeri Camiaların Çürüme ve Çökmesinin Sebepleri Hakkındaki Görüşleri

Maksudi, Farabi'nin Faziletli Devletinde ki orijinal ve güçlü fikirlerinden birini de, devletlerin yozlaşmasına ve çöküşüne sebep olan hususlar hakkındaki görüşleri olduğunu dile getirmiştir. Maksudi, Farabi'nin eserinde "Cehalet ve Delalet İçinde Yaşayan Devlet Ahalisinin Fikirleri" başlığını taşıyan kısımda yaptığı değerlendirmelerin ve fikirlerinin derin tespitler olduğu kanaatindedir. Sadri Maksudi, Farabi'ye göre devletin bozulmasına ve çürümesine sebep olan amillerden birinin, devlet ahali arasında yayılmış zulmün cevazı hususundaki yanlış düşünceleri ve zararlı batıl itikatlar olduğunu belirtmiştir (1948: 364). Maksudi, Farabi'nin fikirlerini kuvvetli bir şekilde izah etmiştir. Buna göre bazı insanlar yanlış fikirler içindedirler. Doğada bir hayvanın hayatını idame etmek için başka bir hayvanı yemesi tabii bir vaziyettir. Bundan hareketle bazı insanlar yanlış genellemelerde bulunarak tüm varlıkların birbirlerini mağlup edip, imha ederek yaşam hakkını elinden almasını münasip görüyorlardı. İnsanlar arasında güçlü olanın güçsüz olanı yok etmesini ya da esaret altına almasını tabiat kanunu gibi düşünmekteydiler. Böyle düşünenler devletlerarasında ki; savaşları, kısımları, vahşi mücadelelerini doğal ve zaruri bir durum olarak görüyorlardı. Bu düşünceye malik olanlar, insanlar arasında muhabbetin olmadığını bu sebepten bir kişinin diğer bir kişiye kötülük besleyerek zarar vermesini, nefret etmesinin normal kabul ediyorlardı. İki insanın ancak

zaruret durumunda beraber yaşayabileceklerini, bu durumda da birinin mutlaka zalim diğèrinin mazlum olacağı düşünceyi içindedirler (1948: 364). Farabi ise bu fikirleri insanlar arasında yayılmış bir ruh hastalığının emaresi olarak görüyordu (1948: 365).

Sadri Maksudi'ye göre Farabi'nin yanlış fikir ve telakkilerin bir milletin hayatındaki yaşamsal tesiri hakkındaki düşünceleri çok derin ve önemli görüşlerdir. Milletlerin yozlaşması ve devletlerin çöküşünde tek faktör milletlerin ahlak cihetinden çürümesi olamayıp, milletlerin çöküşü ve devletlerin sukutunda milletlerin zihninde beliren yanlış fikirlerin önemi büyüktür. Bu gerçeği ilk defa nüfuzlu bir nazarla izah eden Farabi olmuştur (1948: 365).

Maksudi'ye göre bugünün tarihi, felsefi, sosyolojik araştırmaları kanıtlamıştır ki milletlerin sağlam siyasi oluşumlar olarak yaşayabilmelerin için güçlü ve sağlam bir hayat görüşleri olmalıdır. Milletin yaşayışına, tarihine, gelişimine müsait kuvvetli ideolojiler milletlere hayat verirken, bunların tersi zararlı ideolojiler ise milletlilerin sonu anlamına gelmektedir. Bu gerçeği asırlar önce Farabi vuzuhla ifade etmiştir (1948: 365).

Maksudi, Farabi'nin "Faziletli Devlet" kitabındaki çıkarımlarını on iki maddede izah etmiştir (1948: 366-367). Maksudi, Farabi'nin siyaset ve hukuk felsefesi noktasında, insanlık tarihindeki rolünü iki başlık altında toplamıştır. Birincisi insanlık tarihinde bütün milletleri çatısı altında toplayan bir devlet fikrini ilk defa vuzuhla ve sarahatle ileri süren Farabi olmuştur. Bu açıdan milletler cemiyetinin fikrinin mürevvici olmuştur. İkincisi ise devlet felsefesi mazisinde bir devlet içinde yönetimin mükemmel olmasını, halkın devlet idaresine katılım seviyesinden ziyade devleti idare eden liderlerin ruhi vasıflarıyla ilişkili olduğunu ilk defa olarak vuzuhla öne süren Farabi olmuştur (1948: 367).

Bu bildiride Maksudi, büyük mütefekkir ve düşünür olan Farabi'nin siyaset ve hukuk felsefesi alanındaki, insanlık açısından büyük önem arz eden orijinal fikirleri dile getirilmiştir. Bir Türk alimi olan Farabi'nin beşeriyete katkısı izah edilerek, Türklerin yüksek medeniyetin işaret edildiği de söylenebilir. Çünkü Maksudi, Farabi'yi Türklüğün bir mahsulü olarak değerlendirmekteydi (1948: 360). Bu ifade ve yaklaşım, Farabi'nin içinde yetiştiği Türklüğün yüksek medeniyetine yapılan vurguya göstermektedir.

5.4. Dördüncü Türk Tarih Kongresi

Dördüncü Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948 senesinde toplanmıştır(Çoker, 1983: 19). Kongreye 5'i yabancı bilim insanlarından olmak üzere 82 bildiri sunulmuş, 13 bildiri genel kurulda okunmuştur (Çoker, 1983: 20).

Şemsettin Günaltay bu kongrede "olgun profesörlerin ve ateşli genç bilginlerin" muhtelif konular üzerinde tetkiklerini ifade edip, ilmi münakaşalar yürütmek suretiyle bir mesai sarf ettiklerini ifade etmiştir (DTTK, 1952: 475). Günaltay, kısa süre önce üniversite sıralarında bulunan gençlerin şimdi ise kongrede önemli bildiriler sunacak aşamaya gelmesinden bahtiyar olmuş ve şöyle devam etmiştir: " İdealist Türk çocukları ilim ve teknik bilgi yolunda, bugün örnekleriyle şahit olduğumuz mesaiye devam ettikleri takdirde Büyük Ata'nın bir ideal olarak gösterdiği seviyeye (muasır medeniyetler seviyesine çıkmak) yükseleceğine imanım kesindir" (DTTK, 1952: 476). Maksudi bu kongrede "Eski Türklerde Soy- Oymak Teşkilatının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilatında Ve Kadim

Romalıların Gens-Curia Teşkilatında Hakim Olan Esasların Ayniyeti” adlı bildirisini sunmuştur.

5.4.1. Eski Türklerde Soy- Oymak Teşkilatının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilatında Ve Kadim Romalıların Gens-Curia Teşkilatında Hakim Olan Esasların Ayniyeti

Sadri Maksudi’ye, göre Soy – Oymak teşkilatı merkezi bir yapı olan devlet müessesinden bir önceki merhalesi olması sebebiyle büyük bir öneme sahiptir. Milletlerin siyasi ve medeni gelişimde soy-oymak teşkilatlanmasının büyük rolü vardır (Arsal, 1952: 109). Sadri Maksudi, yapılan son çalışmalarla bütün Avrupa milletlerinin merkezi bir yapı olan devlet aşamasına gelmeden önce bir kabiller ittifadı aşamasını geçirdiğinin ispatlandığını ifade ettikten sonra, bu yapıların tamimiyle müstakil yapılar olduğuna işaret etmiştir (1952: 109). Bu siyasi yapılara; Eski Yunanlıların Genos, Romalıların Gens, Jermenler Sippe, eski Türklerde Uruğ derlerdi. Maksudi, bu siyasi birlikleri “soy” ismiyle zikrederek bildirisine devam edeceğini bildirmiştir (1952: 109).

Ali Birinci, Maksudi’nin bu bildirisini bu soy-oymak teşkilatı konusunda yapılmış en kıymetli tebliğ olduğunu belirtmiştir. Birinci, bu tebliğin Türklerdeki soy-oymak teşkilatını ciddi bir şekilde tartışan ilk çalışma olduğuna da dikkat çekmiştir (2004: 41). Bu yönlerden bakıldığında tebliğ daha da bir önem arz etmektedir.

Sadri Maksudi, belirttiğimiz gibi, son yapılan çalışmalarda Avrupa’da merkezi devletlerin kuruluşundan önce bir kabile ihtidadı devri geçirmiş olduğunun ispatlandığını ifade etmiştir. Maksudi bu durumun sadece Avrupalı Ari ırka mensup milletlere özel bir hadise olmadığını şu sözlerle dile getirmiştir: “soy- şeklinde teşkilatlanma ve bu teşkilata hakim olan esaslar Ari ırkına mensup Avrupa milletlerine mahsus olmayıp, Türk kavimlerinde de görülmüş hadise ve esaslardır” (1952: 109). Başka bir ifadeyle en yüksek siyasi müessese olan devletin öncülü ve ayak sesi olan ve Türklerin soy - oymak teşkilatı dedikleri yapının sadece medeni ve ari ırk olan Avrupalılarda değil, Türklerde de bulunduğunu ifade etmiştir.

Sadri Maksudi’nin bu bildiriye sunmasındaki en büyük sebeplerden biri batılı yazarların Türkler hakkında hayalden öteye geçmeyen, eksik ve yanlış bilgilere dayanan düşünceleri olmuştur. Avrupalı araştırmacıların eserlerinin çoğunda Türkler ve Moğollar için “Horde” ifadesi kullanılmıştır. Bu adlandırma ile Türkler her türlü teşkilattan mahrum, inzibatız, sürü şeklinde yaşayan insan topluluğu olarak hayal edilmiştir. Sadri Maksudi “horde” ile ifade edilmek istenilen fikirleri, Türklere karşı gizli bir düşmanlık besleyen batılı yazarların hayal ürünü olarak değerlendirmiştir (1952: 115). Bu bildiri de bir anlamda bu görüşün yanlışlığını ortaya koyma gayretidir. Sadri Maksudi’ye göre efsaneden oluşan ve ilmi hiçbir dayanağı olmayan bu telakkinin, ne eski Türkler için ne de şimdi yaşayan Türkler için ifade edilmesi imkansızdır. Sadri Maksudi, bu hayal ürünü olarak gördüğü yanlış telakiye, medeniyetin inkişafını sağlamış olan Soy- Oymak tetkiki üstünden cevap vermiştir (1952: 115). Türklerdeki soy teşkilatının egemen esasları ile Avrupalı devletlerin uzak mazisinde ki soy-oymak teşkilatı ve bu teşkilattaki egemen unsurlarının aynılığı ispat edilmeye çalışılarak bir ilmi hakikat aydınlatılmış olacaktır.

Öncelikle Soy- oymak teşkilatının önemi ve ilgili milletlerdeki benzerliğine vurgu yapılmış, akabinde soy-oymak teşkilatının hakim unsurlarına değinildikten sonra sırasıyla; Yunanlılarda, Romalılarda, Kadim Jermenlerde ve son olarak Türklerde soy – oymak müesseselerine temas edilmiştir.

Soy- Oymak Teşkilatında Hakim Esaslar

Avrupalı milletler ile Türk milleti, devlet kademesine gelmeden önce üç aşama geçirmişlerdir. Bu aşamalar; aileler ittihadı(soy=gens=genos), soylar ittihadı(oymak=curia=fratria) ve oymaklar ittihadı(ok=tribus=file) (1952: 111).

Bu teşekküllerin aslı baba riyasetine dayanan, erkekler aracılığıyla tespit edilen siyasi ve içtimai nüve olan soy'dur. Sadri Maksudi, medeniyet tarihi yönünden patrikal aileyi, medeni ve sosyal inkişafın ilk adımı saydığı gibi bundan sonraki inkişafında birinci şartı olarak değerlendirmektedir (1952: 109-110).

Soy (Gens=Genos=Urug) temel olarak altı temel esastan oluşmaktadır:

- 1-Her soy bağımsız siyasi ve sosyal nüvedir.
- 2-Her soyun kendisine has örf, adet ve hukuk kuralları mevcuttur.
- 3-Her soyun bir lideri vardır. Gerekli özellikleri taşıması şartı ile lider soyun en yaşlısı olur.
- 4-Soy'a mensup aileler ile bu ailelerin söz söyleme hakkına sahip olduğu toplantılar yapılır.
- 5-Her soyun soyadı bulunmaktadır.
- 6-Soylar arasındaki ilişkiler sulh içinde olabileceği gibi savaşta bu ilişkilere hakim olabilir. Soylar arasında silahlı mücadele sıklıkla görülür ve özellikle bu münasebette intikam hissi egemen unsurdur (1952: 110).

Soyların birleşmesi ile Soylar ittihadı(oymak) aşamasına geçilmektedir. Soylar diğer soylar ile aralarındaki savaşı son vermek ve birlikteliğe dahil olmayan soylara karşı kendilerini müdafaa etmek için birleşerek soylar ittihadını teşkil ederlerdi. Soyların birleşmesiyle de Oymaklar ittihadı vücut bulmaktaydı.

Yunanlılarda Soy-Oymak Teşkilatı

Sadri Maksudi evvela Avrupa'nın en medeni kavimlerden biri olarak zikrettiği eski Yunan (Helen) soy – oymak teşkilatını incelemiştir. Buna göre kadim Yunanlılar başlangıçta hayvan besleyerek hayatını idame ettiren ve yerleşik bir muhitte ikame etmeyen göçebe bir zümreydi. Soy karşılığı olarak eski Yunanlılar siyasi nüveye "Genos" ismini veriliyorlardı. Yunanlılar genos'a karşı büyük bir saygı duyuyor, üst düzey bir bağlılık gösteriyorlardı. Yunan ananelerine göre genos'lar aynı kandan gelen ve sıkı bir inzibat hissi olan teşkilatları (1952: 111).Kendine ait bir toprakları olan genos'lar, bidayette yegane müstakil bir siyasi ve içtimai nüve idi. Genos'ların reisleri soyun en yaşlısı olur ve bu reis soyun uyması lazım gelen içtima kurallara uymayanları cezalandırmak hatta ihraç etme hakkına da sahiptir. Bidayette genos'lar arasında husumet ve savaşlar meydana geliyor, birbirlerini topraklarına tecavüz ederek yağma yapıyorlardı. Birbirlerinden öğ almayı mukaddes gören soylar da intikam soyun bütün erkeklere düşen bir vazifeydi. Bir soyun nüfusunun fazlasıyla artması neticesinde kalabalık nüfusa sahip olan soylar kendi aralarında muhtelif soylara ayrılır ve bu soyların, kuvvetli

soylara ittihadı ile ikinci aşama olan soylar ittihadı vücuda gelmiş olurdu. Bu yapılanmalarda soy reislerinden oluşan bir meclis tesis edilirdi. Üçüncü aşamada ise bu soy ittihatları birleşerek oymaklar ittihadını(File) meydana getirirlerdi. Her filenin başında bir reis olur ve bunların kendine ait belli sayıda hususi askeri kuvveti bulunurdu (1952: 112). Bazen ise bir önder birçok filenin başına geçer ve bu kişiye kral denilirdi. O vakit küçük krallıklar vücuda gelmiş olurdu. Fakat bu krallık devamlı olmazdı. Bu devirde en sağlam siyasi teşkilat genos'lardı (1952: 113).

Kadim Romalılarda Soy– Oymak Teşkilatı

Sadri Maksudi, Roma soy- oymak teşkilatına çok kısa temas etmiştir. Romalılarda içtimai nüve “Gens” adı verilen soydur. Gens’ler patriarkal, baba riyasetine dayanan kurumlardır. Gens müşterek bir babadan geldiklerini iddia eden fert ve aileler topluluğudur (1952: 113). Her gens’in kendine has dini töreni, soyadı ve mezarlığı bulunmaktaydı. Gens’ler öz olarak aynı kandan gelen birey ve ailelerden oluşsa da, başka kandan fertlerde türlü yollardan bu gens'lere dahil olabiliyorlardı. Bu duruma evlat edinme ve dışarıdan gelerek gens’e sığınanlar örnek olarak gösterilebilir (1952: 113).

Kadim Cermenlerde Soy – Oymak Teşkilatı

Sadri Maksudi'nin soy-oymak teşkilatında konu olan diğer bir millette bugünkü Almanların selefi olan eski Cermenlerdir. Buna göre Kadim Cermenlerin ilk içtimai ve siyasi nüvesi sippe(soy) dır. Sippe kan bağı ile birbirine bağlanmış insan kütesidir. Cermenlerin inanışlarına göre ancak kan bağı ile insanlar birbirine bağlanabilirdi. Harplerde aynı sippeden olan savaşçılar ayrı bir askeri birlik oluşturup aynı safta savaşırldı. Sippeler arasında çok güçlü bir dayanışma hâkimdi. Kendi aralarında maddi manevi yardımlaşma had safhadaydı. Kan esasına dayayan sippe, bir nevi barış ve asayiş ittifakı gibiydi. Buna mukabil sippe içinde bu asayiş hâkimken, sippeler arasından husumet ve savaş hüküm sürmekteydi. Sippeler arasında savaşa sebebiyet veren en temel faktör intikam duygusuydu (1952: 114).Bir sippe diğer sippeye zarar verdiği zaman bunun altında kalınmaz, intikam duygusuyla kat be kat zarar verme yolu tutulurdu. Bu intikam aynı zamanda mukaddes bir görev olarak algılanıyordu. Sippeler arasında ananevi hukuk kuralları hakimdi ve bunları ihlal edenler ender görülürdü. İhlal durumunda ise soydan kovulmaya kadar varan cezalarla karşı karşıya kalınılırdı. Sippeler birleşerek oymakları teşkil eder, bunlarda bir araya gelerek bir kavim oluştururlardı (1952: 115).

Türklerde Soy – Oymak Teşkilatı

Sadri Maksudi, Türk Soy –Oymak teşkilatını izah ettiği bölüme şu dikkat çekici cümleler ile başlamıştır: “Bütün medeniyet kabiliyetine haiz, aileleri baba riyasetine kurulmuş milletler gibi Türk ırkına mensup(Yani Türkçe konuşan) bütün tarihi Türk kavimleri bir soy- oymak teşkilatı safhasından geçmiştir” (1952: 116). Bu cümleden hareketle Sadri Maksudi, Türk tarihinden; Uygurlar, Karluklar, Avrupa Hunları, Kadim Bulgarlar, Peçenekler örnekleriyle Türk kavimlerinde Soy, oymak, ve oklar ihtidadı devrinin yaşandığını izah etmiştir. Tükler de aşamalı soy teşkilatının varlığı ispat edildikten sonra, bu soy müesseselerinde hakim olan esasların belirlenmesi aşamasına geçilmiştir (1952: 116- 117). Bunun için ise Sadri Maksudi, son asırlara kadar eski Türk ananelerine korumuş olan Yakut Türklerini inceleyerek, soy

teşkilatını izah etme yolunu tutmuştur. Yakut Türkleri İslam coğrafyasına uzak olmaları sonucunda İslamiyet'in tesirinde kalmayarak, eski Türk ananelerini, İslam tesiri altında bulunan Türklere göre iyi bir şekilde korumuştur. Öyle ki bu durum çeşitli milletlerden araştırmacıların da dikkatini çekmiştir (1952: 117).

Yakut sahası Ruslar tarafından işgal edilmeden önce Yakut Türklerinde tam bir soy- oymak teşkilatı mevcuttu. Yakutlarda en küçük sosyal müessese "kergen" adı verilen ve diğer bütün Türk kavimlerinde görülen patriarkal aileydi. Aileler ise daha büyük yapılanmalar olan soyların bir parçasıydı. Yakutların "us" dedikleri "soy" aynı atadan geldiklerine inanan ailelerden oluşuyordu. Birbirine karşı çok bağlı olan usların her birinin başında soyun en yaşlısı olan reisler bulunmaktaydı (1952: 118).

Usa üyelerinin fazlaca artması sonucunda, Usa ikiye bölünerek bir kısmı yerinde kalır diğer kısmı ise başka bir sahaya göç ederek yeni bir us teşkil ederlerdi. Uslar arasında silahlı çatışmalara sıklıkla rastlanmaktaydı. Usun bir ferdine yapılan saldırı tüm usa yapılmış kabul edilir ve intikam almak bütün usun vazifesi terakki kabul olunurdu (1952: 119). Ustan sonra gelen ikinci birlik ise oymaktır. Bu oymaklar ise birleşerek "Conları" oluştururlardı (1952: 120).

Sadri Maksudi, Türk ırkının devlet kurmadaki yüksek yeteneğini işaret ederek: "Devlet kurmak demek, inzibat tesis etmek, hukuk yaratmak demektir" diyerek temel terakkisini ifade etmiştir. Maksudi'ye göre, emir vermek ve gerekli yerde itaat etmek gibi vasıflara sahip olan Türk ırkını, inzibatsız bir kitle olarak düşünmek tamamiyle "Türklüğü tanımamaktan doğan bir dalalettir" (1952: 121).

Sadri Maksudi, bildirisinin sonunda ise horde fikrinin Türkleri tanımayıp tarihinden habersiz, insanlığın gelişim aşamaları hakkında bilgisi olmayan Avrupalı alimlerin hayal mahsulü, hakikatten uzak esassız görüşleri olarak değerledikten sonra "(...)tarihi ve sosyolojik mahiyetteki ciddi eserlerden bu kelimenin çıkarılması" için bir teklifte bulunmuştur (1952: 121).

Tebliğ Hakkında Yapılan Münakaşalar

Sadri Maksudi'nin bildirisinin ardından bazı katılımcılar bu sunum hakkında ki görüşlerini ifade etmişlerdir. İlk söz alan kişi Bahattin Ögel olmuştur. Ögel, Roma soy teşkilatı ile Türk kavimlerinin soy teşkilatı arasında ayniyet varlığı iddiasını biraz güç ve tehlikeli bulmakla beraber, Maksudi'nin yaptığı tespit ve görüşlerini destekleyen kanıtlarında olduğunu dile getirmiştir. Ögel, bildirisinin sosyolojik yönüne işaret edip bir yandan da kaynaklara inmenin zaruretine temas etmiştir (1952: 122).

Ögleden sonra Mükremin Halil İnanç söz almış ve " Anadolu'da ve yakın Şark Türklerinde kabile teşkilatı başkadır. Evvela urug, sonra oymak, badehu boy, daha sonra ulus, ondan sonra da il gelir" diyerek fikirlerin dile getirmiştir (1952: 122).

Sadri Maksudi, Mükremin İnanç'ın değerli bir Selçuklu alimi olduğunu lakin temel hatasının tüm sahalardaki hakikati Selçuklu tarihinde aramasında bulmuştur. Ona göre, üç bin yıllık Türk tarihi ne Selçuklu tarihinden ibarettir ne de Selçuklu Türk tarihinin bir hülasasıdır. İnan'ın Selçuklu tarihini bakıp yaptığı tenkiti doğru bulmamıştır (1952: 122).

Sadri Maksudi, kadim Uygurlar, Hunlar, Karluklar gibi İslamiyet'ten evvel yaşamış devletlerden bahsettiğini, Yakutları gelirse ise İslamiyet'ten uzak Selçuklu ile alakası olmayan bir kavim olduğunu dile getirmiştir. Kendi tezini iki noktada toplamıştır. Birincisi büyük Türk devletleri kurulmadan önce eski Türkler bir soy – oymak teşkilat devri geçirmişlerdir. İkinci ise Eski Türklerin soy –oymak teşkilatında hakim olan esaslar Yunanlılar ve Romalıların soy -oymak teşkilatının istinat ettiği esaslarla aynıdır (1952: 122-123).

Son olarak ise Abdulkadir İnan söz almıştır. İnan, Eski Türk teşkilatlarda yapılan tasnifler ve kullanılan terimlerin karışıklığı noktasına dikkat çekmiş, Sadri Maksudi'nin ifade ettiği hususların Türk etnolojisi yönünde ehemmiyetli olup araştırılması gerektiğini dile getirmiştir (1952: 124).

Bu bildiri Türkler ile Avrupa'nın kadim ve medeni milletleri olan; Eski Yunan, Cermenler ve Romalıların aynı soy-oymak teşkilatı aşamalarından geçtiklerinin izahıdır. Bu tebliğde temel hedef, diğer çalışmalarda olduğu gibi, Türkler hakkında hakikatten uzak nazariyeleri ortaya çıkararak, yanlış bilgileri düzeltmek ve Türklüğün yüksek medeniyetini dikkat çekmek olmuştur. Bu bildiri aynı zamanda Avrupalıların, Türkler hakkında öne sürdükleri inzibatız ve gayr-i medeni gibi yanlış düşüncelerini de suya düşürmüş oluyordu. Çünkü, Türklerde bütün medeniyet maharetine malik milletler gibi bir soy-oymak teşkilatı geçirmiştir (1952: 106). Bu durum Türk milletinin, Avrupalıların iddia ettiği gibi inzibatsız, medeniyetten yoksun, hukuksuz bir millet olduğu gibi iddiaların çok yanlış fikirler olduğunu göstermekteydi. Maksudi Türklerle; Yunanlıların, Romalıların ve Jermenlerin aynı soy- oymak teşkilatından geçmelerini tabi görmüş ve şöyle devam etmiştir: “ Başka türlü olmasına imkan dahi yoktur, çünkü medeniyet kabiliyetine haiz, aile baba riyasetine istinat eden, karabet erkekler vasıtasıyla tespit olunan bütün milletlerde içtimai inkişaf safhaları ve bu safhalarda hakim olan içtimai ve hukuki telakkiler aynıdır” (1952: 121).

6. SADRİ MAKSUDİ ARSAL'IN TÜRK TARİHİ VE HUKUK ADLI ESERİ

6.1. Türk Tarihi Ve Hukuk Kitabı

Sadri Maksudi Arsal, dünyada ve Türkiye’de Türk Hukuk Tarihi kürsüsünün kurucusu, ilk öğreticisi ve ilk ders kitabını yazan kişidir (Birinci, 2017: 102). Sadece bu hakikat bile onun bu sahadaki önemi ve müstesna konumu hususunda bize bilgi vermektedir. O, bu kürsüyü kurarak Türk Hukuk Tarihinin sadece İslam hukukundan ibaret olmadığını göstermiş ve bu gerçeğin ortaya çıkması için gerekli gayreti sarf etmiştir (Gedikli, 2017: 280).

Türk Hukuk Tarihi kürsüsü İlk defa Ankara Hukuk fakültesinde kurulmuş ve bu ilmin öğreticiliğini de “Profesör” unvanı ile Sadri Maksudi Arsal üstlenmiştir. Bu yeni kurulan kürsünün profesörü olmak Sadri Maksudi için “büyük bir şeref” olduğu kadar “ağır bir vazifeyi” de omuzlarına yüklüyordu (Arsal, 2014: XI). Tarihin her devresinde dünyanın muhtelif sahasında büyük devletler kurmuş ve dünya tarihinde tartışmasız bir şekilde önemli bir yeri olan büyük Türk milletinin hukuk tarihi maalesef yazılmamıştır (Arsal, 2014: XI). Bu kitap ise Maksudi’nin, Ankara ve İstanbul Hukuk Fakültelerinde okutmuş olduğu derslerin bir özeti olmuştur (Arsal, 2014: XI).

Maksudi, Türk Hukuk Tarihi disiplinin kurucusu, ilk dersini vereni ve ilk eserini ortaya koyan kişi olarak bu alan için büyük bir görev ifa etmiştir. Maksudi, bu eserin Türk Hukuk Tarihi alanında önemli bir yerinin olmasını ümit etmiş ve gelecekteki çalışmalar için rehber bir eser olmasını arzulamıştır (Arsal, 2014: XII). Kitabın eksiksiz olmaktan uzak olduğunu ifade ederek kendinden sonra gelenlerin bu boşlukları dolduracağını ümit edip umsa da, maalesef ondan sonra gelenler bu işi onun ilerisine götürmüş değillerdir (Gedikli, 2017: 286).

Yeni ihya edilmiş olan Türk Hukuk Tarihi; konuları, sınırları, kaynaklar ortaya konmayan, ana hatları olmayan bir sahaydı. Bundan dolayı Sadri Maksudi Arsal’ın görevi sadece bu ilmin esaslarını ortaya koymak değil aynı zamanda okutacağı ilmi var etmekte onun görevleri arasındaydı. Okutacağı malzemeyi de kendi ortaya koymak zorundaydı. Durumunu kendi tabiriyle şöyle ifade etmiştir: “Bu şartlar altında Türk Hukuk Tarihi profesörünün vaziyeti, gideceği yolu da kendisi yaparak seyahat eden bir yolcunun durumuna benzemektedir” (Arsal, 2014: XI).

Evvela bu eser hakkında yapılmış kıymetli değerlendirmelerden bir seçki sunmak, eserin kıymeti ve çok yönlülüğü hususunda katkı sağlayacaktır.

Bu eser hakkında büyük tarihçi ve Sadri Maksudi’yi çok yakından tanıyan Halil İnalcık önemli tespitlerde bulunmuştur:

“(…)Türk medeniyetine, tarihine, etnolojisine ve Türklerin temasa geldikleri medeniyetlere ait esaslı malumat yanında Orhon Kitabeleri, Kutadgu Bilig’in hukuk bakımından orijinal bir tahlili yer almaktadır. Türk camialarının içtimai ve siyasi kuruluşu hakkındaki fasıl, bir çok yeni ve orijinal görüşler ihtiva eder. Bu hukukçu sıfatı ile yaptığı tahliller bundan sonraki araştırmalarda ve münakaşalarda şüphesiz bir hareket noktası teşkil etmektedir”(1963: 51).

Fethi Gedikli bu eserin sadece bir hukuk kitabı olmaması gerçeğini şu sözleler ifade ediyordu:

“Belirtmek gerekir ki, Sadri Maksudi’nin kitabı, sadece bir hukuk tarihi değildir. O aynı zamanda istilacılara karşı vatanını ve bağımsızlığını koruyan, mahvolmaktan dönen ve özgüvenini tesis etme ihtiyacı olan halkının gençlerine moral veren, onların zengin bir dilin taşıyıcı olduklarını delilleriyle beraber sunan bir kitaptır” (2017: 284).

Ayrıca Gedikli, Türk Tarihi ve Hukuk isimli eserin ansiklopedik ve kültürel bir eser olduğu cihetine dikkat çekerek, bu eserin daha sonra Bahaaddin Ögel’in yazacağı Türk Kültür Tarihinin bir öncülü olduğunu ifade etmiştir (2017: 286). Bu değerlendirme, bu eserin Türk tarihi yönünden kuvvetini ve bu eserdeki tarih egemenliğini veyahut tarihin büyük tesirini gösteren bir kanıttır.

Bahadır Dülger ise bu kitaba Türk milliyetçiliği cihetinden yaklaşarak şöyle diyor:

“ Türk Tarihi ve Hukuk, kendini bu yeni fikir cereyanlarına kaptırmış olan şuurlu Türk milliyetçilerine büyük bir kuvvet menbaı olacaktır. Ben bu itibarla kitabın ilmi kıymeti kadar onun milliyetçilik cereyanına vereceği kuvvet ve istikameti de ehemmiyetli buluyorum ve her Türk milliyetçisinin bu müstesna esere kütüphanesinde yer ayırmak mecburiyetinde hissedeceğinden emin bulunuyorum” (1948: 156).

Çoşkun Üçok, Cumhuriyet gazetesinde çıkan yazısında: “Eser yalnızca tarihçileri, hukukçuları değil her münevver Türk’ü ilgilendirecek, her Türk gencinin milli benliğini kavramak yolunda iyi bir rehber olacak mahiyettedir” diyordu eseri takdim ederken (1958: 158).

Görüleceği üzere bu eser salt bir hukuk tarihi kitabı olarak görülmemiş, birçok yönüne işaret edilmiştir. Türkçülük fikri noktasından da önemine temas edilmiştir. Kitapta övünç dolu Türk tarihinin işlenmesi, her fırsatta Türkün yarattığı yüksek medeniyete vurgu, bu kitabın milli şuurlu olmasına katkı sağlamış, Türk milliyetçiliği fikrini de desteklemiştir.

6.2. Bir Tarih Kitabı Olarak: “Türk Tarihi ve Hukuk”

Bu eserin sadece bir hukuk kitabı olarak değerlendirilmesi kesinlikle yanlış olacaktır. Zaten isminden anlaşılacağı üzere bu eser hem bir umumi Türk tarihi hem de Türk hukuk tarihi kitabıdır. Biz bu eserin tarih yönünü konu alacağız. Kanaatimizce, Maksudi’nin hem tarihçi kimliğinin olması hem de Türk hukuk tarihinin doğası gereği umumi tarih malumatıyla güçlü ilişkisi bu eserde hakim disiplini tarih yapmıştır. Çok yönlü ve disiplinli bir kıymeti olan bu eserde egemen bakış ve disiplin tarih olmuştur. Bu eser için hukuk yönü belirgin bir Türk Tarihi kitabı diyebiliriz. Siyasi tarihin yanında ciddi ve doyurucu kaynak kritikleri, etimolojik noktada yeni fikirler, Türkün yüksek medeniyetini gösterme ve yanlış telakkilerle mücadele başlıca ve egemen yaklaşımdır.

Türk Hukuk Tarihi, hukukun bir şubesi sayılabileceği gibi aynı zamanda tarih biliminin de bir şubesi sayılabilir (Umur, 1967: 301). Kanaatimizce çeşitli sebeplerden dolayı Maksudi’nin bu kitabını İslam Öncesi Türk Tarihi ve Medeniyeti eseri hükmünde değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Ziya Umur, Sadri Maksudi’nin geniş bir alana vakıf, tarih disiplinine bağlı bir münevver olarak tanımlayıp onun tüm çalışmalarında tarih biliminin egemen olduğunu ifade etmiştir (Umur, 1967: 301).

Kanaatimizce bu eserin içeriğini üç umumi başlık altında toplayabiliriz:

1-)Türk tarihinin yerli ve yabancı kaynaklarının incelenmesi ve Türklerden kalan medeniyet eserlerinin tetkiki.

2-)Orta Asya Türk devletlerinin; siyasi, sosyal, iktisadı tarihinin incelenmesi ve Türk tarihi hakkındaki yanlış fikirlerin tashihi.

3-)Türk Hukuk Tarihinin me hazlarını tespiti, değerlendirilmesi ve Türklerin yüksek hukuk anlayışının ifade edilmesi.

İfade ettiğimiz gibi bu eser hukuk yönü belirgin olan bir Genel Türk Tarihi kitabıdır. Bunun sebepleri ise; Maksudi'nin güçlü bir tarihçi kimliğinin olması, yeni inkişaf eden bu bilim dalının zeminin oluşturma mecburiyeti ve İslam Öncesi Türk tarihinin Türkiye'de bilinmemesi olmuştur. Bunların neticesinde bu eser; hukuk ağırlıklı, Türk Tarih'inin ana kaynaklarının geniş ve derin tetkikin yapıldığı, Türk devletlerinin sadece siyasi değil ve sosyo-ekonomik durumunun da ihmal edilmediği bir tarih kitabı hüviyeti kanaatimizce açıktır. Zaten Türk hukuk tarihini işlemek başlı başına tarih disiplinin ön plana çıkmasını temin ediyordu. İfade ettiğimiz sebepleri daha ayrıntılı bir şekilde irdelemek konunun anlaşılması noktasında yararlı olacaktır.

Sadri Maksudi'nin ilk akademik faaliyet alanı tarih olmuştur. Sorbon Üniversitesinde verdiği Türk Kavimleri Tarihi dersi onun ilk üniversite hocalığı deneyimidir. Türkiye'ye geldiğinde de çok önemli tarihçilik faaliyetlerinde bulunmuş, önemli eserlere imza atmıştır. Maksudi, Türk tarihine karşı aşka yaklaşmış ve tarih çalışmaları yaptığı vakitler onun en mutlu olduğu anlar olmuştur. Sadri Maksudi tarihçilik yönü kuvvetli, malumatı derin ve geniş, muhakeme yeteneği ise takdir edilesi bir münevverdir. Tabi olarak güçlü tarihçi yönü onun tüm eserlerine istisnasız yansımıştır. Tarih noktasındaki bilgi ve telakkilerini bu eserde sonuna kadar kullanmıştır. Maksudi, Türk Hukuk Tarihi çalışmalarında geniş tarih bilgisi vermiş ve tarihçi yaklaşımını üst düzeyde göstermiştir.

Maksudi'nin belirttiği gibi Türk Hukuk Tarihi yeni yaratılan bir ilim dalı olduğunu için; kaynakları, metodu, işleyiş yöntemi belli değildi. Bunların hepsini belirleyerek, belli bir mantıkla işlemesi gereken Sadri Maksudi idi. Bu gerçek, bu bilim dalının ortaya çıkışında Maksudi'nin kişisel özelliklerinin daha doğrusu münevver kimliğinin tezahürünü de yanında getiriyordu. Bahsettiğimiz güçlü tarihçi kimliği, bu bilimin yoktan var edilmesi hakikatiyle birleşince, bu eserde tarih biliminin başat gücü ortaya çıkmış oluyordu. Maksudi birçok disiplin ile ciddi şekilde ilgilenmiş ayrı ayrı veyahut birlikte ilgili disiplinleri kullanmıştır. Türk Hukuk Tarihi eserine baktığımızda bu durum net bir şekilde görülmektedir. Bu metinde güçlü bir tarihçi kimliği ve yaklaşımı mevcuttur. Bununla beraber sık sık, ciddi bir tarihçinin yapacağı gibi, kaynak tenkidi yapılmıştır. Avrupalı alimlerin Türk tarihi, dili ve kültürü hususlarında fikirlerini ele alarak değerlendirmelerde bulunulmuş, özgün fikirler ortaya atılmıştır. Bu durum da Maksudi'nin kuvveti tarihçi kimliğin neticesidir.

Maksudi, vazifesini sadece işlenmiş bir ilmin esaslarını anlatmak olarak görmemiş ve bu ilmin ilerleme yollarının da gösterilmesini vazife telakki etmiştir. Maksudi şöyle diyordu: "Bu vazifeyi layıkıyla ifa edebilmek için membalar üzerinde durmak, istifade edilebilecek bütün kaynakları göstermek, o kaynakların mahiyeti ve kısaca muhteviyatını hülasa etmek lazım ve zaruri olduğu kanaatindeyiz"(Arsal, 2014: 62). Yani yapılacak iş Türk tarihinin kaynaklarını

tespit edip ve değerlendirmesini yaparak, hukuki kısmını irdelemektir. Ömrünün önemli bir kısmının Türk tarihini adanmış, mevcut kaynaklar hakkında derin bilgi ve sağlam bir görüşü bulunan Maksudi, bu kaynakları işlerken tarihçi kimliğini fazlasıyla kullanmıştır.

Maksudi, bu kitabın nasıl bir plan dâhilinde kaleme alındığını şöyle ifade etmiştir: “ Biz her devir için o devrin hukuki teşkilatını izaha girişmeden evvel o devrin tarih ve hukukunu tespit için istifade edilebilecek kaynaklarından bahsedeceğiz. Sonra o devrin tarihini hülasa edeceğiz. Ancak bundan sonra hukuki teşkilatı izah edeceğiz.” Sadece bu bilgi ve metot bile bu eserdeki tarih biliminin müstesna rolüne işaret eder. Maksudi, önce kaynak tahlilinin yapılacağını, akabinde devrin tarihi inceleneceğini, son olarak ise hukuki durumun ele alınacağını ifade etmiştir.

Türk tarihinin kaynaklarının tetkik edilmesi, Maksudi’in tarihçi kimliğine işaret eden önemli bir husus olmuştur (Arsal, 2014: 16-36, 61-184).Kaynaklara değinilirken bir tarihinin yapacağı gibi kaynak ve müellifin tenkidi, kaynağın kıymeti, en iyi nüshanın tespiti büyük bir titizlikle yapılmıştır. Bu tatbik bir hukukçunun yapabileceği incelemenin çok ötesinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ayrıca ilgili konularda Türk tarihi hakkındaki yanlış telakkilere dikkat çekerek, bu fikirleri düzeltme girişiminde bulunmuştur (Arsal, 2014: 26-27). Bu işi yapabilmek için sağlam bir metodoloji, geniş bir tarih bilgisi ve literatür malumatına sahip olmak gerekiyordu.

Sadri Maksudi, kitabın başında bu eserde ki tarih malumatının fazlalığının bir sebebini de ülkemizde İslam Öncesi Türk Tarihi bilinmemesi olarak zikretmiştir. Bu sebepten dolayı tarih bilgisi vermek bir mecburiyet oluyordu (Arsal, 2014: 19). Bundan hareketle: “Benim tecrübelerim bana eski Türk devletlerinin hukuki teşkilatlarından bahse başlamadan önce o devirlerin tarihini hülasa etmek lüzumu kanaatini telkin etmiştir” (Arsal, 2014: 19). Birde bu gerekçe ile Maksudi’nin kuvvetli tarihçi kimliği birleşince, derin tarihi tetkikler ve geniş tarih malumatının ortaya çıkması kaçınılmaz hale geliyordu.

Eser okunduğunda veyahut sadece içindekiler kısmına bakılsa dahi bu eserin tarih kitabı olduğuna kanaat getirilebilir. Eserde Türk tarihinin yerli ve yabancı kaynakları incelenmiş, Türk devlerinin siyasi, ekonomik, toplumsal, hukuki durumuna değinilmiştir.

Sadri Maksudi’nin 1925-1926 yılında verdiği Türk Hukuk Tarihi derslerinin notları ve özellikle bu notların sorular kısmı bize önemli bilgiler sunuyor. Bu kitap Türk Hukuk Tarihi derslerinin bir hülasesi olduğu için, hemen hemen aynı konular derslerde de aynı tarzda işlemiştir. Biz burada sorulan sorular kısmına temas edeceğiz. Birkaç tane örnek vermek doğru olacaktır:

“ Türkün askeri dehasının menşei hakkında fikriniz nedir? (Soru: 7)

Türk Irkı ile Moğol Irkı arasında fark var mıdır? Varsa neden ibarettir? Lisan, din, tarih, yaşadığı sahaları arasındaki farkı tespit ediniz. (Soru: 10)

Eski Türkler de madencilik.(Soru: 19)

Eski Türk şehirleri ?(Soru: 20)

Şarki Hun Devletini Tarihi. Mote kimdir? Ne zaman yaşamıştır? Türk tarihindeki rolü nedir? Mote hakkında ne gibi fikirler ileri sürülmüştür?

Mote'nin Oğuz Han olduğuna dair nazireyi birinci defa kim ileri sürdü? (Soru: 21)

Tukyu Türkleri denilen Türkler kimledir? Türkler Türk ismiyle cihan tarihine kaçınıcı asırda çıktılar? Tukyu Devletini kimler tesis etti? Bu devlet ne zaman teessüs etti? (Soru: 26)

Kutlug'dan sonra kim han oldu? Kapagan kağan kimdir? Bilge kağan kimdir? Kül Tegin kimdir? “ (Soru: 39) (Arsal, 1926; 830-831).

Sorulan 50 sorudan çoğu verdiğimiz soru tiplerine uygun olarak tarih ile alakalıdır. Bu sorular dersin işlenişi ve hangi konuya ehemmiyet verildiğini gösteren önemli verilerdir. Bu sorular bu eserin ve derslerin Türk Tarihi yönünü gösteren iyi bir örnektir.

Sadri Maksudi'nin kitabının ismini koyarken yaşadığı tereddüt ve bunun sonucunda adını “Türk Hukuk Tarihi” değil de “Türk Tarihi ve Hukuk” ismini vermesi, tarihin özel konumundan dolayıdır (Ayda, 1991: 219).

Sonuç olarak Sadri Maksudi'nin “Türk Tarihi ve Hukuk“ eseri ifade ettiğimiz gibi nereden bakılırsa bakılsın tarih ağırlıklı kıymetli bir metindir. Türk Hukuk Tarihi dersinin bir hülasesi olan bu eserden hareketle Türk Hukuk Tarihi derslerinde, Orta Asya Türk Tarihi ve Medeniyeti konuları ağırlıklı olarak işlemiş ve bu tarihi malumata büyük ehemmiyet verilmiş olduğunu ifade edebiliriz.

Bu eserde Tarih biliminin etkin olmasının üç ana sebebi vardır. Bunlar; Maksudi'nin güçlü tarihçi kimliği, Türk Hukuk Tarihinin kaynakları, sınırları ve metodunun Maksudi tarafından belirlenerek işlenmesi zaruretti ve Türkiye’de İslam önceki Türk tarihinin bilinmemesi olmuştur. Bu nedenlerin birleşmesi bu eserin hukuk yönü belirgin bir Orta Asya Türk Tarihi ve Medeniyeti kitabı olmasını sağlamıştır.

Şunu da mutlaka belirtmeliyiz ki, biz bu kitabı bir tarih kitabı olarak değerlendirirken hukuk kitabı rolünü inkar etmiyoruz. Ya da hukuk cihetini basitleştirmiyoruz. Bu eser, Ankara ve İstanbul Hukuk fakültelerinde okutulan Türk Hukuk Tarihi dersinin bir hülasesidir. Türk Hukuk Tarihinin ilk eseridir. Yaptığımız değerlendirme, bu kitapta tarih biliminin ve Maksudi'nin tarihçi kimliğinin izini sürerek rolünü tespit etmek olmuştur.

6.2.1. Cengiz Han ve Moğollar

Sadri Maksudi'nin Cengiz Han'a daha doğrusu Türk tarihi açısından Cengiz Han'a yaklaşımı farklı ve dikkat çekicidir. İlk tarih yazılarından son eserine kadar Cengiz Han konusuna temas etmiş ve aynı çizgide kalmıştır. Maksudi, Türk Tarihi ve Hukuk eserinde detaylı bir şekilde Cengiz Han konusunu ele almıştır. Cengiz Han konusuna değindiği diğer yazılar düşünüldüğünde en geniş ve kesin bir şekilde bu eserde konuyu irdelemiştir. Bu durum Maksudi'nin tarihçi kimliğinin bir tezahürüdür. Cengiz Han'ın Türk tarihi açısından değerlendirip hayatının ele alınmasının, malum olacağı üzere, hukuki bir karşılığı yoktur. Evvela Maksudi'nin Moğollar hakkında ki tespitlerine kısaca değinip akabinde Cengiz Han hususunda ki görüşlerine temas edeceğiz.

Maksudi'ye göre (eski) Türklerin “Tatar” ismini verdikleri Moğollar, yazı ve edebiyatı bulunmayan medeniyet cihetinden çok az inkişaf etmiş “barbar” bir kavimdir (2014:354-

355). Esasında sadece medeniyet yönünden değil nereden bakılırsa bakılsın Moğollar Türklerden çok farkı bir millettir. Maksudi temel olarak dört noktada iki milletin farklılığını açıklamayı çalışmıştır. Buna göre lisanları incelendiğinde Türkçe çok zengin ve gelişmiş bir dil iken Moğolca tam tersi istikamette fakirdir. Tarih cihetinden bakıldığında ise Türkler, çok kadim zamanlarda tarih sahnesine çıkmış ve önemli roller oynamıştır. Moğollar ise Cengiz devrinden önce meçhul, sönük ve bilinmeyen bir kavimdi. Tarihi bir önem arz etmiyorlardı. Medeniyet yönünden bakıldığında Türkler milli bir yazı ve yüksek bir milli kültür sahibi medeni bir millet iken Moğolların Cengiz devrine kadar ne yazısı ne de bir medeniyeti vardı. Cengiz'in mensubu olduğu Moğollar çok barbar, fakir, medeniyetten mahrum bir millettir. Aynı zamanda iki milletin şimdiki durumlarına bakılması, iki topluluğun farklılıklarını anlamak yönünden faydalı olacaktır. Bugünkü Moğolistan Moğolların vatanıdır. Türkler ise başta Asya ve Avrupa olmak üzere muhtelif coğrafyalara yayılmış bir millettir. Türklerin ekseriyeti Müslümanken, Moğollar büyük bir kısmı Budist'tir (2014: 360). Sonuç olarak Maksudi'ye göre Moğollar Türklerden çok farklı, medeniyet yönünden geri kalmış bir ırktır.

Cengiz'den önce Moğolistan'da hem siyasi hem de nüfus olarak hakim millet Türklerdi. Moğollar bölgede ki Türk Hanlıklarına tabi şekilde yaşamlarını sürdürmekteydiler. Moğolların etrafında Kerait, Merkit ve Neyman hanlıkları bulunuyordu. Moğollar kendi aralarında ve doğudaki düşmanları olan Mançulara karşı Türk hanlıklarını yardım ve himayesine muhtaç durumdaydılar (2014: 354-355).

Sadri Maksudi Arsal'a göre her şeyden önce Cengiz Han bir dâhidir. Tanımını yapmanın zor olduğunu söylediği "dahi" sözcüğünü tanımını şu şekilde yapmıştır: "Dahi yaşadığı muhitin muayyen sahadaki temayül, ihtiyaç, imkan ve ülküleri diğer fertlerden daha iyi kavrayan ve kısmen veya tamamen o temayül ve ülküleri tahakkuk ettirmek kudretini haiz olan, müstesna ruhi vasıflara malik olan şahıstır(...)" (2014: 358). Maksudi, dahilik tanımını biraz daha açarak askeri ve siyasi sahada ki dâhiliği şöyle ifade etmiştir: "(...)başkalarının vuzuhla göremediği siyasi ve askeri imkanları gören ve bu imkanları tahakkuk ettirmek kudretine haiz olan serdardır" (2014: 359). Maksudi'ye göre Çengiz Han siyasi ve askeri alanda bir dâhiydi (2014: 359).

Maksudi'ye göre Cengiz Han'ın okuma ve yazma bilmemesine ve çevresinden sözlü olarak intikal etmiş bilgisinin kıtlığına rağmen, dehası sayesinde askeri ve siyasi imkânları görmüş ve bu imkanları gerçekleştirmenin yolunu "hayret edilecek bir suretle" tespit etmiştir. Bu nedenle Cengiz Han siyasi ve askeri alanda bir dahi idi (2014: 359).

Maksudi, Cengiz'in kim olduğu ve başarı sırrının nerede aranması gerektiği sorusuna: "(...)Cengiz gafil Türk rehberlerinden, büyük Türk vahdeti mefkuresini çalmış ve bu mefkure sayesinde büyümüş, dahi bir Moğol'dur" diyerek yanıt vermiştir (1925b: 187).

Cengiz Han zorlu ve çileli bir gençlik dönemi geçirmiş ve her türlü acıyı yaşamıştır. Gaddar düşmanlarıyla mücadele döneminde merhametsiz tutum ve davranışlara maruz kalmıştır. Maksudi'nin barbar addettiği Moğol muhitindeki mücadele, Cengiz'in ruhunda derin tesirler bırakmıştır (2014: 359).

Maksudi'ye göre merhametsizlik ve başkalarının ,özellikle düşmanların, ıstıraplarından zevk duymak Cengiz Han'ın en bariz ruhi özelliklerindendi. Bu Cengiz'i Türk tarihindeki büyük

hükümdarlardan ayırıyordu. Çünkü Türk serdarları, mağluplarına karşı çok merhametli ve cömert davranmıştır. Bu cümleden hareketle Maksudi şu tespitte bulunuyor: “Çingiz’in ruhi ve ahlaki terbiyesi zekası seviyesinde değildi”. Fakat Maksudi, Cengiz’in hasımlarının ıstıraplarına karşı duyarsız olduğu halde, idari ve siyasi bir sebep olmadıkça zulüm yoluna gitmediğini ekliyor. Ayrıca Maksudi, bu durumun Cengiz’in Türklerden başka “barbar” bir kavmi mensup olduğunun en büyük delillerinden biri olduğunu dile getiriyordu. Devlet yönetiminde tüm barbar özelliklerine rağmen, Cengiz Han’ı idare eden ihtirasları değil daima soğukkanlı hareket etmesi olmuştur (2014: 359).

Maksudi’nin önemli bir vurgusu da Cengiz Han’ın siyasetinin, onun Türkler arasında destan formunda hüküm süren Türk tarihini bildiğidir. Bu durum, Cengiz Han da eski zamanlarda ki büyük Türk devletlerinin kuran hanlar gibi büyük bir hakan olma fikrini doğurmuştur (2014: 356).

Maksudi’ye göre Cengiz devleti bir Moğol devleti olmaktan ziyade başında Moğol sülalesi bulunan bir Türk –Moğol devletidir (2014: 365). Bu devletin en önemli mevkilerinde Türkler bulunmaktaydı. Cengiz Devleti; Türk ananelerine göre yönetilen, yazı dili Uygur Türkçesi olan, ordusunun büyük bölümü Türklere dayanan bir yapıydı (Arsal, 2014: 365). Askerlik ve devlet idaresinde kullanılan çoğu kelime de Türkçe kökenliydi. Maksudi, bu sebeplerden dolayı Cengiz devletinin teşkilatını birçok yönden bir Türk devlet teşkilatı olarak kabul edebileceği fikrindedir. Bununla birlikte bazı noktalarda da önemli farklar içerdiğini belirtmiştir (2014: 365).

Maksudi’ye göre Cengiz Han, her ne kadar menfaatleri gereği Türk kuvvetlerine dayanıp Türk kanunlarını kabul etse de, hiçbir zaman ruhen Türkleşmemiştir. Türkçe bilmeyen Cengiz, Moğolluğunu Türklüğe tercih ediyor, büyük askeri makamlara Moğolları tayin ederek Türklerin yükselmesini engelliyordu. Maksudi, Cengiz’in Türkleşmediğini tereddütsüz bir şekilde savunmaktaydı (2014: 361).

Cengiz’in fütuhâtından önce Moğolistan’da müstakil olarak Kerayit ve Neyman devletleri ile Çini Türkistan’da Müslüman ve gayrimüslim Türk hanlıkları vardı. Garbi Türkistan’da ise Harzemşah devleti hüküm sürmekteydi. Bugünkü Rus toprakları üstünde de çok kıymetli Türk devletleri vardı. Volga ve itil Bulgarları. Karadeniz’in kuzeyinde ise Kıpçaklar mevcudiyetlerini sürdürmekteydiler (2014: 361).

Cengiz’in ortaya çıkması ve fütuhâtı, Türk dünyasını altüst etti. Kerait ve Neyman devletleri ortadan kalktı. Harzemşahlar ve İdil Bulgarları sukut etti. Anadolu’da güçlü Selçuklu devleti Moğolların siyasi hakimiyetini tanımak mecburiyetinde kaldı (2014: 362).

Cengiz Han’ın askeri zaferleri ile beraber çok parlak bir tarihi sahip olan Türkler, Moğol sülalelerinin tebaaları oldular (2014: 362). Türk ülkelerine Cengiz ahfadı Moğollar hakim oldu. Kısaca “Türklük Moğol boyunduruğu altına düştü” (2014: 362). Bu durum iki bin senelik parlak tarihe sahip olan Türkler için bir şeref olamazdı. Tam tersine utanç verici bir tabloydu (2014: 362). Maksudi, Cengiz Han önderliğinde gerçekleşen Moğol istilasını Türklük açısından bir “ar” olarak görmekteydi. Maksudi, şöyle diyordu: “Türk ırkı için Moğol istilası bir ar idi, zilletti. Çünkü Cengiz Han tasallutu Türklük üzerine bir ecnebi kuvvetin tahkimiydi” (1925a: 148).

Cengiz Han'ın Türklük üzerinde temin ettiği tahakküm, tarihin Türk ırkına verdiği büyük bir ders hükmündedir. Maksudi'ye göre, Cengiz Han'ın Türk ırkı üzerindeki hâkimiyetinin birinci ve en önemli sebebi, Türklerdeki Türklük hissini, milli şuurunun ve milli mefkurenin olmayışydı (Arsal, 2014: 295). Maksudi, Cengiz Han'ın Türkler üzerindeki hâkimiyetini tarihin milletimize verdiği mühim ders ve ceza olarak değerlendirip, milli birliğin ve şuurun vazgeçilmez öneminin acı bir göstergesi olarak görmüştür (2014:148). Maksudi şöyle diyordu: “Türkler, milli şuur ve milli mefkure ile amel olduğu zaman yenilmez bir ırktır” (1925b:187).

Maksudi, Türklüğün içine düştüğü bu üzücü durumun pek çok tarihi, iktisadi, dini, felsefi, içtimai sebepleri olduğunu, bunları açıklamaya girişmeyeceğini belirterek asıl sebebe temas etmiştir. O sebepten : “Türk ırkına mensup zümrelerde Türklük şuur ve gururunun muvakkat olarak tutulmuş, küsufa uğramış olmasıdır.” Fakat bağımsızlığa sevdalı olan Türk milletinin yabancı bir sülalenin boyunduruğu altında yaşamasına ihtimal yoktu. Nitekim de tam olarak öyle oldu ve “Türk ırkının cibilliyetinde mündemiç olan kendi mukadderatına kendisi hakim olma ihtiyacı, siyasi istiklal, siyasi edebiyat tekrar kendisini gösterdi” (Arsal, 2014: 362).

Moğol ırkına mensup olup, Türk liderlerinden “ Türk mefkuresini çalan” Cengiz Han ve Moğollarının Türk ırkı üzerinde hakimiyeti, Türklük şuurunun ve mefkûresinin yeniden doğmasına vesile olmuştur. Bu milli hissini sonucunda ise Moğollar, Moğolluklarını kaybederek Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır (1925b. 187).

Türkler üzerindeki Moğol hakimiyetine karşı muhtelif yol ve şekillerle bir reaksiyon başladı. Türkler, Altınordu devletine hakim olan Moğol sülalesini Türkleştirip İslamlaştırdı. İran'da İslamlaştı. Türkistan'da Türklük boş durmadı ve bir ihtilal yapılarak Moğol egemenliğine son verildi. Yerine Türk sülalesi getirildi. Anadolu'da ise Türk Osmanlı devleti zuhur etti (2014:362).Türklük gurur ve şuru tekrar canlandı, mukadderatına hakim olma duygusu alevlendi ve “Bu suretle Türkler her yerde tekrar hakim zümre oldu. Moğol hakimiyeti Türklük tarihinde ancak bir “epizod” oldu (2014: 362).

Tabii olarak Moğolların geçici hâkimiyeti Türk tarihinde menfi ve müspet telakki edilebilecek birçok iz bırakmıştır. Maksudi, biri müspet diğeri menfi olmak üzere iki misal vermiştir (2014: 363).Maksudi'nin menfi olarak dile getirdiği husus, ırk ve tarih bakımından halis Türk olan ve Türkçe konuşan bazı Türk zümrelerine, Avrupalıların ve İranlıların “Tatar” ismini vermesidir. Bu hadise Türk ismini muhafaza eden Türkler ve kendisine “Tatar” ismi verilen Türkler olmak üzere Türklüğü ikiye ayırmıştır (2014:363). Oysaki Tatar olarak adlandırılan zümre halis Türk'tür. Tatar ismi Moğol hakimiyeti döneminde yerleşmiş yanlış bir telakkidir. Moğol-Tatar hakimiyeti döneminde Türkler, Türk olarak yaşamaya devam etmişlerdir (2014:363).Müspet durum ise, Moğol istilası döneminde pek çok Türk aşiretinin doğudan Anadolu yönüne doğru ilerlemesidir. Böylece özellikle Anadolu'da Türk nüfusu çoğalarak, Türk nüfus hakimiyeti sağlanmış oldu (2014: 363).

Sadri Maksudi'nin Cengiz Han konusuna yaklaşımını üç başlık altında değerlendirebiliriz. Bu başlıklar; Moğol ve Türk ırkının farklılığı, Cengiz Han'ın kişiliği ve Cengiz istilasına Türk tarihini noktasından bakış olarak ifade edilebilir. Maksudi Moğolları, Türklerden çok farklı, medeniyet yönünden geri kalmış bir kavim olarak görmüştür. Cengiz'in, olumsuz özelliklerini belirtmekle beraber, dikkat çeken bir dâhilik tanımı yaparak, Cengiz Han'ı dâhi olarak

nitelendirmiştir. Türk tarihi açısından Cengiz fütuhatinin “ar” olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir (Arsal, 1925a: 148). Buna göre Cengiz istilası ile beraber birçok Türk devleti son bulmuş, Türklük boyunduruk altına düşmüştür. Lakin Türk ırkındaki istiklaline hakim olma duygusu ortaya çıkmış ve böylece her yerde Moğol hakimiyetine son verilmiştir (Arsal, 2014: 362). Sonuç olarak Sadri Maksudi'nin Cengiz ve Türk tarihi açısından Cengiz Han'a yaklaşımı dikkat çekici ve ilgiyi hak eden türdendir.

6.2.2. Medeniyet Göstergesi Olarak Türk Dili

Türk Tarihi ve Hukuk, sadece Türk Hukuk Tarihi eseri değil Maksudi'nin münevver kimliğinin kuvvetini sonuna kadar hissettiğimiz özel bir kitaptır. Türk dili konusuna çok önemli bir isim olan Maksudi, bu kitapta Türk dilini bir medeniyet eseri olarak ele almıştır. Türk dili vasıtasıyla Türklüğü yüksek medeniyetine dikkat çekmiştir.

Sadri Maksudi şöyle diyordu: “Milletlerin tarihlerinden önceki medeniyetlerinin delilleri, izleri dillerinde mündemiçtir. Bu sebeptendir ki, medeniyet tarihiyle alakalı eserlerde milletlerin tarihten önceki devirlerini aydınlatmak için âlimler milletlerin dillerindeki söz hazinesinde istifade ederler” (2014: 16). Maksudi'ye göre dil, milletlerin tarihi aydınlatmak ve medeniyet derecesini tespit için en kuvvetli göstergedir (2014: 16).

Maksudi, Türk tarihini açıklamak için lisani kanıtlardan en etkili şekilde faydalanmıştır. Lisan kanıtlarıyla beraber, Türklerin tarım ve madencilik yapan, şehirler inşa eden bir millet olduğunu belirterek, Türklerin yüksek medeniyete sahip bir millet olduğunu ciddiyetle vurgulamıştır (2014: 16).

Maksudi, Türk dilinin ziraat ve madencilik yönünden tetkik edildiği zaman, rahatlıkla Türklerin tarihten önceki devirlerde yüksek bir medeniyet seviyesine erişmiş olduğu kanaatine varılacağını belirtmiştir. Birçok noktada dil – medeniyet münasebeti hususunda diğer “medeni” milletlerle karşılaştırma yaparak Türk dili ve medeniyetinin gelişmişliğini vurgulamıştır. Ziraat, madencilik gibi alanlarda kullanılan kelimelerin halis Türkçe olup başka bir milletin lisanından alınmaması bunların keşfi ve icadının Türkler tarafından yapıldığını göstermektedir (2014: 16). Türkçede ziraat için kullanılan önemli nebatların hepsinin ismi Türkçedir. Buğday, arpa, darı, yulaf bütün Türk lehçelerinde kendine yer bulan halis Türkçe kelimelerdir (2014: 16). Eski Türkler’ de ziraatla uğraşanlara “çiftçi”, ekin ekmeğe tahsis edilmiş arazi parçasına da “tarıglak” (bugün tarla şeklinde telaffuz olunmaktadır) denilmektedir (2014: 17). Tarım sahasında büyük önem arz eden aletlerin başında saban gelmektedir. Saban kelimesinin eski telaffuzu sapmak mastarından gelen öz Türkçe sapanıdır. Bunun haricinde orak, çapa, kazma gibi ziraat aletleriyle ilgili kelimeler de Türkçedir. Bu durum Türklerin ziraat aletlerini kendilerinin icat etmiş olduklarını gösteriyordu (2014: 17).

Madencilik sahasına gelindiğinde ise altın, gümüş, bakır, kurşun öz Türkçe kelimelerdir. Maksudi, bu sözcüklerin tüm Türk lehçelerinde müşterek olduğunu ve bu durumunda Türklerin ta dilin teşekkül devrinde bu madenleri keşfedip istifade ettiklerinin bir işareti olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Çin membalarında Türk milletinin madenleri kullanarak silah ve çeşitli aletler yaptıklarının bildirilmesi de bu hususu teyit ediyordu (2014: 18).

Türk dili bize sosyal ve medeni hayat ile ilgili sözcüklerinde öz Türkçe olduğunu gösteriyor. Ev kelimesinin Türkçe olması, Türklerin tarih öncesi devirlerde sabit mekan yapmasını

bildiklerini göstermektedir. Maksudi, bu noktada bu kelime ile çadır kastedilmediğini özellik vurgulayarak, çadırın yazın yaylada kullanılan geçici mesken iken evin ise yerleşik bir mekan olduğunu ifade ediyor (2014: 18-19).

Türkler ticarete satık(satığ), uzak ülkelerden gelen kervanlara arkış derlerdi. Buna mukabil kıymet manasına gelen kelime teğer(değer) bütün Türk lehçelerinde bulunmaktadır. Türk dilinde parayı ifade etmek için birçok sözcüğün bulunması, Türklerin eski devirlerden beri mübadele aracı olarak para kullandıklarının göstergesidir. Türkler paraya; yarmak, akaç, tenge demekteydiler. Rusların para manasında kullandıkları “dengi” kelimesi Türkçe tenge’den alınmıştır (2014: 19).

Türkler, kainatın yaratıcı olarak bir varlık olduğu inanmışlar ve bu varlığa Tengri demişlerdir. Bundan başka Tanrıya; Ugan(kadir), Iduk(Mukaddes), bayat gibi isimler de verilmekteydi. Maksudi’ye göre Türklerin kadim zamanlardan beri alemi yaratan bir varlığa inanmaları, dini telakkinin yüksek bir seviyede olduğunu göstermektedir (2014:20).

Maksudi’nin nazarında medeniyetin önemli göstergelerinden biri de patriarkal ailedir (2014: 20). Türklerde ailenin bidayette patriarkal olduğu anlaşılıyor. Bütün akrabalık derece ve şekilleri gösteren kelimeler ailenin babanın riyasetine dayandığını göstermektedir. Tarihten önceki devirlerde ana ailesi(matriarkal) devri geçirmiş milletlerin lisanlarından aynı kelime hem babanın hem de annenin biraderi manasını ifade ederdi. Kadim Türkler de ise, babanın biraderine Abaga(amaca), annenin biraderine ise Tagay(dayı) denilmekteydi (2014: 20-21).

Maksudi’ye göre Türkler medeniyetin maddi ve manevi göstergelerine sahip yüksek bir medeniyetin temsilcileridir. Yüksek bir medeniyete erişmişlerdir (2014: 21). Türk dilinin umumi zenginliği, Türklerin ta tarihten önceki devirlerde medeniyet cihetinden oldukça ilerlemiş olduğunu ispatlamaktadır (2014: 22). Türk dili, söz köklerinin sayısı cihetinden cihanın en zengin dillerden biridir. Şayet Türk dili diğer milletlerin icra ettiği gibi, yeniden bilinçli bir şekilde işlenirse dünyanın en zengin dillerinden biri olacaktır (2014: 21). Bu kısımda Maksudi’nin son sözü şöyle olmuştur: “Dilimiz bizim kadim devirlerden kalma en kıymetli, milli servetimizdir” (2014: 22).

6.2.3. Kutadgu Bilig¹⁴

Eserde uzun bir Kutadgu Bilig faslı bulunmaktadır (2014: 83-122). Maksudi, Kutadgu Bilig eserini, Türklerde ahlak, hukuk ve devlet idaresi hususlarının öğrenilmesi için çok zengin bir kaynak olarak değerlendirmiştir (2014: 83). Belirttiğimiz gibi muhtevastan ayrıntılı suretle bahsetmiştir. Türk Tarihi ve Hukuk eserinde en çok irdelenen ve hakkında bilgi verilen kaynak Kutadgu Bilig olmuştur.

Maksudi, öncelikle Kutadgu Bilig’in nüshaları ve tercümeleleri hususunda bilgi vererek başlıyor. Ne zaman, nerede keşfedildikleri ve şuan nerede buldukları sorularına cevap verecek biçimde nüshaları ve neşredenleri hakkında yeterli ve doyurucu bilgiler verilmiştir (2014: 83-85).

¹⁴Not: Sadri Maksudi’nin 1947 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuasında yayımladığı “Kutadgu Bilig” makalesi, Türk Tarihi ve Hukuk eserindeki ilgili bölümün aynısıdır (Arsal, 1947: 657-683).

Bu noktada sağlam bir müellif ve eser tenkidi görüyoruz. Vambery ve Radrolf gibi önemli Türkiyatçıların neşrettiği nüshalar mukayese edilmiş ve her ikisinin de noksanlıkları belirtilmiştir. Özellikle tercümelelerde ki yanlışlıkların üzerinde durulmuş, yapılan hatalardan bazılarına değinilmiştir (2014: 84-85). Bu noktada bir tarihçi hassasiyeti ve yaklaşımı görülmektedir. Kutadgu Bilig'in bilinen nüshaları ile mukayese edilerek değerlendirme yapılmış, eksik noktalar ifade edilmiştir. Maksudi'nin Kutadgu Bilig'in bilinen, o dönem, üç nüshasını ve bu eserin tercümelerine hakim olduğu çok nettir. Sık sık ilgili eserlerin müelliflerini tenkide tabi tutmuş, birbiriyle mukayese ederek hassas bir yaklaşım göstermiştir. Bu kaynakların tenkidi kuvvetli tarihçi kimliğinin bir tezahürüdür. Bu geniş ve derin malumat ile kaynak tenkitindeki yaklaşım, tarihçi ve münevver yönünün güçlü bir yansımadır.

Maksudi'ye göre, Yusuf Has Hacip'in bu esere yazmakta ki gayesi;

“Türklerin milli, ahlaki ve siyasi ananelerini yaşatmak olduğu kadar da Türklük ruhunu, Türkün cihanşümül enerjisini, gevşetmesinden korktuğu, dünyayı ve dünyadaki hayat ve faaliyetleri hadiselerini ihmalden ve istihkardan ibaret olan sofuluğun, masivadan tecerrüt ruhunun intişarını mâni olmak olduğunu tahmin edebiliriz” (2014: 89).

Ayrıca kitabın gayesi, Türklerin ahlak, hukuk ve devlet idaresindeki ananevi görüşleri tespit edip, bir kitapta toplayarak gelecek nesillere bu mukaddes malumatlı ulaştırmakla beraber; Hanlara ve devlet adamlarına bu ananelerine izah ve telkin etmek olmuştur (2014: 85).

Maksudi Kutadgu Bilig'in kıymetini ve Türklük açısından önemini şu sözlerle ifade etmiştir: “Medeni bir Türk muhitinde deki asırlardan beri toplanmış ahlak, siyaset ve hukuka dair fikirlerinin bir hulasası, 11.'inci asırdaki Türk kültürünün bir abidesidir”(2014: 90).

Maksudi, eserin ruhunun Türk olduğu gibi lisanının da Türkçe olduğunu ve her şeyin Türkçe sözcüklerle ifade edildiğini dikkat çekmektedir. Maksudi'ye göre: “Bu eserin lisani tamamıyla işlenmiş her şeyi ifade edebilen medeni ve ebedi bir lisandır” (2014: 90). Maksudi bu ifadeden hareketle: “Bundan anlaşılıyor ki Türk dili ta İslamiyet'ten önceki devirde tamimiyle işlenmiş, inkişafın yüksek safhasına gelmiş bir halde idi” tespitinde bulunmuştur (2014: 90). Maksudi, Kutadgu Bilig'in yazıldığı asrın on birinci yüzyıl olduğunu ve o devirde zamanın medeni milletlerinin birçoğunun işlenmiş uygar bir lisanının olmadığını belirtip, Türk dilinin medeni inkişafını ta o zaman tamamladığını ifade etmiştir (2014: 90).

Maksudi, Kutadgu Bilig'i, hemen hemen aynı döneme denk geldiğini ifade ettiği İranlıların Şahnamesiyle karşılaştırarak, önem arz eden bir zihniyet tahlili yapmıştır:

“Şayana dikkattir ki, İran şairi şiirle İran'ın efsanevi tarihini tasvir ederken Türk mütefekkeri şiirle devlet idaresinden, hukuktan, içtimai ahlaktan bahsediyordu. Bu manidar. İranlılar, yıkılmış siyasi istiklali istirdad etmek için tarihten, maziden imdat bekliyordu. Türkler daha istikbalde kuracakları pek çok devletleri idare için esasları tespit ediyorlardı. Şahnameden sonra İranlılar şiir alanında temayüz ettiler, biz Türkler ise devlet ve devlet idare etmek hususundaki kudretimizle kendimizi alemleri tanıttık.” (2014: 90).

Maksudi, Kutadgu Bilig'in hangi ülkeye ulaştı ise orada fevkalade güzelliği sayesinde ülkelerin alimleri ve yüksek zümreleri tarafından takdirle karşılanmasına ve Türk dehasının mahsulü olan bu esere türlü isimler verilmesine dikkat çekmiştir. Buna göre bu esere; Çinliler

“Padişahlar adabı”, Maçın “Memleket Gözü”, Doğu milletleri “Emirler Ziyeti”, İranlılar ise “Türk Şahnamesi” diye adlandırmışlardır. Bazıları da “ Padişahlara Öğüt Kitabı” demişlerdir (2014: 91-92).

Maksudi’ye göre “Şaheser” olan bu kitap çağdaşı olan Arap ve İran menşeli eserlerden üstündür. Sadri Maksudi, Türklerin bu şaheseri muhafaza edip ilerletecekleri yerde, bu esere yüz çevirerek yok saymalarına ise şöyle sitem etmiştir: “Halbuki böyle mi oldu? Hayır!...Bundan sonra gelen ve dünyanın dört bir tarafına yayılan Türkler bu eseri takip değil, böyle bir medeniyetin mevcudiyetinden bile haberdar olmadılar!..” (Topçubaşı, 2017: 679).

Maksudi’ye göre bu eser Doğu Türkistan da İslamiyet’in yayılmasından, aşağı yukarı, yüzyıl geçmesinden sonra kaleme alınmış olsa bile; kitaptaki içtimai hayat, ahlak, devlet idaresindeki fikirler, İslam öncesi Türk fikirleridir. Maksudi, bu eserdeki İslam etkisinin son derece az ve yüzeysel olduğunu önemle vurguluyor. Bununla beraber eserde bahsettiği sathi İslam etkisiyle birlikte yabancı milletlerden ise ancak Konfüçyüs tesirinin hissedildiğini belirtmiştir. Fakat bütün bu tesirler müellifin “ruhundan fıskıran Türk telakkileri” içinde erimiştir (Arsal, 2014: 92). Maksudi, bu kitaptaki Türk damgasını ise şöyle ifade ediyordu: “(...)baştan aşağı hayat felsefesini hasredilmiş bu eseri biz her cihetten tamimiyle orijinal bir Türk eseri, Türk dehası mahsulü telakki edebiliriz” (2014: 92).

Hem geçmişte hem de günümüzde kıymetli eserlerin ve bu eserlere hayat veren müelliflerin kimlerden etkilediği yahut ilham aldığı hep tartışılmış, fikirler öne sürülmüştür. Milli kültürümüzün mahsulü bir hazine olan Kutadgu Bilig içinde bu tartışmalar yapılmıştır (2014: 114-116). Hangi milletlerin veyahut hangi mütefekkirlerin eserlerinde etkilediği hususunda fikirler öne sürülmüştür.

Maksudi’ye göre Kutadgu Bilig, Türkler için milli bir kültür hazinesidir (2014: 114). Kutadgu Bilig incelenirken bu eserde başka milletlerin yahut yabancı bazı müelliflerin tesirinin olup olmadığı, varsa hangi düzeyde olduğu hususunda farkı görüşler mevcuttur. Maksudi, bu hususta öncelikle Alman Otto Alberts’in, Kutadgu Bilig’in yazarı olan Yusuf Has Hacib’in, İbni Sina’dan etkilenmiş olduğunu ileri sürmesini gündeme getirmiştir (2014: 114-115). Maksudi, bu eserde İbni Sina’nın tesirinin olduğunu düşünmemektedir. Maksudi, İbni Sina’nın doğrudan devlet idaresi ile ilgili eserinin bulunmayışı ve İbni Sina ile müellifin yaşadıkları coğrafyaya ve tahsil çağlarının farklılığına temas ederek, bu iddianın çok zayıf bir ihtimal olduğunu ifade etmiştir (2014: 115). Maksudi, Yusuf Has Hacib’in ilham aldığı iki alime işaret ediyor: Farabi ve Konfüçyüs (2014: 115).

Maksudi’ye göre Yusuf Hac Hacip’in, Çince bilip bilmediği hususunda bir bilgimiz bulunmamaktadır. Lakin Çince bilmesede dahi, Çin ile olan kuvvetli münasebetler düşünülünce, Konfüçyüs’ün fikirlerinin Türkler arasında yayılmış olması olağandır. Uygur diline çevrilen Çince eserlerde, kısmi olarak Konfüçyüs’ün öğretilerine yer verilmiştir. Konfüçyüs’ün çeşitli eserlerindeki ahlak, hukuk ve devlet idaresi hakkındaki mütalaaları ile Yusuf Has Hacip’in eserindeki düşünceler arasında bir benzerlikler bulunmaktadır (2014: 115). Maksudi, bu konuda benzerliği anlamak ve bir kanaate varmak isteyenlere, Kutadgu Bilig okuduktan sonra Konfüçyüs’ün eserlerini okumalarını tavsiye etmiştir (2014: 116).

Maksudi, “kut” kelimesinin genel kabul görmüş anlamının doğru bir mana olduğu görüşünde değildir. Maksudi, yanlış olduğunu düşündüğü bu anlamın ortaya çıkıp yaygınlaşmasını sebebini, Radroff ve Vambery’in Almancaya tercümesi olarak göstermiştir (2014: 116). Bu tercüme de “kut” kelimesin “saadet”, kitabın ismini de “ Saadet Verici İlim” şeklinde tercüme edilmiştir. Maksudi’ye göre ülkemizde de bazı alimlerin bu tercümeyi “körü körüne” kabul etmeleri ile beraber bu yanlış anlam yer edinmiştir (2014: 116).

Maksudi, “Kut” kelimesinin sadece “saadet” diye tercüme edilmesini yanlış bulmuştur. Kut kelimesi, eski Türkçede ve bugünkü Türk lehçelerinde birçok manası olan kıymetli bir kelimedir. Maksudi, Kut kelimesini; ruh, ruhi manevi kuvvet, cesaret, uğurluluk, talihlilik, saadet, ikbal, siyasi hakimiyet kudreti, devlet idaresi ve salahiyeti ve şevket(hakimiyet şevketi) manalarını ifade eden çok değerli bir kelime olduğunu ifade etmiştir (2014: 116).

Sadri Maksudi’ye göre: “Kutadu Bilig’de kut her şeyden evvel devlet ve devlet idaresi kudret ve salahiyeti ve bu kudreti haiz olan şahsın şevketi manasında kullanılmıştır” (2014: 122). Maksudi, bu eserde kut kelimesinin her şeyden önce devlet idaresinde ki kudret ve salahiyeti ifade etmekle beraber, bu kelimenin bazı noktalarda ise uğurluluk, talihlilik, saadet gibi manalarda kısmen kullanılarak, bir edebi mana oyunu yapıldığını ifade etmiştir. Esasen, Vambery ve Radloff’un kut ve devleti, saadet diye çevirmeye götüren sebep bu olmuştur (2014: 122).

Sadri Maksudi’ye göre bu eserde ifade edilen kut kelimesiyle ”siyasi hakimiyet kudreti, devlet idaresi hak ve salahiyeti, hakimiyet şevketi” anlamlarına ışık tutulmuştur. Maksudi’ye göre Kutadgu Bilig “ devlet idaresi ilmi (siyasi hâkimiyet ilmi)” demektir (2014: 117). Maksudi, bu görüşünü ise birçok delil göstererek izah etmiştir (2014: 117- 121).

7. SADRİ MAKSUDİ ARSAL'IN TARİH KONUSUNDA YAŞADIĞI MÜNAKAŞALAR VE UĞRADIĞI TENKİTLER

7.1. Mehmet Fuat Köprülü'den Sert Tenkitler

Sadri Maksudi'nin; ilk önce, Mart 1924'te "Journal Asiatique" de, 1925 Nisan'ında ise "Türk Yurdu" dergisinde yayımlanan "Çinlilerin ve Moğolların, Houi-Hou ve Uygurlarıyla Orhun Türk Kitabelerindeki Oğuzların Ayniyeti" makalesi Köprülü ile aralarında bir münakaşa başlatmıştır. M. Fuad Köprülü, Sadri Maksudi'nin makalesini ve bazı noktalarda da şahsını hedef alan sert bir tenkit yazısını "Türkiyat Mecmuasında" neşretmiştir (Köprülü, 1925).

Adile Ayda, Fuad Köprülü'nün bu yazısını "her cümlesinde kıskançlık akan ve ilmi olmayan silahlarla yüklü" olarak nitelendirmiştir (1991: 159). Ayda, Hüseyin Namık Orkun'un Viyana'dan Sadri Maksudi'ye yazdığı konuyla alakalı mektubunun bir kısmına da eserinde yer vermektedir. Orkun, Maksudi ile Köprülü ile arasında gerçekleşen münakaşayı alakayla takip ettiğini söylemiş, kendisinin Maksudi'nin görüşlerinin filoloji kanalıyla ispat edeceğini bildirmiştir. Orkun, Maksudi'nin nazariyesinin ilim dünyası için son derece ehemmiyetli olduğunu, Köprülü'nün bunu takdir edemeyeceği de bildirmiştir (Aktaran Ayda, 1991: 159-160).

Köprülü, Sadri Maksudi'nin makalesinin tenkide bile layık olmadığını lakin sadece 'Jurnal Azyetik' (Journal Asiatique) gibi ciddi bir dergide yayınlanmasıyla ortaya çıkan tenkit etme mecburiyetine binaenaleyh bu eleştiriyi kaleme aldığını ifade etmiştir. Ona göre bu yazı, İstanbul gazetelerinde kendisine sık sık yer bulan gayri ilmi, eleştiri dahi hak etmeyen yazılardandır (1925: 322).

Köprülü, Sadri Maksudi'ye sıklıkla Türkiyat sahasındaki malumat eksikliği ve etraflıca tetkik noksanlığını üzerinden eleştiriler yapmıştır. Köprülü'ye göre Maksudi, Türkiyat sahasında ne eski membalara ne de Avrupalı âlimlerin ciddi eserlerine vakıf değildir (1925: 323). Öyle ki Köprülü, Maksudi'nin Orhun Abidelerini bile okumadığını, Divan-ı Lügati Türk gibi Türk tarihinin mühim bir eserini bile etraflıca incelemeyeceğini iddia etmiştir (1925: 323-324).

Köprülü, yeni bir keşifte bulunup bunu "iftiharla" sunduğunu belirttiği Sadri Maksudi'nin keşif adı altında sunduğu fikirlerin ciddiyetsiz ve asılsız olduğunu belirterek, sıklıkla bu durumdan alaycı ve küçümseyici bir üslupla bahsetmiştir (1925: 323). Köprülü, Maksudi'nin ortaya attığı fikirlerin kendisinden çok önce var olduğunu, Maksudi'nin yaptığını ise bu telakkileri kendine mâl etmek olduğunu ileri sürmüştür. Köprülü, Huvey Hu'lar ile Uygurların aynı kavim olduğunu Maksudi'den önce çeşitli alimler tarafında yazıldığı belirtmiştir. Maksudi'nin başkalarının iddiasını kendine mâl ederek kendisini "açık kapıları zorlamak" gibi tuhaf bir duruma düşürdüğü fikrindedir. Bunun sebebini ise literatürden habersiz olmasına yormuştur (1925: 324).

Köprülü, Maksudi'nin "Çinlilerin 'Huvey Hu', Moğollar'ın 'Uygur' dedikleri kavim Türk cinsindendi; etnik nokta-i nazardan bunlara 'Töles' ve kabile teşkilatı itibarıyla 'dokuz Oğuz' derlerdi" cümlesini alıp kendisinin bu yazıdan beş sene evvel yazdığı "(...)Uygurlar, hakikat-hâlde 'Huvey Hu'lardır ki, Orhun Kitabelerindeki 'Dokuz Oğuzlar'la Arap müverrihlerinin 'Tuğz Guz'ları ve Çinlilerin 'Tiye-Le' Orhun kitabelerindeki 'Töles'ler de onlardır" yazısıyla mukayese etmiş ve şöyle devam etmiştir: "Sadri Maksudi Bey, beş sene sonra aynen ileri

sürüyor; fakat bu defa ‘büyük ve parlak bir keşif alimi’ şeklinde; ve hem de doğrudan doğru Avrupalılara karşı!.. Cüretkârlığın bu derecesine ilim tarihinde tesadüf olunacağını zannetmiyorum!” (1925: 325-326).

Köprülü, yaptığı tenkiti şöyle hülasa etmiştir:

“Sadri Maksudi Bey’in Türkiyat sahasındaki malumatı, çok sathi ve çok iptidaidir; bu zat bu sahada yeni tetkikat yapabilmek şöyle dursun, hatta şimdiye kadar istihsal edilen belli başlı neticelerinde de tamamıyla bihaber bulunuyor. ‘Keşif’ diyerek gurur ve tantanayla ileri sürdüğü şeylerin hepsi, vaktiyle ortaya atılmış, hatta bir kısmı red ve cerh edilmiş ve ehemmiyetlerini kaybetmiş meselelerdir. Bu tarz-ı mesaiyi kabul ettikten sonra, Sadri Maksudi Bey ‘dünyanın yuvarlak olduğundan’ başlayarak bu günkü ilmî mütearifeleri de bir bir keşfettiğini pekala kemâl-i tantanayla iddia edebilir(...)” (1925: 325-326).

Köprülü, okuyucularına bu şekilde “değersiz ve gülünç” bir konunun tenkidine mecmuada yer verdikleri için müteessir olduklarını bildirmiştir (1925: 326). Ayrıca Köprülü, küçümseyici ve alaycı ifadelerini daha da yukarı çekerek “ Journal Asiatique” dergisine “şarlatan yazarların” yazılarının neşrine imkan vermemesini tavsiye etmiştir (1925: 326). Köprülü, Maksudi’nin makalesine sadece ağır tenkitler yöneltmekle kalmamış, Maksudi’nin şahsını hedef alarak “şarlatan” ifadesini de kullanmıştır (Köprülü, 1925: 326).

Köprülü, bu tenkitinde Sadri Maksudi’nin ortaya attığı görüşleri ağır bir şekilde eleştirmiştir. Köprülü, Maksudi’nin yazısının tenkide bile layık olmayan, ciddiyetsiz ve gülünç olarak görmüş (1925: 326), Maksudi’nin ciddi literatür bilgisinin noksan olduğunu sıklıkla zikretmiştir (1925: 323-324). Köprülü’nün bu tenkit yazısında sık sık alaycı ve küçümseyici ifadelere rastlanmaktadır. Hatta Sadri Maksudi’nin şahsını hedef alarak “şarlatan” ifadesini de kullanmıştır (1925: 326).

Sert ve istenmeyen bazı ifadelerin ortaya çıktığı bir münakaşa gerçekleşmiş olsa da şunu da ifade edebiliriz ki, bu tür münakaşalar Türkiye’de Türkoloji’nin gelişimine katkı da bulunmuştur (Aydın, 2018:37; Palabıyık, 2005: 148).

7.2. Sadri Maksudi Aarsal’ın Köprülü’ye Cevabı

Sadri Maksudi, Fuat Köprülü’nün sert tenkitlerine cevap vermekte gecikmemiş ve Türk Yurdu dergisinde kendisine yapılan tenkitlere cevap vermiştir(1925f). Maksudi, ”genç bir müderris” diye tarif ettiği Fuat Köprülü’nün yazısında, ilmi münakaşa adabını ne kadar uyduğu tartışılacak bir üslup ile şahsına hücum edildiğini ifade etmiştir. Sadri Maksudi’ye göre, Fuat Köprülü’nün tenkidinde en göze çarpan unsur kendisine karşı “fena bir hisle” yaklaşmış olmasıdır. Maksudi, bilimsel bir eleştiriden ziyade şahsına karşı bir taarruza dikkat çekerek, kendisinin Fuat Köprülü gibi şahsi bir hücumda bulunmayarak onu takip etmeyeceğini bildirmiştir (1925f: 106).

Sadri Maksudi, öncelikle Fuat Köprülü’nün tenkitinde, kendi tezlerini açık ve net bir biçimde gösterilmediğini düşündüğü için kendi tezlerini özetleyerek başlamıştır (1925f: 106-107). Maksudi gerekli izahatları yaptıktan sonra ise tezini üç maddede özetlemiştir:

“Çinlilerin Houi Hou dedikleri halk, Türk kitabelerinin Dokuz Oğuzlarıdır.

Oğuz, Ugur kelimesinin yumuşamış şeklidir.

Ugur ve Oğuz her ikisi kabileler ittifakı manasındadır” (1925f: 107).

Bu özeti yaptıktan sonra Maksudi, Köprülü'nün kendi tezlerine esasında cevap veremediğini, yaptığının ise bir yanıltmaca olduğunu öne sürmüştür. Maksudi, Köprülü'nün eleştirilerine cevabını dokuz maddede toplayarak yanıtlamıştır. Esasında Köprülü'nün, Maksudi'ye yönelttiği tenkitlerini iki başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; literatür eksikliği ve var olan görüşleri kendi orijinal fikri diye ortaya atması. Maksudi, Köprülü'nün bu temel eleştirilerine net yanıtlar vermiştir.

Maksudi, Köprülü'nün Türkoloji alanında önem arz eden çeşitli eserleri gündeme taşıyarak şahsının okumadığı iddia etmesini bir müderrisi yakışmayan çocuksu bir tavır olarak değerlendirmiş, bunları kendisinin okuduğunu ima etmesini ise tuhaf bir iftihar olarak görmüştür. Kendisinin bu eserleri, Türkoloji'nin mühim eserlerini, okumadığını öne sürmesini ise şaşkınlıkla karşılamıştır (1925f: 109). Sadri Maksudi, Fuat Köprülü'nün kendisine karşı birkaç kez ifade ettiği şu kitabı okumamış, bu eserden haberi yok gibi iddiaları kesin bir dille reddetmiştir. Fuat Köprülü'nün bu davranışlarını ise bir müderrise yakışmayan davranışlar olarak görmüş ve Köprülü'yü “muntazam bir tahsil görmemiş otodidakt” olarak tarif etmiştir (1925f: 110).

Sadri Maksudi, Köprülü'nün, kendinin öne sürdüğü telakkileri şahsına ait olmayıp daha önce ortaya atılmış nazariyeler olduğu iddiasına ise şöyle cevap vermiştir: “Ben gayet açık söylüyorum Oğuzların Houei Hou'larla birliği meselesine birkaç alim işaret etmiştir. Lakin hiçbiri Orhun Abidelerini Çin menbaları ile mukayese ederek bunu ispat etmemiştir ve hiçbiri benim getirdiğim lisani delilleri ileri sürmemiştir” (1925f: 109). Sadri Maksudi, konu ile alakalı hem ana kaynakları hem de araştırma eserlerini okuduğunu ve bunların ışığında daha önce kimsenin getirmediği delillerle, vuzuhla bu meseleyi ortaya koyduğuna kesin bir imanla inanmaktaydı (1925f: 109).

Sadri Maksudi, ileri sürdüğü tezi, ilk defa olarak kendisinin lisani deliller göstererek ispat ettiğini belirtmiştir. Ortaya bir tez attığını, bunun ilmi anlamda reddedilebileceğini fakat kesinlikle Fuat Köprülü'nün kendi nazariyesini reddetmediğini yaptığının ise şahsına hücum etmek olduğu ifade ederek şöyle demiştir:

“Katiyetle söylüyorum. Ugur ne gibi lisani tahavvül kanunları sayesinde Oğuz olduğuna dair benden evvel benim gösterdiğim lisani deliller serdederek hiç kimse söylememiştir. Bu benim naziremdir. Nazire – hypothese diye meydana konulan fikirdir ve redde olunabilir. Bu nazariye reddolunsa bile bir alim için bais-i zül ve hacalet değildir. Fuad bey benim naziremi reddetmeye muvaffak olsa bile benim şahsıma hücum ve taaruza hak kesb etmezdi. Fakat bu makaleyi nihayetine kadar okuyan kariler görecekler ki Fuad Bey nazirelerimi katiyen reddetmemiştir” (1925f: 110).

Sadri Maksudi, Fuat Köprülü'nün yanıtında esasında kendi tezini reddetmediği daha doğrusu reddedemediğini ve edemeyeceğini büyük inançla ifade etmiştir (1925f: 107). Maksudi, kendisinin ortaya bir tez attığını bunun ilmi olarak reddedilebileceğini fakat Köprülü'nün kendi tezlerini reddedemediğini net ve keskin bir suretle belirtmiştir. Köprülü'nün özellikle

kendisinin şahsına hücum ve taarruzda bulunduğu hatırlatmış ve bu taarruzu reddetmiştir (1925f: 110).

Maksudi, Köprülü'nün bu tenkit yazısında kendi tezlerini çürütemediği görüşündedir. Köprülü'nün yaptığını ise, lisan bilen kişilerinde yardımıyla kendi öne sürdüğü tezlerin ondan önce ortaya atıldığını ispatlama çabası olarak görmüştür. Ayrıca, esas tez ile yan tezlerin bilinçli olarak karıştırıldığını ve kendisini sıklıkla bazı eserleri okumamakla itham ettiğini belirtmiştir (1925f: 107).

Sadri Maksudi, Köprülü'ye ilmi meselelerde cevap verdiğini, şahsına yapılan saldırılara yanıt vermediğini belirterek: “ Ben Türklük dünyasında bugün çıkmış bir adam değilim. Benim hem milli sahada hem ilmi sahada faaliyetlerim ta Türkistan'dan Türkiye'ye kadar bütün Türk ülkelerinde fikri hayata aşına olan zevaçta mevcuttur“ diyerek kendi saygın mevkiine işaret etmiştir. Fuat Köprülü'nün şahsına yönelik hücumları hakkında hükmü ise Türk dünyasında kendisini tanıyan kişilere bırakmıştır (1925f: 111).

Sadri Maksudi'nin bu cevabına karşı Fuat Köprülü bir yanıt vermediği görülmektedir. Ali Birinci, bu durumu ayrıca üzerinde durulması gereken bir “keyfiyet” olarak görmüştür (Birinci, 2017: 101). Sadri Makudi bu fikirlerinden ömrünün sonuna kadar vazgeçmemiş ve kendi tezinin doğruluğunu gösteren delilleri kimsenin reddetmediğini iddia etmiştir (Arsal, 2014: 389).

7.3. Zeki Velidi Togan: “On Yedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey”

Zeki Velidi Togan, Birinci Türk Tarih Kongresinden kısa süre sonra İstanbul Üniversitesinde ki görevinden istifa edip Avrupa'ya gitmiştir. Ekseri bu gidişin sebebi Kongrede yaşananlar olarak düşünülmüşse de Togan durumun düşünülen istikamette olmadığı ifade etmiştir (1934: 7).¹⁵ Zeki Velidi Togan, Avrupa'ya gidişinin sebebinin akademik çalışmalar olarak göstermiştir. Buna göre; Togan uzun yıllar çeşitli kütüphanelerde ciddi çalışmalar yapmış, ehemmiyetli vesikalar toplamıştır. Fakat bu bilimsel hazineyi işlemesini temin edecek, çağdaş ciddi yayınları ulaşıp etkili bir surette yararlanamıyordu. Ayrıca bilmesi gereken eski lisanlar ve gerekli yardımcı bilimleri Türkiye'de öğrenme şansı yoktu (Togan, 1934: 5). Bu sebeplerden dolayı Togan, Avrupa'ya bilimsel bir seyahat yapmak istiyordu. Fakat bu maksatla, maaşı kesilmeden makul bir süre için Avrupa'ya gitme müsaadesini bir türlü kurumundan alamıyordu.

Togan, Ankara'da düzenlen Tarih kongresine katılmadan önce son kararını çoktan vermişti. Vekâletten bilimsel gayeler doğrultusunda maaşı kesilmeden uygun bir süre için izin isteyecekti. Şayet bu müsaade verilmediği takdirde ise görevinden istifa ederek Avrupa'ya gidecekti. Öyle ki bu ihtimali göz önüne alarak(muhtemel verilmeyeceğini düşünüyordu) çeşitli hazırlıklarda yaptığı görülüyor. İstifası durumunda arkadaşlarına kendisine maddi yardım yapıp yapamayacaklarını sormuştur. Bununla da kalmayıp evinin kirasını ödemiş,

¹⁵ Togan, İstanbul Üniversitesindeki görevinden istifa ederek Avrupa'ya gidişinin sebebinin, kongrede yaşananlar olmadığını söylese de daha sonra kaleme aldığı bazı mektuplarda bunun tersi bir söylemde bulunmuştur. Zeki Velidi Togan, 1939 yılında Türkiye'ye gelmek için başta dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere üst düzey devlet yetkilerine mektup göndermiştir. Dönemin Maarif vekili olan Hasan Ali Yücel'e gönderdiği hususi mektupta şöyle diyordu: ”Bundan yedi sene önce Ankara tarih kongresinde vaki olan bir hadise yüzünden İstanbul Darülfünunundaki görevimden istifa ederek Avrupa'ya gelmiştim” (Baykara,1989: 26).

kitaplarını ise üniversitenin kütüphanesine bırakmıştır. İşte bu şartlar ve hazırlıklarla birlikte, yanına çantasını alarak kongreye katılmıştır (Togan, 1934: 6).

Yani, Togan'ın anlattığına göre zaten Avrupa'ya öyle ya da böyle kesin gidecekti ve bu kararı kongreye gelmeden çok önce almıştı. Avrupa'ya kurumundan istifa edip gidişi ile Kongre'nin ayın zamana rastlaması ise "teessüf" ettiği bir tesadüf olmuştur (Togan, 1934: 6).

Evvela temas etmemiz gereken husus Togan'ın bu kitabı neden kaleme aldığı ya da hangi gerekçelerin bu kitabın yazılmasına sebebiyet verdiğidir. Esasında bu kitabı yazdıran temel saik, doğrudan kongrede Sadri Maksudi ile yaşanan tartışması değil bu tartışma üzerinden kendisine yapılan ağır tenkitler olmuştur. Kitapta özellikle iki ismin kendisine karşı Sadri Maksudi'nin tenkitlerini mehz alınarak yapılan saldırıları öne çıkarılmıştır. Bu iki isim, Ahmet Muhip ve, o dönem, Edirne Mebusu olan Şeref Bey olmuştur. Onların eleştirilerini zikreden Togan, "bunları reddetmeliyim" diyordu (1934: 3). Ve bu gerçeği şu sözlerle ifade etmiştir:

"Bugün ve bundan sonra da bu meseleye dönmek ve ona beş dakika vakit sarf etmek yine hatırımda yoktu. Fakat Ahmet Muhip ve mebus Şeref beylerin Hakimiyeti Milliyedeki makalelerini okuduktan ve beni maskeli sahtekar sıfatıyla bir daha lekelemeye çalıştıklarını gördükten sonra, teessüfle anladım ki artık susmak aciz telakki olunuyor demektir" (1934: 51).

Zeki Velidi Togan'a yöneltilen ve katiyette reddettiği bir iddiada, onun yurtdışında Tarih Cemiyeti ve Türk Tarih Tezi'nin ürünü olan Tarih kitabı aleyhine menfi propaganda yürüttüğü iddiası olmuştur. Zeki Velidi, bunun doğru olmadığını belirterek kesin bir dille yalanlamıştır. Togan, Türkiye dışında Türk tarih görüşü aleyhine faaliyet gösterdiği iddiası için şöyle demiştir: "Fakat hiç kimse, Türkiye'de hâkim tarih telakkisine karşı o veya bu şekilde fena fikirler serdettiğimi, aleyhtar bir cümle yazdığımı veya menfi telkinatta bulunduğumu söyleyemez. Bilakis, bunun aksine birçok şahitler bulunabilir" (1934: 4). Togan, Atatürk'ü kastederek, Türkiye'deki fikri yaşamın büyük bir rehber tarafından yönetildiğini, kendisinin vazifesinin ise bu büyük rehberden bir emir alırsa yerine getirmek olduğunu ifade etmiştir (1934: 7). Togan, Türkiye'de büyük rehberin reisliğinde tüm alanlarda yaşanan başarılarla kalpten sevindiğini belirtmiştir. Kendisinin ise, her nerede olursa olsun bu gayretlerin kültürel yönünü oluşturan faaliyetlerde yararlı olma arzusunu da zikretmiştir (1934:7).

Zeki Velidi Togan'ın bu kitabını iki kısma ayırabiliriz; birinci kısımda Sadri Maksudi ile Rusya'dan başlayıp Türkiye'ye kadar devam eden münasebetlerinden bahsetmiş, ikinci kısımda ise Sadri Maksudi'nin kongredeki iddialarına cevap vermiştir. Togan, Sadri Maksudi ile geçmişte Rusya'da ki günlerden başlayarak Türkiye'ye kadar uzanan ilişkilerini kendi penceresinden anlatmıştır. Maksudi'ye karşı ciddi ve ağır ithamlarda bulunmuştur.

Togan'ın bu eserinde göze çarpan en bariz durum ve egemen düşünce, Maksudi'nin Togan'ın şahsına karşı mütemadiyen bir düşmanlık beslemesi, her zemin ve şartta onun aleyhine fena düşünce ile çalışmasıdır. Togan'ın anlatımına bakılırsa büyük ve ebedi bir düşmanlık söz konusudur. Togan, Maksudi ve Ayaz İshaki'nin şahsını "milli ve dini düşman" olarak gördüklerini belirtmiştir: "(...)Sadri ve Ayaz beyler gibi benim bütün mevcudiyetime ve bütün manevi mahsulatıma derin, kalbinden ve ebediyen düşman kesilmiş birisini daha

görmedim. Onlar, beni ellerinden gelirse artık her köşede, her şekilde girerek takip ederler” (1934: 27).

Togan, Maksudi’yi zamana ve şartlara göre şekil değiştiren, gittiği yerin kalıbına giren biri olarak görmüş ve Maksudi’yi; ”Rusya’da Rus’tan fazla Rusya ihtiyatçısı ve Rus vatanperveri, Lehistan da Lehten fazla Leh patriotu, Türkiye’de herkesten ziyade Türkçü olabilen ve lüzumunu görülünce her nevi renklere görünmek maharetine malik olan(...)” bir kişi olarak tarif etmiştir (1934: 20).

Togan, Sadri Maksudi’nin düşmanlığına Ankara’da da devam ettiğini, her fırsatta kendisinin aleyhine faaliyette bulunduğunu öne sürmüştür. Togan, Maksudi’nin aralarındaki bu gerginliği bizzat Gazi’ye aktarma niyetini olduğunu ve bunu engellemek için Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu’na başvurduğunu dile getirmiştir. Bunun neticesinde Ahmet Ağaoğlu’nun evinde Yusuf Akçura’nın da olduğu bir görüşme tertip edilmiştir. Lakin ikili arasında bir gerginlik oluşur ve bu görüşme olumsuz sonuçlanır (1934: 19). İkili arasındaki bu anlaşmazlık 4 Temmuz akşamı bizzat “büyük rehberin” şahsına ulaşmıştır (1934: 19). Togan, ilerleyen süreçte Maksudi’nin kendisi hakkında menfi bir propaganda yaparak olumsuz bir imaj oluşturmaya çalıştığını öne sürmüştür. Zeki Velidi, kendisine yönelik hücumun neticesinde 1929 sonbaharında Üniversiteyi terk edip tekrar siyasete atılmayı düşünmüşse de sonra bu fikrinden vazgeçmiştir (1934: 19-20).

Zeki Velidi, öne sürülen ve katî olarak savunulan yeni Türk Tarih görüşüne karşı olmadığını ifade etmiştir: “ Ankara’da hâkim tarih tezlerine karşı mukabele, esas itibariyle, benim için hiçbir zaman bir umde olmamıştır ve olamaz. Kabul edilen tezleri tenkitle sarsmaya çalışmak ise hiçbir zaman hatır ve hayalimden geçmemiştir” (1934: 4). Kurumun isteği doğrultusunda kaleme aldığı raporda ise: “ Yazılarımda esas tezlere hiç temas etmeyip yalnız teferruattan bazılarına temas ettim ve bazı kronoloji ve basım hatalarını gösterdim” diyerek itirazlarının esastan değil teferruattan olduğu öne sürmüştür (1934: 4).

Togan, Ankara’daki kongrede Sadri Maksudi ile aralarında yaşanan tatsız durumun kök sebebini, eskide kalmış fakat kapanmamış bir hesap olarak görmüş ve şöyle demiştir:

“Ankara tarih kongresinde beni derinden üzen ve müteessir eden bir şey varsa o da Rusya’daki eski bir düşmanın, son söz kendilerine ait olmasından ve o anda kontrol edemeyeceğimden bilistifade bana karşı tahrif ve ihaneti milliye ithamlarıyla ortaya atılarak ağzına geleni söyleyip benimle eski hesabına – kendi tabiriyle Ufa’daki hesapları görmüş olmasıdır” (1934: 7).

Görüleceği üzere Togan, Sadri Maksudi’yi bir “düşman“ olarak görmüş ve onun olumsuz tüm davranışlarının sebebini bu düşmanlığa bağlamıştır.

Togan, madde madde Sadri Maksudi’nin iddialarını ele almıştır. Togan, Sadri Maksudi’nin kendisini “mehaz sahtekârlığı” yapmakla suçladığı belirtip (1934: 35), madde madde bu eleştirilere cevap vermiştir (1934: 34-51). Togan’da, Maksudi’yi hem kendinden hem de diğer alimlerin eserlerinden çarpıtmada bulunmak ve kendi namına alıntılar yapmakla itham etmiştir. Metinleri zorladığı ileri sürmüştür. Metinlerde çarpıtma yaptığını, zorlama çeviriler kullandığını iddia etmiştir. Mehaz sahtekârlığa ile suçlanan Togan, Maksudi’yi de mehaz çarpıtmasıyla itam etmiştir (1934: 34-51).

Zeki Velidi, Sadri Maksudi'nin kendisine karşı eskiden gelen bir “düşmanlık” içinde olduğu belirtip, kongredeki tutumunu ise bunula bağdaştırarak eski hasımlığın bir devamı olarak görmüştür. Togan, “Ana Hatları” kitabı için tarih kuruma sunduğu mütalaayı “dostane” bir üslupla yazılmış ve bazı hatalara işaret eden bir metin olarak görmüş, esasında kolayca yanlışlar tashih edilerek konunun kapanabileceği ifade etmiştir. Fakat Sadri Maksudi'in böyle yapmayarak “inatlaştığını” ve mevzuu büyüttüğünü bununla da yetinmeyip Tarih Kongresinde me hazlar üzerinde “kasapça bir tasarrufta“ bulunduğu ifade etmiştir (1934: 52). Zeki Velidi ayrıca Sadri Maksudi hakkında dikkat çekici bir imada da bulunmuştur. Tarih Kongresinde tavrını ve “cesaretin” atf yapmış ve şöyle bir ikazda bulunmuştur:

“Bunu anlamak için Sadri Maksudinın tercüme-i halini, kim olduğunu icabeder ve o da Finlandiya, Paris ve Türkiye’de kendi hakkında gazetecilere ve saireye şifahen ve tahiren vermiş olduğu ‘malumatlara’ uygun değildir. Buna ait kâfi miktarda vesaik elimde mevcut ise de şimdilik bununla uğraşmıyorum (1934: 52)”.

Zeki Velidi ile Sadri Maksudi ilişkisinin iyi bir noktada olduğunu söylemek zor. Genel olarak hep gergin geçmiş, bazı zamanlarda bir düşmanlık hissini bu münasebetlere hakim olduğunu söylemek mümkün. Fakat tarafları tamimiyle iki düşman olarak değerlendirmekte doğru değil. Zeki Velidi Togan, bu eserinde durumu böyle anlatsa da daha sonra kaleme aldığı hatırasında, Maksudi ile ilgili kısımlarda mütemadiyen bir düşmanlık olmadığını hatta tersi istikamette bir normalleşmenin var olduğu görülmektedir. Bu eseri kendine karşı yapılmış ağır ithamlara karşı yazmış olduğunu unutmamak, bir öfkenin hakim olduğunda göz ardı etmemek lazım. Tepkisel bir eser olmuştur. Togan, bilhassa Sadri Maksudi'nin Kongredeki metninin temel alıp sert bir şekilde kendisine hücum eden kişilerin öfkesiyle bunların kaynağı haline gelen Maksudi'ye ağır bir şekilde yüklenmiştir.

Togan, Hatıralarında Sadri Maksudi'yi “hürmet ettiğim hemşerim” olarak takdim etmiştir. Paris'te “Societe Asiatiuque” de verdiği konferanstan sonra bir hemşerisinin böyle önemli bir kurumda verdiği nutuk hoşuna gitmiş ve kendisini tebrik etmiştir (Togan, 2019: 545). Ayrıca Avrupa gittiğinde, Sadri Maksudi'nin evinde konuk olmuştur. Burada Ali Merdan Topçubaşı ile beraber üç isim kafa kafaya vererek Avrupa'da nasıl bir faaliyet yapabileceklerini konuşmuşlardır (Togan, 2019:539). Hülasa; Sadri Maksudi ile Zeki Velidi Togan arasındaki ilişkiler hep gergin olmuş hatta zaman zaman düşmanca düşüncelerin bu ilişkilerde hakim olduğu da ifade edebilir. Fakat bununla birlikte Togan ve Maksudi birbirlerinden tamamen kopmamış, iletişim kanallarını kapatmamışlardır.

7.4. Hüseyin Nihal Atsız'dan Farklı Zamanlarda Farklı Değerlendirmeler

Hüseyin Nihal Atsız'ın yaşamının farklı evrelerinde Sadri Maksudi hakkında farklı görüşler bildirdiği görülmektedir. Atsız, Türk Tarih Tezi'nin yörüngesinde ortaya çıkmış olan ve liseler için hazırlanan Tarih I-V kitaplarını tenkit pozisyonundaydı. Atsız, Tarih kitaplarının yazarlarından olan ve kendisinin büyük bir bağlılık duyduğu Togan ile yıldızı bağdaşmayan Sadri Maksudi'ye sert tenkitlerde bulunmuştur.

Atsız, kendisinin Tarih I-IV kitaplarına yönelttiği tenkitlere ilgililerin cevap veremediklerini ileri sürmüş fakat Sadri Maksudi'nin dersinde sarf ettiği “Orhun değil Orhon'dur” ifadesi ile kendisine “güya” cevap verdiğini belirterek, bu hususta sert eleştirilerde bulunmuştur. Atsız'a

göre Maksudi'nin bu ifadesi "ilmi bir pot ve yalandı" (2018: 243). Atsız, atlı maddede kelimenin "Orhon" değil "Orhun" olduğunu göstermeye çalışmıştır (2018: 244-245). Bundan hareketle Atsız şöyle diyordu: "Maarif Vekaleti, Üniversitede Türk tarihi dersi vereceği adamları beynelmilel alimlerden seçemiyorsa, hiç olmazsa beynelmilel cahillerden olmamasına dikkat etmelidir"(2018: 245). Ayrıca Atsız'a göre Maksudi Üniversitede "hâlâ" Cengiz Han'ın Türk olmadığını "gevelemektedir." Bu ise hem tarihi bir hakikate hem de mille teze aykırı bir söylemdir (2018. 144).

Atsız, Sadri Maksudi'nin Türk Tarihinin Telkinatın'da söylediği: " Türk ırkı daha kendisini gösteremedi. Türk son sözünü söylemedi. Türkün son sözü medeniyet kelimesi olacaktır" sözlerini gündeme getirerek şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: " Görüyorsunuz ya Sadri Efendi evvelce bizim dünyaya medeniyet taşımış bir ırk olduğumuzu kabul etmiyordu. Ancak bundan sonra medenileşeceğimizi iddia ediyordu. Acaba Sadri Efendi neden bu kadar derin fikir değiştirdi? Ah mebusluk ne güç şeydir(...)" (2018: 144- 145).¹⁶

Hüseyin Nihal Atsız'ın değindiği bir husus da, Maksudi'nin Sorbon Üniversitesinde görev alıp almadığı üzerine olmuştur. Atsız'a göre Sadri Maksudi'nin kendisini "Sorbon Türk Tarihi Müderrisi" olarak tanıtmayı "koca bir yalan" dan başka bir şey değildir¹⁷ (2018:143). O, başka

¹⁶ Atsız'ın bu eleştirisi üzerine bazı değerlendirmelerde bulunmak zorundayız. Çünkü bizim çalışmamızda temel vurgu, Maksudi'nin Türklüğün yüksek medeniyeti peşindeki öyküsü olmuştur. Evvela net olarak ifade edeceğimiz husus, Hüseyin Nihal Atsız'ın bu görüşünün tamamıyla hatalı olduğudur. Etraflı bir inceleme yapılmadan, bir sözü tamamen manasından kopararak yapılan haksız bir değerlendirmedir. Esasen Atsız'ın atf yaptığı Türk Tarihinin Telkinatı, kendi yaklaşımını doğrulamamaktadır. Türk Tarihinin Telkinatı, Maksudi'nin Türk ırkının tarihini tetkik ederek Türk ırkının güçlü ve zayıf yönlerini belirlediği kıymetli bir değerlendirmedir. Telkinatta Maksudi, Türk ırkının, mazide büyük devletler kurarak en ileri medeniyet seviyesini ulaştığı belirterek bugün ,geçmişe kıyasla, neden çok iyi bir noktada olmadığını sorgulamıştır. O, şöyle diyordu: " Türk ırkı neden bu kadar müspet sıfatlara malik iken, ne sebeptendir ki Türkler bugün dünyanın en büyük, en mütemeddin, en yüksek harşlı bir milletini teşkil etmiyor?" (1925a: 146). Maksudi bu sorunun cevabının aramış ve Tür ırkını yükselten vasıfların Türklük için ebedi olduğu belirterek:" (...) Türk son sözünü söylemedi. Türkün son sözü 'medeniyet' kelimesi olacaktır" (1925b: 191) diyerek Türk ırkının övünç dolu geçmişine dayanarak parlak ve medeni bir gelecek inşa edeceğine olan kesin imanını belirtmiştir. Ayrıca, Türk Ocaklarının VI. Kurultayında, Tarih Heyetinin kurulduğu gün yaptığı konuşmada şöyle diyordu:" Herhangi bir devri tahlil ediniz, o devirde medeniyetlere Türk'ün tesirini görürsünüz. Türklerin, medeniyetin inkişafındaki rolü şüphesizdir" (TTHM, 1930:73). Keza Sorbon'da verdiği derslerde de, Türklerin mazide çok ilerlemiş bir medeniyete sahip olduğunu gururla ifade etmiştir. Lakin sonra gelen nesillerin bu medeniyete sahip çıkarak muhafaza edip, ilerleteceği yerde, yüz çevirdiklerini ise teessüfle bildirmiştir (Topçubaşı, 2017: 678-679). Bu derslerde Türk ırkının son sözünü söylemediği, son sözünün ise "çalışmak, medeniyet ve sulh" olacağını tam bir imanla ifade etmiştir (Topçubaşı, 2017: 682).

¹⁷ Atsız, parantez içinde bunun için Maksudi'nin Türk Yurdu mecmuasındaki konferans metinlerine bakılmasını tavsiye etmiştir. İlgili konferanslara bakıldığında kendisini doğrulayan bir bilgi görülmemektedir. Türk Tarihinin Telkinatı metninin ana başlığı altında:" Paris Darülfünundan Türk Akvamı Tarihi Müderrisi Sadri Maksudi(...)" bey'in verdiği konferans olduğu belirtiliyordu. Ayrıca Sadri Maksudi, Türkiye'ye Türk Ocaklarının davetlisi olarak geldiğinde, kendisi için düzenlenen çay davetinde, onu Türk kamuoyuna takdim eden Yusuf Akçura şöyle diyordu: "(...) nihayet Fransa'ya geçerek Paris Darülfünununda kendi gayretleriyle bir Türk Tarih kürsüsü ihdas etmeye muvaffak oldu" (Aktaran Yörük, 2017: 125). Bu arada belki bir yanlış anlama olabilir diye bir noktayı açıklamayı ihtiyacı hissediyoruz. Paris Darülfünundan kasıt, Sorbon Üniversitesidir. Bu durum Paris'te eğitim almış olan Yusuf Akçura'nın, yine Maksudi'yi takdim eden konuşmasında görülmektedir(Aktaran Yörük, 2017: 125). 1925 senesinde Türk Hukuk Tarihi kürsüsünün kurulması münasebetiyle Cumhuriyet gazetesinde çıkan haberde Sadri Maksudi'nin hayatı kısaca verilirken, Sorbon'da Türk Akvamı Tarihi müderrisliği yaptığı net bir şekilde ifade edilmiştir (Arsal, 1926; Ekler: 833). Sadri Maksudi'yi Türkiye'de bir tarihçi ve bilim insanı olarak ilk kez tanıtan Alaattin Cemal Topçubaşı'nın gazete yazılarına baktığımızda ise Sadri Maksudi'nin Sorbon Üniversitesinde Türk tarih müderrisi olarak ders veren ilk Müslüman Türk olduğu, gururla ifade edilmiştir

bir yazısında ise Sadri Maksudi'yi, kendisini Sorbon müderrisi diye imza atarak reklam eden bir zat olarak tanıtmıştır (2018: 121).

Atsız, Sadri Maksudi'ye aldığı ders ücreti üzerinden de eleştirmiştir. Atsız, Maksudi için şöyle diyordu: “ Saati 25 liraya ders veren ve bir saatte vasati 2600 kelime söylediği için kelime başına bir kuruş alan Sadri Maksudi bey demek ki “Orhun değildir, Orhun'dur” diye kırdığı ilmi pot için üç kuruş almış oldu. Üç kuruşa ilmi bir yalan. Ne güzel bir kazanç!” (2018: 243). Esasında sadece Maksudi'yi değil milletvekili olup üniversitede ders veren hocaları da tenkit etmiştir. Atsız, bu mebus hocalar için “sanki ortalığa ilim saçıyorlar” diyerek aldıkları 25 lira ders ücretini eleştirmiştir. Atsız ülkenin ekonomik durumu hakkında bilgi vererek şöyle diyordu:“(…)350 lira aylık almalarına rağmen bir de ders saati 25 liraya ders veren bu bilginlerin vatanperverliğine bayılıyorum” (2018: 145).

Atsız, Sadri Maksudi'nin hemşerilerinden olduğunu ifade ettiği bir zatın eserinden, Maksudi hakkında yer alan bazı iddialara doğrudan yazısında yer vermiş ve “(…)sizin yurt için sakal ağartmış bilginlerden dediğiniz Sadri Maksudi Bey'in tercüme-i hali(…)” diyerek bu yazıyı öne sürmüştür (2018: 143).¹⁸ Bu yazıda Maksudi hakkında hakikatle bağdaşmayan ağır ithamlar bulunmuştur. Buna göre Maksudi, kendi menfaatleri peşinde koşan, kendini büyük bir konumda görüp daima metheden bir “zavallı” dır. Duma'daki faaliyetleri faydasız, Tatarca ve Rusçası zayıf, akli ve tabiatı “geldi gitti” özelliğe sahiptir. Üçüncü Duma'ya ise rakibi olan Hamit Abzı'ya yalvararak hatta ağlayarak kendisini zar zor Duma'ya seçirmiştir¹⁹(2018:143). Anlaşıldığı kadarıyla Atsız'ı bu yazıdan haberdar edip kullanmasını sağlayan Zeki Velidi Togan olmuştur. Togan, daha önceki bölümde değindiğimiz, “On Yedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey “ kitabında Sadri Maksudi'nin tercüme-i halinin bilindiği gibi olmadığı ve bu hususta elinde birçok vesika bulunduğunu lakin şimdilik bunlarla uğraşmayacağı ifade etmiştir (1934: 52). Anlaşılan kendisi bu vesikalarla uğramamış, onun yerine bu görevi “hırçın ve öfkeli” öğrencisi Atsız üstlenmiştir. Ayda'da bu hakikate şöyle dikkat çekmiştir:

“Genç ve saf Atsız'ı Sadri Maksudi aleyhinde yazı yazmaya teşvik eden, zorlayan zatın ona kaynakları da temin ettiği görülmektedir. Bu kaynaklar Sadri Maksudi'nin Rusya'daki solcu düşmanları tarafından yazılmış paçavralardır. Bu paçavraları Atsız'ın eline o Tarih profesörü(Togan) vermese idi, Atsız onları nereden bilecek, nereden bulacaktı?” (1988: 118-119)

Ayda'ya göre “Atsız gençliğinde söz konusu tarih profesörünün(Togan) kışkırtmalarını uyarak” Maksudi hakkında “çok çirkin ve yakışsız yazılar yazmıştır” (1988: 118). Hatta

(Topçubaşı, 2017: 672). Sonuç olarak Atsız'ın bu yazısının yazdığı tarihten çok önce, Maksudi'nin Sorbon'da ki vazifesi bilinen net bir hakikatti.

¹⁸ Atsız “M.F. Usal” isminde bir zatın “Birinci, ikinci ve üçüncü Dumada Müslüman diputatlar hem alarının kılğan işleri”(birinci, ikinci ve üçüncü Dumada Müslüman mebuslar ve onların yaptığı işler) isimli Tatarca kitaba atıf yapıyor. Kitabın basım tarihi, yayın yeri, sayfa sayısı gibi önemli hususlar hakkında bilgi vermediği belirtmeliyiz (2018: 142-143).

¹⁹ Sadri Maksudi'nin yaşamı hakkında az çok bilgiye sahip olan herkes bu bilgilerin hayal ürünü olduğunu anlayacaktır. Maksudi, Duma'daki en faal Türk olmuş ve her daim Türklerin hatta ezilen başka milletlerin de savunucusu olmuştur. Sadece Rusya Türklerinin değil Osmanlı Türklerinin de haklarını, elinden geldiğince, tüm benliği ile müdafaa etmiştir (Ayda, 1991: 48-64, 86-91; Taymas, 1959: 23-25; İnalçık, 1963: 50 ; Birinci, 2017: 80; Pultar, 2017:46-48; Caferoğlu, 1967: 301; Gürbüz: 1996).

Ayda, Atsız'ın söz konusu olan yazılarının bizzat Togan tarafında yazıldığı ihtimalinin bile akla geldiğini ifade etmektedir (1988: 119) Togan, Maksudi'yi Rusya'daki siyasi yaşamında yakaladığı başarıları sebebiyle “çok ama çok kıskanmıştır” (1988:118). Ayda, Atsız'ın babasına yaptığı haksız eleştirilerinde dolayı, ilerleyen yıllarda, pişmanlık “alametleri” gösterdiği fikrindedir. Ayda, Atsız'ın, Togan'ın hatıralarını okuduktan sonra nasıl gözünden düştüğü ise kendisine “ısrarla” anlattığı ifade etmiştir (1988: 117).

Adile Ayda'nın babasını konu alan eserlerinde, Hüseyin Nihal Atsız'ın Sadri Maksudi 'ye yönelttiği çok ağır ithamlardan hiç bahsetmemiş olması dikkat çekicidir.²⁰ Oysa ki Adile Ayda, tüm eserlerinde babasının müdafisi olmuş, onu tenkit edenleri sert bir şekilde eleştirmiştir. Köprülü bunun iyi bir örneğidir (Ayda, 1991: 159). Bununla beraber Sadri Maksudi'yi alaya alıp “cahil” ilan eden Atsız'dan hiç bahsetmemiştir. Bunun nedeni, ileriki yıllarda Adile Ayda ile Hüseyin Nihal Atsız arasında vuku bulan sağlam dostluğa dayanmaktadır. Bu iki arkadaşın mektupları kitap dahi olmuştur. Mektuplardan anlaşılacağı üzere sağlam bir dostluk kurmuşlardır (Ayda, 1988).

Atsız'ın Maksudi hakkında ki fikirlerinin ilerleyen yıllarda değiştiği görülmektedir. Daha önce Maksudi için “cahil, beynelmilel cahil, müptedi” (2018: 244-245,121) gibi sıfatlar kullanarak sert ve ağır tenkitlerde bulunan Atsız, daha sonraki senelerde tem tersi istikamette görüş bildirmiştir. Atsız, daha sonraki yıllarda Maksudi'yi Türkiye'nin kültür sahasında yükselmesi için çalışma yapmış değerli alimlerden biri olarak zikretmiştir (2018: 95).

Atsız'ın ilerleyen yıllarda fikrinin neden değiştiği konusunda bazı sebeplere değinmek doğru olacaktır. Atsız'ın Adile Ayda ile yakın ve sağlam dostluğu, ilerleyen süreçte Maksudi'nin katkısını net olarak görmesi ve sonraki yıllarda daha isabetli ve kişisel mevzulardan uzak değerlendirmeler de bulunması, kanaatimizce, temel sebepler olmuştur.

Ahmet Bican Ercilasun, Atsız'ın Maksudi'ye yönelttiği eleştiriler ve takındığı tavır hakkında şöyle diyordu: “Atsız'ın Sadri Maksudi 'ye haksızlık ettiği muhakkaktır. Bunda Sadri Maksudi ile Zeki Velidi arasında daha Kazan'da iken başlayan ve 1932'deki Birinci Tarih Kongresinde devam eden ihtilafın rolü vardır. Atsız'ın Zeki Velidi'den yana olduğu ve Onun tesirinde kaldığı anlaşılıyor” (2018: 551). Ali Birinci ise Atsız'ın, hocası Zeki Velidi Togan'ın Türkiye'den gidişi ile onun yerine Türk Tarihi dersine giren Sadri Maksudi'nin bu hareketini “kan davası” haline getirerek, Maksudi'ye çok sert ve haksız tenkitler yönelttiğini ifade etmiştir. Atsız'ın Sadri Maksudi'den “zımmen özür dilmesi ve haklarını teslim etmesi” ancak vefatından sonra olmuştur (Birinci, 2017: 88).

Atsız'ın Zeki Velidi'nin tarafında olup, onun ateşli bir müdafisi konumunda bulunması, Zeki Velidi'in en büyük ihtilafı yaşayıp “düşmanım” olarak nitelendirdiği Sadri Maksudi'ye karşı yaklaşımını belirlemiştir. Bu durum Atsız'ın Maksudi'ye bir haksızlık yapmasıyla neticelenmiştir (Ercilasun, 2018: 551, Birinci, 2017: 88). Ayrıca Maksudi'nin, Togan'ın

²⁰ Ayda, Atsız'la tanıştığında onun babası hakkındaki ağır ithamlarından haberdar değildi. Bu sert tenkitlerden, Atsız vefat ettikten sonra haberdar olacaktır (1988: 119). Ayda bu ağır tenkitleri öğrendikten sonra zihni bir “bunalım” yaşayarak babasına karşı “suçluluk duygusu” hissetmiştir (1988: 118). Bununla birlikte Ayda, babasının Türkcülüğünü en geniş manada Atsız'da bulduğunu söyleyerek, Türkcülüğünden derin bir şekilde etkilendiğini ifade etmiştir (1988: 118-119). Ayda, çok sevdiği babası ile sağlam bir dostluk kurduğu Atsız arasında yaşanan bu gerginliği ise şu şekilde tatlıya bağlamıştır: “Dilerim babam öteki dünyada, Atsız'ı bir yaramaz çocuğu paylar gibi, iyice payladıktan sonra, affettiğini bildirerek onu alnından öpsün” (1988: 119).

“hırçın ve öfkeli” öğrencisi olan Atsız’ın bu sert tenkitlerine cevap vermediğini de belirtmek gerekir (Birinci, 2017: 102)²¹.

²¹ Birinci, Maksudi’nin bu tenkitlerden haberdar olmaması ihtimaline de dikkat çekmiştir (2017: 88).

8. SADRİ MAKSUDİ ARSAL'IN TARİHÇİ KİMLİĞİ

8.1. Sadri Maksudi Arsal'ın Tarihçiliğine Yön Veren Güç: Türkçülük

Sadri Maksudi'nin, Türklüğe ve Türkçülüğe bakışını anlamadan tarihçiliğini daha doğrusu bilimsel kimliğini ve çalışmalarını anlamak oldukça güçtür. Hatta imkansız demek yanlış olmayacaktır. Sadri Maksudi'nin yaşamı Türklüğü adanmış bir ömürdür. Belki bu cümleyi birçok kişi için kurabiliriz. Fakat altını doldurabilecek çok az kişi vardır ki bunlardan biri de Sadri Maksudi'dir. Türkçülüğü onun tüm faaliyetlerinde yol göstericisi ve motivasyon kaynağı olmuştur. Onu en iyi tanıyanlardan olan Halil İnalçık şöyle diyordu: "Sadri Maksudi'nin bütün faaliyetlerine yol gösteren ve nüfuz eden bir öz kudret vardı: Türklüğü ve geleceğine büyük iman" (1963: 49).

Sadri Maksudi'nin Türkiye'ye gelişinde ki en önemli motivasyonu "Türklüğe hizmet" aşkı olmuştur. Maksudi'nin Türkiye'ye gelmesindeki en büyük arzusu ise Türk devletini yükseltmekten başka bir şey değildir (İnalçık, 1963: 17). Maksudi, Türklerin tarihteki büyüklüğünü ve medeniyet sahasında ki kuvvetinin bilen, Türklüğü yüceltmek için yaşamını vakfetmiş bir "milli mücahittir" (İnalçık, 1963: 49). Maksudi, bir Türk tarihçisi ve Türk mütefekkeri olduğu gibi, Türklük davasının da samimi ve ateşli bir savaşçısıydı (Gökbilgin, 1970: 23).

Öncelikle Sadri Maksudi için Türkçülüğün, Türkiye için ehemmiyeti ve diğer ideolojilerden esastan farkını anlamak doğru bir iş olacaktır. Sadri Maksudi'ye göre Türkiye'ye var eden ve gelecekte de varlığının teminatı olan mefkure Türkçülüktür (2017: 291). O, şöyle diyordu:

"Türkçülük bu memlekette bazı beylerin zannettiği gibi, onu kabul edip etmemekte herkesin hür bırakıldığı bir mezhep bir hususi cemiyet şiarı değildir. Her Türkün ve hatta her vatandaşın mukaddes tanımakla mükellef, kabul etmeye mecbur olduğu bir milli imandır. Devletin varlığının esasıdır, vücudunun sebep ve hikmetidir" (2017: 292).

Görülebileceği gibi Maksudi Türkçülük fikrini "devletin varlığının esası, vücudunun sebep ve hikmeti" olarak kabul etmiş ve Türk vatanında herkesin kabul edip etmeme konusunda hür bırakılacağı bir grup ve cemiyet kaidesi olarak görmemiştir. Maksudi'nin nazarında Türkçülük, Türk milletini kurtaran, Türk devletini kuran ve ileride Türk milletini var edecek, Türk devletini baki kılabilecek mefkure olduğu için vazgeçilmez bir fikirdir (2017: 292). Bundan hareketle Türkçülük fikri diğer ideolojilerden esastan farklı ve kıyaslanamayacak bir mevkedir. Tüm diğer fikirlerden evvel gelen milli bir duruş ve milli varlığın ifadesidir.

Sadri Maksudi, ırk temelli bir Türk kimliği ortaya koymayarak, Türk kimliğini kendini yüzde yüz Türk hissetmek olduğunu belirtip, Türklük hissini de şöyle tarif etmiştir: "Türkiye'de şuurlu bir Türkün psikolojisi de Türk olmalıdır. Kendini Türk hisseden her fert Türk'tür, kendisini Türk hissetmek de, Türkün bütün mili unsurlarına, harsı hazinesine büyük bir ruhu bağlılık duymaktır" (2017: 292- 293). Bununla beraber Maksudi'nin eserlerine bakıldığında kullandığı "Türk Irkı" ifadesinden kastının Türkçe konuşan kavimler olduğu da ifade edilmiştir (Arsal,2014: 203, 223; 1925e: 217; 1932a: 3; 1953: 116).

Sadri Maksudi'ye göre "(...)Türklüğe muhabbet beslemeyen, bütün Türklüğe ait nesnelere karşı derin bir ruhi merbutiyet hissi durmayan bir Türk tasavvur olunamaz. Böyle Türkler

varsa bu tâbi olmayan bir hadisedir. Bu gibi fertlerin istikbali yoktur” (2017: 292). Maksudi Türklüğü küçük görerek, Türklüğü oluşturan kültürel amilleri karşı yapılan lakayt tavrı da “büyük bir ruhi suç” olarak değerlendirmektedir. Ona göre Türk vatanında “Türklük ve bütün Türklüğe ait olan şeylerin kutsiyeti” mukaddes bir şiardır (2017: 292). O, milliyetçiliği şöyle tanımlıyordu: ”(...) milliyetçilik bir millete mensup fertlerin kendi milletlerine karşı duydukları bağlılıktan, milletlerinin medeniyet ve kültür sahasında yükselmesine ve siyasi istiklalinin baki kalmasını arzularından, ve bu gayelere yönelmiş iradelerden ibaret bir ruhi halettir (2018: 239).”

Maksudi’ye göre Türkçülük fikri Türk milleti için ”(...) ırkın bekası, milletin istikbali için temessükü, imtisal, zaruri bir felsefedir.” Ona göre “Türk bundan sonra Türklüğüne istinaden yaşayacaktır” (1926:721). Sadri Maksudi, Atatürk önderliğinde kurulmuş yeni Türk devletini “milliyetçi, halkçı, demokratik” olarak tanımlamış ve Türk devletini doğuran ve yaşatacak olan fikri de Türkçülük olarak kabul etmiştir (2017: 291).

Sadri Maksudi’nin yaşamında, her alanda, ona güç veren ve yol gösteren belirleyici kuvvet Türklüğe karşı olan derin sevgi ve bağlılığıydı. Maksudi, Türk olmayı iftihar edilecek bir meziyet olarak görürken, ünlü son ders öğütlerinde öğrencilerine şöyle diyordu:“ Bir Türk olduğunuzu hiçbir zaman unutmayınız. Türk olduğunuzdan dolayı sevinç ve gurur duyunuz. Türk olarak doğmak iftihar edilebilecek biz mazhariyettir. Çünkü Türk ırkı her bakımdan çok büyük ve çok şerefli bir ırktır.” (1967: 335).Sadri Maksudi her fırsatta öğrencilerine vatanın, milletin ve Türklüğün menfaatlerin gözetmeyi tavsiye ederdi (Musagil, 1967: 333). Maksudi, öğrencilerine milletini ve milliyetini sevmeyi telkin etmiş, Türklüğün ve Türk milliyetçiliği duygusunun insanlık aleminde ki yapıcı ve yükseltici kıymetinden her fırsatta bahsetmiş, ilmi dürüstlük ve objektiflikten ayrılmamayı da bilhassa vurgulamıştır (Özçelik, 1967: 307).

Sadri Maksudi’nin en büyük motivasyonu ve yol gösterici Türklüğe karşı duyduğu derin sevgi olmuştur. Türklüğün var olması ve ilerlemesi onun en büyük ülküsü olmuş, bu bakışla kendi hissesine düşeni yapmıştır. Maksudi şöyle diyordu:

“Eski Latinler demişleri ki; ‘Biz insanlarız, insani olan hiçbir şey bize yabancı olamaz.’ Biz Türkler bu esası kabul ettikten sonra bir de demeliyiz ki: ‘İnsanlar içinde biz Türkleriz, Türklüğü ait her şey bizim için mukaddestir.’ Türkler ancak böyle derse yaşayacaktır, Türk yaşmalıdır” (1926: 721).

Bu cümleler Sadri Maksudi’nin Türklüğe bakışının yanı sıra, bu düşüncelerin ilmi sahaya yansımalarının iyi bir örneğidir. Onun Türklüğe duyduğu derin ve tutkulu aşk bilimsel saha tercihini etkilemiş, Türklüğün bekası ve ilerlemesi yolunda kendine düşün vazifeyi fazlasıyla yapmıştır. Maksudi’ye göre: ”Türk ırkını yaşatmak ırkın şuurlu münevverlerine düşün mukaddes bir vazifedir” (2017: 495). Sadri Maksudi, yaptığı çalışmalarla Türklüğe ait her şeyi mukaddes bilmiş ve bu mukaddes ülkü için hayatını vakfetmiştir. Çünkü Türk milleti ancak böyle yaparsa var olacaktır.

Sadri Maksudi’nin Türk tarihi ve Türklük konularını anlatmaktan aldığı haz ve dinleyicilere verdiği coşkuya da değinmek gerekir. Bu durum onun Türklüğü duyduğu aşk ve bu bağlamda Türklüğü yaşatacak mukaddes bir alan olarak gördüğü tarihin ondaki müstesna yerini gösteren kıymetli verilerdir. Bir öğrencisi onu şöyle anlatıyordu:

“Sadri Maksudi Türk ırkının tarihini kendi yaşamış olduğu hayat gibi, bütün teferruatı ile bilir ve hissederdi... Hocamız Orhun ve Yenisey kitabelerinden bahsettiği zaman, gözleri dolu dolu olur bilhassa bu anıtlardaki ‘Türk budunu yok olmasın, Türk budunu var olsun’ cümlesini tekrarladığı zaman, derin bir heyecanla sarsılırdı(...)” (Aktaran Ayda, 1991: 163).

Diğer bir öğrencisi ise: “Türk ulusunun geçmişinden, geleceğinden, insanlık için yapacağı pek çok şeyden sık sık bahsederdi” diyordu (Aktaran Ayda, 1991: s.164). O, milli mevzulara konu gelince büyük bir heyecan yaşardı (Özçelik, 1967: 306). Sorbon’da verdiği Türk Kavimleri dersini de büyük bir heyecan ve samimiyetle anlatıyordu (Topçubaşı, 2017: 674) Türklük hakkında çok küçük bir gelişme dahi onu mesut etmeye fazlasıyla yetiyordu (Musagil, 1967: 322). Abdullah Battal Taymas, Maksudi için şöyle diyordu: “Yalnız şunu diyebiliriz ki, merhum şuurlu bir milliyetçi-Türkçü idi. Derslerinde, konferanslarında ve yazılarında ‘milli emellerden’ bahsetmeyi pek severdi” (1959: 13).

Sadri Maksudi, kendi misyonunu şu sözlerle açık bir şekilde ortaya koymuştur: “Ben ne bir edibim ne de bir üslupçuyum, ben, Türk ırkının geçmişini ve bugünkü halini öğrenerek, gelecekte Türkün yaşaması, medeniyet ve harsça yükselmesini temin etmek yolları hakkında düşünen ve düşündüklerini söyleyen ve yazan bir Türküm”(2017b: 16). Esasında bizzat Sadri Maksudi’nin bu ifadesi her şeyi izah eden türden. Maksudi, hem bilimsel faaliyetlerini hem de siyasi faaliyetlerini bu telakkiyle göre şekillendirmiş, Türk’ün bekası ve medeniyetçe yükselmesi onun en büyük ve “mukaddes” davası olmuştur. Tarih çalışmaları bu felsefenin, bu “mukaddes” addettiği dünya görüşünün en iyi yansımasıdır.

Sadri Maksudi’nin ilk defa kalbinde “Türklük muhabbeti ve Türkçülük hissi” telkin edip, onu Türk tarihe yönelten ve yüksek Türk medeniyetinin peşine düşmesine vesile olan olay Paris’te, Havley’in derslerinde vuku bulmuştur. Maksudi’nin takip ettiği bu derslerde Prof. Havley, Türk ırkının eseri olan Orhun Kitabelerinin yazıldığı zaman, bugünkü Avrupalı milletlerin hiçbirinin gelişmiş bir lisanın olmadığını ifade edip, Türk ırkının büyüklüğünü vurgulamıştır (Arsal, 1926:795; 1977: 347-348). Bu dersler ve Havley’in Türklük hakkındaki efsunlu sözleri Maksudi’nin Türklük hissini körüklemiştir (Arsal, 1926:795) Maksudi’nin tarih sevdası Türklüğün geçmişine hayranlıkla duyarak başlamıştır (Ayda, 1967: 321). Bu dersler Maksudi’nin Türk tarihine karşı ilgisini uyandırmış ve tarihte ise yüksek Türk medeniyetini tespit edip, tüm dünya münevverlerinin dikkatine sunma fikrini ortaya çıkardığını ifade edebiliriz. Tarihçiliği bu doğrultuda kök salmıştır

Sadri Maksudi, Türklüğün varlığının korunması ve yükselmesi hususunda tarihin başat gücünü şöyle ifade ediyordu:

“Türk ırkının tarihini iyi bilen yabancı alimler bu ırkın vasıflarına, büyüklüğüne hayran olmaktan kendilerini alamıyorlar. Onun için Türk olmaktan hepimizin gurur duyması yerindedir. Bu gurur sizlere, genç nesillere Türklüğü yaşatmak ve yükseltmek arzusunu ve aynı zamanda her türlü fedakârlığı göze almak kuvvetini verecektir” (1967: 336).

Övünç dolu tarihini bilen, bunun getirdiği gurur ve şuur ile harekete geçen Türk milleti, Türklüğü korumak ve yükseltmek için büyük bir güç bulacaktır. Bu hedefe ise ancak ve ancak Türk tarihinin tetkiki ile ulaşılabilir. Türk ırkının, varlığının muhafaza edip ve parlak bir

istikbale götürecek en büyük güç ise yine Türk milletinin övünç dolu mazisinin tetkikinden geçiyordu.

Görüldüğü gibi Sadri Maksudi Türkçülüğü, Türkiye Cumhuriyetin kurucu fikri ve yaşatıcı yegane unsuru olarak görmüştür. Türk ve Türklüğe ait ne varsa mukaddes görerek gerekli ehemmiyet verilmesini hem teşvik etmiş hem de kendisi tüm gayretkeşliği ile bu gayeye ulaşmayı ülkü edinmiştir. Genelde bilim insanlığı özelde ise tarih biliminde ki faaliyetleri bunun en güzel ve en manalı tezahürüdür. Türklüğün en “mukaddes” alanı ise şüphesiz mazidir. Maksudi, tarih çalışmaları ile Türklüğün medeni büyüklüğünü, milli hissin verdiği güç ve bilimsel metotlarla işleme yolunu tutmuştur

8.2. Sadri Maksudi Arsal'ın Tarih Bilimine Bakışı

Sadri Maksudi'ye göre tarihin en önemli yönü milletlerin istikbalini tayin etme gücüdür. Tarih sayesinde milletler; karakterini, ruhi durumunu, meziyet ve kusurlarını öğrenir ve bu malumatla hâli ıslah ederek istikbali tayin edebilirlerdi (Arsal, 1925a: 143, 190). Milletler, tarih sayesinde gelecekları hakkında en doğru tahmini yapar ve parlak bir istikbal inşa edebilirlerdi. Aynı zamanda tarih, büyük bir enerji ve motivasyon kaynağı olarak tasavvur edilen geleceğe atılımda bir güce dönüşüyordu (TTHM, 1930: 75). Türk tarihi özelinde bakıldığında ise, ancak Türklerin övünç dolu tarihi ve yüksek medeniyeti tahlil edilerek bugünü inşa edip medeni bir istikbal temin edilebilirdi. Bu sebepten tarih vazgeçilmez bir alan, göz ardı edilemeyecek bir hakikattir. Maksudi, Türk münevver ve liderlerinin ise milletin bekası için tarihe bakarak gelecek inşa etme gayretsizliğini Türk ırkının büyük kusurlarından biri olarak görmüştür (1925a: 190).

Sadri Maksudi, tarih bilimine büyük önem vermiş ve tarihi milletlerin parlak istikbalinin inşasında temel amil olarak görmüştür. Tarih sayesinde en doğru şekilde istikbal tahmini yapılabileceğine inanmış ve tarihin hakiki bir suretle bitaraf olarak tetkike önem atfetmiştir (TTHM, 1930: 75; Gedikli, 2017: 283; Özçelik, 1967: 307). O, tarihin milletler için önemini şöyle dile getirmiştir: “Asrımızda milletler için tarihin ehemmiyeti, onun millet ve ırkların istikbali hakkında tahminat yapmaya, geleceklarıne dair bir fikir edinmeye vasıta olmasındandır” (1925a: 143). Maksudi'ye göre maziyi bilmeden istikbal hakkında doğru tahmin yapmak mümkün değildir (Topçubaşı, 2017: 682).

Sadri Maksudi, tarihin milletlerin parlak istikbalindeki önem ve belirleyiciliğini şöyle ifade etmiştir: “Tarihini iyi bilmeyen millet doğru yola teveccüh edemez. Bugünkü hayatının istikametini şuurla tayin edemeyen millet istikbalini temin edemez” (TTHM, 1930: 75). Maksudi, milletlerin tarihini yaşanmış ve bitmiş olaylar yığını olarak görmemiş bilakis bu malumatın istikbalin inşasının temeli olarak görmüş, vazgeçilmezliğini her defasında vurgulamıştır: “Tarihin ehemmiyeti onun bir dinamik sosyoloji olmasındandır. Eğer tarih ve tarihçilik ancak vakanüvislikten ibaret olsaydı, tarih öğrenmekten tevellüt edecek netice ve menfaatler pek mahdut olurdu” (1925a:143).

Sadri Maksudi'nin nazarında, ifade ettiğimiz gibi, tarih bilimin büyük bir ehemmiyeti vardır. O, milletlerin geleceği açısından tarih bilimini vazgeçilmez bir alan olarak görmekteydi. Maksudi tarih biliminin önem ve mecburiyetini; mazi, hâl ve istikbal çerçevesinde ele

almıştır. En kısa ifade ile geçmişin bilimi diyebileceğimiz tarih, Maksudi'nin yaklaşımında ise, aynı zamanda, parlak geleceğin yolu demektir.

Sadri Maksudi'ye göre "Milletler için tarih hissi ve istikbal endişesi birbirinden ayrılmayan hislerdir" (1925a: 143). Bir millet için parlak bir istikbalin oluşması tarih bilinci ile doğru orantılıydı. Tarih şuuru ile istikbal kaygısı birbirini besleyen fikirlerdi. Maksudi'ye göre tarih hissi, istikbal endişesini doğurduğu gibi istikbal kaygısına düşmüş milletlerde de tarih hissi ortaya çıkıyordu. Yani bu iki yaklaşım birbirini besliyor, varlıklarını temin ediyordu. Maksudi şöyle diyordu; "Milletlerin tarihe alakadarlığı daima milletlerin en ziyade yaşamak ve yükselmek arzusuyla mülhem ve en ziyade istikbal endişesine maruz kaldıkları zamanlar tezahür etmiştir. Milletler istikbalde ne olacaklarını bilmek istedikleri zaman mazide ne olduklarını öğrenmek arzusu da doğar" (1925a: 143).

Mazi ve istikbal arasında güçlü bir ilişkini olduğuna inanan Maksudi, bu münasebeti şu sözlerle ifade etmiştir:

"Mazi ile istikbal arasında gayet büyük, fakat gizli bir münasebet mevcuttur. August Komt'un 'Bugünkü beşeriyeti ölmüş insanlar idare ediyor' demesi bu hakikate, bu münasebete işarettir. Mazi ile istikbal arasındaki münasebeti tanımak, maziyi öğrenerek, hâli ıslah, hâli ıslah ederek istikbali temin, ancak kendi tercüme-i halini bilen milletlere nasip olmuştur" (1925a: 190).

Görüleceği gibi maziye temel alarak hâli, hâli düzelterek ise parlak bir istikbal inşa edilebilirdi. Bunun yolu ise övünç dolu tarihimizi objektif ve çağın bilimsel metotlarıyla incelenmesidir.

Sadri Maksudi'nin nazarında Türklüğün bekasının sağlayacak ve yüksek menfaatlerine yarayacak olan her şey mukaddes sayılmalı; Türklüğün mutluluğuna, refahına kast eden, medeniyetine ve tekâmülüne mani olan her şey ise yıkılmalı, def edilmelidir (1925a: 143). Bu bağlamda tarih, Türklüğün bekasını sağlayacak, medeni gelişimini temin edecek en "mukaddes" alan olarak kendini göstermektedir. Maksudi'nin Türkçülüğü ile tarihçiliği arasında çok kuvvetli bir rabita vardır. Türk ırkının mevcudiyetini ve terakkisini sağlayacak olan, yine milletin mazisinin tetkiki ve bu malumat üzerine inşa edilecek gelecek hamleleriydi. Maksudi'nin Türkçülük fikri, kaçınılmaz ve vazgeçilmez olarak yanında tarih şuurunu beraberinde getiriyordu. Maksudi Türklüğün istikbalinin, Türklüğün mazisinden filizleneceğine inanmış bir müverrihtir.

Türklüğe ait ne varsa mukaddes gören Maksudi'nin, Türklüğün parlak bir istikbale ulaşması en büyük derdi ve tefekkür alanı olmuştur. Bilimsel çalışmalarında en büyük güdüleyici olan Türkçülük fikri onun bilimsel saha tercihinde de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bir milletin istikbali ise geçmişin tetkiki ve bu tetkikten temin edeceği tarih şuurunda saklıdır. Maksudi; "Milletler için tarih hissi ve istikbal endişesi birbirinden ayrılmayan hislerdir" diyerek bu gerçeği ifade etmiş ve tarihin milletlerin nazarında ki ehemmiyetini ise "Asrımızda milletler için tarihin ehemmiyeti, onun millet ve ırkların istikbali hakkında tahminat yapmaya, geleceklerine dair bir fikir edinmeye vasıta olmasındandır" (1925a: 143) sözleriyle dile getirmiştir. Görüldüğü üzere ona göre geçmiş ile gelecek arasında büyük ve zorunlu bir rabita bulunmaktadır. Maksudi'ye göre bu ilişkinin bir neticesi olarak milletler, yükselmek

istediklerinde ve gelecek ile ilgili bir kaygı yaşadıklarında milli tarihlerini öğrenme noktasında bir büyük istek gösterirler (1925a: 143).

Maksudi, Türklerin övünç dolu tarihinin ve yüksek medeniyetinin maalesef unutulduğuna dikkat çekmiş, Türklüğün şanlı mazisini anımsatmaktaki gayesini ise Türk medeniyetini ilerletmek olarak zikretmiştir. Maksudi: “Medeniyetçe yükselebilmemiz için, kendimize itimat beslemeliyiz, büyük bir ırk olduğumuzu bilmeliyiz. Bunun için tarihimizi öğrenmeliyiz“ diyerek tarih ve medeniyeti ilişkisini, daha doğru bir ifadeyle mazinin gelecekteki medeniyet ve terakki için vazgeçilemez gücünü ifade etmiştir (TTHM, 1930: 75). Maksudi, görkemli mazimizi öğrenmenin milli özgüvenimizi arttırarak, medeniyet sahasında yapılacak atılımlarda bir güce dönüşeceğine de işaret etmiştir. Ona göre, bugün okullarda okutulan tarih bilgisi eksik ve Türk tarihi için hakiki malumatlar öğrenilebilecek durumda değildir. Tarihini bilmeyen milletin ise doğru bir istikamette ilerlemesi düşünülemezdi (TTHM, 1930: 75). Maksudi, Türk tarihini objektif, tarafgirlikten uzak olarak ele alınması taraftarıdır (TTHM, 1930: 75; Gedikli, 2017: 283; Özçelik, 1967: 307). Sadri Maksudi, tarih bilgisinin milletlerin geleceği ve motivasyonu üzerinde ki bağına ise şöyle ifade etmiştir:

“(…) tarih, bir malumatlar mecmuasından ibaret değildir. Tarih, milletler için aynı zamanda ilham, enerji ve ümit mabdadır. Kendisine karşı itimat mabdadır. Biz Türkler için de tarihimiz, bir ümit, ilham, kuvvet, enerji menbaı olacaktır. Tarihimizi iyi öğretmek, gelecek nesillerin milliyet ve medeniyete doğru yürümesini temin için en büyük vasıta olacaktır” (TTHM, 1930: 75).

Dikkat buyurulursa, Sadri Maksudi'nin tarih çalışmalarında söyledikleriyle uyumlu hareket ettiği görülür. Bir münevver ve müverrih olarak Maksudi, Türk milletin istikbali için tarihi tetkik ederek, atiyi de tahmin etmeye çalışmıştır. Çalışmalarında Türklüğün geleceği için ümit ekmiştir. O şöyle diyordu: “Pek çok Türler gibi bendeniz de senelerden beri Türk mazisini öğrenmekle meşgulüm. Bu sayede Türklük ve onun geçmişi ve onu geleceği hakkında bir fikir edinmiştim.” (1925a: 144). Maksudi bir yandan Türk tarihi hakkında ön yargı, kötü niyet veyahut bilgisizliğe dayayan yanlış telakkileri ile mücadele etmiş diğer yandan ise Türklüğün yüksek medeniyetini ortaya koymuştur. Maksudi, Türklüğün parlak geleceğinin temin edecek temel faktör olarak gördüğü tarih bilimini bu bakışla incelemiştir.

Sadri Maksudi, dünyada geçmişine en az önem veren ırkın Türk ırkı olduğun fikrindedir (1925b. 190). Maksudi'ye göre Türkler geçmişlerine çok kayıtsız kalmışlar, iltifat gösterip inceleme ihtiyacı hissetmemişlerdir (Topçubaşı, 2017: 676, 678-679). Türkler kendi medeniyet ve kültürlerine duyarsız kalmışlar ve “Türkler bu suretle başka milletler, başka milletler için çalışmışlar, onları yükseltmişler ve kendi medeniyet ve harslarını unutmuşlardır” (Topçubaşı, 2017: 681). Maksudi'ye göre Türklüğün istikbali için düşünen münevverler ciddi bir dikkat ile hem tarihe bakmalı hem de geleceği görmeye gayret etmelidirler. Geçmiş ile gelecek arasındaki denge ve ahengi sağlamalıdır (1925a: 143).

Sadri Maksudi, Türk Tarihinin Telkinatı metninde ortaya koyduğu, Türk milletinin en başta gelen ve geleceğimizin belirleyici olan güçlü ve zayıf yönleri arasında tarih şuurunun yokluğunu büyük kusurlardan biri olarak ifade etmiştir. Ona göre, Türk önderlerinde ve münevverlerinde tarihlerine eğilerek milletlerinin istikbali için telkinat aramak düşüncesi neredeyse yok gibidir (1925b: 190). Türk münevverlerinde ve rehberlerinde Türk ırkının

mevcudiyetini devam ettirecek en önemli amil olan tarih şuuru inkişaf etmemiştir. Maksudi bu durumu Türk ırkının büyük kusurlarından biri olarak addederek tabiri caizse “öldürücü bir günah” olarak görmüştür. Maksudi, milletlerin tarihlerine karşı umursamaz yaklaşımı şiddetle eleştirerek büyük bir kabahat olarak değerlendirmiş ve şöyle demiştir: “Milletler için tarihlerinden habersizlik gibi mucib-i hakaret başka bir hal yoktur” (1925b: 190).

Maksudi, Türk münevverlerinin tarihin derinliklerine inerek, Türk milletinin bekası temin edip parlak bir istikbal inşa etme gayretini zayıf bulmaktadır. Oysaki ona göre bir millet için tarih vazgeçilmez bir alandır. Unutulmamalıdır ki “Mazi hâli; hâl istikbali tevliid eder” (1925b: 190). Maksudi’ye göre birey için geçmiş deneyimleri ne kadar önemli ise ve bu tecrübeler ona intizamlı bir hayat ve güçlü hedef veriyorsa, aynı şekilde bir millet için de tarih bu denli önemlidir (1925b: 190). Güzel bir istikbal ancak tarih temel alınarak inşa edilebilirdi. Dün ne yaptığını bilmeyen milletlerin geleceğini tayin etme şansı yoktur.

Sadri Maksudi’nin Türk tarihini derin tetkikindeki muradı; Türklüğün geçmişi ve geleceği hakkında fikir edinmek ve bu doğrultuda Türk milletine parlak istikbali için elinden gelen gayreti göstermektir. Maksudi, Türklüğün geleceğinin yine Türklüğün geçmişine eğilmekte bulmuştur. Geçmişin bilimsel olarak etraflıca incelenmesi ve bu malumatın ışığında parlak gelecek için bir hedef ve program oluşturması gerekiyordu. Türklüğün parlak istikbali Türkün şanlı mazisinde gizliydi. Hangi cihetten bakılırsa bakılsın Maksudi için tarih, çok büyük anlamlar içeren ve aşkla bağlı olduğu Türklüğün parlak istikbalini temin edecek mukaddes bir sahaydı. Türklüğün mutlu geleceği yine Türklüğün şerefli mazisinden doğacaktır.

8.3. Türklüğün Yüksek Medeniyeti Peşinde

Sadri Maksudi, Türklerin tarihte ve medeniyet sahasında ki büyüklüğü ziyadesiyle anlamış ve bu yüksek medeniyeti ortaya çıkarmak ve yüceltmek için hayatını adanmış bir münevverdir (İnalçık, 1963: 49). İfade ettiğimiz gibi Sadri Maksudi’nin Türkçülük fikri onun bilimsel kimliğinde ve saha seçiminde en etkili unsur olmuştur. En büyük gayesi Türk ırkının ebediyeti, parlak ve medeni bir geleceği için elinden geleni yapmaktı (Topçubaşı, 2017: 682). Türk milletinin bekasını temin edecek, parlak istikbali getirecek temel amillerden biri ve en önemlisi ise Türk tarihinin tetkikiydi.

Maksudi’ye göre: “Türk ırkı, beşeriyet tarihine en çok tesir icra etmiş, medeniyetin ilerlemesine hizmet etmiş bir ırktır” (TTHM, 1930: 75). Hangi devir tahlil edilirse edilsin mutlaka o devrin medeniyeti üzerinde en çok etki eden unsur yüksek Türk medeniyeti olmuştur (TTAH, 1930: 75). Maksudi de bu inançla hareket etmiş ve maziyi bilimsel tetkike tabi tutarak bu yüksek medeniyet ortaya çıkarmayı hedef edinmiştir.

Maksudi, Türk ırkının övünç dolu tarihi ve yüksek medeniyetinin maalesef unutulduğuna belirtmiş, Türklüğün şanlı mazisini anımsatmaktaki gayesini ise Türk medeniyetini ilerletmek olarak zikretmiştir. Maksudi’ye göre: “Medeniyetçe yükselebilmemiz için, kendimize itimat beslemeliyiz, büyük bir ırk olduğumuzu bilmeliyiz. Bunun için tarihimizi öğrenmeliyiz” (TTAHM, 1930: 75).

Sadri Maksudi’nin tarih yaklaşımında temel gaye Türklüğün yüksek medeniyetini ortaya çıkarma arzusu olmuştur. Tüm tarih çalışmalarında Türkler hakkındaki yanlış telakkileri açığa çıkarmak ve Türklüğün yüksek medeniyetini gözler önüne sermek ana gayesi ve ülküsü

olmuştur. Sadri Maksudi, Sorbon Üniversitesinde verdiği “Türk Kavimleri Tarihi” ilk dersinde sarf ettiği: ”(...)Türklerin karakterine, geçmişine ve milletlerarası rollerine ait yanlış fikirleri esaslı surette ve zamanımızın tarih ilmine yakışacak bir şekilde düzeltilmesi lazımdır” (Topçubaşı, 2017: 674)sözleri aslında tüm tarihçilik faaliyetlerini özetler niteliktedir. Maksudi’nin tüm tarihçilik faaliyetlerinde temel esas, Türkler hakkındaki yanlış inançları ortadan kaldırmak ve Türklerin yüksek medeniyetine gözler önüne sermektir. Bilimsel yöntemler vasıtasıyla, çok disiplinli bir yaklaşımla bu amacına ulaşmaya çalışmıştır. Maksudi, Türklüğü doğru şekilde Avrupalılara tanıtmak, yanlış fikirleri ortaya çıkararak düzeltmekle milli bir hizmette bulunduğuna inanıyordu (Ayda, 1977: 15). Yüksek bir medeniyet kuran ve bu medeniyetin temsilcisi olan Türkler, bu bilinçle, bu günde yüksek bir medeniyet kurmak için gayretkeş olacaklardır. Türkler, tarihlerinin verdiği güçle medeniyet basamaklarını hızla tırmanacaklardır (TTHM, 1930: 75).

Maksudi, Sorbon’da verdiği derslerde Türk tarihinin genel hattını çizip, mühim konulara temas ettikten sonra şu sözlerle devam ediyordu: “İşte Mazi!...Acaba ati nedir?” (Topçubaşı, 2017: 681).Bu cümle kanaatimizce Maksudi’nin tarihe bakışı ve verileri işleme tarzı açısından önemi bir yaklaşımı ifade ediyor. Maksudi, evvela bilimsel ve bitaraf bir şekilde maziyi tetkik ediyor, bunun sonucunda ulaştığı malumata dayanarak bir gelecek tasavvuru kuruyordu. Geçmişe dayanarak istikbali inşa etmek için bugün ne yapılabileceğini de ifade etmekteydi. Bu gayretin esasını ise milli his uyandırarak güçlü kılmak ve ırkımızın bekası için çalışmak oluşturuyordu. Türklüğün geçmişte inşa ettiği yüksek medeniyeti, bugün çalışma suretiyle, gelecekte de inşa etmek onun en büyük gayesi olmuştur. Türk ırkının, mutlu yarınları medeniyet cihetindeki terakkisini bağlı olacaktır (TTHM, 1930: 75).

Sadri Maksudi’nin tarihe yaklaşımı ve değerlendirmesi üç şekilde tebarüz etmiştir. Türk tarihi hakkındaki yanlış telakkiler ve bilgilerle mücadele, Türklüğün yüksek medeniyetine vurgu ve mazi ile istikbale arasında köprü kurulması. Tarih çalışmaları incelendiğinde ekseri bu üç bakışı görebiliyoruz. Her hâlükârda çalışmalarında bu bakışı açısının ve yaklaşımın birinin veya birkaçının harmanlanması kesinlikle söz konusudur. Esas ve her daim hakim husus ise medeniyet vurgusu olmuştur.

Maksudi’nin zihninde Türklerin yüksek bir medeniyetin kurucusu olduğu fikri yine ilk olarak Türk tarihi ilgisinin başlatan Sorbon’daki Havley’in derslerinde körüklenmiştir. Havley şöyle söylüyordu: “Orhon abideleri yazıldığı zaman (732-734), Avrupa’nın bugünkü dillerinden hiç biri henüz teşekkül etmemişti. Halbuki sizin dedeleriniz ta o devirde her şeyi ifade edebilecek kadar gelişmiş bir edebi dili vardı. Sizin kültürünüz bugünkü milletlerin hepsinin kültüründen daha eskidir. İftihar edebilirsiniz“ (Arsal, 1977: 347-348). Bu sözler onun, Türklüğün göz ardı edilen ve ortaya çıkarılmayı bekleyen yüksek Türk medeniyetinin şuuruna varıp, çalışmalarını bu istikamette ilerletmesinde önemli bir aşaması olmuştur. Bu vakitten sonra elinden tarih kitaplarını düşürmeyecektir (Ayda, 1967: 321).

Sadri Maksudi, Türk Tarih Tezi çerçevesinde de aktif rol almıştır. Türk Tarih Tezi, Türklerin Asya’da yüksek bir medeniyetin yaratıcısı olduklarını ve daha sonra süreklilik arz eden kuralık neticesinden medeniyetleri ile beraber dünyanın dört tarafına göç etmiş olmalarına dayanıyordu. Böylece yüksek medeniyete sahip Türkler gittikleri yerlere de medeniyet götürmüşlerdir. Görüldüğü gibi bu tezin temelini Türklerin yüksek medeniyet sahibi olmaları

oluşturuyordu. Sadri Maksudi: “(...)İlk medeniyetin Orta Asya’da Türkler tarafından tesis edilip, muhaceret yoluyla yayıldığına dair tez fevkalade mühimdir(...)”(Ayda, 1991: 172) diyerek teze olan itimadını göstermiş ve Türklerin yüksek medeniyete sahip olduklarını ilmi yollarla kanıtlayarak gayretinde olmuştur. Türk Tarih Tezi’ne dayanan TTAH ve TTAHM kitabı ile Tarih I-IV gibi çok yazarlı eserlerde vazife alarak inandığı doğruları bilimsel metotlarla izah etmek istemiştir. Maksudi şöyle diyordu: “(...)Orta Asya’da ilk medeniyetleri kuran ve oradan bu medeniyetleri acuna yayan ırk, Türk dilinin eski şekillerinde konuşan babalarımızdır” (1932a: 3).

Sadri Maksudi, İlk dört tarih kongresine katılarak değerli bildiriler sunmuştur. Sadri Maksudi’nin ilk dört Tarih kongresinde verdiği risale hacmine sahip tebliğler yazdıklarına ne derece emek verdiğini, mesleki ciddiyetin ve ahlakını göstermektedir (Birinci, 2017: 102). Bahsedilen kongrelerde tarih bilimini konu alan bildirisi hariç tutulursa hepsinde güçlü bir şekilde Türklüğün sahip olduğu yüksek medeniyete vurgu vardır. Türkler hakkında ki yanlış telakkiler tenkit edilmiş, yüksek Türk medeniyet ve tarihi “hakikatler” sıklıkla vurgulanmıştır. Eski Türklerin yüksek medeniyete sahip olduğunu göstermek için özellikle medeni kabul edilen medeniyetler ile mukayese edilerek Türklüğün medeni seviyesi izah edilmeye çalışılmıştır.

Sadri Maksudi’nin tüm tarih çalışmalarında net bir şekilde yüksek Türk medeniyet vurgusu vardır. Daha önceki ilgili kısımlarda bu vurguya değinilmiştir. Tekrara girmeden Türk Tarih Kongrelerinde sunduğu çalışmalarında ki medeniyet vurgusuna kısaca değinerek, kısa bir özet yapmayı faydalı görüyoruz. İTTK’nde sunduğu bildiriye Türklük hakkında yanlış görüşler ve Türklük-medeniyet ilişkisi en önemli vurgudur. Maksudi, Türklerin devlet kurucu vasfının medeniyetin inkişafını sağladığını ifade etmiş ve bunun sonucunda ileri bir hukuk sistemin yaratan Türklerin, kesin bir dille, teşkilattan mahrum göçebe bir millet olduğu iddiasını reddetmiştir. Türk tarihinin önemli konularında ciddi fikirler yürütmüştür (Arsal, 1943). Farabi’yi konu alan ÜTTK’nde sunduğu tebliğde ise Farabi üzerinden Türklerin ilim dünyasındaki önemli mevkiine işaret etmiştir. Farabi’nin hukuk ve siyaset alanında ki orijinal ve öncü fikirlere vurgulanmıştır. Maksudi, Farabi’yi Türklüğün mahsulü olarak görmüş ve bu vurguyla ilermiş Türk kültür ve medeniyetine dikkat çekmiştir (Arsal, 1948). Maksudi Türklerin sadece savaşçı bir millet değil aynı zamanda bilim alanında ilerlemiş ve yüksek bir medeniyete sahip büyük bir millet olduğuna fikrindedir. Maksudi’ye göre Türk ırkının kuvvetli yönlerinden biri de “fen, ilim, dimağ” kuvvetidir (1925a: 146). Farabi’nin konu olarak ele alınması, esasında bu söylemin altını doldurulma gayreti olarak görülebilir.²² DTTK’nde ise Soy teşkilatı üzerine dikkat çekici bir sunum yapmıştır. Soy teşkilatlanması bu açıdan bakıldığında çok önemlidir. Türklerin medeni kabul edilen milletlerle aynı soy - oymak süreçlerini geçirdiği gösterilerek, Türklerin göçebe değil medeni bir yapı ve teşkilata sahip olduğuna işaret edilmiştir. Maksudi, Avrupalıların Türkler hakkında kullandığı ve medeniyetten yoksun, inzibatsız bir kavim anlamında söylenen “horde” ifadesine şiddetle karşı çıkmıştır (1952: 121). Türkler ile kadim Yunan, Roma ve Cermenlerin geçirdiği soy-

²² Sadri Maksudi, 1925 yılında verdiği “Türk Tarihini Telkinatı” konferansında, Farabi ve Türklerdeki ilim ehli için şöyle diyordu: “Farabi Türk alimlerinin içinde zamanen, belki dereceten birincidir. Fakat Türklük Farabi’den başka sayılmaz derecede çok alim yetiştirmiştir” (1925a: 146).

oymak teşkilatının aynılığını gösterilerek Türklerin medeni bir kavim olduğunu vurgulanmıştır (1952).

Maksudi, Sorbon Üniversitesinde verdiği derslerde Türklerin görülmek istenmeyen yüksek medeniyet ve harsına temas ettikten sonra sözlerini şöyle tamamlıyordu: “(...)Türklerin medeniyet-i beşeriye tarihinde ifa edecekleri büyük rolleri vardır. Türk ırkı henüz son sözünü söylememiştir. Katıyen eminim ki bu son söz terakki olacaktır. Yani çalışmak, medeniyet ve sulh” (Topçubaşı, 2017: 682).

Sadri Maksudi, Türk ırkının kusur ve meziyetlerini saydığı, ciddi bir Türk Tarihine bakış özelliği taşıyan Türk Tarihinin Telkinatı’nda önemli ve dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur. Maksudi, Türk milletinin mukaddes hedefini şöyle tayin ediyordu: ”Bundan sonra Türk ırkı tarihi, coğrafi tevsi’ yolundan değil; harsi, medeni tekamül yolundan gidecektir. Bugünden itibaren Türkler kuvvetlerini ülkeler fethine değil, medeni ve harsi fütuhata sarf edecektir. Başkasının yerini idareye değil, kendi vatanını muhafaza ve imara sarf edecektir” (1925b:190).

Maksudi’ye göre bundan sonra Türkler tüm kuvvetini medeniyet sahasında yükselmek, büyük ve derin bir Türk harsı yaratmaya adanmalıdır (1925b: 190).Maksudi bu mukaddes ülkü namına kendi elinden gelen gayreti göstermiştir. Tarih çalışmaların da Türk milletinin yüksek medeniyetine işlemiş, Türkler hakkındaki yanlış ve ön yargılı nazariyeler ile mücadele etmiş, her daim istikbalde medeni ve büyük Türk dünyası tasavvurunu dillendirmiştir. Maksudi Türklüğün geleceği hakkında şöyle diyordu: “Türk ırkı beşeriyete son sözünü söylememiştir. Katıyen eminim ki bu son söz terakki olacaktır. Yani çalışmak, medeniyet ve sulh” (Topçuoğlu, 2017: 682).

Maksudi, Türklerin yüksek medeniyete sahip bir millet olduğuna inanmış ve ömrünün sonuna kadar bu fikrin ateşli bir savunucusu olmuştur. Maksudi, Türklerin çok eski devirlerden beri ziraatla uğraşp, büyük devletler vücuda getirip, şehirler kurmuş ileri ve yüksek bir medeniyete sahip olduklarının mutlaka bilinmesi gereken hakikatler olarak görmüştür (2014:15). İlk çalışmalarından son çalışmalarını kadar bunu rahatlıkla izleyebiliyoruz. Genel Türk Tarihi hakkına bilgi verdiği en geniş ve son eseri olan Türk Tarihi ve Hukuk eseri bunun güzel bir örneğidir. Türk Tarihi ve Hukuk eserinde, Türklüğün medeniyet cihetinden yüksek bir seviye ulaşmış olduğuna hemen hemen her fasılda temas edilmiştir (Arsal, 2014).

Son olarak ise bizzat Sadri Maksudi Arsal’ın kendi ifadesi ile hedefini, tüm gayretini ve medeniyet davasını anlatan şu sözleri bu kısmı bitirmeyi yerinde buluyoruz: “Bu ideal milliyet ülküsü, Türklük ideali idi: Cihanşümül bir tarihe malik olan milletimizi yaşatmak, yükseltmek, onun medeniyet sahasında, cibillî vasıflar ile mütenâsip bir mevki almasını temin etmek ideali(...)” (1977: 346).

8.4. Tarihe Sosyolojik Bakış

Sadri Maksudi’nin, tarihçiliği incelendiğinde en çok göze çarpan ve ehemmiyet verdiği görülen hususlardan biri de çok disiplinli ve çok cihetle bakış açısı olmuştur. Maksudi’nin ilmi yaşamına göz atıldığında birçok alanda yetkin eserler verdiği görülmektedir. Tarih, hukuk, lisan başta gelen sahalardır.

Sadri Maksudi, birden çok disipline vakıf olan değerli bir münevverdir. Tüm çalışmalarında disiplinler arası bir yaklaşım sergilediğini bilhassa tarihçiliği söz konusu olduğunda rahatlıkla ifade edebiliriz. Sadri Maksudi'nin, bilimin farklı ve kıymetli birçok şubesine ilgisini başlaması Paris'teki öğrencilik yıllarına dayanmaktadır. Sadri Maksudi burada diploma anlamında sadece hukuk fakültesi mezunu gözükmese de; tarih, sosyoloji ve lisan sahalarıyla da yakından ilgilenmiştir (Ayda, 1967: 322; Birinci, 2017: 78-79; Arsal, 1977: 347). Sosyoloji alanında Durkem ve Tarde gibi sosyolojinin büyük isimlerinden dersler almıştır (Ayda, 1991: 29; Arsal, 1977: 347). Sadri Maksudi üç temel alanda eserler vermiştir. Bunlar; hukuk, tarih ve lisan olmuştur. Bunlara ek olarak, bu sahalarda ciddi bir sosyoloji etkisi gözükmektedir. Bilhassa tarihçiliğinde sosyolojik bakış egemen olmuştur.

Sadri Maksudi, yeni bir ilim dalı, kendi döneminde, olan sosyolojiyi fazlasıyla önemsemiş, istikbali parlak olan mühim bir bilimsel disiplin olarak görmüştür (1937: 23). Maksudi sosyolojiyi şöyle tanımlamaktadır: “Bu ilmin gayesi ise beşeriyetin içtimai hayatında hakim olan sabit esasları ve içtimai hayat kanunlarını tespit ederek, bu esaslar vasıtası ile içtimai hadiseler arasındaki münasebet ve rabitaları ilmi bir suretle izah etmektir”(1937: 21). Maksudi, sosyologların içtimai hayat olaylarının sabit kanunlara tâbi olduğunu iddia etseler de, gerçekte sosyologların hiçbir sahada kati ve değişmez sosyolojik yasalar tespit edemediği görüşündedir. Bununla birlikte yeni inkişaf etmiş olan sosyoloji ilminin geleceği çok parlak olan mühim bir disiplin olarak görmüş ve daima vukufufla kullanmıştır (1937: 23).

Sadri Maksudi Arsal, önemli bir tarihçilik bildirisi olan ve Türk Tarih kongresinde sunduğu “Tarihin Amilleri” bildirisinde de net bir şekilde sosyolojinin önemine değiniyor ve bu bilim dalına müracaatın zaruretini ifade ediyordu. Sosyoloji bilimini ise şöyle tanımlıyordu: “Sosyoloji beşeriyetin fiili içtimai hayatını, beşeriyetin fiili tarihini tetkik ederek bu tetkik vasıtası ile içtimai ve tarihi hayatın kanunlarını tespit gayesini istihdaf eden bir ilim dalıdır” (1932b: 342). Maksudi, yeni inkişaf etmeye başlayan sosyolojinin, felsefeden ve tarih felsefesinden çok farkla olduğunu, sosyolojinin müspet ve pozitif bir bilim olduğunu dile getirmiştir (Arsal, 1932b: 342).

Sorbon'da verdiği “Türk Kavimleri Tarihi” dersinde Sadri Maksudi, Türk tarihinin sosyolojik cihetten ele alınmadığını ve bu nedenle yeniden ele alınması gerekliliğini ifade ederek ilk adımı atmıştır. Verdiği derslerde Türk tarihini, padişahların bir hal tercümesi olarak ele almamıştır. Sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşarak, Türk tarihini, Türk kavimlerinin gelişim safhaları şeklinde işlemiştir (Topçubaşı, 2017: 674). Sadri Maksudi, Türkiye'de öncüsü olduğu Türk Hukuk Tarihi derslerinin ilkinde hukuk, sosyoloji ve tarih sahalalarının ilişkisine dikkat çekerek şöyle diyordu: “(...)tarih, hukuk ve sosyoloji birbirine bağlanmış bilimlerdir” (Topçuoğlu, 2017: 713).

Sadri Maksudi, tarihe bakışta ve tetkikinde sosyolojiyi vazgeçilmez bir unsur olarak görmekteydi (1926: 723). Hem kendi çalışmaları bu istikamette olmuş hem de sosyolojinin tarih çalışmalarındaki önem ve zaruretini sıklıkla vurgulamıştır. Tarihçilerin, bilhassa hukuk tarihçilerinin, çalışmalarında bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde sosyoloji kanunlarından istifade ettiklerini de eklemiştir. Maksudi şöyle diyordu: “Bugün şuurlu yahut şuursuz bir suretle bütün müverrihler sosyoloji kanunlarını tatbik etmektedirler” (1926: 723).

Sadri Maksudi'nin sosyoloji çalışmalarının zirvesi ve artık "kült" bir esere dönüşmüş olan "Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları" isimli eseridir. Bu eserin kapağında kitabın isminin altına şöyle denilmektedir: "Milliyet Duygusunun Sosyolojik, Psikolojik ve Tarihi Temelleri Üzerine Araştırmalar." Kitap incelediğinde psikoloji, sosyoloji ve tarih bilimlerinin ortaklaşa kullanıldığı açıkça görülmektedir. Bu eser başlı başına milliyet duygusu ve bunun neticesi olan milliyetçilik fikrini sosyolojik noktadan açıklamayı gaye edinen bir eserdir. Milliyet duygusu konu alınmış, tarihi veriler üzerinden sosyolojik bir bakış neticesinde milliyet duygusunun hayati önemi ortaya konulmuştur (Arsal, 2018)

Sonuç olarak, Sadri Maksudi sosyoloji ilimi ile tarih arasında sıkı bir ilişki kurmuş, tarih çalışmalarında sosyoloji sıklıkla kullanmıştır. Bununla da yetinemeyip her fırsatta sosyolojin önemini, bilhassa tarih noktasında istifade etmenin ehemmiyeti ve zarureti ifade etmiştir.

8.5. İlmî Ahlak ve Hassasiyet

Bir bilim adamında belki de ilk olması gereken özellik ilmî ahlaka ve hassasiyete sahip olmasıdır. Sadri Maksudi ilmî hassasiyet ve bilimsel ahlaka sahip duyarlı bir münevverdir. Sadri Maksudi, hayatı boyunca inandığı doğruları her şart altında en etkili şekilde ifade etmekten geri durmamıştır (Ayda, 2017: 14). Ona göre: "İnsan için samimi fikir ve kanaatlerini ifade ve izhar etmek hem bir ihtiyaç hem bir ahlaki borçtur" (2014: 387).

İfade ettiğimiz gibi Maksudi, inandığı doğruları her şart altında tesirli bir biçimde dile getirmiştir. Buna Atatürk ile yaşadığı bazı fikir ayrılıklarını örnek olarak gösterebiliriz. Maksudi, çok sevdiği ve Türklüğü kurtaran kahraman olarak görüp, ömrünün sonuna kadar büyük bir hürmetle andığı Atatürk'e karşı bile ilmî ahlaktan ödün vermeyerek; Güneş Dil teorisi (Ayda, 1991: 198), Denizbank konusu (Ayda, 1991: 197-204; Ercilasun, 2017: 175-176) ve Türk Tarihi Ana Hatları kitabı (Ayda, 1991: 172-173) noktasında bazı itirazlarda bulunmuş, katılmadığı hususları ifade etmiştir. Ayda'nın Denizbank hadisesini anlatımı, Maksudi'nin inandığı doğruları ifade etme azim ve cesaretine örnektir:

"Bir gün Meclise 'Denizbank'ın tesisine dair bir kanun getirdiler. Kürsüye çıktığı, Denizbank kelimesi Türk gramerine ve Türk dilinin ruhuna tamamen aykırıdır, diye uzun izahat verdi. Kürsüden inip yerine oturduğu zaman bir arkadaşı kolundan çekerek:

-Ayol, ne yaptın, Denizbank adını Atatürk koymuş, dedi.

Verdiği cevap şudur:

-Ne çıkar, hakikat değişmez ki!" (2017: 14.)

Maksudi, Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı yazılırken de inanmadığı hususları bizzat Atatürk'e mektup yazarak bildirmiştir (Ayda, 1991: 172-173).

Maksudi, Türklüğe karşı derin bir bağlılık ve sevgi beslemekle beraber tarih tetkikinde objektiflikten ve tarafsızlıktan vazgeçilmemesi gerektiğine inanmaktadır (TTHM, 1930: 75; Gedikli, 2017: 283; Özçelik, 1967: 307). Yalan üzerine bir tarih inşa etmekten uzak durarak, tetkikat sonucunda samimi fikirlerini bildirmiştir.

Eserlerinde gerekli titizliği ve özeni göstermiştir. Mesela Uygurlardan kalan vesikaları Türkçeye aktarırken emin olmadığı noktaları not düşerek bunu ifade etmekten çekinmemiştir

(Gedikli, 2017: 285). Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddeleri bağlamında verdiği her iki eserde de ilmi hassasiyet dikkat çekmektedir. Katî bir şekilde emin olmadığı konuları ifade etmiş, eldeki verilerin kendisini götürdüğü yere kadar gitme eğiliminde olmuştur. Tam olarak emin olmadığı noktaları samimi bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca, işlediği konuda farklı fikir ve telakkiler varsa onları ifade etmeyi bir “vazife” bilmiştir (Arsal, 1932a: 21).Kullandığı birincil ve ikincil kaynaklara ise özenle yaklaşmış, doyurucu bir kaynak tetkiki yapmıştır. Maksudi'nin bu tavrını diğer tarih eserlerinde de sürdürdüğünü, hassas ve tiziz davrandığını net bir şekilde görebiliyoruz.

Ayrıca bilim ile kişisel mevzularını ayrı tutması da dikkate değerdir. Bu konuda Köprülü ile arasında geçen, sert ve çoğu noktada şahsileştirilmiş münakaşaları örnek verilebilir. Maksudi, sadece ilmî eleştiriler yapmayıp, şahsını hedef alarak küçümseyici ve bazen de hakarete varan eleştiriler yönelten Köprülü'nün eserlerinden istifade edip, alıntı yapmaya devam etmiştir (Gedikli, 2017: 286).

Toparlayacak olursak, Sadri Maksudi hem tarih hem diğer çalışmalarında ilmi ahlak ve titizlikten ödün vermemeye gayret etmiştir. Maksudi, insanların özgür fikirlerini ifade etmesini hem bir vazife hem de bir ihtiyaç olarak değerlendirmekteydi (Arsal, 2014: 387). Kendisi de her şart ve ortamda bu yönde hareket etmiştir. Çalışmalarında irdelediği konular hakkında diğer telakki ve fikirlere değinmiş, önde gelen yazar ve eserlere atıf yapmıştır. Emin olmadığı hususları belirtmiş ve dikkate alınması gereken muhtelif noktalara işaret etmiştir.

9. SONUÇ

Çalışmamızda, hem Türkiye'nin hem de Türk dünyasının önemli münevverlerinden olan Sadri Maksudi Arsal'ın tarihçi kimliğini anlama ve anlatma gayretinde bulunduk. Sadri Maksudi'nin kişiliği daha doğrusu dünya görüşü ile tarihçiliği ve daha geniş anlamda bilim insanlığı arasında yadsınamaz bir bağ vardır. O, Türklüğü karşı derin bir aşk duyuyor ve tüm faaliyetlerini de bu anlayışla şekillendiriyordu. Onun hem siyasi hem de bilimsel faaliyetleri incelendiğinde bu gerçek net bir şekilde gözükmemektedir. Tarih söz konusu olduğunda ise bu güçlü ilişki daha kesin bir şekilde ortaya çıkıyordu. Maksudi'nin nazarında Türklüğün parlak geleceğine, ancak Türk tarihinin bitaraf olarak tetkikiyle ulaşılabildi.

Maksudi'nin temel gayesi; Türk ırkının mutlu, müreffeh ve medeni bir istikbal inşa etmesiydi. Bu "kutsi" vazife için kendi namına elinden geleni yapmaya gayret etmiştir. Bu noktada tarihin vazgeçilmez bir rolü vardır. Çünkü Maksudi'ye göre parlak bir gelecek ancak ve ancak mazinin tarafsız bir şekilde tetkik edilmesiyle var olabilirdi. Türk milleti, ancak tarihine eğilerek milli karakterini, meziyetlerini ve kusurlarını öğrenebilirdi. Ve bu malumata uygun bir şekilde hâl ıslah edilip arzulan istikbale kavuşabilirdi. Ayrıca tarih bu atılım için gerekli özgüven ve enerjiyi de Türk milletine temin edecekti. Yani nereden bakılırsa bakılsın Türk milletinin mevcudiyeti ve medeni yükselişi mazisine duyduğu; ilgi, merak ve tetkik ile sağlanabilirdi. Türklüğün parlak geleceği yine Türklüğün övünç dolu mazisinden filizlenecekti. Maksudi'nin tam olarak yapmak istediği ise Türk'ün mazisine eğilerek Türk milletinin bekasını sağlamak ve yüksek bir medeni seviyeye ulaşmasında yararlı olmaktı.

Çalışmamızda Sadri Maksudi'nin tarihçi kimliğinin oluşumunda ve icrasında dört dönüm noktası tespit edilmiştir. Bu kritik dönemler; Paris'te ki eğitim yılları, Avrupa Kütüphanelerinde ki yoğun tarih mesai, Sorbon'da ki ilk tarihçilik faaliyeti ve son olarak ise üretkenlik devresi olan Türkiye aşaması olmuştur. İlk iki aşama tarihçi kimliğinin oluşması için bir hazırlık evresi olmuş, Sorbon yılları tarih dünyasına ilk adımı ve Türkiye devresi ise tam manasıyla tarih sahsına giriş ve ciddi eserler verdiği dönem olmuştur. Hemen hemen bütün tarih çalışmalarını Türkiye'de yapmıştır. Ayrıca Türk Tarih Tezi kapsamında önemli çalışmalar yaparak yayımlanan eserlerde önemli bir rol üstlenmiştir.

Sadri Maksudi önemli ve dikkat çekici tarih çalışmalarının yanında Türkiye'de tarih çalışmalarının kurumsallık kazanması için de önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Türk Tarih Kurumunun nüvesi olan Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyetin kuruluşunda fikir babalığı yapmıştır. Bu fikri Afet İnan vasıtası ile Atatürk'e ulaşmış ve onun; yüksek himayesi, riyaseti ve işaretini ile bu heyet vücut bulmuştu. Ayrıca Hukuk fakültesinde verdiği derslerin yanında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde de Türk Tarihi dersi vermiştir.

Önemli bir münevver olduğu tartışmasız olan Sadri Maksudi Arsal, ciddi bir tarihçi kimliğine sahiptir. Hâlâ tesirini kaybetmemiş ciddi tarih eserleri vermiş ve tarih biliminin Türkiye'de kurumsallaşmasında etkili bir görev üstlenmiştir. Onun tüm faaliyetlerinin ana dayanağını olan ve istikametini belirleyen husus ise Türklüğü olan büyük sevgi ve bağlılığı idi. Türk milletinin yarattığı yüksek medeniyet ile illebet yaşaması en büyük arzusu olmuştur. Bu fikir onun tarih alanında önemli çalışmalar yapmasını vesile olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akçura, Y. (1932). "Tarih Yazmak ve Okutmak Usullerine Dair", *Birinci Türk Tarih Kongresi (Konferanslar-Müzakere zabıtları)*, Ankara, Maarif Vekâleti, 577- 607.
- Akçura, Y. (1933). "Birinci Türk Tarih Kongresi". *Ülkü*, Cilt: 1, No:23.
- Akçura, Y. (2012). *Hatıralarım*, Ankara: Hece Yayınları.
- Akpınar, T. (1991). "Sadri Maksudi Arsal", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt:3, 396- 397.
- Arsal, S. M. (1925a). "Türk Ocağı Konferanslarından: Türk Tarihinin Telkinatı". *Türk Yurdu*, I/4, 143-149, Ankara: Tutibay Yayınları(1998).
- Arsal, S. M. (1925b). "Türk Ocağı Konferanslarından: Türk Tarihinin Telkinatı". *Türk Yurdu*, I/5, 187- 191, Ankara: Tutibay Yayınları(1998).
- Arsal, S. M. (1925c). "Çinliler ve Moğolların Hourı-Hou Uygurlarıyla Orhun Türk Kitabelerindeki Oğuzların Ayniyeti", *Türk Yurdu*, II/7, 24-28, Ankara: Tutibay Yayınları(1998).
- Arsal, S. M. (1925f). "Çinlilerin Houei-Hou Dedikleri Halkın Orhun Kitabelerindeki Dokuz Oğuzların Aynı Olduğuna Dair İzahat(Köprülüzade Mehmet Fuad Bey'in Tenkitlerine Cevap)", *Türk Yurdu*, III/14, 106- 111, Ankara: Tutibay Yayınları(1998).
- Arsal, S. M. (1937). *Hukukun Umumi Esasları*. Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı.
- Arsal, S. M. (1943). "Hukuk İlmi ve Sosyoloji", *Ankara Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 1, 20-34.
- Arsal, S. M. (1947). "Kutadgu-Bilig", *İstanbul Hukuk Fakültesi Yayınları*, XIII/2, 657-683.
- Arsal, S.M. (1914). *Maişet*. Orenburg: Vakit Matbaası.
- Arsal, S.M. (1924). "Les Houei-Hou et Ouigour des Chinois et des Mongols et les Ogouz des inscriptions turgues de L' Orkhon", *Journol Asiatique*, CCIV, Janvier-Mars, 141-148.
- Arsal, S.M. (1925d). "Çeh(Çek) Milleti İntibah Tarihinden- Çeklerin Milli ve Siyasi İntibahında Tarihe ve Eski Harsa Müteallik Eserler Pek Büyük Rol Oynamışlardır-", Hazırlayan: Yörük. A.A., İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı, sayı: LXXV, 693-699.
- Arsal, S.M. (1926). "Türk Hukuk Tarihi". Hazırlayan: Gedikli, F., Yörük, A.D., Kalıpçı, M.E., İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı, sayı: LXXV, 711- 834.
- Arsal, S.M. (1932b). "Tarihin Amilleri", *Birinci Türk Tarih Kongresi (Konferanslar-Müzakere zabıtları)*, Ankara, Maarif Vekâleti, 339- 364.
- Arsal, S.M. (1934). *Orta Asya Türk Devletleri*, Ankara: Türk Tarihinin Ana Hatları Serisi, No. 19.
- Arsal, S.M. (1943). "Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumunun ve Müesseselerinin İnkişafında Türk Irkının Rolü". İkinci Türk Tarih Kongresi(Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Metinler), Ankara, T.T.K. Yayınları, 1062-1093.
- Arsal, S.M. (1948). "Farabi'nin Kültü Tarihindeki Rolü", *III. Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Tebliğler)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 352-367.
- Arsal, S.M. (1952). "Eski Türklerdeki Soy-Oymak Teşkilatının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilatının ve Kadim Romalıların Gens-Curia Teşkilatında

- Hakim Olan Esasların Ayniyetine Dair”, *IV. Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Tebliğler)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 109- 124.
- Arsal, S.M. (1967). “Son Ders Öğütleri”, *Türk Kültürü*, Sayı: 53, 334-337.
- Arsal, S.M. (1977). “Dostum Yusuf Akçura”, *Türk Kültürü*, XV/ 174, 346- 354.
- Arsal, S.M. (2014). *Türk Tarihi ve Hukuk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Arsal, S.M. (2017). *Türk Dili*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arsal, S.M. (2018). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Arsal. S. M. (1932a). *İskitler-Sakalar, Asiya Hunları, Yüceçiler, Avrupa Hunları*. Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddeleri.
- Arsal. S.M. (1925e). “Türk Birliği I: Eski Türklerde Dil ve Hars Birliği”, *Türk Yurdu*, II/11, 212-217. Ankara: Tubitay Yayınları(1998).
- Arsal. S.M. (2014). *Türk Tarihi ve Hukuk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Atsız, H.N. (2018). *Makaleler II*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Ayda, A. (1957). “Babam Sadri Maksudi”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, sayı: LXXV, 2017, 11-14.
- Ayda, A. (1967). ”Sadri Maksudi'nin Türk Tarih Kurumunun Kuruluşundaki Rolü”, *Türk Kültürü*, Sayı: 53, 321-327.
- Ayda, A. (1977). “ Sadri Maksudi'nin Hayat Hikayesi”, Ölümünün 20. Yılında Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal (1880-1957), Kültür Bakanlığı, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Ayda, A. (1988). *Atsız'dan Adile Ayda'ya Mektuplar*. Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş.
- Ayda, A. (1991). *Sadri Maksudi Arsal*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayda, A. (2017). “Babam Sadri Maksudi”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, sayı: LXXV, 11-14
- Aydın. E. (2018). *Taşa Kazınan Tarih: Türklerin İlk Yazılı Belgeleri*, İstanbul: Kronik Kitap.
- Baykara, T. (1989). *Zeki Velidi Togan*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Birinci Türk Tarih Kongresi(Konferanslar- Müzakere Zabıtları) (1932). Ankara: Maarif Vekaleti.
- Birinci, A. (2017). ”Türk Hukuk Tarihçisi Sadri Maksudî'nin Hayat Hikayesi”, İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı, sayı: LXXV, 75-106.
- Birinci. A. (2014). *Tarihçiliğin Kara Kitabı*. Ankara: Hitabevi Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1967). ”Sadri Maksudi Arsal'ın Aziz Hatırasına”, *Türk Kültürü*, 53(5), 309-312.
- Çoker, F. (1983). *Türk Tarih Kurumu: Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Dülgür, B. (1948). “Bugünlük, Türk Tarihi ve Hukuk”, Tasvir., Hazırlayan: Yörük, A.A. (2017), “Sadri Maksudi Arsal İçin Bir Bibliyografya Denemesi”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, 156.
- Ercilasun, A.B. (2017). “Sadri Maksudi Arsal ve Türk Dili”, İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı, sayı: LXXV.

- Ercilasun, A.B. (2018). *Atsız: Türkçülüğün Mistik Önderi*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Erkan, S. (2001). *Sadri Maksudi Arsal (Hayatı-Eserleri-Fikirleri)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Ersanlı, B. (2015). *İktidar ve Tarih: Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu(1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Esemenli, B. (1967). “Profesör Sadri Maksudi Arsal’ın ‘Türk Tarihi Telkinatı’ Adlı Bir Konferansı Üzerine”, *Türk Yurdu*, V/53, 340- 342.
- Eyice, S. (1968). “Atatürk’ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Bellekten*, No: XXXII/128, 509-526.
- Gedikli, F. (2017). “Yolunu Kendi Kazan Bir Yolcu: Türk Hukuk Tarihçisi Sadri Maksudi Arsal”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı*, sayı: LXXV, 273-288.
- Gökalp, Z. (1970). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Gökbilgin, T. (1970). ”Sadri Maksudi’nin Türk Tarihi ve Türk Soyu Hakkındaki Görüşleri”, *Türk Yurdu*, Nisan-Mayıs, 23-27
- Gürbüz, M. (1996). Paris Barış Konferansı ve Sadri Maksudi’nin Türkiye’yi Savunma Mücadelesi, *Atatürk Yolu*, 17, 47-60.
- III. Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Tebliğler). (1948). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- IV. Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Tebliğler). (1952). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İğdemir, U. (1973). *Cumhuriyetin Ellinci Yılında Türk Tarih Kurumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İkinci Türk Tarih Kongresi(Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Metinler). (1943). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalçık, H. (1963). “Sadri Maksudi Arsal (1880-1957) Ölümünün Beşinci Yılı Münasebetiyle”, *Türk Kültürü*, Sayı: 5, 49-52.
- İnan, A. (1947). “ Türk Tarih Kurumu’nun Kuruluşuna Dair”, Cilt: XI, Sayı: 42, *Bellekten*, 173-179.
- Keskin, M. (1996, 23-26 Mayıs). “Sadri Maksudi Arsal’ın Türk Soyu ve Orta Asya Türk Devletleri Hakkında Düşünceleri”, *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 364-371.
- Koşay, H. Z. (1967). “Sadri Maksudi Arsalın Hizmetleri ve Millet Anlayışı”. *Türk Kültürü*, Yıl: 5, Sayı: 53, 313-320.
- Köprülüzade. M.F. (Ağustos 1925). “Kitabiyat Tenkidleri: Sadri Maksudof, Çinlilerle Moğolların Houei-Houları ve Orhun Türk Kitabelerinin Oğuzları”, *Türkiyat Mecmuası*, cilt:1, 322-326.
- Miftahov, A. (2003). *From Russia To Turkey: An Intellectual Biograhpy of Sadri Maksudi Arsal(1878-1957)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Musagil, M. (1967), “Hocam Sadri Maksudi”, *Türk Kültürü*, Yıl: 5, Sayı: 53, 332-333.

- Oral, M. (2015). *Türk Ulusunun İnşası: Ortak Tarih Söylemi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Öz, İ. (2009). *Sadri Maksudi Arsal'ın Türk Milliyetçiliğine Katkıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özbek, N. (1977a). “Zeki Velidi Togan ve Milliyetler Sorunu: Küçük Başkurdistan'dan Büyük Türkistan'a”, *Toplumsal Tarih*, 8 (44), 15- 23.
- Özbek, N. (1977b). “Zeki Velidi Togan ve 'Türk Tarih Tezi’”, *Toplumsal Tarih*, 8 (45), 20-27.
- Özçelik, A. S. (1967). “Sadri Maksudi Arsal”, *Türk Kültürü*, Yıl: 5, Sayı: 53, 306-308.
- Özdemir, A. (2018). *Sadrüddîn Bin Mollâ Nizâmüddîn el-Maksûdî'nin 'Maîşet' adlı romanı giriş-dil incelemesi-transkripsiyonlu metin-dizin-tıpkıbasım*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Palabıyık, M.H. (2005). *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmi Hayatı ve Tarihçiliği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pultar, G. (2017). “Dedem Sadri Maksudi Arsal (1878 – 1957)”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, sayı: LXXV, 43-74.
- Sivrioğlu, U.T. (2015). “Aryan Teorisi ve Türk Tarih Tezi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:2, Sayı:6.
- Tarih I-V. (1931), İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Taymas, A.B. (1959). *Kazanlı Türk Meşhurlarından İki Maksudiler*. İstanbul: Sıralar Matbaası.
- Togan, Z.V. (1932). “Tenkitler”, *Birinci Türk Tarih Kongresi (Konferanslar-Müzakere zabıtları)*, Ankara, Maarif Vekâleti, 369- 376; 389- 400.
- Togan, Z.V. (1934). *On Yedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey*, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- Togan, Z.V. (2019). *Hatıralar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Topçubaşı, A.C. (2017). “Sorbon'da Türk Akvamı Tarihi”, Hazırlayan: Yörük, A.A, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, sayı: LXXV,671-682.
- Toprak, Z. (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar(1930); İğdemir, U. (1973).Cumhuriyetin Ellinci Yılında Türk Tarih Kurumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ekler Bölümü, 65-80
- Türk Tarihinin Ana Hatları Methal. (1931)*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Türk Tarihinin Ana Hatları. (1930)*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Umur, Z. (1967). “ Sadri Maksudi Arsal'ı Anarken”, *Türk Kültürü*, Yıl: 5, Sayı: 53, 301- 305.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1939). “Türk Tarihi Yazılırken: Atatürk'ün Alaka ve Görüşlerine Dair Hatıralar”, *Bellekten*, Cilt:3, Sayı: 10, 349-353.
- Üçok, Ç. (1948). “Yeni Bir Eser: Türk Tarihi ve Hukuk”, Tasvir. Hazırlayan: Yörük A.A. (2017), “Sadri Maksudi Arsal İçin Bir Bibliyografya Denemesi”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, 156-158
- Yörük, A.A. (2017). ”Sadri Maksudi Arsal İçin Bir Bibliyografya Denemesi”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, sayı: LXXV, s

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Soydan, Murat
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri : 1992/ İstanbul
Medeni hali : Bekar
e-mail : mrtsydn@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2019
Lisans	Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	2016
Lise	Kaynarca Şevket Sabancı Lisesi	2011

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Soydan, M . (2019). "Giray Fidan, Kaimo' er: Atatürk' ün Çin' ce Yayınlanan İlk Biyografisi".
Tarih ve Günce, 2 (5), 531-534.

Soydan, M . (2018). Kitap Tanıtımı: Kürşat Yıldırım, Bir Zamanlar Türk İdiler, Ötüken
Neşriyat, İstanbul, 2017. Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 3 (2), 234-237

